Alen Kristić

GRADITELJICE MIRA

S PREDGOVOROM HANSA KÜNGA

Društveno-politički angažman dobitnica Nobelove nagrade za mir

TPO FONDACIJA

Alen Kristić

GRADITELJICE MIRA

Društveno-politički angažman dobitnica Nobelove nagrade za mir

(S PREDGOVOROM HANSA KÜNGA)

Sarajevo, 2012.

ISBN 978-9958-9990-1-7

Alen Kristić

GRADITELJICE MIRA

Društveno-politički angažman
dobitnica Nobelove nagrade za mir

(S PREDGOVOROM HANSA KÜNGA)

Izdavač:
TPO FONDACIJA - Sarajevo

Recenzent:
Željko Ivanković

Lektura i korektura:
Željko Ivanković

DTP i dizajn:
Emir Šiljak

Autorica grafika:
Vesna Husić

Štamparske usluge:
Infografika, Sarajevo

Sarajevo, 2012.

Tiraž: 500

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

305-055.2:[06.068NOBEL:172.4

KRISTIĆ, Alen
Graditeljice mira : društveno-politički angažman dobitnica Nobelove nagrade za mir : s predgovorom Hansa Künga / Alen Kristić ; [autorica grafika Vesna Husić]. - Sarajevo : Transkulturna psihosocijalna obrazovna fondacija, TPO, 2012. - VI, 278 str. : ilustr. ; 24 cm Petnaest hrabrih žena: str. III-V. - Bibliografijai bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-9990-1-7

COBISS.BH-ID 19443462

Luciji i Elliju s nadom u bolji svijet.

NORWEGIAN EMBASSY

The publishing of this book was supported by:
The Royal Norwegian Embassy in Sarajevo

All opinions and conclusions stated in this book do not in any way represent the official views of **The Royal Norwegian Embassy in Sarajevo**.

Izdavanje ove knjige je pomoglo
Veleposlanstvo Kraljevine Norveške u Sarajevu

Stavovi i zaključci izneseni u ovoj knjizi na bilo koji način ne predstavljaju zvanične stavove **Veleposlanstva Kraljevine Norveške u Sarajevu**.

TRANSKULTURNA PSIHOSOCIJALNA OBRAZOVNA FONDACIJA - TPO
Vilsonovo šetalište 10
71 000 Sarajevo BiH
Tel/Fax + 387 33 66 33 50
E-mail: tpo@tpofond.org
Web: www.tpo.ba

Svi stavovi i zaključci izneseni u ovoj knjizi ne predstavljaju stavove TPO FONDACIJE - Sarajevo.

RIJEČ ZAHVALE

Ova je knjiga nastala u sklopu projekta Transkulturne psihosocijalne obrazovne fondacije (TPO) iz Sarajeva "Žene mirotvorke: Primjena Rezolucije 1325 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda putem pozitivnih primjera žena mirotvorki".

Naime, usvojena u listopadu 2000, Rezolucija 1325 prvi je put u povijesti nasilje protiv žena u ratno vrijeme proglasila pitanjem međunarodne sigurnosti. Potvrđujući "značajnu ulogu žena u sprečavanju i rješavanju konflikata", ali i u "izgradnji mira" u postkonfliktnim društvima, Rezolucija 1325 je pozvala na hitnu potrebu sustavnog uključivanja "rodne perspektive" u mirovne procese i mirovni rad općenito. To bi se, među ostalim, trebalo ogledati u uvažavanju "posebnih potreba žena i djevojaka pri povratku iz progonstva i preseljenja, za vrijeme rehabilitacije, reintegracije i postkonfliktne rekonstrukcije", kao i u osiguranju "mjera koje podupiru lokalne ženske mirovne inicijative i procese za rješavanje konflikata, uključuju žene u sve mehanizme za primjenu mirovnih sporazuma, štite poštivanje ljudskih prava žena i djevojaka, naročito u vezi s ustavom, izbornim sustavom, policijom i sudstvom."

Svjesna da se demokracija i trajni mir ne mogu ozbiljiti niti u bosansko-hercegovačkom društvu, obilježenom postratnim i tranzicijskim traumama, sve dok i žene ne budu imale jednake mogućnosti kao i muškarci u oblikovanju društva i izgradnji mira, TPO Fondacija se odvažila na spomenuti projekt za što zaslužuje veliko priznanje.

Izbor dobitnica Nobelove nagrade za mir kao primjer žena mirotvorki u sklopu projekta, doživio je nesvakidašnju potvrdu kad je svijetom odjeknula neočekivana vijest da će Nobelovu nagradu za mir 2011. podijeliti tri žene Ellen Johnson Sirleaf, Leymah Gbowee i Tawakkol Karman, i to, sasvim očigledno tragom Rezolucije 1325, "za njihovu ne-nasilnu borbu za sigurnost žena i pravo žena na potpuno sudjelovanje u mirotvornom radu."

Budući da se to dogodilo pri samom koncu procesa nastanka ove knjige, njihov je društveno-politički angažman za razliku od onoga njihovih dvanaest zadivljujućih prethodnica prikazan tek u grubim crtama.

U skladu s kontekstom nastanka ove knjige i njezinim prvenstvenim ciljem – podizanje svijesti o nužnosti primjene Rezolucije 1325 u bosansko-hercegovačkom društvu – na koncu se knjige nalazi dodatak u vidu nekoliko oglednih primjera kako se s biografskim prikazima dobitnica Nobelove nagrade za mir, s naglaskom na njihov društveno-politički angažman, može raditi u sklopu "mirovnih radionica" koje uvažavaju specifične izazove našega društva.

Štoviše, sama će TPO Fondacija netom po objavljivanju knjige poduzeti niz "mirovnih radionica" u BiH u koje će biti uključene osobe iz nevladinih, državnih i obrazovnih struktura, dakako pretežno, ali ne isključivo žene.

U osmišljavanju i izrađivanju "mirovnih radionica", kao idejna začetnica i autorica, glavnu je riječ, temeljem dugogodišnjeg iskustva, imala Amra Pandžo.

No, sve bi ostalo na razini puke ideje, neovisno o tome koliko bila primjerena i konstruktivna za našu društveno-političku zbilju, da iza ovog projekta nije stala Vlada Kraljevine Norveške - Veleposlanstvo u Sarajevu za što zaslužuje veliko priznanje i zahvalu. Riječ je o gesti koja iznova potvrđuje da je Alfred Nobel imao pravo, ostavivši upravo norveškoj vladi u "amanet" izbor i dodjelu Nobelove nagrade za mir.

Kao autor knjige osjećam potrebu zahvaliti dragim prijateljima koji su me riječima ohrabrenja i kritičkim opaskama pratili na ne uvijek ravnim putovima njezinog nastanka – Zilki Spahić-Šiljak, Jadranki Brnčić, Muji Bešiću – ali na poseban način Željku Ivankoviću za čiju ustrajnost i konstruktivnost u tome teško mogu naći primjerene riječi zahvale.

Dakako, veliku zahvalnost dugujem i svojoj supruzi Dragici Krstanović-Kristić čija me strpljivost i briga uvijek iznova nadahnjuju za prevladavanje trenutaka zamora i sumnje.

Sarajevo, veljača 2012.

Alen KRISTIĆ

PETNAEST HRABRIH ŽENA

(Predgovor)

Vrlo veliku radost pričinja da je upravo jedan muškarac, i to mlad, k tomu još teolog, baš u Bosni i Hercegovini poduzeo veliki napor da napiše knjigu o petnaest hrabrih žena, koje su se na paradigmatičan način založile za mir u svojim zemljama i za to bile počašćene Nobelovom nagradom za mir. Za ovo djelo Alen Kristić zaslužuje veliko priznanje i zahvalu.

Petnaest žena, kojima se u ovoj knjizi iskazuje poštovanje na dojmljiv način, bile su svojedobno svjetski poznate, ali su neke od njih nažalost danas uvelike zaboravljene: Bertha von Suttner, spisateljica i mirovna aktivistica iz Češke odnosno Austrije, Jane Addams, "majka socijalnog rada i mirovnih znanosti" iz SAD-a, Emily Greene Balch, mirovna aktivistica i jedna od "sestara utemeljiteljica sociologije" iz SAD-a, Betty Williams i Mairead Corrigan, utemeljiteljice nenasilne organizacije "Zajednica ljudi mira" u Sjevernoj Irskoj, Majka Terezija, katolička misionarka iz Makedonije odnosno Indije, Alva Myrdal, socijalna reformatorica i, kao političarka i diplomaktinja, borkinja protiv nuklearnog naoružanja iz Švedske, Aung San Suu Kyi, voditeljica nenasilnog građanskog pokreta za uvođenje demokracije u Burmi, Rigoberta Menchú Tum, voditeljica nenasilne borbe za ljudska prava starosjedilaca Gvatemale, Jody Williams, ključna figura "Međunarodne kampanje za zabranu nagaznih mina" (ICBL), Shirin Ebadi, aktivistica ljudskih prava i muslimanska feministkinja iz Irana, Wangari Muta Maathai, ekologinja i voditeljica nenasilnog građanskog pokreta protiv diktatorskog režima u Keniji, Ellen Johnson-Sirleaf, predsjednica Liberije, Leymah Gbowee, borkinja za građanska prava i političarka iz Liberije, Tawakkul Karman, novinarka, političarka i aktivistica ljudskih prava iz Jemena.

Svih se petnaest ističe izvanrednom hrabrošću, koja je ohrabrila i bezbroj drugih žena i muškaraca. Hrabrošću ne u ratu, u vojsci nego za mir u civilnom području. U njemačkom jeziku za to postoji pojam preuzet iz francuskog – "Zivilcourage". O toj se kreposti isplati razmišljati.

Riječ "courage" (hrabrost) ne dolazi od "intelekta", također niti od "raison"-a (razuma). Dakle, "courage" nije produkt rezoniranja, prosuđivanja, promišljanja, obrazlaganja, kao što je to pak svojstveno znanosti. Prema tome, "courage" ne dolazi

od "raison"-a nego od "coeur"-a (srca), pa mi se čini da će onaj tko neprekidno slijedi samo razum i srcu nikad ne dopušta govoriti, rijetko pokazati "courage".

Onaj tko tvrdi da su najhrabriji konji slijepi, taj se vara. Još nijedan slijepi konj nije dobio utrku! Drugačije kazano, pravu hrabrost bi posjedovale samo budale. No, zar i mudri ljudi ne moraju biti hrabri, a ne samo oprezni, suzdržljivi i umjereni?

Kao što je poznato, pored rezoniranja, logike znanosti postoji i logika srca; ona povezuje razum i osjećaje, a dakako i jedno i drugo ima svoje granice. Pod "srcem" se ne misli primjerice samo na iracionalno-emocionalno za razliku od racionalno-logičkog. Ne, pod "srcem" se misli na duhovno središte ljudske osobe, misli se na najunutarnjije središte ljudskog djelovanja, misli se na polazište odnosa prema drugima. Precizno formulirano, pod "srcem" se u potpunosti podrazumijeva ljudski duh, ali ne ukoliko duh misli i zaključuje čisto teoretski nego ukoliko je spontano nazočan, intuitivno osjeća i egzistencijalno spoznaje. Dakle, svoje sjedište ljudska "courage" nema naprosto u "čistom razumu" nego u srcu.

No, što to onda od nas zahtijeva "Zivilcourage"? Riječ "zivil" potječe od latinske riječi "civilis" koja znači "građanski", "općekoristan", pa kad danas govorimo o civilnom ili građanskom društvu, ta se dimenzija iznova pojavljuje.

Riječ "Zivil-Courage" hrabrost misli sasvim nevojnički, a ona se posvjedočuje tako što se svoje mišljenje izražava otvoreno i u javnosti zastupa bez osvrtanja na moguće posljedice, ovisno o okolnostima čak i nasuprot nosiocima vlasti i nadređenima. Riječ je po prvi put upotrijebio njemački državni kancelar Bismarck u 19. stoljeću. Nekoć uvelike rasprostranjenu vojničku hrabrost na bojnim poljima stavio je u kontrastni odnos sa mnogo rjeđom civilnom hrabrošću, izražavajući žalost zbog nedostatka takve "Zivilcourage", čak i u slučaju sasvim časnih ljudi.

S civilnom su hrabrošću povezani napor, muka i rizik. A onaj tko je bilo kad prakticirao civilnu hrabrost, taj će se sa mnom složiti: Nije lako u javnim sučeljavanjima biti ostavljen na cjedilu možda čak i od nekadašnjih prijatelja ili kolega. Zasigurno, pritiscima se može odolijevati. No, to opiranje nije samorazumljivo. A s obzirom na sve poteškoće pokazivanje civilne hrabrosti jednako tako nije lagano ljudima s javnom odgovornošću u politici, gospodarstvu, obrazovanju, kulturi i religijama. Nikome nije jednostavno uvijek iznova sačuvati hrabrost koju mu često svim sredstvima žele "izbiti". Kao vjerujući kršćanin, nadodao bih da i ta hrabrost nekome mora zbilja biti darovana, jer ona predstavlja pravu milost. Dar. Naravno, to se ne smije koristiti kao alibi da se ne čini ništa, da se ne angažira.

Mirovni angažman, civilna hrabrost petnaest dobitnica Nobelove nagrade za mir mogla bi biti i za Europu, i za Bosnu i Hercegovinu paradigmatična. One pokazuju da je moguće prevladati logiku sukoba, borbe i rata, te razviti logiku pomirenja i opraštanja u svrhu miroljubivog suživota. Žene poput ovih predstavljaju istinske heroje koje naše vrijeme treba.

Bilo bi lijepo kad bi ih mnogi ljudi u Bosni i Hercegovini nasljedovali kao svoje uzore. Želio bih da jednom u budućnosti također iz ove napaćene, ali i nadom prožete zemlje dođe nositelj ili nositeljica Nobelove nagrade za mir.

Neka knjiga Alena Kristića bude jedan korak na tome putu i neka stekne veliku i zainteresiranu publiku.

Tübingen, veljača 2012.

Hans KÜNG
Predsjednik Zaklade za svjetski ethos

Bertha von Suttner

(Nobelova nagrada za mir 1905)

Bertha von Suttner

Sve dok ljudi budu zahtijevali moć jedni na drugima, da bi postigli svoje interese na štetu drugih, bit će rata.

Postoji samo jedno časno sredstvo za zaštitu progonjenih od progonitelja: Stati uz njih!

PEROM PROTIV RATA

Iako rat neprijeporno predstavlja izdaju izvornog religijskog duha, oficijelne religijske institucije monoteističke provenijencije, sputane oportunističkim savezima sa svjetovnim moćnicima, stoljećima su tolerirale i/ili poticale "nevjeru" vjernika, koja se iskazivala činom odobravanja ili sudjelovanja u međusobnim ratovanjima.[1]

Posvemašnje zakazanje religijskog mirotvorstva[2] u predvečerje novog vijeka na europskom tlu polučilo je sekularizaciju mirotvorstva. Mirotvorstvo je postalo izričit svjetovni projekt bez religijskog utemeljenja. Razvijajući se tijekom druge polovice 19. stoljeća, građanski mirovni pokret,[3] iznova je započeo novovjekovnim ljudima otkrivati vrijednosti mira umjesto da to čine religijske institucije i religiozni ljudi.[4]

Za rast građanskog mirovnog pokreta na jedinstven način zaslužna je žena, spisateljica i mirovna aktivistica, koja se usudila podići duhovnu revoluciju protiv rata u sasvim muškom i ratničkom 19. stoljeću[5], kada je čak i pomisao da žena zakorači u svijet politike, znanosti i književnosti bila sablažnjiva.

---

1 Dok je u arhaično-politeističkim društvima pomagala da se prebrode teškoće rata, religija je u predmoderno-monoteističkim društvima prije svega imala funkciju opravdavanja ratovanja.

2 Izvornu mirotvornu baštinu, kao jedino mjesto vjerničke pobune protiv rata, u okrilju židovstva, kršćanstva i islama prenosile su u pravilu marginalizirane i nerijetko progonjene skupine, diskvalificirane iz religijsko-političkih centara moći kao heretične i/ili shizmatičke.

3 Mirovna društva bila su jedan od rijetkih načina da žene u europskim kraljevstvima i monarhijama, koja su koncem 19. stoljeća išla svome kraju, sudjeluju u "javnim poslovima". Pravo glasa za žene bilo je još uvijek puki san. Žene nisu mogle pripadati političkim udruženjima, a do 1908. čak niti sudjelovati na političkim okupljanima. Politika je za žene bila apsolutna tabu tema. Mirovna društva su, slijedom toga, morala po statutu biti ne-politička udruženja, svojevrsne humanitarne organizacije ponad partijske pripadnosti, ali su ženama, unatoč tome, pružala sve veću mogućnost javnog djelovanja.

4 Namjera građanskog mirovnog pokreta bila je da ideale Francuske revolucije iz 1789, jedinstvo, bratstvo i jednakost, učini mjerilima međunarodne politike bez čega je nezamisliv svjetski poredak usmjeren miru: Bratstvo među ljudima zahtijeva bratstvo među narodima!

5 Tadašnju Europu prožimala su dva oprečna političko-društvena procesa koja su dovela do njezine posvemašnje militarizacije. Nošene snom o neovisnosti, rađale su se građansko-nacionalne države, povezane s parlamentarnom demokracijom, dok su oslabljena carstva – Otomansko, Rusko i Austro-Ugarsko – uzalud pokušavala sačuvati stari europski društveno-politički poredak utemeljen na apsolutizmu. Vanjska politika i jednih i drugih počivala je isključivo na konceptu "ravnoteže moći". Posljedica toga bila je utrka u naoružavanju velikih sila, povezana s neviđenom revolucijom oružane tehnike, koju je izazvala industrijska revolucija. Na svim se stranama, s pritajenom težnjom za premoći, vjerovalo da je naoružavanje jedini put do mira. U posve militariziranom ozračju samo u drugoj polovici 19. stoljeća europske države su vodile čak pet regionalnih ratova s velikim žrtvama – 1853/56, 1859, 1864, 1866. i 1870/71 – a posljednji od njih će se, onaj Francusko-njemački, izroditi u

Sluteći katastrofu I. svjetskog rata, nije željela pristati na zablude svoga vremena – nacionalistički fanatizam, utrku u naoružanju i antisemitizam – sjedinjene u militarizmu. Umjesto toga, smjelo se okrenula protiv rata, za nju vrhunskog zla, koje su tadašnje političko-društvene, ali i religijske institucije zdušno posvećivale, među ostalim, kao najvažniji uzrok razvoja kulture, oživotvoritelja najljepših ljudskih kreposti i oca svih stvari:

> Protiv nepravde se – kad je se jednom kao takvu prepozna – mora braniti, jer ne preostaje ništa drugo. Sama je šutnja, iako se izgovara izražavanjem prezira, [vrijedna] prezira. Reagirati ne moraju samo pogođeni; čak i onima koji ne sudjeluju, čim vide nepravdu, dolikuje da joj se usprotive. Vaša šutnja predstavlja sukrivnju i ponajviše počiva na onim istim motivima kao i šutnja pogođenih, naime na strašljivosti. Samo se ne ogriješiti... samo ne navući neugodnosti; to je temeljni motiv kad se i izvanjski ponaša [u stilu] otmjene suzdržanosti.

Zagovarala je, protivno duhu vremena, razoružanje, nenasilno razrješavanje konflikata i mir među narodima: "Rat je institucija naslijeđena iz doba barbarstva koju bi se moralo dokinuti putem civilizacije." U suzbijanju rata iskoristila je svoj spisateljski dar. Kao prva žena, Nobelovu nagradu za mir, koje bez nje ne bi niti bilo, primila je 1905.

Njezino ime je Bertha Sophia Felicita grofica Kinsky von Chinitz i Tettau.

Romantična sanjarenja

Bertha je rođena 9. srpnja 1843. u Pragu u aristokratskoj obitelj s dugom vojničkom tradicijom. Njezin otac, Franz Joseph grof Kinsky von Chinic i Tettau, umirovljeni general, umro je prije nego što se rodila.

Bertha je rasla uz majku Sophiu Wilhelminu von Kröner, po rođenju pučanku, koju austrijsko plemstvo nikada nije prihvatilo. Izbjegavala ju je, nakon njegove smrti, čak i muževljeva obitelj. Od aristokratskih privilegija na koje je asociralo njezino dugo prezime, Berthi je malo toga bilo na raspolaganju, ali i pored toga živjela je zaštićena od bijede i siromaštva pučanskog života.

Za njezino školovanje, koje se sastojalo od učenja stranih jezika (engleskog, talijanskog i francuskog), književnosti, glazbe i pjevanja, bile su zadužene guvernante. S Berthom i njezinom majkom povremeno je živjela rođakinja Elvira, od

---

I. svjetski rat. Ponizivši Francusku, Bismarck je proglasio Njemačko Carstvo i postao prvi njemački kancelar. Militarističko ludilo, koje je osvojilo Europu, zorno oslikava Bismarckovo geslo pod kojim je ujedinio Njemačku: "Krv i željezo!". Nije slučajno da je Pruska, simbol militarizma, prva provela modernizaciju i profesionalizaciju vojske u čemu su je slijedile sve europske zemlje.

Berthe starija tek godinu dana. Dok je Elvira željela postati poznata pjesnikinja, Bertha je sanjarila o romantičnoj udaji.

Oslonivši se na tobožnje vidovnjačke sposobnosti Elvirine majke, Berthina majka se okrenula kockanju, uvjerena u veliki dobitak. Putovanja po europskim kasinima, u kojima su uz svoje majke također sudjelovale Elvira i Bertha, okončana su na tragičan način. Berthina majka je prokockala sav uloženi novac, uključujući i Berthino nasljedstvo. Bertha, već 16-godišnjakinja, prisiljena je, zajedno s majkom, zarad štednje, luksuzni život u Beču zamijeniti skromnim životom na selu.

Nakon dvije godine, Bertha se s majkom iznova vraća u Beč. Prekid kratke romantične veze i zaruka s 52-godišnjim milionarem grofom Gustavom von Heine-Geldernom snažno će je potresti. S majkom potom putuje po europskim gradovima, posjećujući balove i salone. U Hamburgu se sprijateljila s 20 godina starijom kneginjom Ekaterinom von Mingrelien čija će potpora odigrati važnu ulogu u njezinom životu.

Novi kockarski dugovi Berthu i njezinu majku iznova prisiljavaju na štednju i seoski život. Nakon što prihvati majčin poticaj da započne školovanje za opersku pjevačicu, Bertha, kao 23-godišnjakinja, s majkom putuje u Pariz. Dok u Berthi raste želja za ulaskom u "visoko" društvo, jenjava posvećenost lekcijama pjevanja. Novo poniženje priređuje joj lažni australski 18-godišnji bogataš koji se, nakon što su se zaručili, nije pojavio na zaručničkom banketu.

S navršenih 27 godina i željom da nastavi studij glazbe, Bertha putuje u Milano. U svojim se "Sjećanjima"[6] Bertha tek tada, iako su se za njezina života odigrala već tri regionalna europska rata, kratkom bilješkom osvrće na Francusko-pruski rat, jer joj je prijateljičin muž bio francuski oficir. Premda je bila strastvena čitateljica, Bertha, nesklona politici i ekonomiji, nije čitala novine. Pored poezije i beletristike – na poseban način osvojio ju je Victor Hugo – čitala je suvremena djela iz etnografije, kemije, astronomije, no omiljeno područje bila joj je filozofija. U filozofima je pronašla "intelektualne prijatelje" koji su joj omogućili "dvostruku egzistenciju". Zazirala je jedino od filozofskih djela koja je, poput Marxovih, percipirala odveć "političkim".

Činilo se da će romanca i zaruke s njemačkim princem, Adolfom zu Sayn-Wittgenstein-Hohensteinom, mladim studentom glazbe, koju je Bertha započela s 29 godina, konačno ispuniti njezine snove o romantičnoj udaji. No, princ je iznenada preminuo na putu u Ameriku gdje je namjeravao, pod novim imenom, nastaviti glazbenu karijeru.

S tri propale zaruke iza sebe i ovisnošću o majčinim financijama svedenim na udovičku mirovinu, u 30-godišnjoj Berthi pojavila se silna želja za samostalnim

6 Svjedočanstvo o svom životnom putu Bertha je ostavila u: Bertha von Suttner, *Memoirs of Bertha von Suttner*, Boston, Gina 1910.

životom, nezamislivim bez financijske neovisnosti. Prekinuvši školovanje za opersku pjevačicu, krenula je u potragu za poslom. Zaposlila se kao kućna odgojiteljica tri kćerke grofa Suttnera u dvorcu Harmanndorfu, smještenom u Donjoj Austriji.

Za Berthu je to bilo izuzetno sretno razdoblje. Uživala je u veličanstvenom dvorskom životu, ne prekidajući prijateljstvo s kneginjom Ekaterinom, kojoj se trebala pridružiti čim bude izgrađen njezin novi dvorac, otprilike za tri godine. No, Berthin mir poremetit će nešto neplanirano, a društveno sasvim neprihvatljivo.

U izgnanstvu

Između Arthura, najmlađeg sina grofa Suttnera, i Berthe, koja je 7 godina bila starija od njega, rasplamsala su se uzajamna ljubavna osjećanja. Kad je grofica von Suttner to otkrila, Bertha je izjavila da će napustiti dvorac. Jedino što je zatražila bila je preporuka kako bi mogla pronaći posao negdje daleko od Beča.

Berthi je za oko zapeo nesvakidašnji novinski oglas: "Veoma bogat, vremešan gospodin, nastanjen u Parizu, želi naći damu zrelih godina, vičnu jezicima, koja bi bila njegova tajnica i domaćica." Iza oglasa se krio izumitelj dinamita i već milionar Alfred Nobel. Nakon što su izmijenili nekoliko pisama, Bertha je prihvatila posao i zaputila se 1875. u Pariz.

Zaljubivši se u nju, 53-godišnji Nobel joj je, izmučen patnjom zbog grešnog pada prirodne znanosti i tehnologije, povjerio svoj naum o okončanju ratovanja i uspostavi svjetskog mira. Osobno se osjećao krivim što su prirodna znanost i tehnologija služile ratnoj industriji, a ne olakšavanju ljudskog života u miru, uključujući i njegov izum dinamita. Nobel je okončanje ratovanja i svjetski mir mislio ozbiljiti razaralačkom logikom samog rata dovedenom do apsurda, konkretno prijetnjom apsolutno smrtonosnog superoružja: "Želio bih stvoriti tvar ili stroj toliko zastrašujućeg i razornog djelovanja da bi tako svaki rat postao nemoguć." Nije slutio da će i njegova tajnica život posvetiti okončanju ratovanja i svjetskom miru, ali uzdajući se u logiku razuma i prava.

Neće proći niti dva tjedna, a Bertha će prodati komad nakita, kupiti kartu i vlakom otputovati u Beč kako bi iznenadila Arthura. Poticaj su joj bile njegove svakodnevne ljubavne poruke. Zaljubljeni par se bez oklijevanja tajno vjenčao. Izopćeni od okoline, ali i Arthurove obitelji, skloništе su pronašli u dalekoj Gruziji. No, samo dva tjedna provedena u Parizu bit će dovoljna za početak doživotnog prijateljstva između Berthe i Nobela, dvoje uvelike različitih mirotvoraca.

Devetogodišnje izgnanstvo mladenci su započeli 1876. u Goriju. Nakon što se izjalovio plan da kneginja Ekaterina Arthuru osigura zaposlenje na ruskom dvoru ili u državnoj službi, bračni par se preselio u Kutaisi. Prepušteni sebi, započeli su mučnu

borbu za preživljavanje: "Bilo je dana – ne mnogo, ali nekoliko – kad za ručak nismo imali ništa, ali nisu se dogodili dani u kojima se nismo uzajamno šalili, uživali i smijali se."

Zajedno s Arthurom, Bertha je zarađivala pružajući pouke iz stranih jezika i glazbe. Rat između Ruskog i Otomanskog Carstva par će prisiliti na preseljenje u Tbilisi, glavni grad Gruzije. Novi izvor zarade Arthur je pronašao u pisanju priloga o ratu za njemačke i austrijske novine u čemu mu se pridružila i Bertha. Iako je kao žena morala pisati pod pseudonimom, bila je sretna što prima plaću za objavljene priloge. Još veću zaradu, ali i priznanje, priskrbit će joj pisanje romana koji su u nastavcima počeli izlaziti također u njemačkim i austrijskim novinama.

Drugujući s lokalnim plemstvom, bračni par je strastveno čitao nova filozofska, povijesna i prirodoznanstvena djela – Ch. Darwina, E. Heackela i H. Spencera – koja će snažno obilježiti njihova kasnija promišljanja i djelovanje.

Godine 1885, gotovo nakon 10 godina, Bertha i Arthur su se, na poziv njegovih roditelja, sada pomirenih sa sinovljevim izborom životne suputnice, vratili u Beč.[7] Izdržavajući se pisanjem i stanujući u dvorcu Harmanndorfu, Bertha i Arthur su se kretali u književnim krugovima.

U zimu 1887/88. otputovat će u Parizu. U domu pjesnika A. Daudeta, nakon što je iznova susrela Nobela s kojim je cijelo vrijeme održavala pisanu korespondenciju, Bertha je prvi put došla u doticaj s mirovnim pokretom, doznavši za postojanje "International Paeace and Arbitration Association", koju je 1886. u Londonu utemeljio Hodgson Pratt. S ograncima u Švedskoj, Norveškoj, Danskoj, Njemačkoj i Italiji, Asocijacija se zalagala za uvođenje neovisnih međunarodnih arbitražnih sudova koji bi, umjesto oružanim nasiljem, sukobe između država rješavali pravnim putem. Bertha je Asocijacijom bila toliko očarana da je po povratku u Beč žurno napisala dodatno poglavlje o njezinom nastanku i programu za svoju novu knjigu koja je već bila spremna za tisak.

Njezina filozofsko-znanstvena rasprava, prikladna isključivo za uski krug čitatelja, svjetlo dana ugledat će 1888. pod naslovom "Razdoblje mašina – Predavanja iz budućnosti o našem vremenu". Sluteći da bi s etiketom "manje vrijedne ženske literature" lako mogla ostati nepročitana, Bertha je raspravu tiskala pod pseudonimom "Netko": "To što sam se ovaj put pred publikom pojavila anonimno dogodilo se jer bi moje ime da je bilo spomenuto na neprihvaćanje moje knjige potaklo upravo takve krugove za koje je poglavito bila namijenjena."

Na njezinim stranicama se, iz perspektive jednog kasnijeg i naprednijeg pokoljenja, kritički sučelila s postojećim društveno-političkim institucijama i pogubnim ideologijama: antisemitizmom, nacionalizmom, diskriminacijom žena,

7 Poetski opis godina provedenih u izgnanstvu u Gruziji Bertha je ostavila u romanu "Es Löwos".

moralnim licemjerjem, školskim sustavom, crkvama i medijima. No, u središtu njezine kritike našao se rat, proglašen "zločinom gorim od svih, vrhunskim zlom". Raskrivajući uzroke i logiku rata, Bertha je osudila načelo sile na kojem počivaju naoružavanje i rat: "Sve dok ljudi budu zahtijevali moć jedni na drugima, da bi postigli svoje interese na štetu drugih, bit će rata." Ponovila je svoje uvjerenje, izneseno u svojoj ranijoj knjizi "Inventar duše", da rat ne spada na čovjekovu prirodu i da se konflikti, slijedom toga, mogu rješavati mirnim putem. Pristajući uz prosvjetiteljsku vjeru u napredak napisala je: "Vječni će mir nastati kad vojnička čast ustukne pred napretkom znanosti i kulture."

"Razdoblje mašina", kao plod odgovornog intelektualnog napora, označava početak Berthinog mirotvornog rad. Kao dijete prosvjetiteljstva, Bertha ga je percipirala kao služenje napretku "oslobađanjem ljudi od zabluda koje priječe nastanak novog svjetskog poretka sposobnog za mir".

No, Bertha će spisateljsku slavu, dajući zamah novorođenom građanskom mirovnom pokretu, steći romanom, koji će, tiskan 1889. pod njezinim imenom, unatoč osporavanjima, preko noći postati bestseler 19. stoljeća i biti preveden na 16 jezika, a po njemu će već 1913. biti snimljen i film.[8]

O njemu će u ožujku 1890. liberalni političar i filozof Ritter Bartholomäus von Caneri u bečkim novinama "Neue Freie Presse" napisati:

> S istinskim junačkim duhom u njemu je otvorena fronta protiv karakteristika našeg vremena i proglašen rat protiv rata. Nikad militarizam nije prikazan na tako drastičan način, koliko bijede širi oko sebe i koliko može biti lijep život kojeg prezire.

Dolje oružje!

Svojim antiratnim romanom "Dolje oružje!", u čijem je naslovu na dojmljiv način bio sažet cilj pacifističkih nastojanja građanskog mirovnog pokreta, ali i životni cilj same autorice, Bertha je u javnosti prije svega željela rastrgati koprenu s užasa rata.[9]

Svjesna da joj forma romana jamči daleko više čitatelja nego filozofsko-znanstvene rasprave, na realističan i strastven način orisala je ratne strahote, i to iz ženske perspektive, smatrajući da je istinsko znanje o strahotama rata preduvjet da se "svjesno može nastupati i djelovati kao neprijatelj rata".

---

8 To je bila već jedanaesta Berthina publikacija.

9 U naslovu romana Bertha je, kako sama svjedoči, izrazila "misao koja ju je obuzimala tijekom pisanja", kazavši "čitatelju već na omotu knjige što mora očekivati od njezinog sadržaja."

Da bi mogla realistično opisati ratne okrutnosti i patnje, Bertha je morala poduzeti temeljito istraživanje rata koje je potvrdilo i ojačalo njezina antiratna osjećanja. Spoznaje proizašle iz tog istraživanja i samog proces pisanja romana, nagnat će je na doživotno sudjelovanje u građanskom mirovnom pokretu: "Kad sam kasnije osobno sudjelovala u mirovnom pokretu, mnogi su vjerovali da je roman napisan zato. No, stvari zapravo stoje obratno. Roman je uzrokovao moje osobno sudjelovanje u mirovnom pokretu."

Budući da u Srednjoj Europi do tada nitko nije tako oštro napao militarizam uz pomoć nekog književnog djela, Berthu su pri pokušaju tiskanja romana snašle, nipošto neočekivane, silne poteškoće. Da roman tiskaju u nastavcima, nisu smjele pristati niti jedne novine, očekujući "napade čitatelja". Da roman tiska kao cjelinu, čemu se Bertha okrenula nakon poraznog iskustva s novinama, oklijevao je i zastrašen Berthin izdavač, želeći ne samo promjenu naslova već i cenzuru romana. Naprosto, svima je nedostajala smjelost u militariziranom svijetu stati iza romana s antiratnom porukom, protivnom vladajućim društveno-političkim konvencijama.

Kad je konačno pokleknuo pred Berthinom samouvjerenošću i nepokolebljivošću, izdavač je bio nagrađen. Stotine tisuća primjeraka romana, tiskanog u dva sveska[10], smjesta je prodano, a nedugo potom uslijedila su i izdanja na drugim jezicima.[11] Nažalost, od prodaje romana – nama poznati zakoni o autorskim pravima još nisu postojali – bračni par Suttner, rijetko bez financijskih poteškoća, jedva da je imao neke financijske koristi.

Književni krugovi spram romana nisu bili blagonakloni. No, roman i nije bio pisan da bi zadovoljio književne kritičare nego da bi, popularizirajući pacifistička uvjerenja, unaprijedio djelovanje građanskog mirovnog pokreta. Silno zanimanje za romanom, ispisan s didaktičko-strastvenim patosom, svjedočilo je da je Bertha u tome uvelike uspjela. Bertha je bila uvjerena da je u romanu progovorila o onome što ljudi žele ili bi željeli čuti da raspolažu istinskim činjenicama o ratu.

Nezamislivu radost Berthi su priredile dvije pisane reakcije na roman. L. N. Tolstoj napisao joj je:

> Uvelike cijenim Vaše djelo i mislim da objavljivanje Vašeg romana predstavlja dobar predznak. Dokidanju ropstva prethodila je poznata knjiga, koju je također napisala jedna žena, gospođa Beecher-Stowe. Neka da Bog da dokidanje rata uslijedi poslije Vaše knjige.

10 Roman se sastojao od "Crvene bilježnice", u kojoj je glavna junakinja romana Martha opisala svoj život od mladenačkih dana do smrti drugog supruga Tillinga, i "Plave bilježnice" u kojoj je Martha, zajedno sa suprugom Tillingom, opisala faze razvoja mirovnog pokreta, iznoseći stavove o ratu i miru iz prošlosti i sadašnjosti. Dok je "Crvena bilježnica" poglavito bila posvećena raskrivanjima strahota rata, "Plava bilježnica" je propitivala moguće strategije suzbijanja ratovanja i uspostave svjetskog mira.

11 1905. roman je doživio svoje 37. izdanje.

Svoje čestitke nije propustio izraziti niti A. Nobel:

> Baš sam završio čitanje Vašeg predivnog majstorskog djela. Govori se da postoji dvije tisuće jezika, no zasigurno nema niti jednog na koji ne bi trebalo prevesti, čitati i izučavati Vaše izvrsno djelo... Unatoč tome učinili ste jednu pogrešku pozivom 'Dolje oružje!' jer ste ga i sami koristili – čaroliju Vašeg stila i uzvišenost Vaših ideja.

Prateći životni put svoje junakinje, grofice Marthe Dtozky-Tilling, kćerke generala i supruge oficira, Bertha je na stranicama romana predočila njezin pacifistički preobražaj od žene uvjerene da je rat, sukladno primljenom odgoju, nužnost uvjetovana ljudskom prirodom i božanskom voljom, u ženu uvjerenu da je rat ljudsko djelo, plod ljudske slobode izobličene žudnjom za moći, i bezuvjetno zlo.[12]

Radnju romana, iako je bila fiktivna, Bertha je svjesno smjestila u tek minulo i većini čitatelja još uvijek blisko povijesno razdoblje (1859-1871), jer je, prožeto nizom ratova lokalnog karaktera, zorno raskrilo pogubnost nepomirljivog rivalstva novonastalih nacionalnih država i sulude utrke u naoružavanju.[13]

Na stranicama romana, poglavito kroz strastvena dijaloška sučeljavanja likova, Bertha je, izražavajući kroz Marthu svoje stavove, raskrinkala moralno-racionalnu bijedu i neljudskost u to vrijeme prevladavajućih ideologija, napose nacionalizma i antisemitizma, koje su zajednički izraz nalazile u militarizmu. Bertha se pri tome nije koristila samo argumentima razuma nego i osjećaja; pacifističkom porukom željela je

---

12 Na početku pripovijesti Martha oslikava vojničku kulturu svog vremena. "Istinsko divljenje" zaslužuju samo "pobjednici u bitkama". Sa suprugom Arnom Dotzkyjem, vojnim oficirom, slaže se da joj sin kad poraste postane vojnik jer je to "profesija plemenitija od svih". Povod njezinim sumnjama daju muževljeva objašnjena o dužnostima vojničke žene, koje su isključivo povezane s "obiteljskim ognjištem". Razaznaje da muškarce u rat pokreće avanturizam. Sve je više proganjaju "nedomoljubna" pitanja: "Što ako u ratu izgube? Što sa smrtno stradalim i osakaćenim? Može li pobjeda sve to nadoknaditi? Kako to da 'njihovu' stranu krase isključivo kreposti – čast i junaštvo – a neprijateljsku okrutnost, prijetvornost i mržnja?" Kad joj muž otiđe na frontu, njezine sumnje postaju još jače. Pogibija muža i ratni poraz, 22-godišnju Marthu potiču na 4-godišnje povlačenje iz javnosti. Čitajući u osami, Martha oblikuje svoju poziciju protiv rata. Po povratku u javnost, njezino srce osvaja Federick von Tilling. Iako oficir kao i njezin prvi muž, Tilling nema iluzija i ljubavi prema ratu. Oficir je isključivo zato što drugačije ne može uzdržavati Marthu, koja je postala njegova supruga. Po izbijanju rata s Pruskom, Tilling mora na frontu. Veličanje rata od strane svog oca i tetke Marie, Martha doživljava kao barbarstvo. Iz suprugovih pisama saznaje o užasima rata iz perspektive vojnika u rovovima, različitu od romantične slike rata vojnih generala i ratnih reportera. Kad joj prestanu stizati suprugova pisma, Martha sama kreće na frontu ne bi li ga pronašla. Tijekom putovanja i sama se susreće s užasima rata. Naposljetku pronalazi ranjenog Tillinga. Pruska pobjeđuje. Nakon povlačenja Prusa, izbija kolera koja će pokositi dvije Marthine sestre i brata. Njezin otac, okorjeli pristalica rata, istom će tada na samrtnoj postelji prokleti rat. Nakon rata Tilling napušta vojsku i priključuje se mirovnom pokretu, zagovarajući uvođenje arbitražnih sudova kao mirovnog načina razrješenja sukoba. U Parizu ga zatiče Francusko-pruski rat. Pod optužbom za špijunažu, biva pogubljen, a Martha iznova postaje udovica. Pripovijest završava govorom Marthina sina. Obećavajući da nikad neće postati vojnik, izrazio je nadu u budućnost bez rata "kad će se i sami muškarci izdići do humanosti".

13 Bili su to rat Austrije protiv Sardinije (1859), u kojem je poginuo prvi Marthin suprug, Austrije i Pruske protiv Danske (1864), Austrije protiv Pruske (1866) i Francusko-pruski rat (1870/71) na čijem će koncu stradati drugi Marthin suprug.

osvojiti i "srce" i "glavu" čitatelja. Središnja važnost pripada polemikama Marthe i njezinog oca, pri čemu Martha utjelovljuje pacifističku, a njezin otac patrijarhalno-ratničku perspektivu.

Promišljajući prije svega o pojedinačnom usudu vojnika i njihovih obitelji, slavu koja vojnik stiče na temelju sudjelovanja u ratu Martha proglašava "društvenim licemjerjem". Za nju je rat besmislen. Onemogućujući razvoj i oplemenjivanje čovjeka, on ne predstavlja ništa do "pogubljenja nevinih ljudi" i "kolektivnu osudu na smrt": "Rat predstavlja zatiranje kulture, zarad njega se moraju zaboraviti sve tekovine civilizacije, rat znači povratak u divljaštvo...". Jasno joj je da rat nije božanska ili prirodna nužnost nametnuta čovjeku, kao prirodne katastrofe, nego ljudsko djelo: "Postoje ljudi koji su odgovorni za rat, kojima je jedino stalo do toga da prošire svoju moć i utjecaj, da orobe zemlje da bi sebi podvrgli narode." Između rata i mira izabire svatko od nas, priklanjajući se robovanju zaluđenom kolektivu ili razumnom i odgovornom djelovanju u ozračju osobne slobode. Svoja pacifistička uvjerenja Martha razvija polazeći od pozitivne slike čovjeka, pripisujući pojedincu odgovorno i razumno djelovanje.

Njezin otac svoja patrijarhalno-militaristička promišljanja temelji pak na negativnoj slici čovjeka i uvjerenju da je rat normalno i prirodno stanje. Otuda rat neskriveno veliča kao nešto vječito, prirodno, nužno i bogomdano. Za pojedinca je rat povlaštena prigoda za žrtvovanje, postizanje herojske slave i zadovoljenje osjećaja časti, u najmanju ruku, šansa za jačanje karaktera. Za državu, što je još važnije, rat predstavlja priliku za uvećanje moći i teritorija. Rat je lijek protiv mira u čijem okrilju cvijeta korov lijenosti i vlada rasap morala. Mir je, a ne rat, nužno zlo. Težnja za vječitim mirom predstavlja ludost jer se različiti interesi ne mogu pomiriti bez nasilja. Bez rata bi zemlja postala prenapučena. Pojedinačni usud sučelice pitanju državne moći i teritorije ne vrijedi ništa. Na sve to nadovezuje se uvjerenje da je jedina primjerena zadaća žene, isključivo vezane uz obiteljsko ognjište, rađanje i podizanje vojnika. Pacifizam je, kao izdaja ljubavi prema domovini i gubitak osjećaja časti, izraz slabosti i stavljanja osobnog mira ispred slave i bogatstva domovine.

Polemikama Marthe i njezinog oca Bertha, u formi prikladnoj za šire čitateljstvo, autorica je orisala nepomirljivu sučeljenost dvije filozofijsko-politološke pozicije: "idealističke", čiji je rodonačelnik J. Locke, i "realistične", čiji je rodonačelnik T. Hobbes. Za "idealiste", okrenute pozitivnoj slici čovjeka, rat predstavlja zbilju koja se može dokinuti, a međunarodni poredak preobraziti u poredak suradnje i racionalno-etičkog ponašanja. Uvjereni da se rat ne može dokinuti i osvjedočeni u negativnu sliku čovjeka, "realisti" međunarodni poredak percipiraju kao konfliktnu anarhiju.

No, kad pod kotač ratne okrutnosti i bijede u liku kolere dospije njegova obitelj, Marthin otac će na samrtnoj postelji prokleti rat. Činom obraćenja Marthinog oca Bertha je izrazila svoju, prosvjetiteljskim vrijednostima inspiriranu, vjeru u ljudsku

poučljivost i potencijal za razvoj na čemu su se naposljetku i temeljila pacifistička nastojanja građanskog mirovnog pokreta.

Na stranicama romana Bertha se kritički osvrnula i na neke forme pacifizma, posebice rašireno uvjerenje da su žene po svojoj prirodi miroljubive, za što su joj poslužili polemički dijalozi Marthe i njezine tetke Marie:

> Nipošto nije točno, kako mnogi tvrde, da su sve žene po prirodi nesklone ratu. Ne, da se oslobode stege tisućugodišnjih institucija i steknu snagu da ustanu protiv njih, mogu samo žene koje su napredno orijentirane i poučene socijalnom razmišljanju.

Sam epilog romana Berthe je iskoristila za kritiku naoružavanja, pod izlikom obrane, kao puta do mira:

> Mir prepun oružja ne predstavlja dobro djelo. Umjesto toga treba raditi na ujedinjenju usmjerenom pokretanju vlada da pod zapovjedničkim pritiskom narodne volje svoje buduće svađe prepuste međunarodnoj arbitraži i jednom zauvijek surovu silu zamijene pravom.

Ratnički duh

Iako antiratni roman "Dolje oružje!" ne donosi izričito teoriju o ratu i miru, Bertha je u njemu demistificirala rat, smjestivši ga iznova u polje društveno uvjetovanih pojava, koje proizvode i na životu održavaju ljudi, a ne nevidljive sile izvan ljudskog domašaja. Kao ključni uzrok jednostavnog sunovrata naroda u rat, Bertha je detektirala uvelike rasprostranjen i ukorijenjen ratnički duh, raspirivan na svim stranama prije svega pomoću odgoja, medija i crkava.

Ratnički duh se već od malih nogu ucjepljuje djeci odgojem pomoću ratničkih igrački, junačkih pripovijesti, poduka iz povijesti koje veličaju rat, naglašavanjem vrijednosti poput junaštva, časti, patriotizma i muškosti, selektivnim prikazima povijesti, stereotipnim slikama neprijatelja. Na primjeru Marthine ispovijesti, nekoć mlade djevojčice oduševljene junačkim djelima velikih ratnika, Bertha dočarava izručivanje djece ratničkom duhu:

> Nasilni osvajači i utemeljitelji takozvanih svjetskih carstava – Aleksandar Veliki, Cezar, Napoleon – spominju se kao uzvišeni primjeri ljudske veličine i izražava im se divljenje; uspjesi i prednosti rata se jako živo ističu, dok se preko njegovih nedostataka, posljedica čije se pojavljivanje ne može poreći – divljanja, osiromašenja, moralnog i fizičkog izopačenja – sasvim šutke prelazi… na temelju toga je u mojoj djetinjoj duši nastalo divljenje, koja me je nekoć ispunjalo, za ratnike ovjenčane lovorikama…

Važan kotač u mašineriji ratničkog duha oduvijek predstavljaju mediji. U slučaju konflikta istinoljubivo izvještavanje potiskuje ratna propaganda koja izluđuje narod.

O služenju medija ratničkom duhu Martha u svojim dnevničkim zapisima bilježi: "Kad izbije nova razmirica među narodima, nemoj čitati najnovije novine nego one koje datiraju iz prošlog rata i vidjet ćeš kakvim je sve proroštvima i hvastanjima, izvješćima i vijestima pridavana vrijednost istine…"

Umjesto da širi poruku mira crkve, metafizički opravdavajući rat i sotonizirajući neprijatelje, tamjanom posvećuju ratnički duh. Blagoslivljajući oružje, rat proglašavaju kolektivnom samo-obranom, pa na taj način rat ne predstavlja povredu zapovijedi "Ne ubij!". O služenju crkava ratničkoj mobilizaciji Bertha kroz Marthu progovara ovako:

> Ako je Bog s nama – tko će protiv nas? Tu su i zajednički dani državnosti, dani pokore i dani molitve, koji se oglašavaju uz početak rata, da narod na taj način Boga molitvama zaklinje za pomoć, ujedno sa spokojnom nadom u njegovu pomoć i s povjerenjem u sretni svršetak rata koji treba postići na temelju te pomoći. Kakvo je samo posvećenje u tome položeno za ratnike koji idu na frontu – kako silno to podiže njihovo veselje spram bitki i smrti.

Sučeljena sa spiralom naoružavanja, Martha vanjskopolitički sustav "ravnoteže moći" proglašava "licemjerjem onih koji su željni rata" jer sve zemlje, zaklinjući se u mir, teže za prevlašću. Do rata neće dolaziti kad se sve zemlje istinski ograniče samo na obranu:

> Metoda zastrašivanja s oružjem zarad mira ponekad može biti prikladna samo da se ulije poštovanje neprijatelju koji želi rat; no, dvojici istomišljenika, koji žele mir, nemoguće je djelovati u skladu s tim sustavom, a da svaki ne bude čvrsto uvjeren, da onaj drugi laže, koristeći prazne fraze. A to će uvjerenje postati tim snažnije ukoliko se iza tih istih fraza skrivaju one iste namjere koje se osuđuju kod neprijatelja.

Bertha je i prije kritika bila svjesna da je u romanu, sukladno njegovoj formi, u stanovitoj mjeri pojednostavila složene uzroke rata, prije svega izostavljajući ekonomsko-političke korijene rata. No, silno sužívljena sa svojom junakinjom – "Jamčim da sam zaista iskusila patnje kroz koje sam provela svoju junakinju dok sam radila na romanu!" – Bertha je kroz nju, izuzmu li se neke biografske razlike, vjerno opisala vlastitu metamorfozu u pacifistkinju i u narativnoj formi jasno iznijela vlastite ideje o ratu i miru.

Baš kao i Martha, Bertha je svoj mirotvorni angažman temeljila na pozitivnoj humanističko-prosvjetiteljskoj slici čovjeka kao razumnog, slobodnog, odgovornog i ravnopravnog pojedinca, povezanoj s vjerom u napredujuće usavršavanje čovjeka putem razuma i znanosti. Vjeru u napredak, kao dijete svog vremena, Bertha je zasnivala u Darwinovoj evolucionističkoj teoriji; mir je moguć jer se čovjek i na moralnoj razini neprestano oplemenjuje i razvija prema boljem. Sukladno liberalnom usmjerenju, središnje mjesto u svojim razmatranjima pridavala je pojedincu, a ne društvu, iz čega izviru i neke ključne slabosti njezinog pacifističkog nazora, poglavito zanemarivanje ekonomsko-političkih uzroka rata. Dosljedno zagovarajući protivljenje

svim formama rata, bila je neprijateljica i klasnog rata. Nekritički se pouzdajući u volju za mir političko-vojnih moćnika na čije svrgavanje nije pomišljala – careva, kraljeva, generala, diplomata... – ustrajno im se obraćala s porukom mira, jačajući svojim djelovanjem pritisak naroda na njih i osnažujući političare koji su se zalagali za mir. Pozivala je da se rat kao strategija razrješenja konflikata zamijeni mirovnim instrumentima – neovisnim međunarodnim arbitražnim sudovima, mirovnim konferencijama, savezima država... – uvjerena da se i države na međunarodnoj razini mogu ponašati razumno i moralno jednako kao i razumni pojedinci.

Svoja idealističko-pacifistička uvjerenja Bertha je spretno sažela u svom promišljanju "Iz radionice pacifizma" iz 1912:

1. Kultura je sinonim potiskivanja brutalne sile;
2. Jer postaju sve teži, nacije će biti zgnječene svojim 'mjedenim oklopima';
3. Uspostavljanje pravnih odnosa među državama moguće je jednako kao što su se oni, malo po malo, pokazali mogućim između pojedinaca, plemena i sve većih saveza;
4. Gospodarska ovisnost nacija i zajedništvo njihovih interesa u toj mjeri jača da putem rata više nitko neće moći za sebe izboriti prednost;
5. Putem organizacija i federacije svijet će dospjeti do neslućenog obogaćenja i moralnog uzdignuća;".

Na kritike da je pacifistički pokret bez osjećaja za zbiljski svijet, Bertha je odrješito odgovarala: "Poruka mirovnog pokreta ne predstavlja nekakav čudnovat san bez doticaja sa svijetom; to je poruka koja utjelovljuje civilizacijski instinkt za preživljavanje." Čak je, braneći mirovni pokret, predvidjela razvoj mirovnih znanosti: "Nekolicina zna da mirovni pokret svojim sadašnjim razvojem predstavlja znanost koja se oslanja na druge discipline, povijest, gospodarstvo, sociologiju i filozofiju morala."

Mirovna aktivistica

Nakon objavljivanja antiratnog romana "Dolje oružje!", sada već 46-godišnjakinja, Bertha se sasvim posvetila mirotvornom djelovanju u čijem su se središtu nalazila nastojanja oko razoružanja i ustrojavanja neovisnih međunarodnih sudova za arbitražu.

Neposredni povod za to bila je posjeta engleskog pacifiste Felixa Moschelesa, pristaše "International Paeace and Arbitration Association", koja je Berthu zatekla u Veneciji. Moscheles je Berthu zamolio za pomoć u osnivanju ogranka Asocijacije u Veneciji. Bertha je, još iste večeri, tijekom bala potakla markiza, kod kojeg je boravila, da im pomogne u tom naumu. Markiz je organizirao sastanak stotinjak uglednika,

listom muškaraca izuzev Moschelesove supruge i Berthe, i ogranak Asocijacije u Veneciji bio je ustrojen. Žustra rasprava u lokalnim medijima o Asocijaciji zorno je oslikala podijeljene stavove javnosti spram pacifizma.

U to se vrijeme na političkoj razini pacifističkim nastojanjima posvetila "European Interparliamentary Union", organizacija nacionalnih parlamentarnih skupina čije su pristaše zagovarale razrješenje međunarodnih sukoba arbitražom umjesto oružjem. Dok je "International Paeace and Arbitration Association", zajedno s drugim građanskim mirovnim organizacijama, organizirala godišnje svjetske mirovne kongrese, "European Interparliametary Union" je organizirala godišnje međuparlamentarne mirovne konferencije. Da bi bilo postignuto jedinstvo u nastojanjima oko mira, svjetski mirovni kongresi i međuparlamentarne mirovne konferencije često su znale biti organizirane u isto vrijeme i na istom mjestu.

Početkom 1891. Berthu je "European Interparliametary Union" zamolila da pripomogne u osnivanju austrijske parlamentarne delegacije čija bi prva zadaća bila da u jesen 1891. sudjeluje na međuparlamentarnoj mirovnoj konferenciji u Rimu. No, Bertha nije učinila samo to nego je ustrojila i "Austrijsko mirovno društvo", s oko 2 tisuće pristaša, kojim je predsjedala sve do svoje smrti. Zahvaljujući tome, u jesen 1891. u Rimu je kao gošća sudjelovala na međuparlamentarnoj mirovnoj konferenciji, ali i na III. svjetskom mirovnom kongresu, organiziranom u isto vrijeme, kao predsjednica "Austrijskog mirovnog društva". U toj ulozi Bertha je izgovorila i svoj prvi javni govor, i to na Kapitoliju, tradicionalno rezerviranom za muškarce.

Mirovna okupljanja u Rimu izrodila su ideju o osnivanju Međunarodnog mirovnog ureda u Bernu sa zadaćom olakšavanja i poticanja suradnje građanskih mirovnih udruženja i mirotvornih parlamentarnih skupina. Pozicija zamjenice, nakon što je Ured osnovan početkom 1892, pripala je Berthi.

Antiratni roman "Dolje oružje", na koji se nadovezao autoričin sve dinamičniji mirovni aktivizam, potakao je nacionalističko-konzervativne krugove na javno optuživanje Berthe za izdaju domovine i naroda. Ta "furija mira", kako su je pogrdno nazivali i bespoštedno ismijavali u karikaturama, kvari dušu naroda, gasi svijest o dužnosti bezuvjetne ljubavi prema domovini, ismijava junačka osjećanja, kvari vojnički moral. Mržnju nacionalista, klerikalaca i antisemita spram bračnog para Suttner, osnažio je i sam Arthur, ustrojivši 1891. "Udruženje za obranu od antisemitizma". Pružajući mu svoju podršku, Bertha se s obzirom na semitizam javno izjašnjavala: "Postoji samo jedno časno sredstvo za zaštitu progonjenih od progonitelja: Stati uz njih!"[14]

Bertha je 1892, unatoč ismijavanju i prijetnjama iz nacionalističkih krugova, bez oklijevanja prihvatila poziv A. H. Frieda, mladog pacifista i novinara iz Berlina, da

14 Nije slučajno da su nacionalsocijalisti došavši 1933. na vlast u Njemačkoj spaljivali Berthina djela kao iznimno opasno štivo.

bude urednica časopisa za podupiranje mira "Dolje oružje".[15] U njemu su, uz ritam mjesečnog izlaženja i nikada bez Berthinog uvodnog priloga, od 1892. do 1914. komentirani politički događaji iz perspektive mirovnog pokreta.[16] Bertha je na taj način, uz mladog Frieda, dala ključni doprinos ustrojavanju "Njemačkog mirovnog društva" 1883.[17]

Tijekom održavanja IV. svjetskog mirovnog kongresa u Bernu 1892, Bertha je izašla s idejom o nužnosti ustrojavanja trajnog Kongresa naroda sa zaduženjem rješavanja međunarodnih pitanja i konflikata putem zakona. Iako je usvojena, ideja će biti odjelotvorena tek u času osnivanja Lige naroda 1919. Svojim strastvenim intervencijama Bertha je, iako taj termin još uvijek nije postojao, uvelike definirala što je to pacifizam.

Zahtijevala je da se mirovni pokret razlikuje od inicijativa koje, ne dovodeći u pitanje ratovanje, nastoje oko "humaniziranja" rata. IV. svjetski mirovni kongres posjetio je i Nobel, pozvavši Berthu da ga po njegovom okončanju posjeti u Zürichu. Na koncu posjete Nobel joj je obećao financijsku pomoć za mirovni pokret čim se uvjeri da se započeo kretati putem praktičnog djelovanja. Iako je uvažavao i pomagao Berthina nastojanja, skeptični Nobel nije odstupio od svoje zamisli okončanja rata, utemeljenoj na prijetnji razornim superoružjem: "Moje će tvornice okončati ratovanje možda još prije nego Njezini kongresi: u onaj dan, kad se dvije vojske uzajamno budu mogle uništiti u jednoj sekundi, sve će civilizirane nacije uzmaknuti i raspustiti svoje trupe."

Uslijed financijskih poteškoća, Bertha je propustila V. svjetski mirovni kongres održan 1893. u Chicagu. Zajedno sa suprugom, kao gošća je sudjelovala 1894. na godišnjoj mirovnoj konferenciji "European Interparliametary Union" u Den Haagu. Engleska delegacija iznijela je ideju o osnivanju međunarodnog tribunala za arbitražu. Iako se njemačka delegacija s tim nije složila, uvjerena da je tako nešto "besmisleno" i "nemoguće", ta će ideja za svega 5 godina biti ostvarena. Budući da nije imala parlament, Rusija nije bila među sada već 14 nacionalnih parlamentarnih delegacija. Da nastojanja zagovornika arbitraže nisu bila bez učinka, pokazalo je sklapanje Anglo-američkog ugovora o arbitraži između američkog predsjednika i engleske kraljice 1895, no ugovor nije zaživio jer je pao u američkom senatu; za ratifikaciju su nedostajala samo tri glasa. Peticiju o ustrojavanju međunarodnog

15 A. H. Fried dobio je Nobelovu nagradu za mir 1911.

16 Časopis je od 1902. izlazio pod nazivom "Kula mira."

17 O percepciji Berthe u Njemačkoj i ulozi žena u mirotvornom pokretu sjajno svjedoči napis iz berlinskog "Tagblatta" 18. ožujka 1892: "Možda je najsnažniji i najvidljiviji dokaz za promijenjeno mjesto koje žene zauzimaju u modernom životu to da se u jednom pitanju koje je pravo muško pitanje, u pitanju mira, jedna žena postavila na čelo onih koji priznaju samo jednu borbu: borbu za mir među narodima. Pozivačica u boj za svjetski mir, grofica Bertha von Suttner, boravi ovih dana u Berlinu i sve su oči upravljene u nju."

arbitražnog tribunala Bertha će 1897. osobno podastrijeti austrijskom caru čiji je odgovor bio da će to pitanje razmotriti.

No, unatoč pacifističkim nastojanjima ratni plamen se širio svijetom. Na udaru kritike mirovnih aktivista posebice će se naći vojni nasrtaj Italije na Etiopiju. Da bi spriječile kretanje talijanskih trupa, mirovne aktivistice u Italiji lijegat će na tračnice. Sučeljena s "kratkom" memorijom puka, o čemu su svjedočili novi konflikti, Bertha je inzistirala na trajnoj mirovnoj edukaciji puka. U medijima je razaznavala učinkovito sredstvo pritiska na "visoke" političare za stvar mira.

Ne posustajući u nagovaranju Nobela da od stečenog bogatstva načini zakladu koja će novčano pomagati mirovni pokret, Bertha mu je, ne znajući za njegov testament, u pismu poslanom tjedan prije njegove smrti 1898. iznova napisala: "Molim te raširenih ruku: Ne uskrati nam svoju podršku koju svi očekujemo, nikad, čak niti s onu stranu groba!" Nakon dugogodišnjeg intenzivnog prijateljevanja, Nobel se nije mogao oglušiti na prijateljičine vapaje, tim više jer je prožet socijalističkim svjetonazorom smatrao da svoje bogatstvo treba "udijeliti" zajednici, a ne rođacima.

Kao način trajne pomoći za mirovni pokret Nobel je izabrao godišnju nagradu za mir. Odgovornost izbora i dodjele nagrade za mir, ne slučajno[18], prema Nobelovoj volji pripala je Norveškoj.

Nobelova nagrada za mir

Kao izvor nove nade za svjetski mir Bertha je doživjela "Manifest mira" ruskog cara Nikole II. iz 1894. u kojem je europske nacije pozvao na razoružavanje i međunarodnu mirovnu konferenciju. Iako su reakcije na Manifest pretežno bile pozitivne, neki su, kao njemački socijaldemokrati, sumnjali u iskrenost carskih namjera za što im je oslonac bila i carska ratnička politika u Finskoj i Mandžuriji. Njemački car je ustrajavao: "Rat nikada neće biti osiguran bolje nego putem uvježbane vojske koja smjesta može stupiti u akciju."

Zahvaljujući uvelike Berthinom angažmanu, Manifest nije ostao mrtvo slovo na papiru. U Den Haagu je 1899. održana I. međunarodna mirovna konferencija na kojoj nisu sudjelovali pacifisti nego po prvi puta reprezentanti 26 država – državnici, diplomate i generali. Iako je milion žena potpisima podržalo peticiju za razoružanje i mirovnu konferenciju, koja je predstavljena u Den Haagu, Bertha je bila jedina žena

18 Norveška vlada je prva odobrila subvenciju za putne troškove svoje parlamentarne skupine za arbitražu i Međunarodni mirovni ured u Bernu. Pored toga, norveški ministar-predsjednik Steen bio je prvi državnik koji je 1891. oficijelno iskazao odobravanje međuparlamentarne mirovne konferencije u Rimu u organizaciji "European Interparliamentary Union".

nazočna na ceremoniji otvorenja Konferencije. Njezin će salon predstavljati društveno-političko središte Konferencije. Sve svjesnija prijetnje novog rata svjetskih razmjera, Bertha je sve okupljene strastveno pozivala da se trgnu iza sna: "Europo, ne oklijevaj se zbratimiti, hitno dokrajčiti rat među nacijama, jer u protivnom bi te sljedeći rat mogao uništiti."

Nakon dugotrajnih rasprava konačno je ustrojen Trajni tribunal za arbitražu sa sjedištem u Den Haagu.[19] Zahtjev za razoružanjem, iako su iza njega stajale SAD-e i Rusija, nije prošao uslijed protivljenja Austrije, Njemačke i Francuske. Do konca Konferencije sklopljen je niz ugovora o pravilima vođenja rata, kao što je zabrana korištenja otrovnog plina, podvodnih mina i zračnih bombi, ali tijekom I. svjetskog rata tih se ugovora neće pridržavati niti jedna od zaraćena strana. Poslije Konferencije pristaše mirotvornog pokreta započele su koristiti termin pacifizam.[20]

Prva Nobelova nagrada za mir dodijeljena je 1901, i to Frédéricu Passyu iz Francuske i Jeanu H. Dunantu iz Švicarske. S nagradom dodijeljenom Passyu, utemeljitelju i predsjedniku "Francuskog mirovnog društva", a potom i predsjedniku "European Interparliametary Union", Bertha je bila suglasna, ali ne i s nagrađivanjem Dunanta koji je prije 40-tak godina utemeljio "Međunarodno povjerenstvo Crvenog križa". Kao i ranije, Bertha nije dopuštala izjednačavanje pacifizma s pokušajima "humaniziranja" rata ma koliko po sebi mogli biti hvalevrijedni. Zadaća pacifizma je dokidanje, a ne činjenje rata prihvatljivijim.

Nakon muževljeve smrti 1902, koja će je bolno pogoditi[21], Bertha nije posustala u svom pacifističkom angažmanu, tim više jer je na to obvezao Arthur u svojoj oporuci:

> Znaš da smo u sebi osjećali dužnost da damo naš prilog poboljšanju svijeta, da radimo, da se borimo za dobro, za neprolazno svjetlo istine. Mojom smrću za Tebe ta dužnost nije ugašena; dobre uspomene na Tvog druga moraju te sačuvati od klonulosti; zarad nas, zarad dobre stvari, moraš nastaviti rad dok i Ti ne prispiješ do posljednje životne stanice. Dakle, odvažno! Bez bilo kakvog straha! Vječni smo u onome što smo učinili i zato Ti moraš nastojati učiniti još više. Harmanndorf, 12. lipnja 1902.

Uslijed financijskih poteškoća, Bertha je nedugo nakon suprugove smrti bila prisiljena prodati dvorac Harmanndorf. Iako kritike iz nacionalističko-konzervativnih krugova protiv nje nisu jenjavale, u anketi njemačkih novina proglašena je "najvažnijom ženom sadašnjice". Na njezin nagovor u europskom mirovnom pokretu

---

19 Riječ je o sudištu u Den Haagu, djelatnom do danas, čije će ključno zaduženje kasnije postati sprječavanje i proganjanje ratnih zločinaca.

20 II. međunarodna mirovna konferencija, iznova na poziv Rusije, održana je 1907. Sklopljen je ugovor o osnivanju Svjetskog tribunala za arbitražu. Budući da je ratificiran u premalo zemalja, osnivanje Tribunala je izostalo.

21 O njezinoj dubokoj povezanosti sa suprugom svjedoče i 24 pisma koja mu je napisala nakon njegove smrti, a objavljena su pod naslovom "Pisma jednom mrtvacu" u Dresdenu 1904/5.

angažirao se i princ Albert iz Monaka na temelju čega je u Monte Karlu osnovan "Institut za mir".

U sklopu putovanja po Europi tijekom kojih je, držeći predavanja, za stvar mira pokušavala pridobiti ugledne političare, diplomate, kraljeve i kraljice, Bertha je 1904. prvi put posjetila i SAD-e. Nakon što je susrela predsjednika Roosevelta, na 60-ti rođendan primila je počasnu američku nagradu namijenjenu za pružanje ohrabrenja i pomoći pacifistima iz cijelog svijeta.

Naredne je godine, kao prva žena, ovjenčana Nobelovom nagradom za mir na temelju "velikog utjecaja na rast mirovnog pokreta"[22].

U svečanom govoru tijekom ceremonije dodjele nagrade 18. travnja 1906. u Oslu, predsjednik Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, J. G. Løvland, istaknuo je Berthinu zaslugu što je, preuzevši vodstvo među tadašnjim ženama, napala sam rat i pozivom upućenim nacijama – "Dolje oružje!" – stekla "vječnu slavu". Za razliku od drugih žena koje su kao anđeli utjehe i ozdravljenja slijedile zaraćene vojske "otupljujući" užase rata njegom bolesnih i patećih, Bertha je poduzela odsudan korak da se predusretne bijeda rata, uključujući prosvjećenje ljudskog ideala muškog junaštva i podviga.[23]

U svom govoru, koji je predstavljao osvrt na dotadašnji razvoj mirovnog pokreta, uz nezaobilazno spominjanje zasluga A. Nobela, Bertha je izrekla programske točke građanskog mirovnog pokreta:

1. ugovorno uvođenje arbitražnih sudova za mirovno rješavanja međunarodnih konflikata;
2. osnivanje mirovne unije između, ako je moguće svih država, koje će svaki napad jedne države na drugu osujetiti zajedničkim snagama (izvorno Nobelova ideja);
3. ustrojavanje međunarodne institucije za obranu prava među narodima čime bi bila razgrađena nužnost da se u slučaju konflikata pribjegava ratovima;[24]

Iznova je osudila militarizam, kojim se uzalud pokušava očuvati uzljuljan stari sustav – "Dosadašnji, sasvim militaristički organiziran društveni poredak, izgrađen je na poricanju mogućnosti mira, na omalovažavanju života i na prisili ubijanja." – pozivajući sve, oslonjena na prosvjetiteljsku vjeru u napredak, na napor ustrojavanja novog društvenog poretka utemeljenog na miru, "temelju i konačnom cilju sreće".

22 Na taj je način Berthin izbor obrazložio član Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, B. Bjørnson, predstavljajući Berthu okupljenom slušateljstvu na samom početku ceremoniji dodjele nagrade. Cjelokupno uvodno slovo dostupno je na: www.nobelprize.org/nobel_prize/peace/laureates/1905/speeches.html.

23 Svečani govor u cijelosti je dostupan na: www.nobelprize.org/nobel_prize/peace/laureates/1905/speeches.html.

24 Neke od tih ideja u većoj ili manjoj mjeri ozbiljenje su kasnijim ustrojavanjem Lige naroda, Ujedinjenih naroda, Europske unije, Vijeća sigurnosti i Međunarodnog suda pravde.

Govor je, pozivajući se na riječi američkog predsjednika Roosvelta, zaključila sažimanjem cilja mirovnog pokreta i zadaće svih vlada: "Pospješiti dolazak vremena kad sudac među narodima više neće biti mač."[25]

Ismijana proročica

Slava koju joj je priskrbila Nobelova nagrada za mir posvuda osim u Austriji, nije stišala Berthinu sve veću uznemirenost prijetnjom rata kakav do tada nije viđen u svjetskoj povijesti. Opisujući ga opominjućim vizijama, Bertha ga je nazivala "velikim" i "posljednjim ratom civilizirane Europe":

> Svako selo zgarište, svaki grad gomila razvalina, svako polje razbojište, a borba još uvijek bijesni: pod morskim valovima podmornice ispaljuju torpeda kako bi potopili moćne parobrode, u oblake su se popeli naoružani zrakoplovi s posadom da se suprotstave neprijateljskim zračnim trupama….

Osjećala je nepogrešivo da je čovječanstvo vjerojatno već prešlo kritičnu točku s koje nema povratka:

> Onu točku na kojoj sve što jest mora prestati, točku nepodnošljivosti, od koje svijet opterećen oružjem više nije daleko. Svekoliko bogatstvo, svekolika snaga naroda, svekoliki život isključivo je usmjeren na jedan jedini cilj – uništenje. Jedan takav sustav mora konačno uništiti ili čovječanstvo ili samoga sebe.

Unatoč malim izgledima da je netko čuje, prihvaćajući svjesno cijenu izrugivanja, Bertha je ostatak života provela putujući Europom ne bi li skretanjem pažnje na prijeteći rat svjetskih razmjera sačuvala makar male izglede za mir. Slika Srednje i Zapadne Europe, utonule u zveket sablji, medijsko huškanje i naoružavanje, nije joj dala mira: "Grade se tvrđave, proizvode podmornice, miniraju cjelokupne prometnice, isprobavaju ratni zrakoplovi, i to s revnošću kao da skorašnji napad predstavlja najsigurniji i najvažniji posao države."

U propovijedanju sve manje vjerojatnog mira nije posustala niti onda kad je "orgijanje demona nasilja" već uvelike počelo: 1904. već su ustrojeni vojno-politički savezi koji će se sukobiti u I. svjetskom ratu, 1905. izbila je Ruska revolucija, nakon Rusko-japanskog rata od 1911. do 1914. uslijedila su tri krvava Balkanska rata.

25 Govor je u cijelosti, na njemačkom i engleskom, dostupan na: www.nobelprize.org/nobel_prize/peace/laureates/1905/suttner-lecture-ge.html

Svjesna da će svjetski rat nadasve koštati mlade generacije, okrenula se izravno i njima, pozivajući mladost Europe da joj se pridruži u misiji mira, o čemu, među ostalim svjedoči pismo S. Zweigu:

> Ljudi ne razumiju što se događa… Zašto vi ne činite ništa, vi mladi ljudi? To se prije svega tiče vas! Zaštite se od toga, ujedinite se! Ne dopustite da uvijek nas par starih žena čini ono što nitko ne čuje!

U svom romanu iz 1911, naslovljenom "Ideali čovječanstva", svijetu će pružiti prvi literarni prikaz zastrašujuće vizije atomskog oružja:

> Na taj je način u naše ruke predano obilje moći za koju nam još nedostaje moć razumijevanja... Izumljen je kondenzator radija. Snopom radijskih zraka poslanih u nebeske visine dječja je igra u nekoliko minuta uništiti neprijateljske flote i vojske, razvaliti gradove. Uzajamno! Četrdeset osam sati poslije takozvanog 'otvaranja neprijateljstva' zaraćene strane mogu pobijediti jedna drugu, ne ostavljajući u neprijateljskoj zemlji niti jedne zgrade i niti jednog živog bića.

Nastojanja oko sprečavanja svjetskog rata nagnat će je da kao 69-godišnjakinja, već dobrano narušenog zdravlja, 1912. iznova posjeti SAD. Slavljena u novinama kao "anđeo mira", opet je, uz druge uglednike, susrela američkog predsjednika Roosevelta. Vrhunac posjete bio je njezin boravak u San Franciscu u kojem su žene već uživale pravo glasa. Govor, održan 14. srpnja u San Franciscu, zaključila je riječima o univerzalnom sestrinstvu: "Možda je univerzalno sestrinstvo nužno prije nego što bude moguće univerzalnost bratstvo." Sve će joj se jasnije raskrivati da je svijet potrebit novog razumijevanja što je to dobrota:

> Da, dobroti pripada snaga. Ljudi to još uvijek ne uviđaju. U općem poimanju dobar i slab su gotovo identični pojmovi. No, još trebamo naučiti da genij i junak dobra može postojati i da suvremeni svijet treba takve junake. Takve, koji dobro i plemenito neće samo željeti nego i postizati sučelice svim otporima.

No, sva su Berthina nastojanja u već uvelike razuzdanom ratničkom ozračju bila uzaludna:

> Neko strašno komešanje vlada suvremenom međunarodnom politikom i publicistikom. Ništa do uzajamno sumnjičenje, okrivljavanje i povređivanje. Dakako, to je prava pjesma za orkestarsku glazbu plamtećih topova, zrakoplova koji isprobavaju bacanje bombi, a osobito dodatnih zahtjeva ministara rata. Toj paklenskoj pratnji odgovaraju arije mržnje i pakosni zborovi.

Iznevjerit će je i njezina posljednja mirovna uzdanica o kojoj je nedugo prije smrti zabilježila u svom dnevniku: "Protiv ultramilitarizma, koji sada ispunja atmosferu, ne treba se boriti. Jedini – jer oni također predstavljaju silu – u koje se čovjek može pouzdati da će odvratiti od masovnog rata su socijaldemokrati."

No, time što je nepokolebljivo nosila zastavu mira, i to sučelice sve mračnijem političkom horizontu, sve dok je u toj zadivljujućoj i tragičnoj zadaći nije prekinula smrt 21. lipnja 1914, svega tjedan dana prije izbijanja I. svjetskog rata, Bertha je životom ovjerovila riječi koje je nekoć stavila u usta svog junaka i borca za mir, Tillinga:

> Na racionalan način moram se odreći nade da bih osobno mogao ubrzati sazrijevanje vremena ili vidjeti kako niču plodovi za kojima čeznem. Ono što mogu pridonijeti je neznatno. No, od časa kad sam to neznatno spoznao kao svoju dužnost, to neznatno je za mene postalo ono najveće i ustrajavam u tom.

Njezina duhovno-intelektualna baština, jednostavno izražena u pozivu "Dolje oružje!", izazov je koji u globaliziranom svijetu nije izgubio na aktualnosti. Naprotiv, o njegovom žurnom usvajanju ovisi preživljavanje čovječanstva sučeljenog s globalnim prijetnjama po svoj opstanak.

Literatura

1. Alen Kristić, *Bertha von Suttner – Život za mir*, u: Svjetlo riječi, XXVII(2009)311, str. 45-47.
2. Angelika U. Reutter /Anne Rüffer, *Frauen mit Idealen – Zehn Leben für den Frieden*, R&R, Zürich 2001.
3. Beatrix Kempf, *Bertha von Suttner. Das Lebensbild einer grosse Frau, sterreichischer Bundesverlag*, Wien 1964.
4. Bertha von Suttner, *Aus der Werkstatt des Pazifismus*, Hugo Heller & Cie, Leipzig / Wien, 1912.
5. Bertha von Suttner, *Die Waffen nieder. Eine Lebensgeschichte*, Verlag der Nation, Berlin 1990. (dostupno i englesko izdanje)
6. Brigitte Hamann, *Bertha von Suttner. Ein Leben für Frieden*, Serie Piper, München 1986. (dostupno i englesko izdanje)
7. Caroline E. Playne, *Bertha von Suttner and the Struggle to Avert the World War*, Allen & Unwin, London 1936;
8. Gisela Brinker-Gabler (ur.), *Kämpferin für den Frieden: Bertha von Suttner. Lebenserinnerungen, Reden und Schriften*, Fischer Taschenbuchverlag, Frankfurt 1986.
9. Helmut Bock, *Nobels Friedenspreis für Bertha von Suttner – Das aktuelle in der Geschichte*, u: Utopie kreativ, 2005/185, str. 1073-1080.
10. Irwin Abrams, *Bertha von Suttner and the Nobel Peace Prize*, u: Journal of Central European Affairs, 22(1962)3, str. 286-307.
11. Jakov Jukić, *Lica i maske svetoga – Ogledi iz društvene religiologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997.
12. Judith Hicks Stiehm, *Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize*, 2006.

Jane Addams

(Nobelova nagrada za mir 1931)

Jane Addams

Istinska pravednost mora proisteći iz izobraženog uvida, iz produbljenog suosjećanja s patnjama pojedinačnih ljudi, koji nas susreću na našem životnom putu; ravnomjeran napredak može voditi samo onoj veličini razumijevanja koja će pomoći svijetu.

SOCIJALNA PRAVDA KAO UVJET TRAJNOG MIRA

Povijesti koje izučavamo – na to je u "Povijesno-filozofijskim tezama" skrenuo pažnju već W. Benjamin – povijesti su pobjednika. Da bi legitimirali svoju moć, pobjednici čuvaju samo ono što spada u sliku koju stvaraju o njoj. Iz te povijesti pobjednika, ozakonjenog kolektivnog spomena, nasilno su izbrisane dogodovštine i podvizi poraženih.

Ponad svih ideoloških razlika, selektivno-sebični gospodari dosadašnje povijesti su muškarci, a prognanici iz nje žene. U velikoj muškoj povijesti, kanoniziranoj u svim sferama društva, jedva da ima mjesta za skrivenu i zanemarenu žensku povijest, koja u sebi krije "opasno sjećanje" o ženstvenim temeljima ne samo religije, posebice monoteističkog trolista, nego i sociologije, filozofije, ekologije, mirovnih znanosti..., zapravo "opasno sjećanje" o ženstvenim temeljima ljudske civilizacije uopće.

Nije isprazna slutnja da se nasilje u suvremenom svijetu uvelike korijeni u ustrajnom potiskivanju tog "opasnog sjećanja", svejedno zaogrtalo se ono plaštem religije, politike ili ekonomije. No, posvemašnje isključenje ili rigidna ideološka kontrola ženskoga, neovisno o tome u kojoj se sferi ljudskog života prakticira, predstavlja gušenje kreativnosti i životnosti.

Da u svim povijestima još uvijek prevladavaju "muška sjećanja na muške pobjede", neovisno o svim civilizacijskim postignućima, na jedinstven način svjedoči "tihi nestanak iz kolektivnog pamćenja" Jane Addams, prve američke žene koja je 1931, kao predsjednica "Women's International League for Peace and Freedom / Ženske međunarodne lige za mir i slobodu" (WILPF)[1], dobila Nobelovu nagradu za mir.

Premda je kao sociologinja, filozofkinja, socijalna radnica, socijalna reformatorica, feministkinja, političarka, javna intelektualka i mirotvorka – čak udarajući teorijsko-praktične temelje nekim od tih profesija – svojedobno nazvana "jedinom sveticom koju je Amerika stvorila" ("New York Times") i "najvećom ženom koja je uopće živjela" (gradsko vijeća Chicaga), za Jane Addams još uvijek nema primjerenog mjesta u povijesti sociologije, filozofije, socijalnog rada, ekologije, ženskih pokreta i mirovnih znanosti.

1 Oficijelna stranice još uvijek djelatne organizacije dostupna je na: http://www.wilpfinternational.org/.

Progon iz povijesnog sjećanja ženskih figura poput Jane Addams daje za pravo feminističkim nastojanjima oko revidiranja kanonskih, to će reći isključivo muških prikaza povijesti, kako bi se iznova, bez prešućivanja ili iskrivljavanja, raskrila vrijednost i uloga pojedinih žena.

Iz te dramatične potrage za izgubljenom ženskom poviješću, bez koje je ljudska povijest osiromašena, ali i falsificirana, izniklo je i raskrivanje zadivljujuće duhovno-intelektualne baštine Jane Addams tijekom dva posljednja desetljeća[2]

Životni put te nesvakidašnje žene, koju se s pravom počinje percipirati kao "majku socijalnog rada i mirovnih znanosti", ali bez koje je također nezamisliva povijest američke sociologije i filozofije pragmatizma, rođenih u okrilju "Čikaške sociološke škole"[3], započeo je u Cedarvillu, selu smještenom u američkoj državi Illions, čije je središte Chicago.

Ozračje Cedarvilla, male zemljoradničke zajednice, posvećene praktičnom ozbiljenju socijalnih i demokratskih vrijednosti kao jedinstvene zbilje, obilježit će Jane Addams za cijeli život, i to poglavito kroz lik njezinog oca Johna H. Addamsa, uglednog zemljoposjednika, trgovca, bankara, političara i senatora: "Uz mog me oca nije vezala samo najdublja naklonost; on me doveo do ćudorednih zahtjeva života i pružio mi u njima oslonac za kasnije na koji sam se oslanjala u zapletenim situacijama."

Stekavši svoje bogatstvo poštenim radom – u svom kraju bio je poslovični primjer marljivosti i čestitosti – John je svojoj djeci zarana posredovao demokratska uvjerenja, zanimanje za javni život i senzibilitet za socijalno ugrožene. Bio je prijatelj američkog predsjednika A. Lincolna, jedan od utemeljitelja Republikanske partije i pristaša pokreta za dokidanje ropstva (abolicionist).

Pionirka ženske izobrazbe

Jane, rođena 6. rujna 1860, bila je osmo od devetero djece u obitelji Addams. No, jedino je ona, s još četvero braće i sestara, doživjela drugu godinu. Preostale je pokosila kolera.

U času rođenja imala je tri starije sestre (Mary, Marthu i Alice) i jednog brata (Webera). Iako oficijelno nije pripadala niti jednoj kršćanskoj zajednici, njezina je

2 Prva sveobuhvatna znanstvena biografija Jane Addams objavljena je tek 1995: Eberhard Cathy, *Jane Addams*, Schäuble Verlag, Berlin 1995. Objavljivanje izabranih djela Jane Addams u SAD-u započelo je tek 2003.

3 Čikaška sociološka škola naziv je za nekoliko teorijsko-praktičnih djelatnosti skupine sociologa djelatnih na Odjelu za sociologiju Čikaškog univerzitetu od njegovog osnivanja (1892) – to je bio prvi odjel za sociologiju na nekom američkom sveučilištu – do početka II. svjetskog rada. U tom razdoblju Čikaška sociološka škola je dominirala američkom sociološkom mišlju.

obitelj redovito sudjelovala na nedjeljnom bogoslužju u mjesnoj evangeličkoj crkvi. Na tragu jedne od kršćanskih tradicija, Jane nije bila krštena kao dijete da bi to mogla, ukoliko zaželi, učiniti u zrelim godinama na temelju osobnog izbora.

S tri godine Jane je ostala bez majke. Sarah W. Addams umrla je – zajedno s njom i novorođenče – od unutarnjeg krvarenja izazvanog padom tijekom devete trudnoće. Kao petogodišnjakinja, Jane će za cijeli život steći zlokobnog suputnika. Uslijed tuberkuloze kralješnice, koja će trajno narušiti njezino zdravlje (iskrivljenje kralješnice), Jane će u pojedinim razdobljima života biti čak "prikovana" za krevet, a o njezinim patnjama potresno svjedoči jedan mladenački zapis:

> Molila sam srčano da posjetom nikome ne otkrijem da je mala nakazna djevojčica s lošim hodom, koja zarad krivih leđa glavu drži koso, kći tog otmjenog čovjeka. Da spriječim opasnost da budemo međusobno dovedeni u odnos, nisam išla nedjeljom pokraj svog oca, iako je taj put za mene predstavljao događaj tjedna, nego sam se držala tik uz svog ujaka Jamesa Addamsa.

Prvi susret Jane sa siromaštvom odigrao se kad je imala oko šest godina tijekom posjeta siromašnoj četvrti obližnjeg gradića. Tada su iz usta djevojčice izašle riječi u kojima je bilo položeno proroštvo o njezinom životnom poslanju: "Kad odrastem, i ja ću, naravno, imati veliku kuću, no neću je sagraditi među velikim kućama nego usred užasa [oko] malih kuća!"

Janin otac se 1868. iznova oženio, i to mjesnom udovicom Annom H. Haldemann. S njom je u Janin život zakoračio i sedmogodišnji George, njezin najmlađi sin.

Kao zagovornik ženske izobrazbe, ali ne i ženskog prava glasa, John je za Jane osigurao kućnu nastavu. U to vrijeme u SAD-u još uvijek nije postajala mogućnost javne izobrazbe za žensku djecu.

S ljubavlju za kulturu, Anna je, i sama strastvena čitateljica, djecu poticala na čitanje. Unatoč negodovanju oca, sklonijeg znanstvenom štivu, Jane je s užitkom "gutala" beletristiku. Omiljeni pisac bio joj je Charles Dickens. S polubratom Georgeom dijelila je zajednička ljubav prema prirodnim znanostima. Još u tinejdžerskom dobu Jane je osjetila želju, zasigurno i na temelju iskustva svoje bolesti, da poput starijeg polubrata Harrija postane doktorica kako bi mogla pomagati siromašnima: "... svaki čovjek mora na svoj način nastojati da moralne dužnosti pretoči u djela. U protivnom, razvodnit će se u apstraktne pojmove."

Imala je sreću pripadati prvim generacijama mladih djevojaka u SAD-u kojima se otvorila mogućnost pristupa javnoj izobrazbi i završetku više škole. No, to je bilo moguće ostvariti jedino u nekolicini koledža, isključivo ustrojenih za žene, što je, kao reakcija na zatvorenost muških koledža, polučilo učvršćenje podjele javne sfere na "mušku" i "žensku". Da bi mogla postati doktorica, Jane je željela pohađati udaljen "Smith College" sa strogim znanstvenim programom u Northamptonu, smještenom u američkoj državi Massachusetts. Nasuprot tome, očeva želja bila je da kao i njezina

starija sestra pohađa obližnji "Rockford Female Seminary", crkvenu obrazovnu institucija za djevojke u kojoj je John bio upravitelj, a čija je misija bila "poučavanje velikoj kršćanskoj lekciji da je istinska svrha života predati sebe u cijelosti za dobro drugih".

Jane je, popustivši očevoj želji, studij započela 1877. na "Rockford Female Seminary", koji će još za njezina studija steći status koledža. U prvoj studijskoj godini sprijateljila se s Ellen G. Starr, doživotnom prijateljicom i kasnije životnom partnericom. Profitirajući od poticajne političko-intelektualne klime kod kuće, Jane je s lakoćom svladavala studijski program, iskazujući se u nizu drugih aktivnosti, napose kao predsjednica literarnog društva i urednica "Rockford Seminary Magazina" u kojem je, još u travnju 1878, objavila svoj prvi rukopis naslovljen "Plated Ware".

Poseban utjecaj tijekom studija na nju su izvršili engleski književnici i filozofi, i to Thomasa Carlyle s tvrdnjom o važnosti velikih pojedinaca i John Ruskin s definicijom da je svrha države rad na okončanju ljudske patnje. Da se u njoj zarana razvila svijest o ženskim sposobnostima i pravu da budu drugačije i neovisne o muškarcima, svjedoči njezin apsolventski esej naslovljen "Cassandra" u kojem "zdvaja" nad tragičnim usudom žena u staroj Grčkoj: bile su u pravu, no nitko im nije želio vjerovati.[4]

Završivši studij 1881, Jane je školovanje namjeravala smjesta nastaviti na "Smith College", ne odustajući od doktorske karijere. No, od toga je iznova odvratio otac, zahtijevajući da prije toga napravi pauzu zbog velike fizičko-psihološke iscrpljenosti dotadašnjim studijem. Nedugo nakon toga, John je, navršivši skoro 60 godina, preminuo. Jani je ostavio veliko nasljedstvo (oko 50 tisuća dolara) što joj je omogućilo da od godišnjih renti, financijski osigurana, živi veoma dobro.

Koncem 1881, Jane se s obitelji seli u Philadelphiju. Sa sestrom Alice, koja je bila pomoćnica u doktorskoj ordinaciji njihovog polubrata Harrija – za njega se Alice 1875. udala – Jane je konačno započela studij medicine na "Woman's Medical College of Pennsylvania". Nažalost, nakon što je položila ispite iz prve godine, Janu su nesnosni bolovi u leđima i živčana iscrpljenost – "uteg" koji će je sputavati cijeloga života – prisiliti da zauvijek prekine studij medicine. S obitelji se 1883. iznova vraća u Cedarville. Za njezin oporavak bio je zaslužan polubrat Harry koji je za nju osmislio sasvim novu metodu liječenja.

Povratak u Cedarville Jane je sučelio s problemom pred kojim su stajale prve američke apsolventice ženskih koledža. Visoko obrazovanje nije im jamčilo zaposlenje. U postojeće profesije, percipirane isključivom muškim područjima,

---

4 O svijetu američkih pionirki ženske izobrazbe na živopisan način svjedoče Janina pisma iz tog životnog razdoblja dostupna u: Mary Lynn (i dr.), *Preparing to Lead (1860-1881) – The Selected Papers of Jane Addams (vol. 1)*, Unversity of Illions Press, Urbana 2003.

ženama jedva da je bilo pristupa. Bez ženskih uzora i mogućnosti profesionalnog angažmana, pionirke visokog obrazovanja u SAD-u će, kao i sama Jane, same morati "iznalaziti" radna mjesta koja će im omogućiti da žive smisleno, koristeći svoje obrazovanje i talente. Svojom će dovitljivošću stvoriti ne samo nove profesije nego i nove znanstvene discipline.

Tragajući za životnim ciljem Jane je dosta vremena provela putujući, posebice Europom. Na prvom europskom putovanju (1883-1885), Jane su, uz druge prijateljice, pratile prijateljica Ellen i maćeha Anna. S oduševljenjem je promatrala veličanstvene europske građevine kao povijesno svjedočanstvo sučeljavanja i zajedničkog života različitih kultura i religija. U sebi je potajno gajila nadu da će, neovisno o izjalovljenom snu o doktorskoj karijeri, pronaći način da filantropski živi među siromasima. U tom će je nadanju posebice poduprijeti posjeta rimskim katakombama. Trajnom životnom inspiracijom ostat će joj saznanje o prvim kršćanima Rima kojima je, iako su bili prognani u mračno rimsko podzemlje, pošlo za rakom solidarnošću premostiti socijalno-ekonomske razlike i utemeljiti zajednicu u kojoj je vladao duh jednakosti i uzajamne podrške.

Po povratku u domovinu, 1886. Jane čita knjigu L. Tolstoja "Moja religija" u kojoj se prvi put susreće s idejom nenasilja. Poslije će napisati da joj je ta knjiga promijenila života. Oduševljena primjerom prvih rimskih kršćana i Tolstojom, u ljeto 1886. postaje kršćankom, primivši krst u Prezbiterijanskoj crkvi. Za nju je to predstavljalo ispunjenje čežnje "za vidljivim simbolom zajedništva i saveza mira".

U ruke joj početkom 1887. dolazi knjiga "The Subjection of Women" Johna S. Milla koja zagovara pravo žena da svoje životne izbore čine slobodno na temelju svojih darova. Neposredno potom, čita Tolstojevu knjigu "What to do?" o prvom susretu ruskih aristokrata s gradskim siromaštvom. Usred sve mučnije spoznaje o beskorisnosti svog života na pozadini pročitanih knjiga i poduzetih putovanja, u ljeto 1887, čitajući magazin "Century", Jane saznaje o neobičnom poduhvatu anglikanskog svećenika Samuela A. Barnetta i njegove supruge Henriette.

Uvjereni da se uzrocima siromaštva može ovladati jedino zajedno sa siromašnima, bračni par Barnett je u sirotinjskoj četvrti južnog Londona 1884. utemeljio "Toynbee Hall", prvu socijalnu "stambenu zajednicu".[5]

Kao aktivno mjesto za poticanje socijalnih promjena, "Toynbee Hall" je obrazovanim mladićima iz viših slojeva u klasno podijeljenom društvu omogućio kontakt sa siromašnima. Jane je kroz glavu proletjela pomisao da bi sličnu "stambenu zajednicu" mogla utemeljiti u Chicagu, ali s dvije bitne razlike. U njoj bi radile, ali i trajno živjele obrazovane žene, dijeleći "socijalno-političku zbilju" sa siromašnima, percipiranim kao "subraćom" i "partnerima" u socijalnim reformama.

5 Na engleskom "settlement house", a otuda kasnije i naziv međunarodnog "Settlement Movementa".

1887, zajedno s prijateljicama Ellen Starr i Sarah Anderson, Jane kreće na drugo europsko putovanje. O svom je tadašnjem duhovnom stanju zabilježila: "Bila sam nesumnjivo 'sita' same sebe i umorna od pitanja što bih trebala postati, s nekoliko tužnih promašaja bili su uzdrmani i moja sigurnost i moj tako dugo održavani zahtjev za neovisnošću."

Sve svjesnija opasnosti da bi joj život mogao proći u pukom snatrenju i odgađanju planova unedogled, Jane pomisao o osnivanju socijalne "stambene zajednice" u Chicagu povjerava Ellen, koja je već radila u Chicagu kao učiteljica u jednoj ženskoj privatnoj školi. To se dogodilo u travnju 1888. u Madridu poslije spoznaje koju je u Jani potaklo gledanje borbe bikova:

> Iznenada mi je postalo jasno da sam svoju savjest umirivala na sanjarski način; da sam od nečega što se privremeno nalazilo u mojoj glavi ili na papiru činila izgovor za svoj nerad koji se nastavljao; da sam se tješila uvijek iznova odgađanim planom, obećanjem koje treba ispuniti budućnost; zapala sam u najnižu vrstu samozavaravanja time što sam sebe pokušavala zavarati da sve činim samo kao pripremanje za velika postignuća u budućnosti. Velika moralna reakcija poslije prizora bitke s bikovima omogućila mi je spoznaju da sam uvelike udaljena od toga da slijedim trag plamtećih kola ljubavi prema bližnjima i da sam naprotiv čvrsto vezana za magareće taljige sebičnosti.

Jane je bila uvjerena da bi jedna takva zajednica, kao svojevrsna "katedrala humanosti", svijetu učinkovito posredovala viziju ljudske solidarnosti. Bez oklijevanja, Ellen je izrazila spremnost da joj se pridruži u tome projektu.

Već u lipnju 1888. Jane i Sarah posjećuju "Toynbee Hall" što će koji mjesec kasnije učiniti i Ellen. Unatoč žestokom protivljenju maćehe, Jane se u siječnju 1889. seli kod Ellen u Chicago, po veličini drugi američki grad, kako bi svoj plan provele u djelo.

Od tadašnjeg Chicaga, grada vrtoglavo rastućeg gospodarstva, lijepe arhitekture, velikodušnog promicanja kulture, neljudskih radničkih uvjeta, kaleidoskopske mješavine kultura i jezika, nisu mogle naći izazovnije mjesto za osnivanje prve američke socijalne "stambene zajednice" i ozbiljenje svoje vizije društveno-političke pravednosti:

> Onaj tko vjeruje da pravednost živi samo kao ideal u ljudima, onaj tko se nada njezinom ispunjenju od strane tisućgodišnjeg kraljevstva mira ili čeka da je stvori junak jake ruke, taj nema razumijevanja za strogu istinu koja leži u temelju svekolikog života. Istinska pravednost mora proisteći iz izobraženog uvida, iz produbljenog suosjećanja s patnjama pojedinačnih ljudi, koji nas susreću na našem životnom putu; samo ravnomjeran napredak može voditi onoj veličini razumijevanja koja će pomoći svijetu.

Drama industrijalizacije

Proces industrijalizacije američkog društva na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, praćen nizom strukturalnih gospodarskih, demografskih, socijalnih i političkih promjena, manifestirao se na posebno dramatičan način u Chicagu.

Privučeni nezaustavljivim gospodarskim rastom, na temelju kojeg će SAD tijekom I. svjetskog rada postati najmoćnija vojno-politička svjetska sila, milijuni useljenika pohrlit će u SAD, nadasve iz Europe. Tri četvrtine stanovnika Chicaga još 1881. činili su europski imigranti. Nadali su se da će zaposlenje pronaći u jednom od tri stotine čikaških poduzeća, djelatnih u polju tekstilne industrije, prerade drveta i gradnje željeznice, pod kontrolom dva industrijska magnata.

Bez financijskih sredstava, znanja engleskog jezika i mogućnosti školovanja djece, useljenici su živjeli u čikaškim sirotinjskim četvrtima, gradskim getima s užasavajućim sanitarno-komunalnim i stambenim uvjetima (oskudica stanova, nestašica hrane, loša opskrba vodom, nezbrinute otpadne vode i smeće, nepostojanje rasvjete...).

Nepregledna rijeka useljeničke radne snage omogućila je ekstremne oblike izrabljivanja radnika. Plaća jednog radnika nije dostajala čak niti za podmirivanje polovice sredstava nužnih za život. Da bi obitelj mogla preživjeti, u tvornicama su radili i žene i djeca. Dnevna radna satnica je, iako su svi dani u tjednu bili radni, u prosjeku iznosila 13 sati.

Sve veći jaz između bogatih i siromašnih doveo je do nasilnih političko-socijalnih sukoba u Chicagu. Korumpirane i neorganizirane gradske vlasti bile su nemoćne. Program radničkog pokreta, čiji je nastanak otežavalo nejedinstvo radnika, sadržavao je zahtjeve za osmosatnom dnevnom radnom satnicom, podnošljivim uvjetima rada, zabranom dječjeg rada, primjerenim plaćama, pravom na organiziranje i štrajk i jedan neradni dan u tjednu. U klasno duboko podijeljenom društvu, podršku radnicima pružali su jedino anarhisti, pretežno ruski i njemački useljenici socijalističkih uvjerenja. Čak i za stare čikaške stanovnike useljenička radnička populacija predstavljala je socijalno-ekonomsku prijetnju.

Spoj neljudskih uvjeta u tvornicama i u radničkim getima za posljedicu je imao visoku stopu smrtnosti u radničkoj populaciji, posebice među djecom, nerijetko uslijed smrtonosnih zaraza (tifus i kolera).

Uzavrela socijalna situacija u Chicagu, obilježena protestima, štrajkovima i nasilnim sukobima policije i radnika, zbilja je u koju su sa svojim snovima zakoračile Jane Addams i Ellen Starr.

Otok solidarnosti

U uzavreloj čikaškoj socijalno-političkoj zbilji stjecala su se dva interesa koja su Jane i Ellen potaknula na pomisao o utemeljenju socijalne "stambene zajednice".

Američkim ženama, posebice prvim mladim američkim polaznicama i apsolventicama ženskih koledža žurno je trebalo pomoći u kreiranju prostora koji će im omogućiti doticaj sa "zbiljskim svijetom" i profesionalno iskorištavanje stečenog obrazovanja i specifičnih talenata (ravnovjesje između mišljenja i djelovanja), i to u javnoj sferi koja se, temeljem dotadašnjih društveno-političkih konvencija, smatrala isključivo "muškom". Pri tom je povlašten oblik javnog ženskog djelovanja trebao biti socijalno-politički angažman usmjeren unaprjeđenju "ljudskog bratstva i sestrinstva" suzbijanjem socijalne nepravde.

S tim je u cijelosti korespondirala potreba pružanja djelatne podrške izrabljenoj rijeci čikaških radnika useljenika u očajničkim nastojanjima oko socijalno-političke preobrazbom čikaških gradskih struktura.

Otvaranjem socijalne "stambene zajednice" usred jedne od čikaških sirotinjskih četvrti, getoiziranoj po dvije osnove – klasnoj, jer su u njoj živjeli radnici, i kulturnoj, jer su u njoj živjeli useljenici – Jane je proročki uprla prstom u sam izvor socijalno-političkih problema: klasno-kulturnu podijeljenost čikaške urbane zbilje. Njezinu proročku gestu dodatno će osnažiti to što obrazovane žene iz srednjeg i višeg sloja neće dolaziti na rad u socijalnu "stambenu zajednicu" nego će u njoj u pravilu trajno živjeti s nakanom da "o životu uče putem života" i socijalno-političku zbilju dobrovoljno dijele s "najsiromašnijima među siromašnima".

Socijalnu "stambenu zajednicu" Jane je zamišljala kao zajednicu jednakih u kojoj će bez privilegija zajedno živjeti ljudi različitih klasa, kultura, jezika, nacionalnosti, običaja i uvjerenja da bi na temelju uzajamnog učenja, kao uvjeta "zajedničkog rasta", bili sposobni, putem zajedničke suradnje, potaknuti socijalno-političke reforme društva:

> 'Settlement' predstavlja pokušaj da se doprinese rješenju socijalnih i industrijskih problema koje su stvorili životni uvjeti modernog velegrada. Pri tome se polazi od temeljenog načela da od njih ne mora patiti jednostrano samo jedna polovica stanovništva nego se želi pokušati prouzročiti izjednačenje između onoga previše na jednoj strani i onoga premalo na drugoj, uz pratnju mišljenja da društveno komuniciranje i odgoj predstavljaju područje u kojem se prenapučenost i oskudica najzlokobnije očituju. Prema svojoj cjelokupnoj naravi, 'settlement' ne može imati nikakve veze niti sa socijalnom niti s političkom propagandom. U određenom smislu, poput gostionice mora na raspolaganje staviti sve vrste propagande da bi među njima ipak mogao biti 'anđeo'. Ono o čemu 'settlement' ovisi prije svega je njegova sposobnost prilagođavanja i njegova spremnost da mijenja način rada prema potrebama svoga okruženja.

U njezinoj zajednici nije bilo mjesta tutorskim odnosima u sklopu kojih bi jedni bili isključivo aktivni djelitelji, a drugi isključivo pasivni primatelji, neovisno je li riječ o materijalnim ili duhovnim dobrima. Njezina je zajednica trebala biti mjesto rođenja "socijalne demokracije", Janine vizije demokracije koju će kasnije teorijski razraditi, i oživljavanja "ranog kršćanstva", lišenog kasnijeg dogmatizma i socijalne neosjetljivosti.

Dok su promovirale svoju za Chicago novu i radikalnu ideju, Ellen i Jane su, promatrajući dobrostojeće čikaške žene posvećene karitativnom radu, spoznale da karitativni rad ne smije nikada predstavljati kompenzaciju za neriješene socijalno-političke probleme: "Unatoč pomanjkanju novca, uvijek sam se pouzdavala u to da će se nužna sredstva naći, prije svega jer je ideja 'settlement-a' sasvim odgovarala zahtjevima zbilje."

Nakon potrage, Ellen i Jane su u velikoj kući, koju je 1856. izgradio bogataš Charles H. Hull, prepoznale savršeno mjesto za otvaranje socijalne "stambene zajednice", tim više jer se nalazila usred jedne od tadašnjih sirotinjskih radničkih četvrti u kojoj je na zapadnoj strani Chicaga živjelo i radilo oko 44 tisuće ljudi 18 različitih nacionalnosti.

Helen Culver, vlasnica kuće, isprva im je besplatno iznajmila veliki dnevni boravak na prvom katu i cijeli drugi kat da bi im, već naredne godine, darovala cijelu kuću s okolnim građevinskim zemljištem.

Jane Addams, Ellen Star i Mary Keyser (kao domaćica) uselile su se u kuću 18. rujna 1989, otvorivši prvu američku socijalnu "stambenu zajednicu" koja je u rujnu 1890. po prvotnom vlasniku dobila ime "Hull-House".[6]

Prvi izazov za žene iz "Hull-House" bio je uspostava kontakta i zadobivanja povjerenja stanovnika četvrti. Za početno prevladavanje klasno-kulturne barijere između žena iz "Hull-House" i stanovnika četvrti poslužio je čitateljski kružok koji je organizirala Ellen. U njemu su se čitali romani napisani na materinskim jezicima useljenika. Poštovanje spram različitih kultura useljenika, što će ostati trajna oznaka djelovanja "Hull-House", otopilo je njihovo početno nepovjerenje.

Kad su jednom povjerovali da su stanarke "Hull-House" zbilja došle da im pomognu, stanovnici četvrti su "Hull-House" preplavili zahtjevima za pružanjem jednokratne socijalne pomoći. Ne prezajući od "kriznog socijalnog rada", Jane je željela da "Hull-House" bude mjesto pružanja sustavne i trajne socijalne pomoći i, što je još važnije, mjesto na kojemu će se roditi inicijative za suzbijanja uzroka

6 Po uzoru na "Hull-House", mlade će obrazovane žene započeti otvaranje socijalnih "stambenih zajednica" diljem SAD-a. Druga je otvorena već 1. listopada 1886. u New York Citiju. Od 1911. do 1914. Jane će biti predsjednica "National Federation of Settlement and Neighborhood Centres", a do konca života članica njezinog Izvršnog povjerenstva.

socijalno-političkih problema, umjesto da se karitativno skrbi isključivo o zauzdavanju njihovih posljedica.

Na tragu tog uvjerenja, radnice "Hull-House" su ustrojile različite institucionalizirane ustanove za pružanje socijalne pomoći, vođene uvjerenjem da "kao što je prirodno, hraniti gladne i njegovati bolesne, tako je pogotovo prirodno mladima donijeti radost, a starima utjehu i zadovoljiti duboko ukorijenjen zahtjev za društvenošću koja se krije u svim ljudima". Profil ustanova koje su osnovane u "Hull-House", odaju trostruku nakanu Jane.

Prije svega, Jane je željela produbiti povjerenje između "Hull House" i useljeničkih radnika, jer bi rad "Hull-House" bez toga bio nezamisliv.

Ništa manje važno, Jane je u useljeničkim radnicima željela povratiti pogaženo samopoštovanje. Dok ne stanu na svoje noge, prevladavajući osjećaj bespomoćnosti i dezorijentiranosti, neće se moći boriti za poboljšanje životnih uvjeta. Kao vrsna interpretatorica socijalne zbilje, Jane je prozrela da se taj osjećaj bespomoćnosti i dezorijentiranosti korijeni u dvostrukom paralizirajućem "šoku" prelaska u novi svijet. Kulturni šok manifestirao se kao nemoć prisvajanja nove američke kulture i očuvanja kulture predaka (kulturna iskorijenjenost). Društveni šok, uzrokovan industrijalizacijom, manifestirao se kao nemoć stvaranja novih formi socijalnog života (obitelj, profesija, obrazovanje...) sučelice urušavanju tradicionalnih formi socijalnog života koje su useljenici, pretežno iz poljoprivrednog miljea, baštinili (društveno-socijalna iskorijenjenost).

Dakako, već tijekom socijalizacije useljeničke zajednice radnika iznutra i njezine socijalizacije u novi kulturno-društveni kontekst američkog društva, trebalo je raditi na poboljšanju radničkih životnih uvjeta.

No, sve to što se isprva događalo u "Hull-House" – ustrojavanje centra za uspostavu i unapređenje društveno-socijalnog života useljeničkih radnika s ciljem raskrivanja i osnaživanja njihovih duhovnih, intelektualnih, kulturnih i organizacijskih potencijala – predstavljalo je tek pripravu za temeljni cilj "Hull-House": političko-ekonomsku emancipacija radnika, skopčanu s nužnom socijalnom reformom odozdo prema gore, utemeljenu na građansko-radničkom angažmanu.

Priprava političke emancipacije

Da bi susjedima u useljeničko-radničkoj četvrti povratili "ulomak domovine", Jane je sa suradnicima u "Hull-House" organizirala nacionalne večeri tijekom kojih su pojedine nacionalne skupine predstavljale svoju kulturu (ples, pjevanje, nošnje, jela, književnost...). U "Muzeju rada", u sklopu "Hull-House", dokumentirane su, primjerice, različite vrste minerala i načini njihove obrade u zemljama iz kojih su doseljenici

potjecali. Učeći o drugim kulturama, Jane je spoznala da duhovno-kulturne vrijednosti useljenika uvelike mogu ojačati i produbiti američku viziju demokracije.

U isto vrijeme, "Hull-House" je useljenicima otvarao prozor u američku kulturu, pri čemu su prvi korak bili tečajevi engleskog jezika. Na taj su način žene "Hull-House", okupljene oko Jane, postavile temelje, danas iznova aktualnog, "cross-kulturalnog socijalnog rada".

U tom kontekstu može se promatrati i Janino inzistiranje da bogati donatori posjećuju "Hull-House" kako bi upoznali primatelje donacija, prekoračujući kulturno-socijalni jaz među njima. Rušeći klasno-kulturne predrasude, Jane je u praksi razvijala uvjerenje o uzajamnoj ovisnosti ljudi neovisno o klasnim, kulturnim, religijskim, političkim ili svjetonazorskim razlikama, skopčanu s nužnošću dijaloga za razrješenja socijalno-političkih problema. Umjesto socijalno-klasnih sukoba, Jane je zagovarala socijalno-klasnu suradnju.

Nije začuđujuće da će "Hull-House" postati prvi slobodni javni forum o socijalno-političkim problemima, ali i mjesto uzajamne interpretacije i prikazivanja ljudi različitih ideološko-političkih uvjerenja čemu je primjer "Working People's Social Science Club", ustrojen u okrilju "Hull House", unatoč oštrim kritikama jer je bio otvoren i za anarhiste i socijaliste.[7] "Hull House" je tako pridonio razvoju i kvaliteti javnih debata bez kojih je demokracija, neraskidiva sa slobodom govora, nezamisliva.

Brojne institucionalizirane ustanove u "Hull-House" svjedoče da je obrazovanje za Jane bio ključ prevladavanja zapostavljenosti nižih socijalnih slojeva.

Da bi mlade sklonili s ceste i umanjili deficite javnog obrazovanja, radnice "Hull-House" osmislile su nemali broj ustanova, edukacijskih programa i zabavno-sportskih događanja: sportsko igralište[8], gimnastičku dvoranu, kafeterije, klub za dječake i djevojke, biblioteku s čitaonicama, javno kupatilo, javnu kuhinju, trening centar za različite obuke (tečajevi ručnog rada, plesa, slikanja, obuke za različite zanate...), sportska natjecanja, večeri plesa, izlete, ljetne škole...

Uvjerene da školski sustav treba biti uređen tako da omogućuje vertikalnu pokretljivost izrabljenih socijalnih slojeva, surađivale su sa sustavom javnog obrazovanja[9] i podupirale kampanje za njegovu reformu (primjerice za autonomiju učiteljskog kadra), ali i same poduzimale konkretne akcije kao što je otvaranje dječjeg vrtića u "Hull-House".

---

7 Jane je, po cijenu pada popularnosti, zagovarala jednakost anarhista i socijalista pred zakonom, pokušavajući raskriti zašto su se neki od njih okrenuli nasilju.

8 Sportsko igralište u okrilju "Hull-House", kao i sportska dvorana, bili su prvi javni objekti te vrste u SAD-u.

9 Jane je 1905. započela četverogodišnji mandat u Čikaškom vijeću za školstvo, a 1906. preuzela je predsjedanje Školskim vijećem za menadžment.

Ne zanemarujući obrazovanje odraslih, radnice "Hull-House" položile su i temelje suvremenog koncepta "cjeloživotnog učenja", smatrajući da je napredak društva u cijelosti, a posebice razrješenje socijalnih problema nemoguće bez "refleksivnog odraslog" koji je u stanju prihvatiti, razumjeti i u svakodnevnom životu iskoristiti informaciju. Edukacijski programi za odrasle u "Hull-House" zato su polazili od temeljne zadaće izgradnje sposobnosti za komunikaciju i uklanjanja nedostataka opće naobrazbe u odraslih, bez čega je bilo teško ovladati dinamičnim socijalno-političkim promjenama koje je porodila industrijalizacija.

S posebnom pažnjom osmišljavane su ustanove i edukacijski programi za tvorničke radnice rastrgane između "zahtjeva obitelji" i "zahtjeva društva": posebna ustanova za profesionalno osposobljavanje (prekvalifikaciju) žena, ustanova za zajedničko stanovanje žena zaposlenih u tvornicama, sklonište za žene beskućnice[10]. Svjesne da je posljedica te rastrganosti narušeno tjelesno-duhovno zdravlje, "Hull-House" je ženama pružao obuke kuhanja i njege djece[11] da bi što učinkovitije odgovorile na "zahtjev obitelji", no ujedno i pomoć da se nauče boriti za svoja prava u novom kontekstu "zahtjeva društva" (radnička prava).

Naravno, institucionalizirane ustanove i edukacijski programi "Hull-House" zadovoljavali su i ljudsku potrebu za zabavom i umjetnošću – Jane je smatrala da je svakom čovjeku, neovisno o obrazovanju, urođen smisao za lijepo – putem tečajeva i ljetnih škola iz slikarstva, književnosti, glazbe... Dakako, "Hull-House" je imala svoju umjetničku galeriju i kazalište.

Da se posveti problematici napuštenosti i siromaštva starih ljudi, uključujući ih u društveni život "Hull-House", Jane je nagnao potresan susret s jednom starom Njemicom koja se očajničkom snagom čvrsto držala za staru i istrošenu komodu kad su po nju došli da je, budući da je bila bez rođaka, odvedu u ubožnicu:

> Nije plakala i nije jadikovala, od sebe uopće nije davala nikakvog ljudskog glasa; no, između napola zagušenih izdisaja kukavno je cvilila nalik životinji koja je upala u zamku. Sabravši se oko vrata, žene su i djeca, sasvim skamenjeni, gledali na utjelovljenje onoga što prijeteći stoji nad životom svakog siromaha čim ne bude imao posla, a to se s rastućom starošću čini sve bližim.

Zahvaljujući početnim financijskim ulaganjima Jane i bogatim donacijama, "Hull-House" je munjevitom brzinom postao multifunkcionalni socijalni centar aktivnosti lokalne zajednice. Raznovrsne forme i varijante socijalnih ustanova, pružanja socijalne pomoći i pedagoških metoda, većina po prvi puta osmišljena i prakticirana pod krovom "Hull-House", čine zapravo ono što će se na teorijsko-znanstvenoj

10 To je bila prva ustanova te vrste za žene jer su se gradske i crkveno-karitativne ustanove skrbile isključivo za muškarce beskućnike.

11 Jane je, okupirana problemom nepasteriziranog mlijeka, od 1905. bila članica Nadzornog povjerenstva mljekarskog odjela Zemljoradničke pokusne stanice.

razini tek kasnije okvalificirati kao socijalni rad, što "Hull-House" čini mjestom rođenja socijalnog rada, a žene djelatne u njemu prvim profesionalnim socijalnim radnicama.

Već tijekom druge godine rada "Hull-House" je tjedno imao 2 tisuće posjetitelja.

Kreativnost "Hull-House", kakvoj nema ravne u povijesti socijalnog rada, temeljila se uvelike u uskoj povezanosti socijalnih radnica "Hull-House" s akademskom djelatnošću sociologa Čikaškog univerziteta, i obratno.

Dakle, kopču "Hull-House" s akademskim svijetom nisu činile samo suradnice oko Jane Addams, studentice, doktorandice i povremene predavačice sociologije na Čikaškom univerzitetu – bilo da su trajno boravile u "Hull-House" bilo da su svoje istraživačke projekte vezale uz "Hull-House" – nego i sociolozi djelatni na Čikaškom sveučilištu čija se osebujnost, a samim time i Čikaške sociološke škole, reflektirala u uvjerenju da su, uz svoje temeljno teorijsko djelovanje, znanstvenici obvezni zagovarati i sudjelovati u društvenim reformama, poglavito sociolozi.

Kao bliski suradnici "Hull-House" i prijatelji Jane Addams s Čikaškog univerziteta, djelatni u edukativnim programima "Hull-House", izdvajaju se sociolog A. Small, začetnik Čikaške sociološke škole i utemeljitelj "American Journal of Sociology", još uvijek jednog od najuglednijih sociooloških znanstvenih časopisa, i filozof J. Dewey, zajedno s Jane Addams, što je uvelike zaboravljeno, začetnik pragmatističke filozofije i ideje "socijalne demokracije".

Povezanost "Hull-House" i Čikaškog univerziteta, jedinstvena u povijesti sociologije i socijalnog rada, bila je toliko tijesna da je "Hull-House" s pravom percipiran kao prvi vanjski univerzitetski istraživački centar, koji je premostio ponor između ideja stvorenih na sveučilištu i njihovog praktičnog izvođenja u "zbiljskom svijetu", ali i jaz između akademskog svijeta i javnosti, a Čikaška sociološka škola zadobila dodatnu oznaku "ženska".

Čikaški sociolozi u "Hull-House" bili su angažirani u edukacijskim programima za korisnike usluga "Hull-House", prenoseći tako u praksu svoje uvjerenje o nužnosti socijalnog aktivizma. Zauzvrat, zadobili su izravnu vezu s događajima u socijalnom prostoru, predmetu njihova znanstvenog interesa. Osim toga, oslanjanje na djelatnost socijalnih radnica u "Hull-House", bio je temelj zavidne intelektualnu produkcije čikaških sociologa. Dakako, suradnja s čikaškim sociolozima pojačala je zanimanje radnica "Hull-House" za akademski rad u smislu predavačkog angažmana na Čikaškom sveučilištu, ali i znanstveno-teorijskih prinosa razvoju sociologije.

No, važnost suradnje čikaških sociologa, kao predstavnika akademske zajednice, socijalnih radnica iz "Hull-House", i korisnika njezinih usluga, u ulozi intervjuera, istom se raskriva u nizu istraživanja o problemima čikaškog gradskog stanovništva, nadasve useljeničko-radničke populacije.

Ta će istraživanja, zahvaljujući empirijskim podacima (o radnim uvjetima u tvornicama, uvjetima stanovanja, o smrtnosti, maloljetničkoj delinkvenciji[12], organiziranom kriminalu, potencijalu za zapošljavanje, nepismenosti, prostituciji...) predstavljati temelj, oruđe i smjerokaz za socijalne akcije "Hull-House" usmjerene unapređenju životnih uvjeta radničke populacije.

Osim toga, osmišljena od strane socijalnih radnica "Hull-House", ta će istraživanja označiti začetak suvremene empirijske sociologije, a time i urbane sociologije kao "empirijski stroge studije uvjeta gradskog života" koja podrazumijeva empirijsko-terensko istraživanje i egzaktnu obradu prikupljenih podataka.

Povezujući svoj istraživački rad svjesno s događanjima i uvjetima u društvenoj okolini koju su smatrale produktom ljudske prirode i bitnim čimbenikom za razvoj čovjeka (napose, čovjekov rezidencijalni status: škole, parkovi, stanovi, komunalije...), socijalne radnice "Hull-House" položile su temelje ekološke teorije.

Tijekom izrade pionirske istraživačke studije "Hull-House" o čikaškoj useljeničko-radničkoj klasi, objavljene 1885. pod naslovom "Hull House Maps and Paper", socijalne radnice "Hull-House" primijenile su novu tehniku mapiranja, kasnije osnovnu tehniku u urbanim studijama i ekološkim analizama.

Podaci s mapa (s prikazom područja siromaštva, s demografskom analizom populacije...) postat će polazište boljeg kritičkog suočavanja s postojećim socijalnim teorijama, ali i javnom politikom, nadasve komunalnom politikom čikaškog gradskog vodstva.

Iako su bili svjesni silnog potencijala za razvoj sociooloških istraživanja, utemeljen na povezanosti Čikaškog univerziteta i socijalnih radnica "Hull House" – ta sami su dali nemjerljiv doprinos socijalnom radu, a čikašku sociologiju obogatili korištenjem rezultata djelovanja socijalnih radnica – među čikaškim sociolozima je prevladalo protivljenje ulasku žena u akademsku zajednicu, posebice na široj osnovi.

Radeći na akademskoj marginalizaciji žena, isposlovat će 1920. čak premještaj žena djelatnih na Odsjeku za sociologiju u isključivo za njih ustrojen Odsjek za socijalni rad što će, neovisno o nepravednosti toga čina, prouzrokovati razvoj socijalnog rada kao akademske discipline.

Koliko je, međutim, već tada bio veliki teorijski doprinos žena sociologiji oslikava to da je Jane kao sociologinja – sebe je uvijek prije svega smatrala sociologinjom – prva dokumentirala višestruku važnost memorije u ljudskom životu u knjizi "The Long Road of Woman's Memory"[13], objavljenoj 1916, čak desetljeće prije nego

12 Oslanjajući se na rezultate empirijskih istraživanja, "Hull-House" će isposlovati ustrojavanje prvih američkih sudova za maloljetnike. S maloljetničkom delinkvencijom Jane se sučelila u knjizi

13 U toj zbirci eseja, nastalih na temelju razgovora sa ženama, riječ je o različitim situacijama u kojima žene re-interpretiraju svoju memoriju s ciljem liječenja patnje uzrokovane prošlim iskustvima. Dotičući se pitanja memorije i etike, Jane raskriva narativnu strukturu ljudske osobe. U fokusu

što je svoju knjigu o kolektivnoj memoriji objavio, da li s pravom nazvan, otac sociologije memorije M. Halbwachs.

Socijalne reforme

Rad u "Hull-House" osnažio je uvjerenje Jane da se poboljšanje životnih uvjeta radnika ne može postići bez trajnog političkog djelovanja. Samo je politički pritisak na javne institucije mogao isposlovati promjenu političko-ekonomskih struktura u kojima su se korijenili socijalni problemi pojedinaca.

Dokaz o nužnosti jedinstva socijalnog i političkog rada bila je već prva proslava Božića u "Hull-House" tijekom koje djeca nisu željela koristiti svijeće proizvedene u neljudskim uvjetima tvorničkog rada, a još više "Velike depresija" (1893-1897) koja je broj nezaposlenih u industrijskim gradovima gotovo udvostručila.

Zato je "Hull-House" svoja vrata zarana otvorila radničkim sindikatima, napose ženskim, svestrano podupirući njihov rad. Pored prostora za sastanke, za rad sindikata od neprocjenjive važnosti bili su podaci o uvjetima života radničke populacije do kojih je "Hull-House" došao putem empirijskih istraživanja na terenu, i to ne samo kao sredstvo pritiska na javne ustanove i pridobivanje javnosti nego i kao pomoć u oblikovanju programskih ciljeva i mobilizaciji radnika. Nije slučajno da je Jane 1903. bila jedna od utemeljiteljica i dopredsjednica prvog nacionalnog saveza ženskih sindikata i nezavisnih ženskih udruženja – "National Women's Trade Union League" – čiji je doprinos organiziranju radnica neprocjenjiv.[14]

Kao medijator, Jane je nerijetko bila angažirana u sukobima između radnika i poslodavaca, pa čak i u do tada najvećem radničkom protestu u povijesti SAD-a, štrajku radnika velikog željezničkog poduzeća "Pullman" 1894, i to kao članica Povjerenstva za izmirenje. Proširen na cijeli SAD, štrajk je, nakon angažiranja američkih vojnih trupa, ugušen u krvi, a o uzrocima i tijeku štrajka Jane je ispisala sjajnu analizu, naslovljenu "A Modern Lear", koju je mogla objaviti tek 1912.

Zajedno sa suradnicama, Jane je ustrajno radila na promjeni zakonskih propisa s refleksijama na život radnika, strastveno zahtijevajući ograničavanje i dokidanje dječjeg rada[15] u čemu su na koncu doživjele napredak: 1893. donesen je zakon o tvornicama, a nekoliko godina potom zakon o školskoj obvezi i zakon o zabrani

istraživanja bila su iskustva žena iz I. svjetskog rata, posebice njihova rastrganost između dužnosti spram obitelji i dužnosti spram države.

14 O zadivljujućem opsegu socijalno-političkog angažmana Jane, unatoč okrutnoj bolesti, govori to da je bila djelatna članica 30 socijalno-političkih organizacija, a čak utemeljiteljica njih 20.

15 Jane Addams se 1903, smjesta nakon osnivanja, priključila "National Child Labor Committee", pomažući pri uvećanju njegova članstva.

noćnog rada za djecu ispod 14 godina. Dakako, i u ovom slučaju presudan oslonac ženama "Hull-House" bili su podaci iz empirijskih istraživanja o dječjoj delinkvenciji, prostituciji, skopčanoj s trgovanjem djecom[16], nepismenosti, smrtnosti...

Nakon objavljivanja "Hull House Maps and Paper", Jane se u travnju 1895. izborila, kao prva žena, za plaćeno mjesto komunalne inspektorice za četvrt u kojoj je bio smješten "Hull-House". Osmislila je i u djelo provela sustavno odvoženje smeća iz četvrti jer su – a to je bio jedan od nalaza "Hull House Maps and Paper" – nezbrinuto smeće i otpadne vode u četvrti bili izravan uzrok velike smrtnosti radničke djece. To je ujedno bio i pokazatelj nužnosti senzibiliziranja javnosti za "socijalnu etiku", koju je koncipirala Jane, jer stara obiteljsko-individualna etika nije bila u stanju spoznati i ovladati rastućim problemima industrijskog društva. [17] Jane je smatrala da ravnanje gradom ne smije više počivati na muškom konceptu grada kao vojničke utvrde već ženskom konceptu grada kao kućanstva.

Spoznavši povezanost između korupcije gradskih vlasti i komunalno-sanitarne katastrofe sirotinjskih četvrti, Jane je pokrenula kampanju protiv korumpiranih gradskih vijećnika, poput Johna Powersa[18], kojima je na izborima uvijek iznova polazilo za sačuvati položaje, nadasve na temelju toga što žene nisu imale pravo glasa.

Potaknute tim iskustvom, žene "Hull-House" postale su zagovornice ženskog prava glasa, a Jane već 1897. u Bostonu drži svoj prvi u nizu nebrojenih strastvenih govora posvećenih ženskom pravu glasa. Svjedočanstvo o njezinoj posvećenosti tom pitanju je položaj prve dopredsjednice "National American Woman Suffrage Association" (1911- 1914).

Svjesna važnosti političkog angažmana za socijalne reforme, Jane je, pruživši podršku Progresivnoj partiji u izbornoj utrci 1912, u njezin program ugradila zahtjev za boljim uvjetima rada, saniranje radničkih četvrti, dokidanje dječjeg rada i pravo glasa za žene. Od kritika što se na taj način priklonila militarističko-imperijalistički raspoloženom Roosveltu, unatoč mirotvornim uvjerenjima, Jane se branila da je rat još daleko i da će se, ukoliko žurno ne uslijede promjene, od loših uvjeta stanovanja i

16 Da bi pridobila javnost za kampanju suzbijanje trgovanja djevojčicama za potrebe prostitucije, Jane je 1912. objavila knjigu "A New Conscience and Ancient Evil" o trgovanju djecom.

17 Da bi dokazala nužnost "socijalne etike", koja počiva na ravnovjesju između "zahtjeva obitelji" i "zahtjeva društva", Jane se koristila pripovijestima iz radničkog života, uvažavajući narativnu strukturu ljudske egzistencije. Jedna od njih govori o udovici koja se do kraja posvetila brizi za dijete (stara individualno-obiteljska etika). Unatoč tome, dijete je pokosio tifus čije je širenje omogućilo nezbrinuto smeće u četvrti (socijalna etika). Dakle, individualni socijalni problemi ne mogu se riješiti izvan šireg socijalno-društvenog konteksta. Iza inzistiranja na individualno-obiteljskoj etici dobrostojećih skriva se odupiranje uspostavi grupnih socijalnih prava.

18 Studiju o korumpiranim gradskim vijećnicima i političarima Jane je objavila u travnju 1898. u "International Journal of Ethics" pod naslovom "Ethical Survivals in City Immortality: A Study of Alderman".

rada razboljeti i umrijeti više ljudi nego što bi u ratu. Jane je još uvijek živjela u uvjerenju da je većina ljudi protiv rata.

Pokrećući i sudjelujući u raznovrsnim socijalno-političkim reformama, "Hull-House" je postao mjesto nastanka i inspiracija nebrojenim reformskim pokretima u SAD-u. S 13 pratećih objekata i preko 20 trajnih stanovnica-djelatnica, "Hull-House" je, tvoreći jedan blok zgrada, 1907. bio najveća čikaška ustanova nakon Univerziteta, neprestano posjećivana od strane poznatih ljudi iz cijelog svijeta.[19] Sukladno socijalno-političkim izazovima, "Hull-House" je trajno proširivao svoj rad, iskazujući solidarnost s novim marginaliziranim skupinama, tako da je bio jedan od pokretača inicijative za osnivanje organizacije za poboljšanje statusa sve veće afroameričke populacije u SAD-u temeljem koje je 1909. nastala "National Association for the Advancement of Colored People" (NAACP) čijeg je Vijeća član bila i Jane Addams.

Na temelju javnog zalaganja za reforme, istom je Jane koncipirala ono što danas podrazumijevamo pod pojmom "javnog intelektualca", pokazujući ujedno kolika je važnost žena za javni život u svim njegovim sferama, ali i opominjući da zadaća "javnog intelektualca" nije samo kritizirati (rušiti) već i afirmirati (graditi) pozitivno. Pri tome je Jane, kao sociologinja i socijalna radnica posvećena društvenim reformama, prevladavala otuđenost akademske zajednice i javnosti, smatrajući bitnim ciljem obrazovanja "izgradnju" osjećaja za socijalnu odgovornost mladih.

Socijalna demokracija

Polazeći od rada u "Hull-House" i prijateljujući s Johnom Deweijem, predavačem na Čikaškom univerzitetu i članom Uprave "Hull-House", Jane je, zajedno s Deweijem, razvila teoriju participacijske demokracije u čijem je središtu smještena socijalna etika:

> Čeznula sam za utjehom socijalnog uvjerenja koje bi ujedno rastumačilo socijalni kaos i pokazalo logičan put prema boljem socijalnom poretku. Osjećala sam se pretjerano odgovornom za siromaštvo u čijem sam središtu živjela i za koje sam na odgovornost uvijek iznova pozivala i socijaliste.

Budući da za njih demokracija nije bila forma vladanja nego "moralnog i duhovnog saveza", participacijsko-socijalne demokracija je pozivala "muškarce i žene da grade zajednice u kojima će nužne prilike i resursi biti na raspolaganju svakom pojedincu da bi sasvim ozbiljio svoje specifične sposobnosti i moći putem

19 Jane će 1910, za istraživanje njezina života i rada "Hull-House" od neprocjenjive važnosti, objaviti "Twenty Years at Hull-House with Autobiographical Notes".

participacije u političkom, socijalnom i kulturnom životu". Bila je to izravna kritika reprezentativne političke demokracije koja je, otuđena od građana, isključivo bila usredotočena na popravljanje političke mašinerije i metoda vladanja, zanemarujući posve temeljni cilj osiguranja blagostanja svih ljudi.

Dinamična vizija Deweijeve i Addamsove "socijalne demokracije" počiva na višestrukom kvalitativnom proširivanju demokratskih nastojanja[20]: – usvajanjem socijalne etike i socijalnog zahtjeva; – priznanjem uloge iskustva i prilika[21]; – uključivanjem simpatetičnog razumijevanja[22]; – uključivanjem znanstvenog mišljenja ili otvorenosti za čestito intelektualno propitivanje[23]; – priznanjem dostojanstva svakodnevnice.[24]

Zagovornica mira

Na promišljanja o ratu i miru Jane je potaknuo rad u "Hull-House".[25] Budući da je u "Hull-House" bio moguć miroljubiv suživot ljudi različitih jezika, nacija, religija, uvjerenja u ozračju solidarnosti, suosjećanja i prijateljstva, to je moguće i na globalnoj razini, bila je uvjerena Jane. Svoje razumijevanje mira izložila je 1907. u knjizi "Newer Ideals of Peace".

Svjesna nedostatnosti dotadašnjih argumenata protiv rata – pozivanje na razum i milosrđe – Jane je u bitna sredstva za postizanje trajnog mira ubrojila "uvježbavanje međukulturalne suradnje". Zajedništvo, koje počiva na uzajamnom

20 Svoju viziju "socijalne demokracije" Jane je predstavila u svojoj prvoj knjizi "Democracy and Social Ethics" iz 1902. Jane je za života, unatoč silnim obvezama i teškom zdravstvenom stanju, objavila 13 knjiga i preko 500 govora, eseja, kolumni i novinskih članaka. Kao prvoj ženi, Jani će 1910. Yale University dodijeliti počasni doktorat.

21 Za etiku, kao sferu akcije, a ne špekulacije, bitna su ljudska iskustva, jednako kao i za analizu "socijalnog zahtjeva". To je način da se prevlada zamka moralnog relativizma i rigidnog moralizma.

22 Ugaoni kamen socijalne etike je sposobnost da makar vidimo razmjer tuđih opterećenja. Težeći za širim socijalnim odnosima, socijalna etika na temelju simpatetičnog razumijevanja ne zadovoljava se s onim "biti dobar 'prema' drugima" nego teži onom "biti 's' drugima", bez arogantne pretenzije boljeg razumijevanja tuđeg života i određivanja što je za druge dobro bez savjetovanja s njima. Čineći dobro drugima, ne smijemo izgubiti moć vidjeti dobro u drugima.

23 Znanstveni pristup socijalnim problemima putem istraživački priskrbljenih podataka pruža cjelovito razumijevanje situacije, potiče u javnosti simpatetično razumijevanje, "pritišće" i pomaže javnoj upravi pri konkretnim reformskim akcijama.

24 Kao primjer feminizma, socijalna demokracija počiva na priznanju i slavljenju dostojanstva svakodnevnog života. Kao što male stvari pomažu da se vidi cjelina, skromne akcije, poput odvoženja smeća, predstavljaju neotuđiv doprinos demokratskim reformama. Skromnost je obilježje zbiljskog demokratskog duha.

25 Prvi javni govor o ratu i miru Jane je održala u travnju 1899. na čikaškom zasjedanju "Central Anti-Imperialist League".

poznavanju i zajedničkim iskustvima, urušava predrasude koje pridonose moralnoj prihvatljivosti rata.

Sučelice atraktivnosti rata – zadovoljenje potrebe za čašću, žrtvovanjem, solidarnošću i odanosti – Jane je, kao psihologinja, tragala za "postupnim razvojem moralne zamjene za rat". Suzbijanje siromaštva, kako se prakticiralo u "Hull-House", ljudima je, posebice mladima, pružalo mogućnost zadovoljenja potrebe "umiranja" za čast i velike ideale bez ratovanja. Bilo je nužno stvoriti nove vrijednosne predodžbe o tome što su to odvažnost i herojstvo – ne više ratničke "kreposti" nego dokidanje bijede, bolesti, neznanja i izrabljivanja.

Jane je prozrela tijesnu povezanost između ratničko-militarističke logike i represivno-izrabljivačkih socijalnih struktura industrijaliziranog društva. Militarizam u socijalnoj sferi – trijumf socijalno jačih nad izrabljenima – za posljedicu nužno ima moralni rasap demokratskih institucija i osvajačke ratove. Mir za Jane zato i nije predstavljao puku odsutnost rata nego društveno stanje u kojem su ispunjene sve ljudske potrebe – psihička, fizička, socijalna i politička sigurnost – a to su kriteriji prema kojima treba reformirati strukture i institucije demokratske države.

Trajni mir je nemoguć bez socijalne pravde. Industrija mora počivati na proizvodnji civilnih, a ne vojnih dobara. Da bi se dokrajčila destruktivnost industrijske države, mora se razviti prosvijećena industrijalizacija.

Uvjerena da internacionalizaciju gospodarstva i znanosti mora pratiti internacionalizacija prava, Jane je zagovarala ustrojavanje međunarodne lige naroda koja bi se, ovlaštena od pojedinačnih vlada, skrbila da se konflikti između država rješavaju isključivo političkim sredstvima.

Nužnim korakom prema miru Jane je smatrala i povećanje demokratskog sudjelovanja. Temeljem toga strastveno je zagovarala žensko pravo glasa, vjerujući da će uključivanje žena u "javni život" pridonijeti miru. Žene bi trebale konačno dokrajčiti suludo žrtvovanje djece u ratu.

Izbijanje I. svjetskog rata, na čijem su početku SAD bile neutralne, Jane je potaklo na akciju. Surađujući sa socijalnim radnicima, pomogla je utemeljenje nekoliko organizacija protiv rata u Chicagu ("Union against Militarism", "Emergency Federation of Peace Forces"...), propitujući učinke rata na socijalni rad. Svoja nastojanja oko mira Jane je okrunila 1915. osnivanjem "Women's Peace Party" na čijem je prvom susretu u Washingtonu sudjelovalo 3 od 40 tisuće članica. Za predsjednicu je izabrana Jane.

Neposredni povod za utemeljenje "Women's Peace Party" bio je zajednički javni poziv dviju žena s različitih zaraćenih strana – engleskinje P. Lawrence i austrijanke R. Schwimmer – ženama iz neutralni zemalja, posebice SAD-a, da pridobiju svoje vlade za organiziranje konferencije koja bi, razrađujući uvjete mira prihvatljive za sve zaraćene strane i zagovornike mira, okončala rat. Slijedeći inicijativu "trajne medijacije", "Women's Peace Party" izradila je platformu za mir s 11

točaka koja je, među ostalim, pozivala na ograničenje naoružavanja, nacionalizaciju tvornica oružja, mirovnu izobrazbu, otklanjanje ekonomskih uzroka rata, žensko pravo glasa, povjerenstvo za mir...

Jane je predvodila delegaciju od 47 američkih žena "Women's Peace Party" koja je pozvana na prvi "Međunarodni kongres žena" u Den Haag, održan u travnju i svibnju 1915, kao znak protesta protiv rata i želje za mirom. Tek će u Europi američke žene uvidjeti da zastupaju nepopularnu poziciju, čitajući britanske medije u kojima će, uz ismijavanje, biti proglašene izdajicama bez patriotskih osjećanja.

Tijekom Kongresa, na kojem je sudjelovalo tisuću delegata iz 12 zemalja, raspravljalo se o mogućim uvjetima mira i načinima sprečavanja ratova, ali i o zadaći žena da pridonesu utemeljenju međunarodne organizacije koja bi rat učinila "nemogućim" jer bi vlade preko nje osmislile "obvezujući" način razrješenja konflikata političkim, a ne vojnim sredstvima. Plod Kongresa bila je nova organizacija sa sjedištem u Ženevi – "Women's Internacional League for Peace and Freedom" (WILPF) – za čiju je predsjednicu izabrana Jane.

Platformu za "trajnu medijaciju" i uspostavu mira putem pregovora WILPF-a, veoma sličnu onoj "Women's Peace Party", Jane je, putujući Europom, predstavila vladama većine zaraćenih zemalja. Po povratku u SAD, svjedočila je o užasima rata, koje je vidjela izbliza, ali i o tome da zaraćene strane različitim medikamentima stimuliraju mlade vojnike prije bitki što su mediji izvrnuli kao njezino moralno degradiranje vojnika u "kukavice i pijanice". Bio je to početak urušavanja Janine popularnosti.

Za razliku od većine američkih pacifista, Jane je i nakon američkog ulaska u rat ostala dosljedna u svom mirotvornom držanju. Za javnost je postala "javni neprijatelj", a "Hull-House" je izgubila donatore. Premda marginalizirana, Jane se priključila protestima protiv zakona koji su pod izlikom rata ograničavali temeljna ljudska prava ("Conscription Act" i "Espionage Act"). Boreći se protiv prisilnoga novačenja i zatvaranja ljudi koji u rat nisu željeli ići "iz razloga savjesti", pridružila se "Felloship of Reconciliation", organizaciji izvorno nastaloj među engleskim kvekerima, pripadnicima jedne od mirotvornih kršćanskih crkava.

Po okončanju rata, već u proljeće 1919, Jane će na poziv Crvenog križa posjetiti Europu. Sučeljena sa stravičnim prizorom izgladnjele djece s malom mogućnošću oporavka, za što nije bio kriv rat već saveznička blokada nakon okončanja rata, svoju energiju Jane je posvetila dopremanju hrane. Budući da je pozivala na dopremanje hrane djeci poraženih Nijemaca i Austrijanaca, a ne samo savezničkoj djeci, iznova se našla u nemilosti javnosti. S nepovjerenjem je promatrala rad Lige naroda jer su u njoj radile diplomate koje su "predsjedale" pokoljem 10 milijuna vojnika i 10 milijuna civila tijekom I. svjetskog rata. Za Jane je pristajanje Lige naroda na izgladnjivanje djece bio prvi znak njezine nesposobnosti da odgovori izazovu uspostave trajnog

mira u svijetu. Pored toga, preklinjala je SAD da priznaju Svjetski sud i odustanu od razvoja kemijskog naoružanja.

Svjedočanstvo o povijesti ženskog mirovnog pokreta u ratu, s autobiografskim osvrtom i uvodom u rad WILPF-a, Jane će ostaviti u knjizi "Peace and Brad at Time of War" (1922).

U poslijeratnom razdoblju Jane se iznova okrenula domaćim socijalno-političkim reformama. Identifikacija mira sa socijalnom pravdom njezin će angažman učiniti još dinamičnijim. Dakako, i sama će biti žrtva progona "crvenih" u SAD-u, izraslog iz nekontroliranog straha od posljedica "Ruske revolucije".

Sve do svoje smrti od raka, 21. svibnja 1935, Jane će ustrajno putovati, podupirući posvuda u svijetu procese demokratizacije i kritizirajući militarizam. Iznova uživajući veliku popularnost u SAD-u, u listopadu 1931. je, kao prva američka žena, primila Nobelovu nagradu za mir, podijelivši je, nije li to velika ironija, s Nicholasom M. Butlerom, zagovornikom mirovne izobrazbe, koji je, za razliku od Jane, bio zagovornik I. svjetskog rata.

Kuća u kojoj je bio smješten "Hull-House" danas je, nakon restauracije, pretvorena u muzej, a rad Jane Addams nastavile su žene koje su nadahnute njezinim životom 1963. u sjevernom dijelu Chicaga otvorile "Centar Jane Addams".

Literatura

1. Angelika U. Reutter /Anne Rüffer, Frauen mit Idealen – Zehn Leben für den Frieden, R&R, Zürich 2001.
2. Eberhard Cathy, *Jane Addams*, Schäuble Verlag, Berlin 1995.
3. Jane Addams, *Newer Ideals of Peace*, Macmillan, New York 1907.
4. Jane Addams*, Peace and Bread in Time of War*, G.K. Hall & Co, Boston 1960.
5. Jane Addams, *Twenty years at Hull House*, Macmillan, New York 1910.
6. Judith Hicks Stiehm, *Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize*, 2006.
7. Louise W. Knight, *Citizen: Jane Addams and the Struggle for Democracy,* University Of Chicago Press, Chicago 2005.
8. Louise W. Knight, *Jane Addams: Spirit in Action*, W.W. Norton, New York 2010.
9. Mary Lynn / McCree Bryan / Barbara Bair / Maree de Angury, *Preparing to Lead (1860-1881) – The Selected Papers of Jane Addams (vol. 1)*, University of Illinois Press, Urbana 2003.
10. Mary Lynn / McCree Bryan / Barbara Bair / Maree de Angury, *Venturing into Usefulness (1881-1888*) - *The Selected Papers of Jane Addams (vol. 2),* University of Illinois Press, Urbana 2009.

11. Mladen Knežević, Čikaška sociološka škola – Iskustva socijalnog rada za sociologiju I sociološka teorija za socijalni rad, u: Ljetopis socijalnog rada, 16(2009)1, str. 5-28.
12. Patricia M. Shields, Democracy and the Social Feminist Ethics of Jane Addams: A Vision for Public Administration, u: Administrative Theory & Praxis, 28(2006)3, str. 418-443.

Emily Greene Balch

(Nobelova nagrada za mir 1946)

Emily Greene Balch

Mi trebamo više suradnje, a ne još više prisile. Nije dostatno da smo jedni pokraj drugih, čista koegzistencija. Trebamo aktivnu suradnju oko zajednički definiranih i konstruktivnih ciljeva koji se tiču svih nacija i ljudi.

Najteži posao nalazi se pred nama. Ne svladavanje vremena i prostora nego nas samih: naše gluposti i lijenosti, našeg straha i našeg netolerantnog dogmatizma.

OČOVJEČENJE GLOBALIZACIJE KAO UVJET TRAJNOG MIRA

Kao jedna od "sestara utemeljiteljica sociologije"[1], Emily Greene Balch je među prvima još u 19. stoljeću raspoznala rastuću isprepletenost sve više čovjekovih životnih prostora – od politike i ekonomije preko prometa i okoliša do kulture i religije – koja se danas uvriježeno naziva globalizacijom. Osvjedočena u njezinu neminovnost, ali i izopačenje u smislu porasta nejednakosti među ljudima, od samog je početka isticala da internacionalizaciju gospodarstva i politike bezuvjetno mora pratiti internacionalizacija odgovornosti:

> Međunarodno jedinstvo već po sebi ne predstavlja održivo rješenje. Dok to međunarodno jedinstvo ne bude posjedovalo moralne kvalitete, dok ne prihvati disciplinu moralnih standarda i dok ne bude posjedovalo kvalitetu čovjekoljublja, to neće biti jedinstvo za koje se zanimamo.

Kao sociologinja, socijalna reformatorica, sveučilišna profesorica, mirovna aktivistica i pjesnikinja[2], djelatno se solidarizirala sa žrtvama prevladavajuće globalizacije moći koja polučuje isključenje velikog dijela čovječanstva iz gospodarskih, političkih i znanstveno-tehnoloških blagodati suvremene civilizacije. Svjesna da svjetskog mira neće biti bez globalizacije humanih ciljeva i svrha, život je posvetila očovječenju nastajuće "planetarne civilizacije" za što se osjećala odgovornom prije svega temeljem svoje duboke religijske ukorijenjenosti o kojoj zorno svjedoči njezin životni "credo": "Ne živjeti samo u običnim dimenzijama nego u dimenziji koju nazivamo Bogom."

Njezina neustrašivost i ustrajnost pri stvaranju gospodarsko-političkih struktura sposobnih za mir izvirala je iz duhovnosti čije su neotuđive sastavnice bile molitva i društveno-politički angažman; strast za Boga u nje se neprestano manifestirala kao djelatna sućutnost za isključene i zaboravljene u vrtlogu globalizacijskih procesa.

Uvjerena u odgovornost svakog pojedinca za nastajuću "planetarnu civilizaciju", strastveno se odupirala uvelike rasprostranjenom mnijenju da su žene

---

1 Strgavši koprenu zaborava s njihova "dramatičnog utjecaja na svijet" i "silnu primjenu njihovih ideja", "sestrama utemeljiteljicama sociologije" J. Addams, A. Myrdal i E. G. Balch – sve tri su dobitnice Nobelove nagrade za mir – okvalificirao je M. J. Deegan u svom djelu "Women in Sociology. A Bio-Bibliographical Source Book" iz 1999. Skrenuvši pažnju na još uvijek djelatni "znanstveni šovinizam", Deegan je na njihovom primjeru raskrio djelatne seksističke dimenzije sociologije koja mahom naglašava isključivo muške prinose sociološkoj misli.

2 Njezina zbirka pjesama pod naslovom "Čudo života" objavljena je 1941.

lišene odgovornosti za društveno-politička događanja: "Žene nikada više ne smiju vjerovati da su bez odgovornosti, jer su bez moći. Javno mnijenje predstavlja moć; snažno i razborito mišljenje predstavlja moć; odrješitost, čija je blizanka vjera, ili vizija predstavljaju moć."

Slikovito opisujući vlastiti doprinos svjetskom miru pred kraj života, iznova je potvrdila vjeru u važnost doprinosa svakog pojedinca za očovječenje globaliziranog svijeta:

> Koraljni insekt svoje sićušne priloge pohranjuje daleko dolje ispod površine mora, no to što čini njegov je udio u izgradnji koraljnog otoka čiji život u konačnici održava velika grupa živih bića. [...] Moj život, poput drugih mali života, zacijelo nije zamjetljivo utjecao na smjer događanja, ali ne vjerujem da je bilo koje dobro nastojanje propalo.

Iskusivši praktično da su ljudski strah i sebični interesi odsudne prepreke za mir, uvidjela je da se čovječanstvo istom nalazi na početku dugog i napornog puta do trajnog mira svjetskih razmjera: "Najteži posao nalazi se pred nama. Ne svladavanje vremena i prostora nego nas samih: naše gluposti i lijenosti, našeg straha i našeg netolerantnog dogmatizma."

No, kao ustrajna zagovornica svjetskog jedinstva i suradnje, nije dvojila o tome što jedino može osigurati "planetarnu civilizaciju" čije će se jedinstvo temeljiti na moralnim standardima i posvećenosti zajedničkom dobru: "Samo putem inicijativa, samoprijegora i inteligencije u duhu čestitosti i dobre volje možemo stvoriti novi svjetski poredak u kojem će ljudi moći živjeti i surađivati na temelju konsenzusa i suradnje, a ne prinude."

Sučelice divljanju cinično-samoubilačke globalizacije moći, koja prijeti skorim bankrotom čovječanstva i kolapsom ekološkog sustava zemlje, Nobelova nagrada za mir kojom je Balch zasluženo ovjenčana 1946. "za ustrajnu borbu za mir i nepresušnu hrabrost u nastojanjima oko promoviranja međunarodne suradnje" pred nama se pomalja kao opomena da usud čovječanstva ovisi o spremnosti da iz temelja promijenimo postojeće ekonomsko-političke strukture koje u zemlji, uključujući sva stvorenja, raspoznaju predmet ovladavanja, posjedovanja i komercijalizacije, a ne jedino prebivališta o kojem ovisimo.

Zavjet služenja

Iznimno dug život Emily Greene Balch – rođena nedugo po okončanju američkog građanskog rata, doživjela je transformiranje SAD-a u imperijalnu silu, njezino sudjelovanje u dva svjetska rata, hladnoratovsko sučeljenje sa SSSR-om i vojno uplitanje u vijetnamski konflikt, uključujući djelovanje čak 18 različitih američkih predsjednika – započeo je 8. siječnja 1867. u Bostonu.

Kao drugo dijete uglednog odvjetnika Francisa[3] i angažirane učiteljice Ellen[4], Balch je rasla u duhovno-liberalnom okruženju. Roditelji su je, sukladno unitarijanskim vrijednostima[5], zajedno s četiri sestre i jednim bratom, odgajali u ozračju "razboritosti duhovne snage", "samodiscipline", "visokih moralnih zahtjeva" i "predanosti svim dobrim stvarima".

Nesebičnost njezinog oca, čija je želja bila da se i ona posveti odvjetničkoj karijeri, potaknut će je da se zarana osjeti obvezanom biti dobar i koristan član društva:

> Kad sam bila mlada željela sam biti lijepa. No, uskoro sam spoznala da Bog nije predvidio da budem lijepa. Potom sam željela biti intelektualno sjajna. No, uskoro sam uvidjela da Bog nije namjeravao da budem sjajna. Dakle, zaključila sam da ću postati dobra.

U toj namjeri, koja je prerasla u zavjet, utvrdio ju je i voditelj lokalne unitarijanske zajednice Charles F. Dole, djelatni pacifist tijekom španjolsko-američkog građanskog rata, porukom "o služenju dobru neovisno o cijeni", ali i knjige za odrasle koje je već kao 9-godišnjakinja čitala naglas cijeloj obitelji, a čiju su povezujuću nit činile "junakinje s misijom": "Tema osobe s misijom koja postaje predmet tako mnogo izrugivanja imala je nepatvoren i koristan prizvuk."

Još u mladenačkim danima, obilježenim sanjarskom ljubavlju prema prirodi, poriv za pisanjem nagnao ju je na vođenje dnevnika u kojem je, uz bilježenje susreta, pisala i o želji "da bude netko" i "čudovištu 'egoizma' koje je u njoj bjesnjelo" što je uvelike pojašnjavalo njezinu povučenost, ali i njezin jetki humor. U školi su je doživljavali skromnom i plahom.

Umjesto nedjeljnog školskog vjeronauka, Balch je pohađala privatne biblijske sate čiji će povijesno-kritički pristup Bibliji, uz strastveno čitanje Doleovih pacifističkih propovijedi, potaknuti njezino mirotvorno viđenje kršćanstva. Duhovno-molitvena iskustva posredovalo joj je obiteljsko subotnje recitiranje psalama.

---

3 Kao strastveni abolicionist – za građanskog rata služio je kao redov – Francis je poslije rata bio tajnik senatora Charlesa Sumnera.

4 Emily je kao 17-godišnjakinja ostala bez majke. Njezinom temeljnom životnom povjerenju uvelike će pridonijeti jake obiteljske veze prakticirane u očinskoj kući u kojoj su, pored roditelja, živjele bake i djedovi, uključujući neudane tetke. Neovisno o tome, kasnije će, ne zasnovavši nikada obitelj, Balch smatrati da je kao neudana i zaposlena lakše mogla preuzeti rizike za opće dobro nego da se pri tome morala brinuti i za obitelj.

5 Unitarijanska kršćanska zajednica, kojoj su pripadali Balchovi, razvila se iz radikalnog krila reformacije, a njezino razlučujuće obilježje je zabacivanje učenja o trojstvu na temelju uvjerenja da povređuje Lutherovo načelo "samo Pismo", ali i sumnja u Isusovu božansku narav. Kao disidentska zajednica, unitarijanci su se zarana otvorili modernističko-liberalnim strujanjima, prepoznajući u njima kršćansku inspiraciju, pa otuda prednjačili u toleranciji i poštivanju religijske slobode.

Nepresušnu snagu, položenu u zapanjujuće nejakom tijelu, naslijedila je od majke koja se još kao mlada djevojka usudila, protivno društvenim konvencijama, napustiti sigurnost obiteljskog doma zarad školovanja.

Raskrivanje misije

Iako još nije bilo ustaljeno da žene pohađaju koledž, Balch se 1886, zajedno s jednom prijateljicom, opredijelila za taj korak. Budući da je njezin otac tamo bio član uprave, a prijateljičin profesor, u obzir nije dolazio "Harvardski aneks" za žene, današnji koledž "Radcliffe". Umjesto njega, izabrale su istom utemeljen kvekerski koledž za žene "Bryn Mawr", smješten nedaleko od Fhiladelphije, s kvalitetnim i izazovnim programom.

Premda se, kao i većina djevojaka, u početku posvetila književnosti i klasičnim jezicima, Balch će predmet svoga trajnog zanimanja pronaći u ekonomiji za što je zaslužan njezin profesor ekonomije Frank H. Giddens, zagovornik društvenog altruizma i etičkog zajedništva, ali i nepravednost postojećeg ekonomskog sustava što je uzrokovalo sve glasnije zahtjeve za socijalnim reformama.

Iako mu je bila strastveno predana, studije nije smatrala, o čemu svjedoče njezine dnevničke bilješke, ciljem nego sredstvom za još uvijek nepoznatu misiju. Još u studentskim esejima izražavala je osvjedočenost u nužnost "nekonvencionalnosti" na putu socijalnog ujednačavanja u društvu sučelice socijalnim nejednakostima koje je polučila industrijalizacija: "Nekonvencionalnost mora raskinuti [postojeći] lanac, nadomještajući ga novim i izvrsnijim praksama."

Zauzimajući istaknuto mjesto u prvoj generaciji svršenih studentica koledža "Bryn Mawr", Balch je 1889. nagrađena stipendijom za nastavak jednogodišnjeg studija u Europi. Iako se tome opirala, smatrajući da je ne zaslužuje, nagradu je primila, jer je u tome bio istrajan ravnatelj koledža, prepoznajući u njoj "ženu neuobičajene pameti, istaknutog moralnog integriteta, krajnje nesebičnosti i na svaki način spremnu da kao dostojna predstavnica koledža nastavi studij u Europi". Uvažavajući savjet profesora Giddensa, Balch je, sada već 22-godišnjakinja, izabrala jednogodišnji studij ekonomije na pariškoj Sorboni (1890/91), poznatoj ne samo po kvalitetnom studiju nego i po otvorenosti prema ženama.

Pod vodstvom profesora P. E. Lavasseura, oca moderne ekonomske povijesti u Francuskoj, započela je istraživanje razvoja i primjene francuskih programa socijalne zaštite čije je nalaze "Američka ekonomska asocijacija" tiskala 1893. pod naslovom "Javna pomoć za siromašne u Francuskoj".

Kao autorica jedne od prvih sociooloških studija o socijalnoj zaštiti siromašnih, Balch je, pored toga što je raskrila umijeće povezivanja povijesno-ekonomske s

organizacijskom analizom, ustrajavanjem na utemeljivanju i potkrepljivanju spoznaja statističkim podacima, što se do tada jedva prakticiralo, značajno usmjerila metodologiju budućih sociooloških istraživanja.

No, neovisno o znanstvenom priznanju, Balch je tištao teorijsko-knjiški karakter njezina istraživanja. Premda je pisala o siromašnima, u stvarnosti se s njima i njihovim životnim prilikama nije susrela. Po povratku u Boston 1891, ta ju je "muka" nagnala na okretanje praktičnom socijalnom radu temeljem kojeg će prevladati nedostatke čisto teorijskih nastojanja na polju ekonomije i sociologije.

Prostor za socijalni rad, i to sa siromašnom i napuštenom djecom, pružilo joj je "Bostonsko društvo za pomoć djeci" u čijem je osnivanju i sama sudjelovala. U okružju "članova bostonske sociološke grupe", koju je zvala "bostonskom aristokracijom dobrote i javnog duha", svoju misiju počela je raskrivati kao "poboljšanje životnih uvjeta putem socijalnih reformi".

Da još odrješitije krene tom stazom, potaknut će je Jane Addams, utemeljiteljica čikaške "Hull-House", prve američke socijalne stambene zajednice ("settlement house"), koju je susrela na "Ljetnoj školi primijenjene etike" 1892. u Plymouthu. Na njezin poticaj, Balch je s nekolicinom prijatelja već u prosincu 1892. utemeljila bostonsku socijalnu stambenu zajednicu "Dension-House".

Još više predana praktičnom socijalnom radu kao ravnateljica "Dension-House", Balch se izravno susretala sa svijetom socijalno marginaliziranih i isključenih – prostitutkama, napuštenom djecom, radnicima, useljenicima... – počinjući razumijevati praktičnu politiku i rad gradskog ravnateljstva, ali i stjecati osjećaj za realizam. Neprijeporna povezanost socijalne nepravde, kriminala i rata za nju više nije predstavljala tajnu.

Nakon privođenja jednog maloljetnog štićenika "Dension-House", Balch je, poslije sustavnog istraživanja zakona i ispitivanja službenika zaduženih za maloljetne delikvente, 1895. izradila "Priručnik za slučajeve malodobnih prijestupnika i drugih maloljetnika" koji je postao standardno djelo. Pokazatelj je to da je i kao socijalna radnica ustrajala u uvjerenju da se djelovanje mora temeljiti na znanju, informacijama i činjenicama.

Socijalni potres 1893. prisilio je nepreglednu rijeku radnika, lišenih čak i bijedno plaćenog posla, da pomoć potraže u "Dension-House", koja je i ranije bila mjesto okupljanja različitih sindikata. Posvećujući posebnu pažnju radnicama, Balch je formalno pristupila "Američkoj federaciji sindikata", očekujući da se neće zalagati samo za povećanje plaća nego za stvaranje pravednijeg društva.

Predavanja o socijalno-ekonomskim pitanjima, koja je držala u "Dension-House", začet će u njoj pomisao da podučavanje na fakultetu pruža veće mogućnosti za društvene promjene od praktičnog socijalnog angažmana u okrilju socijalne stambene nastambe.

Osjećajući se sve više pozvanom da kao fakultetska profesorica u studenticama potakne želju za nastojanjima oko poboljšanja socijalnih prilika, zaključit će naposljetku da je njezina misija, uz socijalno-praktični rad, posredovanje progresivnih ekonomsko-socijalnih znanja na fakultetu: "Dovoljno je teško sačuvati dragocjene stare vrijednosti, predati bogatstvo prošlosti. No, teže je, ali i zanimljivije, pomoći generaciji koja zakoračuje u budućnost." Pri tome je, smatrajući sebe i pedagoginjom, naglašavala odgajateljski aspekt profesorskog poziva: "Ljudi se moraju odgajati za to da sve druge, također i slabe, apatične i hendikepirane, poštuju. Moraju naučiti priznati drugima slobodu koju zahtijevaju sami za sebe."

Uvjerena da će joj profesorski poziv, povezan sa praktičnim socijalnom radom, pružiti primjeren okvir za ozbiljenje zavjeta služenja, Balch se, unatoč diplomi i praktičnim iskustvima, još nije osjećala dovoljno kvalificiranom za taj izazov. Zato se iznova okrenula studiju ekonomije, uključujući i ono polje koje će se, uvelike zahvaljujući i njezinim znanstvenim prinosima, razviti u sociologiju.

Nakon što je 1894. završila jedan semestar na "Harvardskom aneksu" za žene i četvrtinu semestra na progresivnom čikaškom Univerzitetu, 1895. je, zajedno s prijateljicom M. Kingsbury, započela jednogodišnji studij ekonomije u Berlinu, zahvaljujući očevoj financijskoj potpori, i to kod A. Wagnera i G. Schnollera, predstavnika "kabinetskog socijalizma", usredotočenog na teoriju, a ne praktičnu primjenu.

U berlinskoj studentskoj zajednici nisu se izdvajale samo svojim američkim porijeklom nego i time što su bile žene. Na univerzitetu, koji je tek iznimno primao studentice, njihov je studij pretpostavljao brojne dozvole, uključujući čak i dopuštenje svakog profesora čije su predavanje željele slušati. Neovisno o tome, slično kao i u Parizu, Balch je uživala u posvemašnjoj neovisnosti i osjećaju da je "svoj život uzela u svoje ruke".

Dok je zazirala od nacionalističko-imperijalističke vanjske politike mladog Njemačkog Carstva, uključujući i njemačke filozofe, poput Fichtea i Hegela, koji su poticali poštivanje države, osjećala je sve veće simpatije prema pacifističkim i socijalističkim strujanjima, koja su preplavila i berlinske fakultete. Usvajajući saznanja o teorijskom socijalizmu, koji je pružao praktičan odgovor na sve rasprostranjenije težnje za socijalnim reformama, i to ne samo u Europi nego i u SAD-u, Balch je ujedno istraživala njemački sustav socijalne zaštite i utjecaj javnog zapošljavanja na radnike. Dovršenju doktorske disertacije nadala se, iako joj to nikada neće poći za rukom, po povratku u SAD.

Simpatije prema socijalizmu nagnat će Balch i Kingsbury, koja se udala za jednog ruskog studenta, da na koncu školske godine 1896. sudjeluju na "Kongresu unije socijalističkih sindikata" u Londonu, praćenom prosvjedima za mir, a protiv tajnih ugovora i stalne vojske. Donesene rezolucije, prožete ekonomskom argumentacijom, zahtijevat će uvođenje različitih instrumenata demokracije kao što su

opće pravo glasa, sloboda tiska, govora i udruživanja. Iako je iskusila užasavajuće prilike u sirotinjskim četvrtima Bostona, Balch će ostati zatečena razmjerima bijede u Londonu.

Neočekivan susret na brodu, kojim se 1896. zaputila natrag u SAD, označit će početak njezine profesorske karijere. Katharina Coman, istaknuta profesorica ekonomske povijesti, koju je prvi put susrela na istoj ljetnoj školi kao i Jane Addams, ponudila joj je mjesto asistentice za nacionalnu ekonomiju i socijalne znanosti na ženskom koledžu "Wellesley" u Bostonu čija je zaposlenica i sama bila što je Balch bez oklijevanja prihvatila.

Iako je na početku bila angažirana samo pola radnog vremena, i to sa zaduženjem da ispravlja studentske radove, Balch je već naredne godine na temelju regularne profesorske pozicije započela samostalan rad sa studenticama. Trajnu profesorsku poziciju zauzela je na Odsjeku za ekonomiju i sociologiju neposredno nakon njegova osnivanja 1900; voditeljica Odsjeka bila je Comanova.

Profesorska karijera

Nije prošlo dugo, a Balch je postala istaknuta profesorica koja je uživala neprikosnoven ugled među studenticama, zasnovan na jasnoći njezinih misli, razmjerima njezina iskustva, snazi njezine volje i praktičnom senzibilitetu za socijalno zapostavljene.

Njezini tečajevi, koje je sama osmišljavala, predstavljali su novost u ženskom obrazovanju, ali i učinkovit način utiranja puta teorijsko-praktičnim inovacijama na području ekonomije i sociologije.

Balch se kao profesorica prije svega izdvajala ustrajnim isticanjem da će studentice biti u stanju formulirati neovisne sudove jedino ukoliko povežu praktična istraživanja na terenu sa istraživanjima u knjižnicama. Sukladno tome, studenticama nije posredovala samo uvid u ekonomsko-socijalne teorije nego ujedno i mogućnost praktičnog socijalnog rada, posebice u okrilju "Dension-House". Svjesna nužnosti povezivanja socijalnih teorija sa socijalnim aktivizmom, kao što sama nije oklijevala posjećivati niti bordele kako bi istražila tamošnje prilike, Balch se tako nije sustezala organizirati studentske posjete sirotinjskim četvrtima, zatvorima, azilima za bolesnike... Naposljetku, jedino joj je metodologija u kojoj se ispreplitalo teorijsko i praktično i mogla omogućiti da 1903. izradi "Studiju uvjeta gradskog života", koja je uključivala i bibliografiju literature koja je do tada problematizirala izazove rastuće urbanizacije.

U svojim originalno-kreativnim tečajevima Balch je tematizirala povijest radničkog pokreta u 19. stoljeću, radničke probleme, socijalne reforme, ulogu žena u

ekonomiji, socijalne patologije, značenje statistike za ekonomsko-socijalna istraživanja. Posebnu pažnju posvetila je pak zaduženju da koncipira i u djelo provede prvi tečaj o socijalizmu i imigracijama na koledžu "Wellesley", ali vjerojatno i uopće u SAD-u.

Tečaj o socijalizmu opisala je, obvezujući studente na čitanje Marxa, kao "kritičku studiju modernog socijalizma, uključujući glavne teorije i politički pokret", a tečaj imigracije "kao studij imigracije u SAD-u, uključujući elemente porijekla, geografske rasprostranjenosti, socijalno-ekonomskog i političkog utjecaja strane populacije, povijest restriktivne legislative prema imigrantima i metode osiguranja njihova prihvata i brige." Nije slučajno da je s V. Scudder, socijalistički orijentiranom kolegicom s koledža, organizirala trodnevnu znanstvenu konferenciju "Socijalizam kao svjetski pokret".

No, nošena izvanrednom snagom i cjeloživotnom željom da bude "od koristi", svoje djelovanje Balch nije ograničila na koledž, iako svima nije bilo milo što je svojim intenzivnim društveno-političkim angažmanom kao istaknuta "javna figura" koledž učinila prepoznatljivim u javnosti.

Ne posustajući u pružanju pomoći sindikalnim udruženjima, 1903. pomogla je osnivanje "Američke lige ženskih sindikata" koja se, izrađujući niz pionirskih programa (obrazovanje radnika, jaslice, školski obroci...), borila za uspostavu socijalne zaštite, suzbijanje dječjeg rada, povećanje radničkih plaća i promoviranje mira. Posredovanjem statističkih podataka Balch je uvelike osnažila nastojanja Lige, uključujući i njezin bostonski ogranak za čije je utemeljenje zaslužna.

Trajno zanimanje za socijalne reforme, povezano s reputacijom stručnjakinje za pitanja imigracije, urbanizacije i socijalne zaštite radnika i djece, otvorilo joj je vrata za rad u različitim gradskim i državnim povjerenstvima (za djecu, gradsko planiranje, industrijsko obrazovanje, imigraciju...), a povremeno je, na temelju istraživanja, posredovala i između poslodavaca i radnika. No, to je nije priječilo da sudjeluje i u pokretu za žensko pravo glasa, rasnu pravdu, suzbijanje dječjeg rada, veće plaće…

Iako je sudjelovala na prvom zasjedanju "Američkog sociološkog društva" u Providenci u prosincu 1906, morala se, slično kao i druge kolegice, od samog početka nositi s nepriznavanjem nemalog broja sociologa, gotovo isključivo zasnovanim na muškom šovinizmu, pa je tako njezino predavanje o militarizmu na zasjedanju "Američkog sociološkog društva" 1915. nije željelo komentirati čak preko 20 sociologa.

No, to nije okrnjilo njezin entuzijazam i samopouzdanje o čemu zorno svjedoči njezina studija "Naši slavenski sugrađani" iz 1910. na temelju koje je postala jednom od utemeljiteljica sociološkihstudija o imigraciji.

Stranice tog "originalnog i obuhvatnog sociološkog portreta imigrantske zajednice" u SAD-u trajno su svjedočanstvo nemalog broja njezinih teorijsko-praktičnih inovacija na polju sociološko-ekonomskih istraživanja, ali i njezinog velikog

doprinosa potkopavanju rasprostranjenih predrasuda i diskriminacijskih zakona prema imigrantima u američkom društvu.

Da bi se mogla na miru posvetiti izučavanju imigracije, jednog od gorućih problema tadašnjeg američkog društva[6], Balch je uzela dvije godine studijskog dopusta s koledža od kojih je samo prva bila plaćena. Uvjerena da cjelovitu sliku o imigrantima može dobiti jedino ako prouči i njihove životne uvjete u zemljama iz kojih dolaze, 1905/6. provela je putujući Austro-Ugarskom s čijeg je području u SAD u razdoblju od 1880. do 1909, uz nešto više od 4 milijuna talijanskih imigranata, prispjelo preko 12 milijuna imigranata slavenskog porijekla (18 različitih nacionalnosti, 7 različitih jezika, s tri različite religijsko-konfesionalne pripadnosti: židovskom, rimokatoličkom i pravoslavnom).

Usredotočena na "socijalni karakter" imigranata, Balch je razaznala različite uzroke i modalitete imigracije[7], ali je tu pojavu sa složenim spektrom društveno-političkih posljedica (ne samo u destinacijskim nego i u matičnim zemljama useljenika) promatrala u širem kontekstu nezaustavljivog razvoja planetarne civilizacije – "moderna sredstva transporta i komuniciranja, povezana s brisanjem lokalnih razlika, šire među udaljenim narodima uzajamno poznavanje, izjednačujući njihov stupanj razvoja" – pa je tako, uz francuskog sociologa G. de Tardea, prva konstatirala globalizacijske procese.

Skupljajući bilješke o posebnostima svake pojedinačne kulture (odijevanje, vođenje domaćinstva, prehrana, piće, glazba...) koje je susretala u Češkoj, Slovačkoj, Sloveniji, Hrvatskoj, uključujući dalmatinsku obalu, Balch se pokazala osjetljivom za dramu odvajanja od lokalnih kultura, različito življenu kod čuvara obiteljskog ognjišta i putnika u nepoznato. Neovisno o tome, u internacionalizaciji čija su važna manifestacija bile upravo migracije zapažala je pozitivan potencijal za razvoj čovječanstva.

Slično kao i mlada obrazovana europska populacija, Balch je, putujući Europom potonulom u bijedu i siromaštvo, sve više bila uvjerena u nužnost žurnog provođenja socijalnih reformi, ali i da je za to sposoban jedino socijalistički pokret koji je pružao konkretan program za ustroj pravednijeg društva. Događaj koji je nagnao da se naposljetku i javno deklarira kao socijalistkinja odigrao se 1906. u

6 Birajući kao svoje destinacije gradove, imigranti su, redovito bez znanja engleskog jezika, živjeli u uvjetima krajnje bijede. Getoizirani u sirotinjskim četvrtima, bili su prisiljeni raditi u neljudskim uvjetima i za bijedne nadnice. Da situacija bude gora, za stanovnike SAD-a, čiji su preci nerijetko koje koljeno unatrag također bili useljenici iz Europe, predstavljali su "socijalnu prijetnju", i to u ozračju rastućih socijalnih problema čiji je uzrok ležao u procesima industrijalizacije i urbanizacije.

7 Značajan prinos Balchove bio je, među ostalim, to što je pokazala da se bez ekonomskog faktora ne može pravo razumjeti fenomen imigracije. Većina useljenika bili su seljaci koje su visoki porezi i vojna služba prisili na iseljavanje. No, pri tome su važnu ulogu odigrali i organizatori iseljavanja, stječući od toga veliki profit. Propitujući različite modalitete iseljavanja, Balch je istraživala i ekonomsku važnost imigranata za njihove srodnike u matičnim zemljama, ali i usud imigranata koji bi se vratili u zavičaj.

Pragu, za vrijeme boravka kod obitelji T. G. Masaryka, 1935. izabranog za prvog predsjednika Češke Socijalističke Republike:

> To je bilo [...] jednog od onih nepodnošljivo oštrih zimskih jutara kad sam ugledala nekog čovjeka koji je svojim golim rukama tražio nešto jestivo u posudama za smeće. Nebo zna da sam već poznavala dovoljno bijede [...] no, goli prsti u ledenoj posudi predstavljali su na svoj način posljednji poticaj.

Iako nije znala hoće li je to koštati profesorskog angažmana, u Balch je još za vrijeme povratka u SAD, o čemu svjedoče njezine dnevničke bilješke iz 1906, sazrelo uvjerenje da o tome mora izvijestiti ravnateljstvo koledža "Wellesley". Taj su se put njezina strahovanja, prije svega zahvaljujući reputaciji stručnjakinje, pokazala neutemeljenim.

Po povratku u domovinu, Balch se smjesta posvetila nastavku svoga istraživanja, svjesna da se u propitivanju životnih uvjeta imigranata u SAD-u mora osloniti na geografski, a ne kao do sada na nacionalni ključ. Neumorno obilazeći ključne destinacije imigranata (Wisconsin, Illions i New York), ne zazirući od posjeta sirotinjskim gradskom četvrtima, rudarskim kampovima, zemljoradničkim farmama..., brižno je izrađivala bilješke o životu imigranata u novom okruženju (glazba, slavlja, odjeća, hrana, vođenje domaćinstva...). Pratila je modalitete očuvanja izvorne kulture (razvoj nacionalnih udruga, ustrojavanje gimnastičkih klubova, tiskanje novina na materinskom jeziku...), ali i modalitete prilagođavanja novoj kulturi, uključujući i predmete prijepora u imigrantskim zajednicama kao što su bili "mješoviti" brakovi.

No, posebnu pažnju posvećivala je poteškoćama s kojima su se morale sučeliti žene. Povod za to nije bio samo to što su useljenice, lišene socijalne infrastrukture prijašnjeg seoskog života, bile primorane promatrati kako im djeca svaki dan postaju sve više "stranci i prezreni" nego spoznaja da se useljenici, neovisno o različitim oblicima diskriminacije, kao muškarci u tuđini lakše probijaju do novog poštovanja i slobode. Izražen istraživački senzibilitet za status imigrantkinja, Balch je učinio jednom od utemeljiteljica ženskih socijalnih studija o imigrantskim pitanjima, ali i uopće.

Iako imigrante nije pošteđivala utemeljenih kritika, Balch je, kao protivnica predrasuda i diskriminacijskih zakona o imigrantima, svoju studiju zaključila tako što je Amerikance pozvala da se nauče surađivati sa svojim "novim susjedima" – "Moramo naučiti povezati naše ideale s njihovim. Moramo naučiti raditi zajedno s njima za pravdu, za ljudske uvjete života, za ljepotu, za istinu i, ne manje bitno, za slobodu." – tim više jer će samo na taj način i jedni i drugi moći ustrajati u razlikama uz koje prianjanju s ljubavlju, a da se pri tome ne osjećaju manje sugrađanima i drugovima.

Postavši smjerokazom za buduće znanstvene analize imigracijskih problema, studija "Naši slavenski sugrađani" izazvala je brojne pohvale, potaknuvši

ravnateljstvo koledža "Wellesley" da Balch 1913, produžujući njezin profesorski angažman na pet godina, imenuje voditeljicom Odsjeka za ekonomiju i sociologiju.

No, izbijanje Prvog svjetskog rata njezin će život usmjeriti u sasvim drugom pravcu:

> Moja reakcija je prije svega bio osjećaj da je to tragičan prekid u poslu za koji mi se činilo da predstavlja zbiljsku zadaću našeg vremena: izgradnja više zadovoljavajućeg ekonomskog poretka. […] No, sada kad se svijet nalazi u ratu, jedva da se može reći zašto. Ne izgleda da je bilo koji ratni cilj u bilo kojem pogledu relevantan za ljudski napredak.

Mirovna aktivistica

Izbijanje rata posebice je pogodilo reformski orijentirane socijalne radnike. Ne bi li doprinijeli njegovom skorom okončanju, pokrenuli su osnivanje radničkih organizacija s mirovnim poslanjem. Sudjelujući u osnivanju jedne takve organizacije – "Američke unije protiv militarizma" – Balch je započela svoj mirotvorni angažman za koji je sjeme bilo položeno još u njezinoj mladosti.

Od samog početka bila je uvjerena u nespojivosti kršćanstva i rata, ali i u nemogućnost poboljšanja rata:

> Put rata nije put kršćanstva, a utjecanje ratu može se i mora okončati. Zaozbiljno isključenje rata iz našeg sustava predstavlja pak izvanrednu revoluciju. Rat se ne može preoblikovati, može ga se samo dokinuti i nadomjestiti, i to putem učinkovitih metoda s kojima ćemo sami oblikovati svoju sigurnost.

Ne pristajući na to da je konflikte između pojedinaca i skupina nužno i jedino moguće rješavati nasiljem, propagirala je korištenje "kritičke snage inteligencije", povezane s dobrom voljom, za izradu rješenja koja će biti prihvatljiva za sve:

> Socijalni, politički i međunarodni konflikti moraju se razrješavati strpljivim i inteligentnim naporima, i to na način koji će kao cjelina za sve biti najbolji. […] Rješenja problema moraju se temeljiti na dobroj volji, na 'univerzalnoj ljubavi' koja, poput ljubavi sv. Franje Asiškog, uključuje sva stvorenja. Ta ljubav koja se podvrgava, taj respekt za druge, ta obuhvatna ljubav predstavlja dobar temelj za sve političke aktivnosti.

Da se do kraja preda mirotvornom angažmanu, Balch je, jednako kao i u slučaju praktičnog socijalnog rada, potakla J. Addams pozivom da kao jedna od američkih delegatkinja prisustvuje "Međunarodnom kongresu žena" 1915. u Den Haagu: "Ne vjeruješ li da postoji očita obveza žena koje posjeduju prednost odgoja i obrazovanja da iskoriste ovu priliku kako bi pomogle da prevladamo ove [ratne] okolnosti?" Bio je to početak njihovog zajedničkog nastojanja, satkanog od pisanja novinskih članaka, držanja predavanja i organiziranja prosvjeda, da SAD, umjesto da stupe u rat, kao

neutralna zemlja posreduju između zaraćenih strana u korist što skorije uspostave mira.

Na putu do Den Haaga, kao jedna od 42 američke delegatkinje, Balch je čitala "Vječni mir" Emanuela Kanta i "Dolje oružje!" Berthe von Suttner. Da se zajedno sa svojim suputnicama nije "opijala" idejom o promjeni svijeta, svjedoče njezine dnevničke bilješke:

> Ne mislimo da posjedujemo snagu, znanje ili važnost. Mislimo učiniti tek ono što možemo, nadajući se da ćemo pokrenuti misli i osjećanja žena […] i na taj način pridodati našu malu energiju velikoj cjelini koja se uzdiže protiv rata, unapređujući razbor i dobra osjećanja između nacija.

Tijekom Kongresa, na kojem je sudjelovalo tisuću delegatkinja iz dvanaest nacija, Balch je, koristeći sposobnosti koje je stekla kao socijalna radnica i profesorica, nadasve umijeće da izrađuje kompromise prihvatljive za sve, odigrala važnu ulogu u formuliranju rezolucija, uključujući i konkretan mirovni plan "trajne medijacije", koji je, potekavši od J. G. Wales, univerzitetske profesorice iz Wisconsina, podrazumijevao da nacije izvan konflikta organiziraju konferenciju u čijem bi okrilju zaraćenim stranama pružile medijaciju.[8]

Sudjelujući nakon Kongresa u jednom od dva izaslanstva, Balch je posjetila lidere Rusije i skandinavskih zemalja (Švedske, Norveške i Danske), predočavajući im razrađen mirovni plan "trajne medijacije". Nakon što su se vratile u SAD, taj su mirovni plan Addams i Balch u odvojenim susretima podastrle i američkom predsjedniku W. Wilsonu, želeći da SAD, kao još uvijek neutralna zemlja, organizira i presjeda medijacijskom konferencijom. Njihov zahtjev ojačalo je i 12 tisuća telegrama koje su žene u svega tri dana poslale na adresu Bijele kuće.

Iako nije stao iza mirovnog plana "trajne medijacije"[9], Wilson ga je uvelike ugradio u vlastiti mirovni program koji je, sažet u 14 točaka, objavio početkom 1918. O motivu njegove nevoljkosti da surađuje sa ženama, ali i razlozima nesposobnosti da kasnije sam ozbilji svoj plan, Balch će zabilježiti:

> Nema sumnje da je vjerovao kako će bolje moći djelovati sam kad za to dođe vrijeme. No, kad je ono došlo, više nije bio neutralan nego sasvim uključen u savezničku politiku moći.

No, iza ideje "trajne medijacije" stao je automobilski tvorničar Henry Ford čijim je sredstvima 1916. u Stockholmu organizirana "Neutralna konferencija za trajnu medijaciju". Sudjelujući na Konferenciji, Balch je izradila dva važna dokumenta. U jednom dokumentu je, razmišljajući o poraću, izrazila protivljenje konceptu ratne

8 Zajedno s J. Addams i A. Hamilton, Balch je tijek i postignuća Kongresa opisala u knjizi "Žene u Den Haagu: Međunarodni kongres žena i njegovi rezultati" iz 1915.

9 Nemali broj preporuke iz plana "trajne medijacije" bit će ugrađen i u osnivačku konvenciju Lige naroda.

reparacije, koji će uvelike i pridonijeti izbijanju II. svjetskom ratu, zagovarajući umjesto njega ustrojavanje fonda za rehabilitaciju pod ravnanjem neutralnih nacija:

> Zahtjev za ratnom reparacijom predstavlja zapreku za mir koju treba ozbiljno uzeti u obzir; nijedna zemlja neće biti spremna platiti ratnu reparaciju prije nego što bude apsolutno uništena, a svaka zemlja koja je dokrajčena do poraza bit će odveć iscrpljena da isplaćuje očekivane sume.

U drugom dokumentu je izložila ideju međunarodnog upravljanja kolonijama, anticipirajući na taj način "mandatski sustav" Lige naroda.

Iako je ulazak SAD-a u rat u travnju 1917. predstavljao veliki udarac za njihova mirovna nastojanja – protiv toga je na Veliki petak u Senatu jedino glasala njegova prva ženska članica J. Rankin – Addams i Balch se nisu dale pokolebati. Naprotiv, da bi se još intenzivnije posvetila mirovnom radu, Balch je za 1916. i 1917. od koledža "Wellesley" isposlovala istraživački dopust, a 1918. je, iz istih razloga, koristila neplaćen dopust.

Sudjelujući u radu različitih mirovnih organizacija – "Ženskoj mirovnoj stranci", "Narodnom vijeću Amerike", "Udruženje pomirenja" – čiji su program, zajedno sa zahtjevom za mirom, činila radnička prava, jednakost žena, provođenje korjenitih socijalno-političkih reformi, Balch je u suradnji s "Američkom unijom protiv militarizma" 1918. objavila "Pristupe Velikom ugovoru", jedan od važnih izvora za razumijevanje tog razdoblja, na čijim je stranicama podastrla objektivan prikaz različitih mirovnih planova za okončanje rata (nemalog broja socijalističkih organizacija, američkog predsjednika W. Wilsona, pape Benedikta XV. koji se smatra "rođenjem modernog katoličkog mirovnog učenja"...).

Značajnu sastavnicu njezinog ustrajnog mirovnog angažmana u razdoblju rata, zarad kojeg je doživljavala verbalne, ali i fizičke napade, od kojih su neke počinili vojni veterani, činila je zaštita pojedinaca koji vojnu službu nisu prihvaćali iz razloga savjesti i morala. Ne propuštajući istaknuti da su u opasnosti da umišljeno pomisle da posjeduju ispravniji moralni uvid od ostalih, pozivala je javnost, opisujući njihov težak put, povezan s nutarnjim sumnjama i osamljenošću, da makar prizna da njihov izbor izvire iz čestitog uvjerenja da na taj način služe zajednici, a ne samima sebi, tim više jer su u pravilu bili progonjeni i sumnjičeni za izdaju.

Dok je 1919. sudjelovala na "Međunarodnom kongresu žena" u Zürichu, Balch je saznala da joj profesorski angažman na koledžu "Wellesley" više neće biti produžen. No, temeljni razlog za taj potez ravnateljstva koledža nisu bila, kako se to moglo očekivati, njezina česta istraživačka odsustva nego njezin pacifistički angažman. Iako su taj čin njezine kolege okarakterizirale kao kršenje slobode mišljenja, Balch se mirno povukla s koledža, potvrđujući u oproštajnom pismu ravnatelju iznova svoje pacifističko opredjeljenje: "Nisam mogla usuglasiti rat s vjerom u Isusovo učenje."

Kao 52-godišnjakinja, iznenada se našla bez posla, ali i mogućnosti da izvršava svoju misiju pomaganja ženama da "uvježbavaju same sebe", "kritički propituju socijalni poredak čiji su dio" i "učine same sebe korisnim". S osjećajem dubokog bola zarad prisilnog napuštanja profesorskog poziva, prihvatila je poziv da se pridruži uredništvu tjednika "Nacija" u kojem je objavljivala svoje pacifističke priloge. No, za ostatak njezinog života presudnim će se pokazati imenovanje generalnom tajnicom "Ženske međunarodne lige za mir i slobodu" (WILPF) koja je ustrojena još tijekom "Međunarodnom kongresu žena" u Zürichu 1919.[10]

Do konca njezinog života WILPF će – njezina kritika Versailleskog (mirovnog) sporazuma bit će jedan od ključnih poticaja za njegovo osnivanje – ostati okvir u kojem će se kao pacifistkinja po pozvanju, ali sada i po pozivu, boriti protiv dokidanja svih oblika rata.

Ustrojivši sjedište WILPF-a 1919. u Ženevi, Balch je, nesebično koristeći svoje darove, programski osmislila i razvila njegovo djelovanje. Zaslužna je za ustrojavanje ogranaka WILPF-a u više od 50 zemalja, uključujući američki kojim je ravnala od 1931, pokretanje "Međunarodnih ljetnih škola za promoviranje mira", izdavanje žurnala "Pax International", ali i uspostavljanje oficijelnih veza s različitim vladinim i nevladinim organizacijama u čiji je djelokrug spadalo pitanje mira što je WILPF učinilo objektivnim i prepoznatljivim zagovornikom mira na međunarodnoj razini. Pri tome će izdvojeno mjesto pripasti Ligi naroda čije sjedište je također ustrojeno u Ženevi.

Kao predstavnica WILPF-a u Ligi naroda, Balch je svojim idejama i programima pozitivno utjecala na njezin rad, iako joj nisu promicale njezine strukturalno-organizacijske slabosti od samoga početka: "Imala sam veliku priliku promatrati razvoj te organizacije u njezinoj najranijoj i najidealističkijoj fazi prije nego što je politika moći spoznala njezinu važnosti i potom je nastojala iskoristiti za svoje vlastite interese."[11]

Organiziravši 3. Kongres WILPF-a u Beču 1921, Balch je europske žene, posebice iz naše regije, pozvala da se založe za mir, koristeći pri tome i infrastrukturu WILPF-a. Vješto je čuvala na okupu u ozračju suradnje različite pacifističke struje unutar samog WILPF-a. Iako je 1922. iz zdravstvenih razloga morala napustiti poziciju glavne tajnice WILPF-a, Balch je, već 55-godišnjakinja, na dobrovoljnoj osnovi nastavila intenzivan angažman u središnjici WILPF-a, organizirajući različite mirovne kongrese.

10 Za predsjednicu WILPF-a izabrana je Jane Addams.

11 Nemali broj nacionalnih delegata u Ligi naroda bili su pripadnici nacionalnih ogranaka WILPF-a.

Duhovna domovina

Nepresušnu inspiraciju i snagu za iscrpljujući mirotvorni angažman Balch je pronalazila u literaturi, prirodi i religiji – "Gdje god da sam se nalazila na zemlji, osjećala sam se kod kuće, sposobna živjeti od onoga što su mi pružale knjige, priroda i religija" – no, istom će u kvekerima[12], kojima će pristupiti 1921. u Londonu, pronaći kršćansku zajednicu koja će joj, sukladna njezinim životnim uvjerenjima, posredovati zbiljsku duhovno-intelektualnu domovinu:

> Ono što me privlačilo nije bilo samo njihovo svjedočanstvo protiv rata, njihovo ispovijedanje vjere, niti njihova otvorenost spram dalekosežnih socijalnih reformi nego dinamična snaga njihove aktivne ljubavi posredstvom koje su na mnogostruke načine izražavali svoju vjeru, prije i poslije rata.

Usvajajući jedno od središnjih kvekerskih učenja, na kojem se uvelike temelji njihov pacifizam, povezan s ljubavlju prema neprijateljima, Balch je također vjerovala u nazočnost "unutarnjeg svjetla kao odsjeva Božjeg" u svakom čovjeku iz čega proizlazi jednakost svih ljudi. Specifičan oblik kvekerske pobožnosti omogućio joj je sposobnost "čudesne komunikacije s ljudima", uključujući i intenzivnu korespondenciju s velikim brojem nacionalnih lidera među kojima su bili i brojni američki predsjednici.

Koristeći sredstva dobrostojećih prijateljica WILPF-a, Balch je,1920-ih, poduzela 10-tak putovanja (Alžir, Tunis, Libija, Turska, Grčka, Mađarska, Jugoslavija…) s nakanom promoviranja mira, posebice među novinarima i mladima, ali i istraživanja konflikta na licu mjesta na temelju kojih je potom izrađivala konkretne preporuke za uspostavu mira. Važnošću se izdvaja putovanje iz 1925. na Haiti, izručen okupaciji američkih vojnih snaga još od 1915.

Povod za to putovanje bio je zahtjev tamošnjih članova WILPF-a da "Međunarodno izvršno povjerenstvo" WILPF-a pošalje delegaciju koja bi istražila tamošnje prilike. Zajedno s drugim članovima delegacije[13], Balch je na Haitiju provela 3 tjedna, istražujući učinke američke vojne nazočnosti na životne uvjete

12 Kvekeri (ili Prijateljsko društvo) kršćanska su zajednica koja je u okrilju reformacije nastala u 17. stoljeću u Engleskoj, a broji oko 250 tisuća pristaša. Njezin utemeljitelj je nekonformistički G. Fox koji je vjerskoj netoleranciji kršćanskih crkava svoga vremena suprotstavio unutarnje duhovno iskustvo, toleranciju i nenasilje. Razvili su jednostavan oblik pobožnosti i bogoštovlja. Sukladno mogućnosti izravnog mističnog odnosa između Boga i čovjeka, kvekeri na molitvenim skupovima šute, a govore jedino u slučaju inspiracije. Uvjereni da u svakom ljudskom biću prebiva božanska iskra, kvekeri su ispovijedali da svaki čovjek zavrjeđuje poštovanje, obazrivost i toleranciju. Temeljem toga su izabrali pacifistički put – ne polažu zakletvu i ne prihvaćaju vojnu službu – zalažući se za ravnopravnost žena, dokinuće ropstva i humanije postupanje sa zatvorenicima. Za mirotvorne napore dobili su Nobelovu nagradu za mir 1947.

13 Delegaciju je sačinjavalo 5 žena i 1 muškarac: 3 predstavnice WILPF-a, 2 predstavnice "Udruženja za pomirenje", a jedini muškarac, P. Douglas, kasnije senator, bio je predstavnik kvekerskog "Povjerenstva za inozemne poslove".

starosjedilačke populacije. Izvještaj koji su sačinili, zagovarajući povlačenje američkih vojnih snaga, predstavljao je "dobro promišljen i pažljivo isplaniran program progresivnih koraka prema samoupravljanju" Haitija, a uključivao je i konkretne mjere za neposredno poboljšanje životnih uvjeta starosjedilačkog stanovništva: prakticiranje jednakog poštovanja prema starosjediocima koje se odaje bijelcima, dokidanje prakse "preventivnog utamničivanja", poboljšanje obrazovanja, uključu- jući povećanje učiteljskih plaća, uvođenje starosjedilačkog prava posjedovanja zemlje…

Izvještaj delegacije WILPF-a, Balch je još 1925. predala tadašnjem američkom predsjedniku, ali će istom 5 godina kasnije taj izvještaj potaknuti novog američkog predsjednika H. Hoovera da ustroji državno povjerenstvo za rješenje pitanja Haitija. Nakon što je podastrlo gotovo jednake preporuke kao i delegacija WILPF-a, Hoover jer 1934. naložio povlačenje američkih vojnih snaga s Haitija.[14]

Nakon što je 1929. izabrana u tročlano predsjedništvo WILPF-a, Balch je, promovirajući i dalje mirovni rad, nastavila s putovanjima – 1930. posjetila je Palestinu, a 1931. Njemačku – potičući Ligu naroda da prizna i provede nužne reforme, proširujući, među ostalim, svoj rad s čisto diplomatskih i na ekonomska pitanja. Sve više svjesna prijetnje novog svjetskog rata, Ligi naroda je 1932, izražavajući zabrinutost WILPF-a, iznijela razrađen plan "Razoružanja". Nakon što je 1932. okupirao Mandžuriju, bila je zagovornica uvođenja sankcija Japanu, uključujući zabranu prodaje oružja.

Tridesetih godina XX. stoljeća založila se da SAD iskaže dobrodošlicu izbjeglicama iz Njemačke, u kojoj su 1933. vlast osvojili nacisti, čemu je posvećena njezina knjiga "Izbjeglica kao dobitak" iz 1930. u kojoj je povezivala ekonomsku, kulturnu i humanitarnu argumentaciju. Djelatna iznova od 1934. u Međunarodnom tajništvu WILPF-a u Ženevi, Balch je 1937. izabrana za predsjednicu WILPF-a, ostavši na toj poziciji do svoje smrti.

Izbijanje II. svjetskog rata, posebice zastrašujuće vijesti o kršenju temeljenih ljudskih prava od strane nacista, pokrenulo je u Balchovoj dramatičnu nutarnju borbu koja će nakon japanskog napada na Pearl Harbor 1941. rezultirati njezinim odustajanjem od pozicije bezuvjetnog pacifizma u liku suglasnosti s američkim stupanjem u rat kao zbiljski obrambenoj gesti:

> Prošla sam kroz dugu i mučnu mentalnu borbu, ne osjetivši nikad da sam dosegla jasan i dosljedan odgovor. [...] Nije, međutim, dovoljno čistiti pred vlastitim vratima, njegovati svoj vrt ili gasiti požar u svojoj kući, a odvratiti pogled, kako to diplomate kažu, kad se vrata susjedove kuće nađu u plamenu i njegova djeca kroz prozore dozivaju pomoć.

14 Nalazi delegacije WILPF-a objavljeni su 1927. pod naslovom "Okupirani Haiti". Urednica i autorica većeg djela studije bila je Balch.

No, to je nije priječilo da iskaže protivljenje inzistiranju njezine vlade na bezuvjetnoj kapitulaciji kao uvjetu okončanja rata jer je to rat zaludu produžavalo. Godine 1944. izložila je američkom predsjedniku F. D. Roosveltu svoj plan o okončanju rata i poraću.

Predavanje naslovljeno "Prema planetarnoj civilizaciji", koje je Balch izgovorila 1942. na svečanom domjenku u povodu njezinog 75. rođendana u organizaciji američkog ogranka WILPF-a, označilo je njezino sve veće zanimanje za procese internacionalizacije i ustrojavanje internacionalnih struktura za reguliranje različitih segmenata ljudskog života:

> Ne vidim izglede za socijalni napredak bez temeljne promjene područja ekonomije i politike: nadomještanjem nacionalne anarhije putem organizirane suradnje svih ljudi oko unaprjeđenja zajedničkih interesa i nadomještanjem ekonomske anarhije, utemeljene na žudnji za osobnim profitom, putem velikog razvoja duha suradnje.

Iako je vjerovala u razvoj međunarodne suradnje putem postupnog razvoja svjetske vlade, koja će se brinuti za interese svih ljudi, nije se zavaravala time da bi svjetska vlada po sebi, bez razvoja duhovno-etičkih pretpostavki, predstavljati put do svjetskog mira:

> Put do mira ne nalazi se u svjetskoj vladi. Vlade predstavljaju posljednje mjesto 'otvorene prisile', a mi trebamo više suradnje, a ne još više prisile. Nije dostatno da smo jedni pokraj drugih, puka koegzistencija. Trebamo aktivnu suradnju oko zajednički definiranih i konstruktivnih ciljeva koji se tiču svih nacija i ljudi.

Zagovarajući internacionalizaciju zračnog i morskog prometa, u svom promišljanju "Polarna regija kao prikladan eksperiment za internacionalnost" Balch je 1944. iznijela ideju da Antarktika u povijesti postane prvo područje zaštićeno od vojnih akcija i nuklearnih pokusa što će se i ozbiljiti 1959. sklapanjem međunarodnog ugovora 12 zemalja o zaštiti Antarktika u Washingtonu.

Kao i ranije, tijekom Drugog svjetskog rata zalagala se zaštitu pojedinaca koji su zabacivali vojnu službu iz razloga savjesti i morala, ali i za građane japanskog porijekla koje su američki dužnosnici prisilno internirali u logore. Iako su to u javnosti bili nepopularni potezi, njezina neovisnost i neustrašivost izazivala je poštivanje i među neistomišljenicima, tim više jer se i u kriznim situacijama znala pokazati "i dobrom i inteligentnom".

S posebnom pažnjom pratila je ustrojavanje Ujedinjenih nacija:

> Budući razvoj ove nove organizacije neće ovisiti o onome što će sadržavati dokumenti nego o onome što će države-članice učiniti od nje. Prakticiranje suradnje označit će karakter Ujedinjenih naroda. Planovi se ne smiju stvarati za utopiju nego za Europu, Rusiju, Ameriku, i sve druge zemlje s njihovim sukobljenim interesima i idejama. [...] No, to što ova nova svjetska organizacija može postojati i funkcionirati pod ovakvim okolnostima, već predstavlja jedno čudo.

1948. Balch je za WILPF osigurala status NVO-a pri Ujedinjenim narodima, sudjelujuću u radu brojnih povjerenstava mladog nasljednika Lige naroda.

Nobelova nagrada za mir

Inicijativu za nominiranje Emily Greene Balch za Nobelovu nagradu za mir pokrenuli su njezini prijatelji iz akademskih krugova, uključujući i ravnatelja koledža "Wellesley", s kojim se Balch, na svoju veliku radost, "izmirila" 1935.

Vijest da je, uz Johna R. Motta[15], izabrana za dobitnicu Nobelove nagrade za mir 1946, Balch je dočekala u bolnici što je i spriječilo da sudjeluje na njezinoj svečanoj dodjeli, koju je, u maniri za nju karakterističnog jetkog humora, opisala: "To je kao kad biste morali ići na svoj vlastiti pogreb, a da prije toga ne morate umrijeti."

U kratkom govoru povodom primanja nagrade, koji je pročitao Gunnar Jan, predsjednik norveškog Povjerenstva, istaknula je da je istinski primatelj nagrade WILPF s kojim se ona u cijelosti identificira.[16] U svom govoru tijekom svečane dodjele nagrade, Jan je potom prikazao životni put i djelo Emily Greene Balch, zaključivši:

> Sasvim jednostavno želim reći da bi bilo pametno i mudro, slušati žene. No, postoji samo nekolicina koja im je poklanjala pozornost. Svakako, to jedva da iznenađuje ukoliko se prisjetimo općeg stanja duha tog vremena. U svakom slučaju, žene su izradile planove i preporuke. No, u našem muškom svijetu preporuke žena se rijetko ozbiljno uzimaju u obzir. Bilo bi bolje da im muškarci od vremena do vremena ne odgovaraju ciničnim osmjesima.[17]

Svoje predavanje u povodu primanja Nobelove nagrade za mir, naslovljeno "Prema ljudskom jedinstvu onkraj nacionalizma", Balch je izgovorila istom u travnju 1947. u "Norveškom institutu Nobel". Nakon što je opisala obilježja suvremenog razdoblja, uključujući sjedinjujuće i razjedinjujuće razvoje, osvrnula se na povijest i forme mirovnog pokreta, skrenuvši pažnju, među ostalim, na još uvijek aktualan fenomen:

> Smatram čudnovatim da neprijateljstvo spram rata nikad nije otišlo tako daleko da ljudi uskrate plaćanje poreza za vojne svrhe. Ta mogućnost uskraćivanja ne bi se ticala samo mladih ljudi nego (i naročito) starijih ljudi i žena koji imaju imetak.

15 John R. Mott (1865-1955) bio je tajnik, a potom predsjednik "Kršćanskog udruženja mladih" - CVJM.

16 Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1946/balch-acceptance.html

17 Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1946/press.html

Govor je, odana osjećaju za realistično, zaključila ovim riječima:

> Nitko ne očekuje od nas da se posvetimo utopiji ili vjerujemo u savršeni svijet iza sljedećeg raskrižja. Umjesto toga, pozvani smo na to da pokažemo strpljenje za nužno spor i tapkajući napredak na putu prema naprijed i da budemo spremni za korak koji je moguć. Pozvani smo na to da se oboružamo hrabrošću, nadom i spremnošću za naporan rad, držeći se velikih i plemenitih ideala."[18]

Iako 70-godišnjakinja s narušenim zdravljem, Balch niti nakon primanja Nobelove nagrade za mir 1946. nije posustala u svojim nastojanjima oko mira.

Veliko razočarenje, ali i izazov, za nju je predstavljalo hladnoratovsko sučeljenje SSSR-a i SAD-a, kako to svjedoči nedatiran rukopis u kojem se pita koliko zbilja želimo mir:

> Ono što zbilja želimo, svijet je miroljubivih i suradnički nastrojenih ljudi u kojem se može u dobroj volji djelovati bez zapreka i u kojem znanost ne mora skrivati nikakve gnusne tajne. Je li to realističan san? [...] Kako u tome možemo pomoći mi pojedinci bez moći i bez stručnog znanja? Možda prije svega tako da ozbiljimo ono što to znači. Odveć smo se svikli na rat. Utkan je našu povijest i u naš ideal ljudskog herojstva. [...] S jedne strane, postoji velika opasnost u lijenoj nevoljkosti da se sučelimo s neugodnim činjenicama, a s druge strane u glupoj nesposobnosti da predočimo da je jedna tako velika promjena kao ona svršetka ratovanja moguća – u svijetu koji se mijenja pred našim očima.

Nastojeći premostiti ideološke jazove između SAD-a i Kine, i to na vrhuncu hladnog rata već kao 88-godišnjakinja, Balch je u jesen 1955. u časopisu "Christian Science Monitor" objavila pismo upravljeno žiteljima Kine:

> Dragi ljudi u Kini! Pismo koje Vam šaljem, pismo je ljubavi... Ja sam Amerikanka i ono što Vi možda nazivate kapitalistom. Mora li to predstavljati prepreku za ljubav? Moju [ljubav] to ne zaustavlja. Naravno, postoje mnoge razlike među nama. Tradicije naših zemalja su različite. Postoje čak razlike u našim karakterima, a i u našim jezicima i religijama. No, u koliko toga smo još više jednaki! Jednako smo rođeni za patnju. Smijemo se i plačemo onako kao to mogu samo ljudi. Trebaju li ideologije razdvajati susjede? Ne. Ne. To ne treba biti [tako]. Dakako, 'koegzistencija' sadržava velike poteškoće. Čak ljudi, koji zauzimaju istu zemlju, govore isti jezik, prakticiraju zajedničku religiju, čak takvi ne dopuštaju tako jednostavno uzajamno razumijevanje, uzajamno povjerenje. No, velike prepreke nisu nesavladive. Naučimo se živjeti zajedno...

Usud pisma bio je čudesan. Na stotine kopija u Kini je podijelila spisateljica Pearl B. Back, WILPF svim svojim članovima da bi ga naposljetku objavile i kineske novine "Ta Kung Pao". Tadašnja kineska ministrica zdravstva, Li The-Chuan čak je Balch

18 Predavanje je u cijelosti dostpuno na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1946/balch-lecture.html

pozvala u gotovo sasvim izoliranu Kinu. Iako taj poziv nije mogla prihvatiti, Balch je Li The-Chuan susrele tijekom 13. kongresa WILPF-a 1958. u Birminghamu.

Kao ogorčena protivnica američkog uplitanja u vijetnamski konflikt, Balch je dan poslije svog 94. rođendana preminula 9. siječnja 1961.

Literatura

1. Angelika U. Reutter / Anne Rüffer, *Frauen mit Idealen – Zehm Leben für den Frieden*, R&R Sachbuchverlag, Zürich 2011.
2. Barbara A. Mistztal, *A Nobel Trinity: Jane Addams, Emily Greene Balch and Alva Myrdal*, u: American Sociology, 40(2009), str. 332-353.
3. Chaterine Faver, *Creative Apostle of Reconciliation – The Spirituality and Social Philosophy of Emily Greene Balch*, u: Women's Studies, 18/1991, str. 335-351.
4. Emily Greene Balch, *Approaches to the Great Settlement, New York*, Huebsch 1918.
5. Emily Greene Balch (i drugi), *Occupied Haiti*, New York, Writer's Publishing Co. 1927.
6. Emily Greene Balch, *Our Slavic Fellow-Citizens*, New York, Charities Publication Committee 1910.
7. Emily Greene Balch, *Public Assistance of the Poor in France*. Baltimore, American Economic Association 1893.
8. Emily Greene Balch, *The Miracle of Living*, New York, Island Press 194I.
9. Emily Greene Balch / Jane Addams / Alice Hamilton, *Women at The Hague: The International Congress of Women and Its Results*, New York, Macmillan 1915.
10. John Herman Randall, *Emily Greene Balch of New England: Citizen of the World*, Washington D. C., Women's International League for Peace and Freedom 1946.
11. Judith Hicks Stiehm, *Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize*, 2006.
12. Mercedes Randall, *A Great Internationalist: The Passing of Emily Greene Balch*, u: Pax et Libertas, 26 (1961), str. 6-8.
13. Mercedes Randal (ur.), Beyond Nationalism: Social Thoughts of Emily Greene Balch, New York 1972.

Betty Williams & Mairead Corrigan

(Nobelova nagrada za 1976)

Betty Williams

Kako Ciaran često kaže sućut priznaje ljudska prava automatski, a da pri tom ne treba povelje.

Vjerujemo u rušenje barijera, u pomirenje među ljudima tako što ćemo im omogućiti da se uzajamno upoznaju, govore jezik drugoga, razumiju njegove strahove i vjerovanja, da se uzajamno poznaju fizički, filozofski i duhovno. Sućut je važnija nego intelekt u pozivanju na ljubav koju djelo mira treba, a intuicija često može biti daleko snažniji smjerokaz od hladnog razuma.

NENASILJE KAO ORUĐE MIRA

Ostajući u sferi animalno-instinktivnog reagiranja na prijetnje iz okoline, ljudi se stoljećima opiru zlu pasivnim bijegom/podvrgavanjem ili nasilnim suprotstavljanjem/borbom. Iako niti jedno niti drugo ne može suzbiti zlo – prividna promjena koju polučuju puka je izmjena uloga tlačitelja i žrtava u društvu koje svejednako ostaje utemeljeno i prožeto nasiljem – oficijelne društveno-političke, ali i religijske konvencije uvjeravaju nas da treće mogućnosti nema. No, Isus jer raskrio treći, i to učinkovit način suprotstavljanja zlu: borbeno nenasilje.

Tek je u 20. stoljeću borbeno nenasilje doživjelo plodnu političku primjenu o kojoj uvelike šute sociologija, politologija, historiografija, ali i teologija. Čudesne pripovijesti o uspjesima nenasilne borbe širom svijeta tijekom 20. stoljeća pokazatelj su pomaka u ljudskom razvoju, moguće svojevrsnog začetka duhovne (r)evolucije o čijem tijeku ovisi budućnost čovječanstva; više ne biramo, kako je zapazio M. L. King, između nasilja i nenasilja nego između nenasilja i nestanka.

Broj pristaša nenasilnih pokreta iz 20. stoljeća iznosi zapanjujućih 3 milijarde i 4 stotine tisuća, s time da se većina nenasilnih revolucija pokazala uspješnim. Do sada je zabilježeno čak 198 različitih oblika borbenog nenasilnog djelovanja, no o njima se rijetko čuje, a još teže stječe pouka. Budući da mu prirodno nismo skloni, borbeno nenasilje zahtijeva sustavnu obuku i duhovnu preobrazbu, uključivo hrabrost, maštu, kreativnost, ironiju i humor.

Prošlo je stoljeće tako pokazatelj da dugo čuvana tajna o učinkovitosti borbenog nenasilja nezaustavljivo postaje općom svojinom. Za religijske institucije nameće se odsudno pitanje hoće li svoje pristaše započeti sustavno poučavati borbenom nenasilju kao neotuđivoj sastavnici autentične vjere, tim više jer su u prošlosti, sputane oportunističkim savezom sa svjetovnim moćnicima, radile na zakrivanju tog božanskog dara o kojem ovisi budućnost čovječanstva.

Jedan od proplamsaja nenasilne duhovne (r)evolucije prošlog stoljeća dogodio se u Sjevernoj Irskoj. U duboko podijeljenom društvu, obilježenom stoljećima etno-religijskog sektaštva i nasilja, nenasilna, pretežno ženska organizacija "Community of Peace People / Zajednica ljudi mira – CPP"[1] poduzela je prvi korak na dugom putu preobrazbe višestoljetnog sukoba od nasilno-gerilskog sukoba u nenasilnu demokratsko-političku igru. Uz Ciarana McKeowna, na čelu CPP-a nalazile su se dvije

1 Oficijelna stranica pokreta dostupna je na http://www.peacepeople.com/

žene – Betty Williams i Mairead Corrigan – koje su na temelju doprinosa nenasilnom razrješenju konflikta 1977. dobile Nobelovu nagradu za mir za 1976. godinu.

No, sukob između protestantske većine i katoličke manjine u Sjevernoj Irskoj, a time i nastanak CPP-a, nemoguće je razumjeti bez osvrta na povijest Irske koja je obilježena susjedstvom velike i moćne imperije – Britanskog Kraljevstva.

Mairead Corrigan (Nobelova nagrada za 1976)

Budi velik i jak, naoružan samo ljubavlju! Izbjegavaj mrziti, imati neprijatelje! Ne dopusti da ti život određuje strah! Samo će ljubav srušiti zidove mržnje i neprijateljstva između ljudi. Ne dopusti nikome da te zavede krivim domoljubljem – država iz koje niče nacionalizam; provala divljaštva koje gazi i ubija svekoliki život oko sebe; Prisjećaj se uvijek toga da su ljudi važniji od nacija!

Otok željan mira

Starosjedioci, a time i prvi gospodari Irske, bili su Kelti. Nakon što je današnji zaštitnik Irske, sv. Patrik, pokrstio keltska plemena od 432. do 461, Irska je postala europsko kulturno žarište.

Nejedinstvo keltskih provincijskih kraljeva omogućilo je Vikinzima da svoje gusarske pohode, započete u 8. st., u 11. st. okončaju gradnjom utvrda na tlu Irske iz kojih će se razviti prvi irski gradovi: Dublin, Cork i Limerick.

Sporove između vikinških feudalaca iskoristili su Normani iz Walesa, osvojivši trećinu otoka, nakon čega su 1171. priznali vlast engleskog kralja Henrika II. Tada je u korist normansko-engleskih plemića započela otimačina zemlje od starosjedilaca Irske. Engleski kraljevi činili su sve da se normansko-engleski plemići, uvelike skloni tome, ne stope s irskim starosjediocima. Političko-ekonomska podvojenost olakšavala im je vladanje.

Nakon raskola s Rimom i utemeljenja Anglikanske crkve, engleski kralj Henrik VIII. normansko-engleskim plemićima u Irskoj oduzima svu zemlju, jer su, veli jedna pošalica, postali veći Irci od Iraca, da bi za sebe 1541. prisvojio i naslov kralja Irske. Nevelik broj plemića engleskog porijekla prihvatio je anglikanizam, dok su se starosjedioci Irske tome tvrdoglavo opirali, pa i po cijenu smrti. Političko-ekonomskoj podvojenosti stanovnika otoka sada se pridodala i religijska.

Na neprestane pobune Iraca engleski kraljevi su odgovarali sve okrutnijom odmazdom.

Definitivni temelj etničko-religijske podijele Irske, s izravnim posljedicama za sjever otoka, udaren je 1606. S područja Ulstera tada je s vođama ustanka protiv engleske vlasti protjerano 28 katoličkih prvaka, a njihove posjede engleski je kralj poklonio škotskim prezbiterijancima i engleskim protestantima, pokrenuvši time njihovo doseljavanje u Irsku. Njihovi potomci u Sjevernoj Irskoj danas čine englesko-protestantsku većinu (1 milijun) sučelice irsko-katoličkoj manjini (pola milijuna) koju sačinjavaju potomci keltskih starosjedilaca.

Početkom 18. stoljeća katolici su u Irskoj posjedovali tek sedminu zemlje. Godine 1801. Irska i Velika Britanija su se ujedinile u uniju pod imenom Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Irske, no u političkim pravima Irci će s Englezima formalno biti izjednačeni tek 1829.

Industrijskim usponom bit će, ne slučajno, zahvaćen samo protestantski sjever Irske. Velika glad u ionako siromašnim katoličkim krajevima od 1846. do 1851. usmrtila je 800 tisuća katolika, a više od 2 milijuna nagnala na iseljavanje u Ameriku. Da spriječe glad, engleske vlasti nisu učinile ništa sve dok nije bilo prekasno. To je u Irskoj još više ojačalo mržnju prema Engleskoj, ali i nastojanja oko neovisnosti Irske.

Anglo-irski sporazum iz 1921. doveo je do stvaranja Slobodne Irske Države, koja je još uvijek imala status britanskog dominiona. Sjeverna Irska je, samo dva dana nakon proglašenja sporazuma, napustila novu državu, priključivši se Ujedinjenom Kraljevstvu sa svojom protestantskom većinom. Okruzi u Sjevernoj Irskoj osmišljeni su tako da protestantima u vladajućim strukturama jamče većinu, osuđujući katoličku manjinu na političku opoziciju i društvenu marginalizaciju. Slobodna Irska Država je nakon II. svjetskog rata prekinula veze s Ujedinjenim Kraljevstvom, a od 1949, sa međunarodnim priznanjem, postoji pod imenom Republike Irske.

No, situacija u Sjevernoj Irskoj, s neriješenim statusom katoličke manjine uz ustaljena kršenja njihovih ljudskih prava, ostala je otvorena rana.

Irska republikanska armija (IRA), ideološki usmjerena priključenju Sjeverne Irske Republici Irskoj, pokrenula je u Sjevernoj Irskoj 1950-ih i 1960-ih oružane kampanje, iako je oficijelno bila zabranjena i u Republici Irskoj i u Sjevernoj Irskoj. Diskriminatorski položaj katolika olakšavao joj je novačenje pristaša. Odgovor na to bila je policijska represija, uz masovno kršenje ljudskih prava katoličke manjine u Sjevernoj Irskoj, ali i formiranje protestantskih paravojnih jedinica – Ulsterskih dobrovoljačkih snaga (UVF) – koje su funkcionirale kao produžena ruka policijskih snaga, što je sukobu pridodalo dimenziju borbe za ljudska prava.

Nije trebalo dugo da sukobi IRA-e i UVF-a, čije su žrtve pretežno bili civili, skliznu u pravi terorizam.

Stanje se dodatno zakompliciralo 1960-ih kada su katolici, po uzoru na američki pokret za građanska prava crnaca, započeli marševe putem kojih su zahtijevali poštivanje ljudskih prava katoličke manjine u Sjevernoj Irskoj. Iako zabranjeni, marševi su održavani uz neprestane sukobe policije i demonstranata. Okršaj tijekom marša u Derriyju/Londonderyiju u kolovozu 1969. poprimio je tolike razmjere da je Velika Britanija u Sjevernu Irsku zarad uspostave reda poslala vojne snage. Taj potez označio je početak najnasilnijeg i najkrvavijeg razdoblja u sjevernoirskom sukobu, poznatom kao "The Troubles", u kojem je od 1969. do 2001, život izgubilo 3526 osoba, pretežno civila.[2]

No, etno-religijsko nasilje nije prouzročilo samo iseljenje velikog broja stanovnika Sjeverne Irske nego i želju ljudi da žive u etničko-religijski homogenim susjedstvima što je u pograničnim područjima dovelo do izgradnje visokih zidova. Samo-segregacija je postala sasvim normalna stvar, i to u svim sferama života, uključujući i školstvo, a bračne su veze između pripadnika različitih etno-religijskih zajednica rijetkost, i to izvan pograničnih područja u kojima uopće i ne postoje

2 Tijekom 30 godina "The Troublesa" omjer žrtava i stanovnika Sjeverne Irske iznosio je 1:400. Taj bi omjer u jednakom vremenskom razdoblju u SAD-u polučio 600 tisuća žrtava!

CPP je nastala 1976, i to u trenutku kad su "The Troubles", s već 1600 civilnih žrtava, dosegle svoj vrhunac. Izgledalo je da će društvo Sjeverne Irske nestati u osvetničkoj spirali nasilja.

Ne nasilju

Povod za osnivanje CPP bio je događaj koji je snažno potresao cijeli irski otok, utjelovljujući na paradigmatičan način besmislenost nasilja i razmjere brutalnosti u sjevernoirskom konfliktu.

Bezbrižnost sunčanog nedjeljnog poslijepodneva, kao stvorenog za obiteljske šetnje, u zapadnom Belfastu 10. kolovoza 1976. iznenada je narušila škripa automobilskih kočnica i pucnjava. Danny Lennon, mladi republikanac, pokušao je u fordu pobjeći potjeri britanskih vojnika, koja se sastojala od dva džipa. Ford je, s vozačem na smrt ustrijeljenim u glavu, iznenada skrenuo na pločnik rušeći sve pred sobom. Pod njegovim točkovima našla se Anne Corrigan Maguire s troje djece: 8-godišnjom Joannom, 2-godišnjim Johnom i 6-mjesečnom bebom Andrewom. Joanna i Andrew na mjestu su ostali mrtvi, a John je preminuo poslije nekoliko dana u bolnici. Teško ozlijeđena, Anne je preživjela, ali je 1980. sama sebi oduzela život, ne oporavivši se nikad od užasnog događaja.

Stravičan događaj predstavljao je kap koja je prelila čašu. Eksploziju nagomilanog bijesa, slijedeći spontane poticaje srca bez oklijevanja, lokalna je zajednica, izmučena nasiljem, preobrazila u nešto pozitivno. U tome su ključnu ulogu odigrale žene.

Zapalivši svijeće na mjestu nesreće, stanovnice Riverdala, susjedstva u kojem je živjela obitelj Corrigan, organizirale su molitveni marš, zahtijevajući okončanje nasilja. Katolkinje su, što je bilo neviđeno, protestirale protiv IRA-e, i to u susjedstvu u kojem je IRA uživala neprikosnovenu podršku. Lokalni katolički svećenik i Jackie Maguire, otac stradale djece, za nesreću su javno okrivili IRA-u.

Sljedećih dana, sasvim spontano, nastavile su se molitve na mjestu nesreće i u obližnjoj kapelici, a lokalne žene su, idući od vrata do vrata, započele skupljati potpise za peticiju za okončanje nasilja. Nakon što su zakucale i na vrata Betty Williams, pred čijim se očima dogodila stravična nesreća, ona je posjetila lokalne novine u kojima je ostavila svoj broj da je mogu nazvati svi zainteresirani za peticiju i demonstracije protiv nasilja. Kao poticaj da se založi za pripremu peticije i vodstvo demonstracija, Williams je pred sobom imala sliku Mairead, sestru stradale Anne Corrigan Maguire, koja se toga jutra, suznih očiju, pojavila na BBC-u, pozivajući sve strane na prekid nasilja.

Telefon u kući Williamsove nije prestajao zvoniti. Svega dva dana nakon nesreće, 12. kolovoza 1976, Williams se pojavila na televiziji, podastrijevši javnosti peticiju za prekid nasilja sa 6 tisuća potpisa. Uvjerena da se marševi protiv nasilja moraju nastaviti, pozvala je katolkinje i protestantkinje da se sutradan skupe na mjestu nesreće i odatle zajedno krenu na novi marš. Bila je svjesna da taj poziv predstavlja opasan izazov paravojnim jedinicama, posebice IRA-i. Ne skrivajući strah, Williams je ustrajala u uvjerenju da sada i obični ljudi, posebice žene, ne prebacujući svoju odgovornost na paravojne jedinice, političare i vlade, moraju sami poduzeti nešto za prekid nasilja i uspostavu mira.

Taj poziv kao da je otključao silnu želju za mirom u srcima ljudi Sjeverne Irske, skrivenu čak i kod onih koji su se u javnosti iz straha osjećali prisiljenim ponašati drukčije. Potkopavši etno-religijske zidove među njima, taj je nesvagdašnji poziv omogućio da se sutradan, 13. kolovoza 1976, na mjestu nesreće okupe žene iz oba sukobljena tabora, uz nekolicinu muškaraca, i zajedno krenu na marš protiv nasilja.

Napokon je bio učinjen prvi korak na dugom putu do istinskog mira u Sjevernoj Irskoj! Konačno se sjevernoirskim društvom rascijepljenim etno-religijskim nasiljem prolomilo jasno "Ne" svakom nasilju, svejedno dolazilo ono od IRA-e, UVF-a ili policijskih snaga, i svakom kršenju ljudskih prava, a jasno "Da" viziji mira, koja je polagano zadobivala svoje konture.

Pokop stradale djece i mladića, 14. kolovoza 1976, pratili su svjetski mediji. Tijekom tog događaja prvi su se put susrele Mairead Corrigan i Betty Williams. Suglasne oko nužnosti nastavka marševa za okončanje nasilja, preko medija su obznanile da će se novi marš dogoditi sutradan u Andersontownu, naglasivši da su protestantkinje već iznajmile autobus kako bi na njemu mogle sudjelovati. Uvečer toga dana Corrigan i Williams trebale su se zajedno s novinarom Ciaranom McKeownom, stručnjakom za sjevernoirski konflikt, pojaviti u emisiji "Seven Days" emitiranoj iz središnjeg studija BBC-a u Belfastu. Iako su zakasnile ne emisiju, Corrigan i Williams su nakon njezinog emitiranja prvi put susrele McKeowna, koji im je ponudio suradnju oko organiziranja marševa.

Na maršu u Andersontownu, 15. kolovoza 1976, sudjelovalo je čak 10 tisuća žena. Marš je, iako bez religijskih službenika, protekao u religijskom ozračju ispripletenom od molitvi i pjesama. Pristaše IRA-e, pretežno, ali ne isključivo muškarci, ne zaustavivši se na ismijavanju, fizički su napali žene, no nisu im nanijeli ozbiljnije povrede.

Iako je nastao spontano kao reakcija na stravičnu nesreću, novi je pokret, da bi preživio, žurno trebao organizacijsku strukturu. To je bila zadaća s kojom su se sučelile njegove vođe Williams, Corrigan i McKeown. U tome će im, kao i u vođenju pokreta, od koristi biti njihova dotadašnja, uvelike različita, životna iskustva. Neka od njih kao da su postojala samo za to da im olakšaju zadaću organiziranja i vođenja CPP-a.

Vrijeme sazrijevanja

Rođena 27. siječnja 1944, Mairead Corrigan rasla je u Belfastu u katoličkom susjedstvu "The Falls", koje će se u razdoblju nemira pretvoriti u katolički geto, utvrdu IRA-e i samo poprište nasilnih sukoba. Majka joj je bila domaćica, a otac je posjedovao radnju za čišćenje prozora. S pet sestara i dva brata, kao sedmo dijete u obitelji, rijetko je imala dodira s protestantskom djecom, tim više jer su djeca iz različitih etno-religijskih skupina išla u odvojene škole.

Nakon što je završila osnovnu školu (St. Vincent's Primary School), obitelj joj nije mogla platiti daljnje školovanje. S mukom su namaknuli financijska sredstva da završi jednogodišnji tečaj na trgovačkom koledžu (Miss Gordons Commercial College). Već sa 16 godina, živeći i dalje s roditeljima, Corrigan započinje raditi kao daktilografkinja u različitim poduzećima. Iako je bila neudana, njezin je socijalni život bio iznimno bogat i dinamičan.

Bez zanimanja za politiku, svoju mladenačku energiju posvetila je angažmanu u lokalnoj crkvenoj zajednici. Još kao 14-godišnjakinja priključila se misionarskoj organizaciji "Marijina legija" čija je zadaća bila služenje, napose ekonomski i fizički nemoćnima u zajednici. Kao i ostale pristaše Legije, svakog je tjedna volontirala makar po dva sata pod vodstvom duhovnika i s dodijeljenim joj partnerom/icom. Na temelju posvećenosti služenju, već nakon dvije godine postavljena je za voditeljicu jedne ćelije Legije od 10-tak članova. Pokazavši raskošne organizacijske sposobnosti, Corrigan je povjerenu ćeliju Legije nedugo potom preobrazila u jednu od najaktivnijih, sa čak 150 članova. Pod njezinim vodstvom, ta je ćelija Legije skupila sredstva za izgradnju dvorane za okupljanje lokalne zajednice, otvorila dječji vrtić i razvila program za pomoć hendikepiranoj djeci.

Budući da je rasla u ozračju demoniziranja protestanata, za Corrigan je od velikog značenja bilo putovanje na Tajland 1972. s jednim protestantskim svećenikom iz Belfasta. Tamo se na konferenciji "Svjetskog vijeća crkava", predstavljajući "Marijinu legiju", susrela s ekumenskim nastojanjima oko pomirenja različitih kršćanskih zajednica. Legija će joj, svjesna njezinih sposobnosti, povjeriti zadaću snimanja dokumentarnog fila o položaju religije u Rusiju, što će joj 1973. omogućiti izravan doticaj s pravoslavljem.

Prekoračivši horizonte zavičaja, Corrigan je, na krilima religijske posvećenosti, početkom 1970-ih zaželjela kao misionarka "Marijine legije" djelovati u Južnoj Americi. Iako joj tu želju nije ispunilo, rukovodstvo Legije je novim zaduženjem iznova pokazalo koliko ima povjerenja u Corrigan. Kao predstavnica Legije, trebala je posjećivati katoličke zatvorenike u jednom od engleskih internacijskih logora u koje su, nerijetko sasvim nezakonito, pritvarane i uz nasilne metode ispitivane ne samo pristaše IRA-e nego i oni čija je krivnja bila samo to da su katolici. Posjećujući pritvorenike svake nedjelje tijekom dvije godine, Corrigan je pokušavala razumjeti

nazore i argumente pristaša IRA-e o nužnosti nasilja da se stane ukraj užasima koji su se događali u Sjevernoj Irskoj. U isto vrijeme posredovala im je svoje uvjerenje da nasilje ne može dovesti do mira i da je za kršćane svojstveno da budu pacifisti. Slušajući pripovijesti pritvorenika o nepravdama, postajalo joj je jasno zašto paravojne snage s lakoćom novače nove pristaše, ali i to da Sjeverna Irska neće moći uživati u miru dok pristaše svih paravojnih snaga ne prihvate postojeće društvo koje je moralo doživjeti radikalne promjene koje će ukloniti postojeće nepravde. U njoj je jačala želja da i sama nešto učini za preobrazbu društva u kojem će svi, neovisno o etničko-religijskoj pripadnosti, osjećati sigurnost i slobodu da se zajednički posvete izgradnji bolje budućnosti.

Tijekom "The Troublesa", Corrigan je često dolazila u doticaj s žrtvama i kreatorima nasilja. Njezina tetka morala je iseliti iz susjedstva u kojem su bile spaljene sve katoličke kuće. Bila je nazočna na bogoslužju posvećenom jednom stradalom republikancu, tijekom kojeg je neki engleski vojnik kanistar sa suzavcem bacio kroz prozor crkve na oltar. Jednom prilikom iz svoje je kuće zapazila dva pripadnika IRA-e kako se pokušavaju skriti u njezinom vrtu nakon što su bacili bombu na vojno oklopno vozilo. Pruživši im utočište u kući, priklještila ih je "ispitivanjem" o tome zašto to čine, posebice ženu koje je, premda bolničarka, bila spremna oduzeti ljudski život.

Netom pred osnivanje CPP-a, Corrigan je, kao 32-godišnjakinja i tajnica menadžerskog direktora "Arthur Guinness and Comapny", iza sebe imala bogato životno iskustvo, iako je, u siromaštvu i bez akademske titule, živjela u katoličkom getu. Svojom pozitivnom životnom energijom, o kojoj je svjedočilo njezino uvijek nasmijano lice, zadivljujućom otvorenošću da čuje nazore drugih ljudi, razvijenom sposobnošću za organizaciju i komunikaciju, Corrigan će uvelike doprinijeti učinkovitom djelovanju CPP-a. Jedan će joj novinar, zadivljen njezinom osobnošću, priskrbiti nadimak "Anđeo".

Betty Williams, rođena Smyth, na svijet je došla samo godinu ranije od Mairead Corrigan, 22. svibnja 1943, također u jednoj katoličkoj obitelji u Belfastu. Otac joj je bio mesar, a majka domaćica, čiji je otac bio židov. Nakon završene osnovne škole (St. Teresa's Primary School), pošlo joj je za rukom završiti jednogodišnji tečaj za tajnicu (St. Dominic's Grammar School). Kao 13-godišnjakinja ostala je bez majke, koja je doživjela srčani udar, pa je preuzela odgovornost za kućanstvo i 8-godišnju sestru. Na temelju toga još je za mladenačkih dana razvila zavidnu mjeru samostalnosti.

Zarana je izgubila vjeru, a i kad joj se vratila, ta je vjera, prokušana sumnjama, bila povezana s nemilosrdnim kriticizmom spram katoličke crkvene hijerarhije u Sjevernoj Irskoj, uključujući crkvena učenja o muško-ženskim odnosima i bračnom životu.

Udala se sa svega 18 godina, i to, na zgražanje okoline, za engleskog protestanta Ralpha Williamsa, mornara na trgovačkom brodu. Svoj zajednički život

započeli su na Bermudama. Sa sinom Paulom, kojeg je uskoro dobila, Williams je većinu vremena provodila sama. Ralpha je njegov posao mjesecima držao daleko od kuće. To je i bio razlog da se Williams vratila u Belfast, dobivši nakon 8 godina braku i kćerku Deborah. Iako joj je muž dobro zarađivao, Williams je radila, izmjenjujući različite "ženske" poslove, kao što je onaj konobarice ili tajnice, nagnana ne toliko potrebom za novcem koliko željom da zadovolji svoju znatiželju i društvenost. Otuda su joj, iako je bila udana, bili bliski izazovi zaposlenih samohranih majki.

Nemiri u Sjevernoj Irskoj doticali su se i njezinog života. U jednom trenutku Williams je čak željela pristupiti IRA-i. Dogodilo se to po povratka s odmora, na kojem je bila sa sestrom i njezinim novim mužem, kad su zatekli uništen i opljačkan stan mladenaca. U noj se razbuktao bijes zbog nepravdi protiv katolika u Sjevernoj Irskoj, iako nije željela priključenje Sjeverne Irske Republici Irskoj.[3] Činilo joj se tada da je IRA jedina spremna učiniti nešto da se nepodnošljiva situacija promijeni.

Iako nije pristupila IRA-i, znala je povremeno autom prokrijumčariti pristaše IRA-e ili bjegunce preko policijskih punktova. Svoje stavove iznosila je otvoreno, ne obazirući se na to pred kim se nalazi.

Njezin pogled na primjenu nasilja u sjevernoirskom konfliktu radikalno će promijeniti "Bloody Friday", bombaški napad IRA-e u Belfastu, izveden 21. srpnja 1972, u kojem je stradalo 7 civila i 2 engleska vojnika, a ranjeno 130 osoba uslijed eksplozije 22 bombe u svega 8 minuta. Promatrajući kako policajci i vatrogasci skupljaju tjelesne ostatke žrtava po okrvavljenim ulicama, Williams je konačno uvidjela da nasilje ne može biti "oruđe" mira. Otada dosljedno osuđujući primjenu nasilja, Williams se pridružila protestantskom ministru Josephu Parkeru, koji je, nakon što je izgubio sina u jednom bombaškom napadu, ispred "Belfast City Hall" pozvao Katoličku i Protestantsku crkvu da se ujedine protiv nasilja. Ostavši bez podrške, Parker se, sasvim razočaran, iselio u Kanadu. Williams se, ne naziruć učinkovitiji način rada protiv nasilja, okrenula odvraćanju susjeda djelatnih u IRA-i od korištenja nasilja, s jednostavnom argumentacijom: "Nasilje ne funkcionira!" U tim je nastojanjima bila glasna, svjesna opasnosti kojoj se izlaže.

Jednom je za vrijeme razgledanja izloga u svojoj blizini začula pucanj. Pred njezinom očima se na zemlju stropoštao prostrijeljen britanski vojnik. Vidjevši da je riječ o mladiću, čija je starost jedva premašivala dječačku dob, spontano mu je pokušala pomoći. Jedino što joj je preostalo, jer je rana bila smrtonosna, bilo je da, nadvijena nad njim, izmoli "Čin pokajanja". Čak je i za tako neznatnu gestu milosrđa nad umirućim vojnikom bila žestoko kritizirana od žena u katoličkom susjedstvu u kojem je živjela. Drugi put su je prebile dvije žene, pristaše IRA-e, koje je pozvala u

3 Njezin je stav odražavao promišljanje srednje katoličke klase u Belfastu. Budući da je profitirala od industrijalizacije Sjeverne Irske u 19. st., bilo joj je stalo više do poštivanja ljudskih prava u Sjevernoj Irskoj nego priključenja, ekonomski nerazvijenijoj, Republici Irskoj.

svoj stan da im pojasni kako nasilje nepovratno razara zajednicu. Nakon verbalnog napada na britansku policijsku patrolu, koja je u kasnim satima zaustavila njezin auto, dospjela je u zatvor, a to joj je mučno iskustvo pomogle da razvije sućut za pritvorenike, ali i razumije zašto IRA lako novači nove pristaše među mladim ljudima. Naposljetku, u nemirima je i sama izgubila dva rođaka: jedan je bio žrtva protestantskog, a drugi katoličkog bombaškog napada.

Razvijajući se polagano, opredjeljenje protiv nasilja dovelo je do zaključka da je najveći neprijatelj Sjeverne Irske samo nasilje. Njezina će neovisnost, neustrašivost pri izricanju svoga mišljenja i pragmatičnost činiti značajan oslonac za CPP.

Ciaran McKeown, rođen 1943. u katoličkoj obitelji u Derryju, za mladosti je 8 mjeseci bio dominikanski novak. Nakon toga završio je studij filozofije u Belfastu (Qeen's Univerity), tijekom kojeg je bio prvi katolik izabran za predsjednika univerzitetskog studentskog vijeće, i to zahvaljujući kampanji koja se temeljila na nesektaškoj suradnji između katoličkih i protestantskih studenata. Tada je prvi put zbog svog javnog djelovanja došao u sukob s katoličkim biskupom.

Godine 1969. izabran je za predsjednika "Union of Students of Irenland", koja je predstavljala sve irske studente, neovisno o etničko-religijskoj pripadnosti. Prije toga bio je i predsjednik "National Democrats", aktivističke grupe povezane s Nacionalnom demokratskom strankom.

Kao reporter, radio je od 1970. za "Irish Time", a potom, kao dopisnik iz Belfasta, za "Irish Press", izvještavajući o nemirima. Provala nasilja u kolovozu 1976. u Belfastu, prisilila ga je da prekine prvi odmor s obitelji na koji je otišao od početka "The Troublesa", a tijekom kojeg je započeo pisati svoju "Filozofiju mira". Na posao se vratio baš 10. kolovoza 1976, kada je smrtno stradalo troje djece i mladi republikanac.

Izravno sučeljen s nemirima kao reporter, a pri tome osvjedočeni kršćanin pacifist, McKeown je u svom susjedstvu Ballynafeigh kao aktivist već bio angažiran na suzbijanju nasilja. Nedugo prije kobnog 10. kolovoza 1976. objavio je članak "What would Gandhi do in Belfast?", potaknut razgovorom s misionarom iz Indije koji je toga ljeta mijenjao lokalnog župnika.

Mckeownovo priključenje Corrigan i Williams predstavljalo je logičan nastavak njegovih nastojanja oko mira u Sjevernoj Irskoj. Pred njim se nenadano pojavila prilika da njegove težnje poluče učinkovitije rezultate. Ne želeći to propustiti, svojim izborom je žrtvovao trenutni reporterski posao, ali i reportersku karijeru u budućnosti. Svoje medijsko, političko i organizacijsko iskustvo bez zadrške je poklonio CPP-u. Njegova razrađena filozofija mira i nenasilja, zajedno s konceptom mirovne izgradnje zajednice "odozdo" putem rasprave od susjedstva do susjedstva, predstavljat će teorijski oslonac i praktični putokaz za djelovanje CPP-a.

Marširanjem do mira

Svega tjedan dana poslije tragičnog 10. kolovoza 1976, Williams, Corrigan i Mckeown iza sebe su imali iskustvo vođenja dva marša protiv nasilja.

Prešavši tijekom ta dva marša jednom ponor mržnje i predrasuda, kojim su bile odijeljene, žene iz dvije sukobljene etno-religije zajednice više se nisu dale razdvojiti. Uvidjevši da se nose s jednakim strahovima, patnjama i čežnjama, zajedno su marširale protiv nasilja, zajedno se molile za mir, zajedno bile napadane i ismijavane.

Da bi izrazile osudu nasilja i čežnju za mirom, žene su posegnule za tradicijom marširanja koja je uvelike ukorijenjen u protestanata Sjeverne Irske. Protestantski muškarci su, slaveći na taj način značajna povijesna događanja, tradicionalno organizirali svečane marševe s jakim etno-religijskim nabojem. Za katolike su ti marševi bili izraz protestantskog političkog trijumfalizma i smišljenog provociranja. Prolazak protestantskih marševa kroz katolička susjedstva nerijetko je izazivao nasilne sukobe.

No, sada su marširale žene koje su, svjesno nalikujući na muške marševe, posredovale sasvim oprečnu poruku – "Nasilje mora prestati!" – snažnu tim više jer su je zajedno odašiljale žene iz dvije sukobljene etno-religijske zajednice. Odvažnost tih "jednostavnih" žena, pretežno domaćica, posredno je kritizirala ponašanje političara, ali još više religijskih službenika, koji su sličnim ponašanjem sjevernoirskom konfliktu odavno mogli stati u kraj. Njihovo obilježje bile su zviždaljke, zviždaljke za mir, koje su poštom počele dolaziti iz cijelog svijeta: "Svaka će sjevernoirska žena dobiti zviždaljku, svaka će majka na taj način u budućnosti skretati pažnju na teror koji već sedam godina izaziva tako puno patnje i bijede u toj zemlji."

Nastojeći novom pokretu, jednako otvorenom i ženama i muškarcima, pružiti usmjerenje, Williams, Corrigan i Mckeown brzo su našli zajednički jezik povjerenja i složnosti, iako se ranije nisu poznavali.

Za ime pokreta – "Community of Peace People" – zaslužan je McKeown. Da bi sažeo poruku pokreta i čežnju ljudi za sigurnim i mirnim svijetom, sastavio je "Deklaraciju mira" koja je, kao svojevrsni testament pokreta, čitana tijekom svakog marša:

> Imamo jednostavnu poruku za svijet od ovog pokreta za mir.
> Želimo živjeti, ljubiti i graditi pravedno i mirno društvo.
> Za našu djecu, kao i za same sebe, želimo da naši životi kod kuće, na poslu i u igri budu životi radosti i mira.
> Priznajemo da izgradnja takvog života od svih nas zahtijeva predanost, naporan rad i hrabrost.
> Priznajemo da u našem društvu postoje mnogi problemi koji su izvor sukoba i nasilja.
> Priznajemo da taj posao otežava svaki ispaljen metak i svaka eksplodirana bomba.

> Ne prihvaćamo korištenje bombi i metaka, niti bilo kakvog oblika nasilja. Posvećujemo se radu s našim susjedima, bliskim i dalekim, svakog dana iznova, na izgradnji mirnog društva u kojem će tragedije koje poznajemo predstavljati loša sjećanja i trajnu opomenu.

Plan vođa CPP-a bio je da od kasnog kolovoza do ranog prosinca 1976. svakog tjedna organiziraju po dva marša, i to tako da se u isto vrijeme jedan događa u Sjevernoj Irskoj, a jedan u Velikoj Britaniji. Vrhunac je trebao predstavljati marš kroz središnji londonski "Trafalgar Square" koncem studenog, a završni u sjevernoirskoj Droghedi početkom prosinca.

Treći marš prolazio je kroz protestantske predjele Belfasta. Neovisno o kritikama IRA-e da žene iz CPP-a mir žele po svaku cijenu, na maršu je sudjelovalo čak 50 tisuća ljudi. Zahvaljujući podršci radničkih sindikata, u maršu je prvi puta sudjelovalo i na tisuće radnica. Budući da su kršćanske crkve, zanemarujući socijalno pitanje, izgubile povjerenje radničke klase, za mnoge radnice religijsko ozračje marša predstavljao je prvi susret s religijskim. Tijekom tog marša sudionici su prvi put naglas zajedno čitali "Deklaraciju mira".

Četvrti marš iznova je bio smješten u Belfastu, ali je njegova ruta predstavljala iznimno odvažan izbor. Bilo je zamišljeno da marš krene iz katoličke "Falls Road" i završi u protestantskoj "Shankill Road" što je uključivalo prelazak fizičke podjele između dvije sukobljene zajednice koju je predstavljao veliki zid i vojni punkt. Javnost je bila podijeljena između divljenja i bojazni. Radnički sindikati iznova su podržali marš. Tijekom tog marša, koji je svima oduzimao dah, CPP je nepovratno postao ekumenski, a ne isključivo katolički pokret, utjelovljujući poruku mira koja se nije ticala samo Sjeverne Irske nego i cijelog svijeta. No, marš nije prošao bez nasilja. Sudionici su kamenovani, a Corrigan fizički napadnuta. No, to je nije pokolebalo u uvjerenju: "Ako želimo požnjeti plodove mira i pravde u budućnosti, sjeme nenasilja moramo sijati ovdje i sada, u sadašnjosti!" Novi znak ohrabrenja stigao je iz Dublina. Tamošnji gradonačelnik javno je pozvao građane da se pridruže maršu koji je tamo organiziran u isto vrijeme.

Tijekom sljedećih tjedana marševi su se nastavili s jednakom ustrajnošću i sa sve većim brojem sudionika, uvijek iznova pretežno ženama. U Sjevernoj Irskoj marševi su održani u Londonderryju, Antrimu, Newryju, Dungannonu, Ballymenu, Downpatricku, Enniskillenu, Belfastu (Falls Park), Craigavonu, Omaghu, Droghedi i Armaghu. U Velikoj Britaniji, pod vodstvom Williamsove šogorice, marševi su organizirani u Liverpoolu, Glasgowu, Birminghamu, Leedsu, Cardiffu, Newcastle-upon-Tyneu, Mancesteru, Edinburghu, Birstolu i Londonu.

Posebnu težinu imao je marš u Londonderryju, jer se tamo prije četiri godine dogodio zastrašujući "Bloody Sunday", ubojstvo 26 nenaoružanih katoličkih demonstranata za ljudska prava od strane engleskih vojnika. Onkraj etničko-religijske omraze, grad je razdvajala i rijeka. Ideja je bila da se katolički i protestantski sudionici

marša, šaljući simboličku poruku pomirenja, sastanu na sredini mosta iznad rijeke koja je dijelila grad. Marš je, s velikim odjekom u javnosti, polučio veliki uspjeh.

Dakako, to je pojačalo i neprijateljstvo spram CPP-a, ali i podršku koja je u vidu pisama i telegrama počela pristizati iz cijelog svijeta.[4]

Pokretu je s različitih strana prigovarano da je politički čim je nekim potezom konkretizirao svoju jednostavnu poruku o miru, primjerice zalažući se za vladavinu zakona. No, vođe su pokreta izbjegavale susrete s izabranim dužnosnicima i političarima željnim da se okoriste popularnošću pokreta. Pored fizičkih napada, doživljavali su i česte prijetnje smrću od strane paravojnih jedinica, posebice IRA-e. No, iako nisu skrivale strah, poklebati se nisu dale niti Williams niti Corrigan. Williams će na učestale prijetnje smrću uzvratiti:

> Bojim se na smrt. No, ove prijetnje smrću protiv mene samo su nas osnažile u našoj odrješitosti da nastavimo dalje putem kojim smo krenule. Nećemo dopustiti da nas te bitange zastraše. Neću se više niti jednom sakriti, iako se bojim na smrt. Može se i bojati, a ne biti kukavica, zar ne?

Slično njoj, očitovat će se i Corrigan:

> Vjerujem da devedeset i devet posto ljudi ovdje želi kraj ubijanja. Godinama smo iz straha pred represalijama zatvarali usta. Sada se više ne bojim. Spremna sam umrijeti ako na taj način mogu spasiti jedan jedini život. Moramo osigurati da ta siromašna djeca nisu zaludu umrla.

Klevetničkim pitanjima o porijeklu njegovih financijskih sredstava, neprijatelji CPP-a su njegovu vjerodostojnost u javnosti pokušavali narušiti različitim teorijama zavjere. Za mnoge je bila prijeporna i naglašeno ženska dimenzija CPP-a, pa su marševi protiv nasilja ismijavani kao djelo "brigada suknji".

Vođe CPP-a na sva su pitanja i potvore strpljivo odgovarali, ne odustajući od vizije koju je Corrigan izrazila dojmljivim riječima:

> Vjerujem da nada u budućnost ovisi o tome da svatko od nas u svome srcu i razumu prihvati nenasilje, razvijajući nove i kreativne strukture koje su nenasilne i svima sposobne posredovati život. Neki će reći da je to previše idealistično, no ja vjerujem da je to veoma realistično. One koji kažu da se tako nešto ne može dogoditi, podsjetimo da je čovječanstvo naučilo dokinuti ropstvo. Naš izazov sada nije ništa manje do dokidanje nasilja i rata. Danas se možemo radovati i slaviti jer živimo u čudesno vrijeme. Sve se može promijeniti i sve je moguće, iako ponovno rođenje čovječanstva uključuje i patnju."

---

4 U svom će pismu članice udruženja "Evangeličke pomoći za žene" iz Njemačke napisati: "Kad god je bilo moguće, pokušavale smo ponuditi svoju pomoć. Tu ponudu obnavljamo. Vaša hrabrost i Vaša odvažna inicijativa za obustavljanje prolijevanja krvi ispunja nas dubokim divljenjem. Poduprijet ćemo Vas i našom zajedničkom molitvom." Dirljivo pismo poslat će i jedna 11-godišnja djevojčica iz Londona: "Svaku se noć molim za Tebe, Betty. Neka Tebe i sve druge irske žene Bog zaštiti i pomogne Vam."

Sljedeći marš u Belfastu, za razliku od onoga od prije nekoliko tjedana koji je završio u protestantskom susjedstvu "Shankill Road", trebao se okončati u katoličkom susjedstvu "Falls Park". Na vojnom punktu u pograničnoj četvrti sudionici marša su kamenovani. Štiteći se kišobranima, nepokolebljivo su proslijedili prema parku u kojem se marš trebao završiti. Pred zaključanim ulaznim vratima parka iznova su doživjeli fizički napad, ovaj put od okupljenih žena neprijateljskog raspoloženja. No, čak i nakon tog nasilnog nasrtaja marš se nastavio. Završen je na već ustaljen način, čitanjem "Deklaracije mira", u obližnjem parku otvorenih ulaznih vrata. Ovaj put to je učinila Anne Corrigan Maguire. Tijekom marša bio je ranjen i lokalni katolički svećenik.

Marš kroz središnji londonski "Trafalgar Square" u listopadu 1976. privukao je pozornost svjetskih medija. Pored Joan Boaez, popularne američke pjevačice s pacifističkim uvjerenjima, u maršu su sudjelovale i predstavnice Udruge žena Zapadne Njemačke, koje su sa sobom donijele "Deklaraciju podrške za mir" sa 6 milijuna potpisa, i norveška delegacija od 150 osoba. Marš je prošao bez nasilja.

No, program marša se nastavio i sutradan. U London su tek tada stigle vođe CPP-a nakon što su u Norveškoj primili prvi puta dodijeljenu "Norwegian People's Prize", koja će postati svojevrsni pandan Nobelovoj nagradi za mir. Svojim podužim člankom "The Price of Peace", objavljenim u rujnu 1976, McKeown je potakao norveške novine i nevladine organizacije da utemelje tu nagradu.

Novčani iznos nagrade od preko 300 tisuća dolara otvorio je velike mogućnosti za unapređenja rada CPP-a. Pozornost svjetske javnosti, izazvana dodjelom nagrade, ojačala je položaj CPP-a. Da bi svjedočili o nesvakidašnjem nastanku CPP-a, Corrigan i Williams su otada često putovale izvan Sjeverne Irske.

No, najveći izazov u nizu marševa od kolovoza do prosinca 1976. bio je onaj završni u sjevernoirskoj Droghedi, poprištu "mitske" bitke kod rijeke Boyone 1. srpnja 1601. između katoličkog kralja Jamesa II. i protestantskog kralja Williama of Orange za englesko prijestolje. Pobjeda, koju protestanti Sjeverne Irske slave svake godine prvosrpanjskim maršem ulicama Belfasta s engleskim zastavama, pripala je protestantskom kralju Williamu of Orange.

Namjera je bila da se na koncu marša dvije delegacije, južnjačko-katolička i sjevernjačko-protestantska, susretnu na središtu novog mosta iznad rijeke Boyone. Susret na "Mostu mira" zamišljen je kao poziv na pomirenje sukobljenih etno-religijskih zajednica koje nije dijelila samo nepomirena sadašnjost nego i nepomirena prošlost.

U ozračju velike napetosti i uzbuđenja, marš je protekao bez nasilja. Tamnu sjenu na taj marš bacit će jedino razgovor McKeowna s katoličkim kardinalom kojem je otvoreno prigovorio što je Katolička crkva, vjerna konceptu pravednog rata, tijekom sjevernoirskog konflikta izdala svoju pacifističku povijest prva četiri stoljeća postojanja. To će dodatno ojačati zazor između većine službenika Katoličke crkve i CPP-a.

No, da u kritici ponašanja kršćanskih crkava u Sjevernoj Irskoj McKeown nije bio usamljen, govore oštre opaske Corriganove:

> "Crkve su ovdje zatvorene u nacionalizam, Katolička u irski, Protestantska u britanski. A nacionalizam je ono što nas uništava jer smo ga stavili ispred Boga. I tako smo spremni mahati zastavom, navući uniformu i – ubijati ljude... Danas pitanje glasi: Je li Isus poučavao etiku nenasilja ili pravednog rata? U isto vrijeme ne može se vjerovati i u jedno i u drugo... Naša je jedina mogućnost za sprječavanje katastrofe u Irskoj to da nešto pokrenemo i da saberemo ljude kako bismo mitove religijskih grupa razgradili jedne preko drugih."

Organizacijska previranja

Nakon što je planirana kampanja marševa protiv nasilja u 1976. okončana, pred vođama CPP-a sa svom žestinom se otvorilo pitanje o daljnjem djelovanju i ustroju organizacije. Početna jednodušnost među njima počela je blijedjeti.

U siječnju 1977. McKeown je započeo izradu nacrta statuta CPP-a. Zagovarao je organiziranje više od stotinu lokalnih mirovnih povjerenstava pod zajedničkim okriljem CPP-a koja bi samostalno planirala nenasilno-mirovne akcije i djelovala u svom neposrednom okruženju što je CPP-a transformiralo u naglašeno decentraliziranu organizaciju. To je bilo na tragu njegova koncepta mirovne izgradnje zajednice "odozdo" putem rasprave od susjedstva do susjedstva. Svoja promišljanja izložio je u članku "Strategy for Peace". Osnivanju lokalnih mirovnih povjerenstava započelo je smjesta, a za travanj 1977. zakazan je konstitucijski sabor CPP-a.

Corrigan je smatrala da CPP-a svoje djelovanje mora usmjeriti na škole, poučavajući djecu nenasilju, što je izazvalo snažne kritike u javnosti nesklonoj mirnom razrješenju konflikta, jer su škole bile bitna poluga etno-religijske segregacije. Ništa manje protivljenje izazvala je ideja da CPP osnuje nenasilnu paravojsku za zaštitu susjeda manjinske etno-religijske pripadnosti. Na udaru kritike našla se i suradnja CPP-a s organizacijama koje su pomagale ilegalan prelazak granice ljudima koji su bijegom izmicali prisilnom novačenju u paravojne jedinice.

Neovisno o tome, CPP je započeo organiziranje odmora za djecu izvan nasilnog ozračja "The Troublesa", pa su mnoga djeca po prvi put susrela vršnjake različite etno-religijske pripadnosti. McKeown je postao urednik novina "Peace by Peace" čije je izlaženje pokrenula CPP. Nažalost, zaokupljenost lokalnih mirovnih povjerenstava suzbijanjem nasilja u neposrednoj okolini nije ostavila prostora za ozbiljenje zahtjevnih ideja vođa CPP-a, kao što je bila izgradnja tvornice s ciljem umanjenja socijalne bijede, koja je išla u prilog ekstremistima, ili skupljanje pomoći za ugrožene u Trećem svijetu.

Uz pitanje korištenja financija, žustro raspravljano izvan, ali i unutar organizacije – Williams je kupila rabljen auto, a Corrigan se s obitelji preselila iz obiteljske kuće u iznajmljen apartman – veliki prijepor u okrilju CPP-a postala je nesmiljena kritika McKeowna spram držanja vođa Katoličke crkve u sjevernoirskom konfliktu koja se, početkom 1977, proširila i na vođe Protestantske crkve; u nekim člancima, veoma rasprostranjenim, čak i uz navođenje konkretnih imena ili detalja poput bijega dva katolička klerika na početku jednog od prvih marševa kad je započelo kamenovanje dok su drugi sudionici marša nepokolebljivo nastavili dalje.

To je navelo Toma Contyja, važnog donatora CPP-a, da svoju pomoć uvjetuje uvođenjem financijskog menadžmenta i suradnjom sa svim postojećim nevladinim organizacijama, uključujući i crkve, što je podrazumijevalo i prekid njihove nesmiljene kritike. Nakon što njegovi zahtjevi nisu usvojeni, Conty se povukao iz CPP-a. Ništa manji prijepor među pristašama CPP-a bilo je prijavljivanje ili neprijavljivanje znanih im pripadnika paravojnih jedinica, no za sada je prevladavalo suglasje da je to stvar osobnog izbora. Čak je i takav stav ljutio pristaše IRA-e.

U travnju 1977. održan je konstitucijski sabor CPP-a na kojem je usvojen statut koji je izradio McKeown. Sastavljen od po dva poslanika iz svakog lokalnog mirovnog povjerenstva, opći sabor CPP-a trebao se održavati dva puta godišnje, dok se izvršno povjerenstvo, sastavljeno od po jednog predstavnika svakog lokalnog povjerenstva, uključujući troćlano vodstvo, trebao sastajati jednom mjesečno. Zanimljivo je da u prvo izvršno povjerenstvo od 21 člana nije ušao niti jedan oficijelni predstavnik crkava.

Za vrijeme zapaženog putovanja u SAD, vođe CPP-a, susrevši američkog senatora E. Kennedyja, veleposlanika UN-a A. Younga i borca za crnačka građanska prava M. L. Kinga, pozvali su irske Amerikance da prestanu sa slanjem novca pristašama IRA-e. O tome će Betty progovoriti sasvim otvoreno: "U SAD-u postoje fondovi za gladujuće Irce – nitko u Irskoj ne gladuje – a novac se troši za oružje i municiju. To želimo zaustaviti. Dolari dolaze od Iraca koji već tri generacije žive u SAD-u i još nijednom nisu stupili na irsku zemlju."

Po povratku u Sjevernu Irsku, vođe CPP-a pokrenule su 31. svibnja 1977. kampanju demilitarizacije, dajući tri mjeseca roka pristašama paravojnih jedinca da polože svoje oružje. Nakon toga razdoblja, pristaše CPP-a svojom šutnjom više ih neće štiti pred zakonskim autoritetima. Kampanja je izazvala bijes paravojnih jedinica, posebice IRA-e. No Corrigan se pristašama IRA, tada kao i kasnije, znala izazovno obratiti, o čemu svjedoči i njezino otvoreno pismo IRA-i, naslovljeno "A New Vision"[5].

5 Pismo se u cijelosti može naći na: http://www.peacepeople.com/ LettertoIRA.htm

Podsjećajući da savršenstvo znači čestu promjenu, a mudrost opredjeljenje za put nenasilja, Corrigan je pozvala pristaše IRA-e da svoju hrabrost pokažu okretanjem nenasilju kao istinskom riziku vjere:

> Nitko ne sumnja u vašu hrabrost i nitko ne sumnja u vašu sposobnost da nastavite 'oružanu borbu'. No, ja sumnjam u vašu sposobnost da se oglušite o vapaje ljudi za mirom. Znam da u svojim srcima nosite ljubav za ljude i molim da vaša i njihova srca postanu jedno. Nova vizija i svježa mudrost nisu nužni isključivo za republikanski pokret nego za budućnost čovječanstva. Svatko od vas osobno mora tragati u svom vlastitom srcu da bi pronašao to blago. Na svom vlastitom putu, došla sam do sigurne spoznaje da je svaki ljudski život svet i da predstavlja dar. Nemamo pravo nikome oduzeti taj dar života kao što nemam pravo taj dar oduzeti sebi. Došla sam do sigurne spoznaje da naš prvi identitet nije niti nacionalistički niti unionistički nego naša ljudskost. Došla sam do sigurne spoznaje da su ljubav i sućut najveće i najsnažnije sile djelatne u našem suvremenom svijetu. Vjerujem i radim za nenasilje i demilitarizaciju sjevernoirskog društva, nadajući se da će i naši prijatelji na jugu Irske također započeti raditi na nenasilnoj demilitarizaciji Irske. Tada ćemo biti istinsko 'svjetlo' u visoko militariziranom svijetu. Naše patnje tada će predstavljati porođajne muke istinski civiliziranih ljudi koji će živjeti zajedno kao zajednica od Boga ljubljenih ljudi.

Prvi opći sabor CPP-a održan je u listopadu 1977. Novi statut svakom lokalnom mirovnom povjerenstvu dao je pravo dva glasa, neovisno o veličini. No, opći sabor je u cijelosti zasjenila sasvim neočekivana vijest da će Williams i Corrigan, ali ne i McKeown, dobiti Nobelovu nagradu za mir za 1976. koja, uslijed manjka zasluženih, godinu ranije nije dodijeljena. Pored izostavljana McKeowna, iznenađujuće je bilo da se nagrada dodjeljuje pokretu koji je tek zaživio jer je u pravilu dodjeljivana ljudima za cjeloživotni angažman za mir. Svoju bojazan izrazila je i sama Williams – "Ne, još ne! Nobelova nagrada za mir dodijeljena nam je prerano. Još je nismo zaslužili. Postavite mi ovo pitanje molim Vas još jednom za dvadeset godina..." – ali neovisno o tome nagradu nije smatrala beskorisnom:

> Izgledalo je kao da je beznadno boriti se protiv nasilja. No, vjera u mir je važnija od svega drugog. Prije tri tjedan četiri su mi mladića predala svoje oružje u Belfastu. Četiri stotine pušaka, pištolja, revolvera. Početak.

Vijest o nagradi u Irskoj je, za razliku od snažne podrške u inozemstvu, posebice SAD-u, dočekana mlako. McKeownu gorčinu donekle je razgalio potez američke "Ford Foundation" koja je ustrojila višegodišnju dotaciju od preko 100 tisuća dolara za rad CPP-a, uključujući i plaću za McKeowna koji je izdržavao obitelj s petero djece. U Irskoj je ignorirana i čast koja je McKeownu iskazana pozivom da govori u Generalnoj skupštini UN-a. Nakon što poziv CPP-a na razoružanje paravojnih formacija i demilitarizaciju Sjeverne Irske nije prihvaćen, McKeown je smatrao da snagu, umjesto na siljenje vlade da se prikloni nenasilnoj preobrazbi društva, valja uložiti u stvaranje malih lokalnih "razoružanih zajednica", koje bi društvu služile kao pozitivna provokacija i primjer.

Nobelova nagrada za mir

U svečanom govoru[6] prigodom dodjele nagrade, 10. prosinca 1977, Egil Aarvik, dopredsjednik norveškog Povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, istaknuo je da, unatoč neizvjesnoj sutrašnjici CPP-a, ostaje neosporna činjenica:

> Betty Williams i Mairead Corrigan poduzele su prvi hrabar korak na dugom putu do mira. To su učinile u ime ljudskosti i ljubavi prema susjedima: netko je morao započeti opraštati. One su nam pokazale što obični ljudi mogu učiniti za promociju mira. Poučile su nas da je mir za kojim svi težimo nešto što se mora osvojiti unutar i preko svakog pojedinačnog ljudskog bića. To je poruka za koju su nam iznova dali snagu svojim djelovanjem.

Čast da govori tijekom svečanosti primanja nagrade pripala je Williams.[7]

Podsjetivši na prve tjedne CPP-a, Williams je, ne želeći religijsko sektaštvo i ideološke podjele nadomjestiti seksizmom ili militantnim nasiljem, progovorila o vodećoj ulozi žena u nenasilnoj borbi za pravedno i mirno društvo:

> Sućut je važnija nego intelekt u pozivanju na ljubav koju djelo mira treba, a intuicija često može biti daleko snažniji smjerokaz od hladnog razuma. Moramo razmišljati, i to razmišljati naporno, no ako nemamo sućuti prije nego što počnemo razmišljati, začas ćemo se početi boriti oko ideologija. Cijeli je svijet podijeljen ideološki i teološki, desno i lijevo, i ljudi su spremni boriti se zarad ideoloških razlika. No, cijela ljudska obitelj može biti ujedinjena putem sućuti. Kako Ciaran često kaže 'sućut priznaje ljudska prava automatski, a da pri tom ne treba povelje'. Temeljem svoje uloge žene su stoljećima u različitim kulturama bile isključene iz onoga što se naziva javnim poslovima; tim su snažnije bile usredotočene na stvari bliske domu, istinske stvarnosti rođenja i ljubavi. Možda je došao trenutak u ljudskoj povijesti kada se tim stvarnostima, zarad preživljavanja, mora pružiti važnije mjesto ispred razmetljivih avantura koje vode u rat.

Potom je, bez sustezanja, izrazila ljutnju sučelice neravnoteži prioriteta u svijetu:

> Ljuti smo sučelice trošenju resursa koji se svakodnevno koriste za militarizam dok ljudska bića žive u bijedi, nekada čak nadajući se brzoj smrti da se liše beznađa. Bijesni smo što se 500 tisuća dolara svake minute svakoga dana troši za rat i na pripremanja za rat, dok u svakoj od tih minuta više od 8 ljudi umire od zapuštenosti. Svaki dan 12 tisuća ljudi umire od zapuštenosti, neuhranjenosti i bijede, dok se svaki dan 720 milijuna dolara troši za naoružavanje. [...] Razmislimo o tome na ovaj način: Ako bi trošenje za naoružavanje na neki način bilo zaustavljeno na jednu jedinu minutu, a

6 Govor se u cijelosti može naći na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1976/press.html

7 Govor se u cijelosti može naći na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1976/williams-lecture.html

> 500 tisuća dolara bilo razdijeljeno između 12 tisuća osuđenika na smrt, svaki od njih dobio bi više od 4 dolara, dovoljno da živi u obilju umjesto umiranja u bijedi. [...] Znamo da se ta bolesna i nemoralna neravnoteža prioriteta ne može promijeniti preko noći, bez neprekidne borbe da ljudska rasa zaustavi trošenje resursa na oružje i započne ulagati u ljude. No, ta je borba veća od svih jer mora biti nenasilna borba bez oružja, jer zahtijeva više snage i ustrajnosti nego što je potrebno da se stisne okidač.

Nije propustila skrenuti pažnju na važnost razgradnje fizičkih, emocionalnih i ideoloških barijera među ljudima na putu do mira:

> Vjerujemo u rušenje barijera, u pomirenje među ljudima tako što ćemo im omogućiti da se uzajamno upoznaju, govore jezik drugoga, razumiju njegove strahove i vjerovanja, da se uzajamno poznaju fizički, filozofski i duhovno. Daleko je teže oduzeti život bliskom susjedu nego tisućama nepoznatih. [...] Jedina sila koja može srušiti te barijere je sila ljubavi, sila istine, sila duha. Znamo da jednostavan stisak ruke, jednostavan zagrljaj, može skršiti neprijateljstvo među dvoje ljudi. [...] No, takve čine prijateljstva mora pratiti posvećenost. Stisak ruke ili zagrljaj nisu dovoljni – Isus je bio izdan poljupcem. Početne čine prijateljstva neprestano treba pratiti suradnja u svemu što jača život i sprječava nasilje.

Parafrazirajući riječi jednog pjesnika, Williams je izrazila nadu da će doći dan kad će biti rata, ali nitko neće željeti poći u rat:

> Ne moramo poći, ne moramo ratovati, no čini se da je potrebno više hrabrosti reći 'Ne' nego reći 'Da' ratu, a mi smo žene možda predugo ohrabrivale ideju da je junački i muževno ići u rat. [...] Neka žene posvuda u svijetu od ovog dana ohrabruju muškarce da imaju hrabrosti ne ići u rat, ne raditi za militarizirani svijet nego za svijet mira, nenasilan svijet.

Govor je zaključila čitanjem "Deklaracije za mir".

Nepremostivi razdor

Novčani iznos Nobelove nagrade za mir predstavljao je sjajan temelj za plansko i sustavno djelovanje CPP-a. Potaknut suglasnošću Corrigan i Williams da se novac iskoristi za razvoj programa CPP-a, Mckeown je pripremao detaljan ugovor o podijeli novca lokalnim mirovnim povjerenstvima. No, tijekom susreta na kojem je bilo planirano zaključenje ugovora, Williams je nenadano promijenila svoje mišljenje. Polovicu novca željela je za projekt koji je namjeravala voditi samostalno. Iako je to potaklo sumnjičenja o korištenju novca za osobni probitak, novac je na koncu bio podijeljen između Corrigan i Williams.

CPP je još više oslabljena najavom da će vođe organizacije koncem godine napustiti Izvršno povjerenstvo; inicijativu je pokrenuo McKeown. Razlike između

vođa CPP-a nikada nisu bile vidljivije. Od negdašnje skladnosti i jednodušnosti malo je toga ostalo, posebice između Williamsove i McKeowna.

U jesen 1978. Williams, Corrigan i McKeown, dvije godine nakon osnivanja CPP-a, napuštaju Izvršno povjerenstvo. Financijski položaj CPP-a bio je poljuljan izostankom povrata sredstava koja su u formi zajmova dijeljena lokalnim mirovnim povjerenstvima. McKeown je nastavio s izdavanjem časopisa "Peace by peace", objavljujući članke koje je novo rukovodstvo CPP-a nerijetko smatralo štetnim.

U proljeće 1979, temeljem unutarnjih razmirica, CPP je spao na 30 od negdašnjih 100 lokalnih mirovnih povjerenstava. Broj članova se prepolovio, iznoseći 50 tisuća. Nakon što su još jednom ušli u Izvršno povjerenstvo, u veljači 1980, uslijed financijskih razmimoilaženja i različitog stava o statusu zatvorenih pristaša IRA – jesu li politički ili kriminalni pritvorenici – Williams je definitivno napustila Izvršno povjerenstvo, udaljavajući se nepovratno od CPP-a, dok je Corrigan postala nova predsjednica Izvršnog povjerenstva. Od 1980, i dalje pod vodstvom Corriganove, CPP djeluje kao lokalna organizacija usmjerena nenasilnom razrješenju sjevernoirskog konflikta, prepoznatljiva po organiziranju ljetnih kampova za mlade iz Sjeverne Irske po Europi, koji mladima iz dvije različite etno-religijske zajednice pružaju prigodu za susretanje.

Corrigan se 1981. udala se za Jackieja Maguirea.

Svoja sjećanja na nastanak CPP-a i razumijevanje mira izložila je 1999. u knjizi "The Vision of Peace" čiji se zaključne riječi mogu promatrati kao duhovnu ostavština CPP-a:

> Svi smo odgovorni. Svi iznova trebamo započeti s neprihvaćanjem prava države na ugnjetavanje i ubijanje, s javnim traženjem života i pravde, s porađanjem novog svijeta. Trebamo stvoriti društvo u kojem će ljudi u lokalnim zajednicama učiti živjeti zajedno, priznajući i slaveći svoje razlike, bez uzajamnog zastrašivanja ili ubijanja, bez okova destruktivne zaštite koju pruža naoružana država i dominacija. Možda možemo naučiti upravljati zajednicama tako da lokalni ljudi imaju pravo glede onoga što se događa u njihovim vlastitim životima, u njihovim vlastitim zajednicama, obnavljajući time svoje dostojanstvo, svoj osjećaj identiteta i svoju važnost za druge i za zemlju.

Promovirajući uspostavu mira i pravde putem nenasilja Corrigan često putuje po svijetu:

> Nenasilje nije namijenjen samo za elitnu manjinu nego za sve ljude. Ono je životna forma koja se temelji na poštivanju svakog čovjeka i okoline. Ono je također pitanje promjene u političkom i socijalnom ponašanju. Protivljenje zlu bez služenja zlom. Ono je sasvim novi način razmišljanja. Pomislite na ovo: Puška ili atomsko oružje bili bi besmisleni kad više u mislima ljudi ne bi postojala volja za ubijanjem.

Tijekom mirovnih demonstracija 2007. u Palestini je bila i ranjena. U delegaciji 6 dobitnika Nobelove nagrade za mir 1993. posjetila je Tajland, tražeći puštanje iz

pritvora dobitnice Nobelove nagrade za mir – Aung S. S. Kyi. Bila je počasna predsjednica inicijative "Hands Off Cain" za dokidanje smrtne kazne i jedna od inicijatorica "Child Right Worldwide" za zaštitu zlostavljane djece.

Njezina je predanost mir i nenasilju na jedinstven način sadržana u pismu koje je uputila sinu Luku:

> Dragi Luke, znaj da je najveći dar koji svojim suputnicima na kamenitom životnom putu možeš dati LJUBAV... Morat ćeš sakupiti svu svoju hrabrost da slijediš put bez oružja, da ne mrziš, da ne ubijaš; u svijetu koji Te poučava da moraš imati neprijatelje, koje moraš biti spreman ubiti prije nego to oni učine. Budi velik i jak, naoružan samo ljubavlju! Izbjegavaj mrziti, imati neprijatelje! Ne dopusti da Ti život određuje strah! Samo će ljubav srušiti zidove mržnje i neprijateljstva između ljudi. Ne dopusti nikome da Te zavede krivim domoljubljem – država iz koje niče nacionalizam; provala divljaštva koje gazi i ubija svekoliki život oko sebe. Prisjećaj se uvijek toga da su ljudi važniji od nacija!

Nakon razvoda, Williams se 1982. iznova udala i preselila u SAD. Kao gostujuća predavačica političkih znanosti i povijesti na američkim univerzitetima, nastanjena u Huntswilleu, poglavito se posvetila dokidanju nepravde i nasilja u svijetu djece. Godine 1997. utemeljila je "World Centers of Compassion for Childern International"[8]. Zajedno s Corrigan, sudjelovala je u delegaciji koja 1993. tražila puštanje iz pritvora dobitnice Nobelove nagrade za mir – Aung S. S. Kyi.

Svoja sjećanja na početke CPP-a i promišljanja o miru McKeown je izložio u knjizi "The Passion of Peace", objavljenoj 1984.

Filmsko svjedočanstvo o počecima CPP-a predstavlja dokumentarni film "The Dream that Died".

Unatoč razlazu vođa i smanjenom angažmanu CPP-a, nepravedno bi bilo, kako se događa u suvremenim prikazima sjevernoirskog konflikta, pa čak i u onim isključivo posvećenim pacifističkim nastojanjima, zanemariti da je CPP marševima protiv nasilja, u kojima je tijekom 6 mjeseci sudjelovalo na 100 tisuća ljudi, na vrhuncu "The Troublesa" 1976. stepen nasilja smanjio za 70 procenata, s tim da se u sjevernoirskom konfliktu nikada više nije vratio na razinu prije utemeljenja CPP-a.

Pored toga, CPP je poslužio kao poticaj i inspiracija za niz drugih mirovnih organizacija i inicijativa u Sjevernoj Irskoj. Na dugom putu do mirovnog sporazuma koji je na Veliki petak 1998. sklopljen u Sjevernoj Irskoj, CPP je zasigurno poduzeo jedan od najvažnijih koraka – onaj prvi – u prilog čega govore i riječi same Corrigan:

> Možemo pretendirati na to da smo misli ljudi od nasilja okrenuli miru. Nasilje se od kolovoza 1976. smanjivalo. Ljudi su skupili hrabrost ustati protiv nasilja. Jedini koji mogu zaustaviti nasilje ovdašnji su ljudi time što će raditi za pravednost i ljudska prava svih.

8 Oficijelna stranica organizacije nalazi se na http://action.wccci.org

Literatura

1. Angelika U. Reutter /Anne Rüffer, *Frauen mit Idealen – Zehn Leben für den Frieden*, R&R, Zürich 2001.
2. Ciaran Mckeown, *The Passion of Peace*, Belfast, Blackstaff Press 1984.
3. David McKittrick / David McVea, *Making Sense of the Troubles*, London, Penguin 2001.
4. Dejan Vanjek (i dr.), *Mirovni proces i upravljanje konfliktom: Sjeverna Irska i Bosna i Hercegovina*, Sarajevo, ACIPS 2010.
5. Jean & Hildegrad Goss-Mayr, *Evanđelje i borba za mir*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost / Provincijalat Franjevaca Trećoredaca 1993.
6. Judith Hicks Stiehm, *Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize*, 2006.
7. Mairead Corrigan, *The Vision of Peace*, New York, Orbis Bokks 1999.
8. Markus A. Weingardt, *Religion macht Frieden – Das Friedenspotential von Religionen in politischen Gewaltkonflikten*, Stuttgart, W. Kohlhammer, 2007.
9. Mirko Bilandžić, *Sjeverna Irska između mira i rata*, Zagreb, Golden Marketing – Tehnička knjiga 2005.
10. Richard Deutsch, *Mairead Corrigan – Betty Williams*, Woodbury, New York 1977.
11. Walter Wink, *Isus i nenasilje – treći način*, Osijek, Centar za mir, 2005.

Majka Tereza

(Nobelova nagrada za mir 1979)

Majka Tereza

Ljubav živi tamo gdje su ljudi. Ne čekaj na pretpostavljene da ti izdaju nalog. Dobro čini sam, od čovjeka do čovjeka.

Ako nemamo mira, to je zato što smo zaboravili da pripadamo jedni drugima.

Ljubav je voće svih sezona, i na dohvat svakoj ruci.

GLOBALNO SIROMAŠTVO KAO ZAPREKA TRAJNOM MIRU

Globalno siromaštvo, poprimajući sve veće razmjere[1], poglavito opstaje na temelju ravnodušnosti koja, prožimajući sve pore globalnog društva, zamagljuje, ali nerijetko i poriče postojanje sirotinje. Borba protiv globalnog siromaštva, nezamisliva bez sustavnih političko-ekonomskih i socijalnih intervencija, otuda i mora uvijek iznova započinjati na kulturalnoj razini, i to solidarnim priznavanjem postojanja sirotinje.

Za taj kulturalni čin na globalnom planu tijekom 20. stoljeća zasigurno nije nitko učinio više od Majke Terezije, utemeljiteljice ženskog katoličkog reda "Misionarki ljubavi", koja je upravo u tom svjetlu protumačila vijest da će joj 1979. biti dodijeljena Nobelova nagrada za mir, i to na temelju življenja i pružanja pomoći patnicima u sirotinjskim četvrtima Calcutte: "Prihvaćam nagradu u ime siromašnih, jer vjerujem da je Povjerenstvo, dodjeljujući nagradu meni, priznalo postojanje siromašnih u svijetu."

No, polažući Nobelovu nagradu za mir u njezine ruke, Povjerenstvo je također skrenulo pažnju svjetske javnosti na to da je trajni mir u okružju globalnog siromaštva, koje uzrokuju nepravedne društveno-političke, ekonomske i kulturne nejednakosti, nemoguće ozbiljiti:

> Postoje mnoge staze na kojima možemo i moramo težiti za dosezanjem našeg cilja: bratstva i mira. Dodjeljujući Nobelovu nagradu za mir 1979. Majci Tereziji, Povjerenstvo je postavilo goruće pitanje koje susrećemo na svim tim stazama: Može li nam bilo koja politička, socijalna ili intelektualna vještina izgradnje, na međunarodnom ili

1 U ekstremnom siromaštvu trenutno živi više od 1 milijarde ljudi od čega svake godine umire 8 milijuna. Pored toga, siromaštvom je pogođena još 1 milijarda ljudi što znači da je sveukupno siromaštvu izručeno preko 40 posto svjetske populacije. Oko 1,3 milijarde ljudi preživljava na dan s manje od 1 dolara. 8 milijuna djece godišnje umire od bolesti čiji je uzrok nečista voda ili zrak, a 50 milijuna zadobiva mentalna ili fizička oštećenja uslijed neprimjerene ishrane. 130 milijuna djece nema uopće mogućnost pohađanja škole, a od toga su dvije trećine djevojčice. Trojica najbolje plaćenih nogometaša na svijetu (Englez, Francuz i Brazilac), igrajući u jednoj španjolskoj momčadi, zarade godišnje 42 milijuna dolara, dok godišnji proračun San Salvadora, s gotovo 2 milijuna stanovnika, iznosi 45,6 milijuna dolara. Slični podaci, koji bi se mogli nizati u nedogled, zorno svjedoče o razmjerima besramnog poniženja nanesenog sirotinji u globalnom svijetom, ali i o slomu čitavog čovječanstva kao jedne velike obitelji, tim više jer bi svega 0,7 posto svjetskog bogatstva bilo dostatno za posvemašnje iskorjenjivanje siromaštva. Da zlo bude veće, polazeći od aktualne svjetske ekonomske krize, prognoze govore o novom porastu globalnog siromaštva. Sve je manje izgleda da će biti ostvaren jedan od osam ciljeva "UN-ovog programa za milenijski razvoj" iz rujna 2000. iza kojeg je svojim potpisom stalo 147 zemalja: prepolovljenje globalnog siromaštva do 2015.

> nacionalnom planu, kolikogod bila djelotvorna i razborita, kolikogod bili idealistički i principijelni njezini protagonisti, pružiti bilo što do kuće izgrađene na temelju od pijeska, osim ako duh Majke Terezije ne inspirira graditelje i nastani se u njihovim građevinama.[2]

Potaknuta svojom religijskom baštinom, Majka Terezija je usred globalnog svijeta na izazovan način iznova utjelovila temeljnu biblijsku poruku da se Boga može spoznati jedino polazeći od sirotinje, i to prepoznajući u svakom bijednom i prezrenom čovjeku brata ili sestru, čak samoga Isusa:

> Da bi bio siguran da razumijemo ono što trebamo, Isus je u času svoje smrti rekao da ćemo biti suđeni po onome što smo bili za siromašne, gladne, gole i beskućnike. Samoga je sebe učinio gladnim, golim i beskućnikom – gladnim ne samo kruha nego i ljubavi; golim ne samo bez komada odjeće nego golim bez ljudskog dostojanstva; bez doma ne samo jer ga nema nego bez doma jer je zaboravljen; neljubljenim, nezbrinutim, nevrijednim bilo čije ljubavi – rekavši: 'Što učinite najmanjem među mojom braćom, to ste učinili meni.'[3]

Živeći u svjetlu tvrdnje monsinjora O. Romera da je slava Božja da poživi siromah, Majka Terezija je prozrela različite oblike siromaštva u globalnom svijetu, uključujući i one kojima je izložen bogati Zapad:

> U dvadeset godina svog rada među ljudima postajalo mi je sve jasnije da je od svih bolesti koje ljudsko biće uopće može iskusiti teža ona da se bude neželjen... Protiv svih mogućih bolesti postoje lijekovi. No, protiv toga da ste neželjeni ne postoji niti jedan osim ruku voljnih da služe i srca prožetog ljubavlju koje voli.

Životna ostavština Majke Terezije, sabijena u njezinom ustrajnom pozivu – "Ljubite sve do boli!" – stavlja pred kritički sud religijske institucije suodgovorne za neljudsko lice globalizacije, koja bogate čini još bogatijim, a siromašne još siromašnijim, ali i svakog pojedinca, svejedno bio religiozan ili ne, jer nitko nije lišen sposobnosti da pritekne u pomoć potrebitim koje susreće u svom svakodnevlju, pa makar to bila samo riječ utjehe:

> Ljubav živi tamo gdje su ljudi. Ne čekaj na nalogodavca ili na pretpostavljene. Sam čini dobro od čovjeka do čovjeka... Započni jednostavno. Započni kod kuće tako što ćeš svom suprugu ili svojoj supruzi reći nešto dobro. Započni tako što ćeš u svojoj zajednici, na svom radnom mjestu ili u školi pomoći nekome tko je u nevolji. Započni tako što ćeš iz svega onog što poduzimaš učiniti nešto lijepo za Boga.

---

2 Preuzeto iz govora Johna Sannessa, predsjednika Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, tijekom svečane ceremonije njezine dodjele Majci Tereziji. Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1979/presentation-speech.html.

3 Preuzeto iz svečanog govora Majke Terezije izgovorenog tijekom ceremonije dodjele Nobelove nagrade za mir. Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1979/teresa-lecture.html.

Njezina nesvakidašnja životna avantura započela je 27. kolovoza 1910. u Skopju, u to vrijeme u sastavu Otomanskog Carstva, kad je dobrostojeća katolička obitelj albanskog porijekla Bojaxhiu blagoslovljena trećim djetetom[4]: Agnezom-Gonxhom[5].

Raskrivanje zvanja

Blagostanje obitelji Bojaxhiu, za koju su jezik, tradicija i vjera predstavljali životni oslonac, izviralo je iz snalažljivosti Agnezinog oca Nikole, uglednog apotekara i građevinskog poduzetnika, koji je služio i u gradskom vijeću Skopja. Brižno se brinuo da djeci, i to napose ženskoj, osigura kvalitetno školovanje što je u to vrijeme bila napredna ideja. Kraj njega se Agnez zarana naučila disciplinranosti koja joj je kasnije pomogla da bez problema svladava školske izazove. U sjeni sumnje da je otrovan jer je bio aktivan albanski patriota, Nikola je 1919. iznenada preminuo.

Brigu za obitelj s troje djece preuzela je njegova žena Drana, urešena nesvakidašnjom hrabrošću. Protivno društvenim konvencijama, postupno je razvila samostalan tekstilni posao kojim je s praga svog doma otjerala prijeteću bijedu. Životnu je snagu prije svega crpila iz vjere. Njezina se intenzivna pobožnost manifestirala putem molitvi – kako u crkvi tako i u krugu obitelji – ali i putem djela milosrđa, koja su olakšavala život nemalog broja siromaha, bolesnika i beskućnika u njezinom okružju, i to svakodnevno. Nije bila rijetkost da gladne poziva čak i za obiteljski stol.

Njezin molitveni život, bezuvjetno povezan s pružanjem pomoći bližnjima u nevolji, ne samo da nije bio stran njezinoj djeci nego su ona u njemu aktivno sudjelovala, usvajajući majčinu pouku o tome da se dobro mora činiti nesebično i nenametljivo: "Kad činite dobro, činite to neprimjetno kao da ste kamenčić bacili u more... Ne očekujte nikakvu nagradu i nikakvo priznanje za svoj rad. Pomognete li prosjaku i povežete li njegove rane, na taj način služite Kristu." U Agnezino sjećanje na poseban će se način utisnuti majčin savjet o gostoprimstvu: "Ne dozvoli da ti bilo tko dođe, a da te ne napusti bolji i sretniji!"

Majčin način života, usidren u vjeri, poseban je odjek našao u Agnez, koja je predano sudjelovala u životu lokalne župe, koju je vodio hrvatski isusovac Franjo Jambreković. Pohađajući prva četiri razreda osnovne škole na albanskom u crkvenoj školi, a preostala četiri u državnoj na srpsko-hrvatskom, Agnez je pomagala pateru

4 Agnezina starija sestra Aga rođena je 1904, a stariji brat Lazar 1907. Nakon što se 1930-ih preselila s majkom u Albaniju, Aga će se zaposliti kao novinarka na jednom radiju u Tirani, a poslije je upisala studij ekonomije. Želeći služiti zemlji predaka, Lazar je, nakon završene vojne akademije, postao vojni oficir kraljevske vojske u Albaniji. Budući da je bio vojno lice, propast kraljevstva prisilila ga je na bijeg u Italiju.

5 Gonxha na albanskom znači "cvjetni pupoljak".

Jambrekoviću kao prevoditeljica, ali i predavačica vjeronauka za malu djecu. Pored toga, bila je istaknuta članica hora i marijanskog sestrinstva. U okrilju župe, koju su povremeno posjećivali misionari na dopustu, čula je i prve pripovijesti o njihovom radu među sirotinjom u Indiji, spoznajući vrijednost misionarskog rada. Već je tada, kako će kasnije svjedočiti, nejasno slutila da je i sama pozvana svoj život posvetiti siromašnima u misijskim zemljama.

No, jasne naznake da bi redovnički život mogao predstavljati njezin životni poziv Agnez će zamijetiti istom kao 12-godišnjakinja. Odgovor koji joj je na pitanje kako u to može biti sigurna pružio pater Jambreković ostat će mjerodavan za sva njezina životna nastojanja: "Radost koja izvire iz tvog bića nalik je kompasu koji ti može reći koji smjer treba slijediti tvoj život." Osjećajući i dalje radost pri pomisli da postane sestra misionarka, Agnez je s 18-godina svoju okolinu službeno izvijestila da je to njezin životni izbor. Nimalo slučajno, željela ga je ozbiljiti u okrilju irske zajednice "Sestara naše Gospe Loretske" jer je još od 1840-ih djelovala u Calcutti u polju školstva. Iako se u početku tome protivila, Drana je prihvatila Agnezin izbor, svjesna da će život njezine kćerke od sada biti "samo za Boga".

Smjelo slijedeći Božji poziv koji je osjećala u sebi, Agnez je u rujnu 1928. prvi, ali ne i posljednji put u svom životu, ostavljajući iza sebe sigurnost zavičaja, zakoračila u nepoznato. Do Zagreba su je dopratile majka i sestra. Opraštajući se s njima, nije slutila da je to bio rastanak "zauvijek".[6] Ne posustajući u svojoj namjeri, iz Zagreba se zaputila u Pariz.

Samostanske zidine

Voditeljice lorentinki s kojima je razgovarala u Parizu Agnez su oficijelno prihvatile kao kandidatkinju za prijem u red. Iz Pariza su je poslale u lorentinski samostan smješten u Rathfarnhamu nedaleko od Dublina u kojem su se sestre pripremale za rad u Indiji. Poslije višemjesečne obuke, koja je bila usmjerena

6 Iako je Terezija, poznata već u svjetskim razmjerima, 1960-ih i 1970-ih činila sve da još jednom susretne majku i sestru, to joj nije pošlo za rukom. Nemilosrdni albanski komunistički režim nije joj dozvolio ulazak u zemlju. Prijateljica koja je pratila na putu do albanskog veleposlanstva u Rimu tijekom jednog od posljednjih pokušaja da isposluje dozvolu o tome je ostavila potresno svjedočanstvo: "S njom nisu htjeli razgovarati niti jednom. Kad je Majka Terezija napustila veleposlanstvo, ugledala sam njezine suze. Govorila je, gledajući prema nebu: 'Bože, razumijem i prihvaćam svoju patnju. Ali je teško razumjeti i prihvatiti patnju moje majke jer sve što je željela u svojoj starosti bilo je to da se iznova susretnemo.'" Nedugo potom, o majčinoj smrti je saznala iz bratova telegrama: "Moli za majku koja je 12. srpnja [1972. u dobi od 83. godine] umrla." Terezija mu se kasnije povjerila: "Do sada sam gotovo sve mogla postići ljubavlju i molitvom... no, postoje zidovi i zapreke koje se ne mogu prevladati niti ljubavlju." Tri godine nakon toga preminut će, a da je ne susretne, i njezina starija sestra. Terezija će istom u proljeće 1991. kao 80-godišnjakinja posjetiti rodno Skopje, a potom i Tiranu u kojoj su sve do smrti živjele njezina majka i sestra. Tom je prigodom dvije kuće "Misionarki ljubavi" otvorila u Tirani, a jednu u Skadru.

poglavito na učenje engleskog, 1. prosinca 1928. započelo je Agnezino putovanje u Indiju.

Poslije kratkog boravka u Calcutti, Agnez je, kao i druge kandidatkinje za prijem u red, poslana u Darjeeling, "grad munja" smješten u podnožju Himalaja na prosječnoj visini od 2000 metara, u kojem se nalazio lorentinski samostan za novakinje. Već priviknuta na novo okruženje, u čemu joj je uvelike pomogla sličnost Darjeelinga s njezinim zavičajem, Agnez je 29. svibnja 1929. započela dvogodišnji novicijat, i to pod redovničkim imenom Terezija.

Proučavajući povijest i misiju lorentinki, što i jest temeljna dužnost novakinja, Terezija je u Mary Ward (1585-1645), utemeljiteljici lorentinki, pronašla važan uzor za svoj redovnički život. Kao temperamentna i nekonvencionalna žena, Wardova se na svom putu, jednom spoznavši važnost suradnje žena u Crkvi, nije dala smesti niti jednom preprekom. Budući da su lorentinke školski red, tijekom novicijata Terezija nije usvajala samo religijska znanja nego i učiteljske vještine, studirajući jezike nužne za misionarski rad u Indiji (engleski, bengalski...), ali i zemljopis.

Poslije novicijatskog razdoblja, 24. svibnja 1931. položila je prve redovničke zavjete: siromaštva, poslušnosti i čistoće. Njezin učiteljski angažman u samostanskoj školi u Darjeelingu, uz koji je pomagala u lokalnoj medicinskoj klinici, sučeljavajući se iz prve ruke s fizičkim patnjama Indijaca, nije potrajao dugo. Raspoređena je u veliki lorentinski samostan Entally u Calcutti da bi kao učiteljica povijesti i zemljopisa poučavala u tri škole. Pored koledža za bogate bengalske djevojke, smještenog unutar zaštitničkih samostanskih zidina, u kojem su sestre poučavale na engleskom jeziku, Terezija je kao učiteljica bila angažirana i u dvije škole izvan samostanskih zidina: "St. Mary's School", višoj školi kojom je ravnao lokalni ženski red "Kćeri sv. Ane", pridružen lorentinskom redu, i "St. Teresa School", neuglednoj osnovnoj školi koju su pohađala sirotinjska djeca. Njezin dugogodišnji san da postane učiteljica, konačno je bio ozbiljen.

Dva različita lica Calcutte, 5-milijunskog glavnog grada indijske savezne države Zapadni Bengal, Tereziji su se počela raskrivati tek na njezinom svakodnevnom putu do škola izvan samostanskih zidina. Kao kulturno-intelektualno i trgovačko središte Indije, urešeno imenom indijske božice Kali, Calcutta nije bila samo mjesto ekstremnog bogatstva nego ujedno i ekstremne bijede pred čijim su se zastrašujućim formama njezini dobrostojeći stanovnici, bilo da je riječ o strancima ili Indijcima, zaklanjali iza štita neznanja i ravnodušnosti, tim više jer niti jednoj političko-socijalnoj reformi nije polazilo za rukom da je zauzda.

Ulice preplavljene smećem i izmetom, napuštena djeca koja bezvoljno prosjače, prezrena novorođenčad koja se bacaju na smetlišta kao pohabana roba, očajni gubavci bez lica, ruku ili nogu, ponižavajući usud milijuna ljudi koji se rađaju, žive i umiru pod vedrim nebom..., sve se to poput užarenog pečata zasijecalo u njezinu dušu.

Budući da su je stroga redovnička pravila o klauzuri priječila da posjećuje sirotinjske četvrti – samostanske zidine sestre su smjele napustiti iznimno, i to isključivo udvoje s posebnom dozvolom – Terezija je bogate učenice ustrajno podsjećala na postojanje sirotinje u Calcutti, ne prezajući pri tome niti od nedvosmislenog poziva da kao volonterke posjećuju obližnje bolnice i sirotinjske četvrti. Kao motivaciju za to, rado je koristila prispodobu o "Dobrom Samaritancu" (Lk 10, 30-37), jedan od omiljenih evanđeoskih tekstova, koji govori o dužnosti pružanja izravne pomoći čovjeku u nevolji, naglašavajući da iskazano milosrđe izaziva osjećaj nepatvorene radosti i u primatelju i u davatelju pomoći.

Izravan doticaj sa sirotinjom Tereziji je donekle pružao jedino učiteljski angažman u sirotinjskoj "St. Teresa School". Da je znala pronaći put do srca sirotinje, pokazao je već njezin prvi radni dan u toj školi.

Sučelivši se s prljavom prostorijom u kojoj se trebala odvijati nastava, Terezija se bez oklijevanja spustila na koljena i sama započela čistiti njezin pod, izazvavši tim potezom nevjericu nazočnih učenika – je li se pred njima u liku neobične učiteljice pojavila božica ili zli duh – jer su taj ponižavajući posao smatrali primjerenim jedino bijednicima na marginama indijskog kastinskog sustava. Poslije početnog šoka, Tereziji se u poslu prvo pridružila jedna djevojčica, a potom i jedan dječak, otrčavši po čistu vodu. Nedugo potom, to su učinili i preostali učenici. Taj je događaj bio dovoljan da se zid sazdan od opeka zapanjenosti i nepovjerenja između Terezije i siromašnih učenika, ali i njihovih roditelja, sruši jednom zauvijek: "Od tog su me dana zvali 'Ma' što znači majka. Kako je malo potrebno da se dječje duše učine sretnim. Majke su mi počele donositi svoju djecu da ih blagoslivljam. U početku sam bila iznenađena tim zahtjevom, ali čovjek u misijama mora biti spreman na sve."

U svibnju 1937. Terezija je položila vječne zavjete što je značilo da je u punom smislu riječi postala sestra misionarka u zajednici "Sestara naše Gospe Loretske". Nedugo potom, povjereno joj je i novo zaduženje: mjesto ravnateljice "St. Mary's School". O razmjerima njezine sreće svjedoči pismo koje je u to vrijeme poslala majci:

> Tako mi je žao što nisam s Tobom, ali budi sretna, draga majko, jer je Tvoja Agneza sretna... To je jedan sasvim novi život. Naš centar je veoma lijep. Učiteljica sam i volim svoj posao. Također sam direktorica cijele škole i svi su prema meni dobronamjerni.

Sluteći, kako to samo majka može, previranja koja će doskora obuzeti Agnezinu dušu, majka joj je odgovorila: "Moje drago dijete, ne zaboravi da si u Indiju otišla zarad sirotinje."

Već ustaljen ritam Terezijinog redovničkog života, u kojem se u pravilnom razmacima izmjenjivalo vrijeme za molitvu, poučavanje i počinak, narušit će zaduženje da se brine za "Kćeri sv. Ane". Njihov angažman izvan samostanskih zidina u lokalnim bolnicama i sirotinjskim četvrtima ojačao je u Tereziji neprestano tinjajuću želju da i sama djeluje među sirotinjom Calcutte, tim više jer je zarad toga i došla u Indiju. Počela su je, izazivajući u njoj sve teže podnošljiv nemir, opsjedati provokativna

pitanja: Zašto drugi, kao primjerice "Kćeri sv. Ane", čine ono što bi ona sama rado željela? Kako to da se našla u veličanstvenom lorentinskom zdanju Entally razdvojena od sirotinje zaštitničkim samostanskim zidinama? Propali pokušaj njezine poglavarice da u samostan Entally zarad školovanja i odgoja preseli dvadeset djevojčica iz jedne sirotinjske četvrti – nakon godinu dana u samostanu su ostale samo još dvije djevojčice – utvrdio je u slutnji da se siromašnima zbiljski može pomoći samo pod uvjetom da se solidarno živi među njima.

No, nemir nije zahvatio samo Terezijinu dušu nego i Indiju, manifestirajući se na poseban način u samoj Calcutti.

Na prosvjede u sklopu nenasilne borbe za indijsku neovisnost, Englesku objavu rata Njemačkoj, Italiji i Japanu, pretvaranje Bengala, uključujući i sam Entally, u vojnu bazu poslije japanske okupacije Burme, blokade indijskih prometnica što je otežavalo dostavljanje hrane, nadovezala se 1943. "Bengalska glad" koje je, strovalivši Calcuttu u nezapamćene nerede i bijedu, lišila života preko 2 milijuna ljudi. No, samo tri godine nakon toga, u Calcutti će za svega nekoliko dana u krvavom sukobu muslimana i hindusa biti zaklano 5, a povrijeđeno 15 tisuća ljudi. Usred tog "Velikog masakra", Terezija će, da bi pronašla hranu za tri stotine učenica, biti prisiljena napustiti sigurnost samostanskih zidina, riskirajući pri tome nesumnjivo i svoj vlastiti život.

Bliski susret s fanatičnim orgijanjem mržnje i smrti, povezan s napornom potragom za hranom, narušio je Terezijino zdravlje. Da bi joj pružile priliku za oporavak, sluteći da bi mogla oboljeti i od tuberkuloze, poglavarice su je u rujnu 1946. poslale na duhovne vježbe u Darjeeling. Tijekom tog putovanja Terezija će, sada već 36-godišnjakinja s gotovo 20-godišnjim stažem među sestrama lorentinkama, u sebi iznova začuti Božji poziv koji će neobičnim zahtjevom iz temelja promijeniti njezin život.

Rođenje "Misionarki ljubavi"

Događaj koji je 10. rujna 1946. doživjela u vlaku na putu iz Calcutte u Darjeeling Terezija je kasnije okarakterizirala kao "poziv unutar poziva":

> Bila sam sigurna da je to bio Božji glas, bila sam sigurna da me Bog poziva. Nalog je bio sasvim jasan: Trebala sam napustiti samostan da bi pomagala siromašnima, da bi s njima živjela i kod njih stanovala. To je ujedno bilo naređenje, nešto definitivno. Sada sam znala gdje pripadam; samo, kako sam trebala tamo stići, to još nisam znala... Bilo je nešto između Boga i mene. Bog svakoga od nas poziva drugačije. Da to čini, nije naša zasluga. No, sve ovisi o tome da odgovorimo na poziv. U tim dramatičnim i

teškim danima bila sam sigurna da je djelovao Bog, a ne ja. A da je to zbilja bilo Božje djelo, znala sam, jer je svijet od njega profitirao."[7]

Na taj je način konačno saznala da je i Božja volja da bude tamo gdje je već godinama vuklo njezino srce: među siromašnima Calcutte. No, da bi stigla do njih, za svoj je naum morala pridobiti crkvene poglavare. Da to neće biti lako, iako je 20-godišnji život među lorentinkama ojačao njezinu volju i razvio njezine liderske sposobnosti, a učiteljevanje u Darjeelingu i Calcutti omogućilo svladati lokalne jezike, sugerirala je spoznaja do koje je brzo došla: na Božji nalog služenja sirotinji Calcutte neće biti u stanju odgovoriti sama nego će za to morati utemeljiti novu redovničku zajednicu.

Iako su prve sestre lorentinke kojima je, vrativši se u Calcuttu, povjerila svoju tajnu reagirale izrazito negativno, Terezija se, poticana sve snažnijim nutarnjim zovom, obratila biskupu F. Perieru, lokalnom poglavaru Katoličke crkve, tražeći dopuštenje da napusti samostan lorentinki (eksklaustracija) kako bi potom započela djelovati među sirotinjom Calcutte, ali ne lišavajući se pri tome sestarskog statusa.

Uvjetovan različitim sumnjama i strahovima – veliki broj novih ženskih redova je, umanjujući vitalitet starih, nedugo nakon početnog procvata ugašen; Rim je uvijek skeptičan spram utemeljenja novih redova; kako će u Indiji, koja će uskoro postati samostalna, prihvatiti Europljanku koja okružena bengalskim djevojkama djeluje u sirotinjskim četvrtima Calcutte... – biskup Perier joj je uskratio odobrenje o napuštanju samostana. Iako je njegov odgovor okvalificirala realističnim – "Nikako drugačije nije niti mogao reagirati. Biskup ne može vjerovati svakoj časnoj sestri koja mu se predstavi sa svojeglavim projektom, i to s izgovorom da je to Božja volja." – Terezija se nije dala pokolebati u svojoj nakani.

Nedugo nakon što je premještena u rudarski gradić Asansol, iznova je vraćena u Calcuttu, jer su u školi čija je ravnateljica bila izbile žučne nesuglasice. Način na koji je u školu povratila mir, vješto posredujući između sukobljenih strana, silno se dojmio crkvenih izaslanika.

Događanja koja su potom zasjenila neovisnost Indije 1947, nadasve fanatično sučeljenje muslimana i hindusa (s 100 tisuća mrtvih i na desetine milijuna izbjeglica) iz kojeg će se izroditi i podjela Indije, uvjerila su Tereziju da ozbiljenje njezinog novog poziva nikad nije bilo hitnije, tim više jer se u Calcuttu slila rijeka od 10 milijuna izbjeglica.

Nakon što nije prihvatila njegov savjet da se pridruži "Kćerkama sv. Ane", koje su služile sirotinji Calcutte, ali tako što su se svaku večer iznova vraćale u prijatno i sigurno ozračje samostana Entally – biskup Perier je konačno popustio pred Terezijinim nebrojeno puta ponovljenim zahtjevom za odobrenjem o napuštanju

7 10. rujan "Misionarke ljubavi" slave kao dan utemeljenja svoje zajednice.

samostana zarad služenja sirotinji. Potrebito odobrenje od generalne poglavarice "Sestara naše gospe Loretske" iz samostana Rathfarnham kod Dublina Terezija je nakon toga isposlovala bez poteškoća:

> Ako je to Božja volja, onda Vam svoje dopuštenje dajem od sveg srca. Možete računati na naše prijateljstvo i poštovanje. No, u slučaju da se budete htjeli vratiti iz bilo kojeg razloga, prihvatit ćemo Vas iznova kao našu sestru s velikom radošću.

No, sve to još nije značilo da se Terezija smije zaputiti novim putem nego da se istom sada glede toga smije obratiti Rimu, i to prvo da dobije dopuštenje za napuštanje samostana (eksklaustraciju), a potom za priznanje novog reda za što je uvjet bio da 10 sestara s položenim zavjetima u drugim redovima očituje volju da će joj se pridružiti u novoustrojenom redu.

Konačno, dvije godine nakon prijelomnog događaja na putu za Darjeeling, Terezija je 12. travnja 1948. od pape Pija XII. dobila dozvolu za napuštanje samostana, i to uz zadržavanje redovničkog statusa.

Lorentinski samostan "Entally", zajedno s njegovom sigurnošću i blagodatima, Terezija je, sada već 38-godišnjakinja, napustila 16. kolovoza 1948, našavši se tog maglovitog jutra na prljavoj ulici sasvim sama i bez bilo kakvog imetka, osim 6 rupija koje joj je darovao biskup i zadivljujućeg pouzdanja u božansko proviđenje:

> Kad su se 16. kolovoza 1948. iza mene zatvorila vrata i kad sam se sama našla na ulici, doživjela sam snažan osjećaj izgubljenosti, gotovo straha, i teško ga je bilo prevladati... Napustiti Loreto za mene je bila velika žrtva, teže od svega onoga što sam do tada učinila, mnogo teže nego što je bilo napuštanje vlastite obitelji da bih ušla u red. Za mene je Loreto značio sve.

Nakon što je 4 rupija darovala prosjaku, a s preostala 2 platila najam kolibe smještenu usred sirotinjske četvrti, koju je gotovo 20 godina promatrala s prozora svoje negdašnje samostanske sobe, Terezija je, odjevena u sari i sandale, u jednoj obližnjoj bolnici završila tečaj za medicinsku sestru da bi bolesnicima u sirotinjskim četvrtima mogla pružiti osnovnu medicinsku njegu. Potom je na "trgu", smještenom nedaleko od "svoje" kolibe, pisanju i temeljima higijene počela poučavati polugolu i bosonogu sirotinjsku djecu, no za to je ovaj put umjesto krede koristila štap, a umjesto ploče prašnjavo tlo. Neovisno o tome, oko nje je svakim danom bivalo sve više djece. Paralelno s tim, započela je pomagati bolesnim i umirućim u sirotinjskoj četvrti koja je postala njezin novi dom.

Već u svibnju 1949, kako o tome izvještava u pismu jednom prijatelju u Europi, Terezija u svom radu više nije bila sama:

> Veselit će te što čuješ da sada imam suradnice. Sve tri su pune revnosti, izvršavajući silne radne zadaće. Radimo u pet različitih sirotinjskih četvrti. Koje nevolje i koja čežnja za Bogom! Trebao bi vidjeti ta lica puna očekivanja, svjetlost na njima kad vide da dolaze sestre. Doduše, ljudi su prljavi, siromašni, goli, ali su njihova srca puna

> čežnje... Moli Majku Božju da nam pošalje još više sestara. Posla bismo imale dovoljno samo u Calcutti čak i onda kad bi nas bilo dvadeset.

Prve Terezijine suradnice bile su djevojke koje je kao učiteljica poučavala u samostanu "Entally". Kad je njihov broj na početku 1950. iznosio 7, Terezija je, budući da im je "njezina" koliba postala pretijesna, morala krenuti u potragu za novim skloništem:

> Danas sam naučila jednu lekciju. Mora da je siromašnima njihovo siromaštvo oporo. Dok sam tražila sklonište, trčala sam i trčala sve dok me nisu zaboljeli svi udovi. Mislila sam na one čija tijela i duše ove bolove moraju podnositi neprestano, tragajući za prenoćištem, hranom ili ozdravljenjem od svojih pogrešaka. Tada se u mom duhu udobnost Loreta pojavila kao iskušenje, no Bože, iz slobodnog izbora i ljubavi prema Tebi, ostat ću i činiti ono što se sviđa Tvojoj volji. Sada mi, u ovom trenutku, daj hrabrosti!

Problem novog skloništa razriješilo je božansko proviđenje, u to je bila uvjerena Terezija, time što je potakla M. Gomesa da veliku kolonijalnu građevinu u kojoj je živio sam sa svojom 8-godišnjom kćerkom stavi na raspolaganje sestrama.

Budući da je broj sestara oko Terezije neprestano rastao, papa Pio XII. je u listopadu 1950. oficijelno priznao Terezijin red – "Misionarke ljubavi".

Prema statutu reda[8], koji je, koristeći se uvelike lorentinskim, sastavila Terezija, njezine su sestre uz tri tradicionalna redovnička zavjeta polagale i četvrti: "iskrenog i slobodnog služenja najsiromašnijim među siromašnima." Pored toga, za Tereziju je siromaštvo uključivalo i to da sestre u središte svog život integriraju "načelo nesigurnosti", postajući time svjesno ovisnim o "božanskoj providnosti", to jest "trajnoj volji ljudi da čine nešto lijepo za Boga". Baš je to, za mnoge nepojmljivo, nastojanjima njezinog reda, onkraj stroge logike planiranja i proračunavanja, pružalo bezgraničnu dinamiku: "Da bismo ljubili i upoznali siromašne, moramo i mi sami biti siromašni. Taj zavjet znači da ne smijemo raditi za bogate. Naše služenje mora biti slobodno – i za siromašne."

U zdanje "Misionarki ljubavi" koje im je darovao Gomes počela se nezaustavljivo slijevati rijeka djevojaka iz cijelog svijeta sa željom da se kao redovnice pridruže

---

8 Poslanje "Misionarki ljubavi" sažeto definiraju početne rečenice njihovog statuta: "Naš je cilj zadovoljiti neutaživu želju našeg Gospodina Isusa Krista za ljubavlju putem vjernog slijeđenja evanđeoskih savjeta i putem slobodnog i nepodijeljenog služenja najsiromašnijim među siromašnima prema riječima i životu našeg Gospodina, jedinstvene objave Kraljevstva Božjeg putem Evanđelja. Naša se posebna misija sastoji u djelovanju za otkupljenje i ozdravljenje najsiromašnijih među siromašnima. Kao što je on bio poslan od svog Oca, tako i Isus šalje nas, ispunjajući nas svojim Duhom, da bismo naviještali njegovu dobru vijest ljubavi i sućuti među najsiromašnijim na cijelom svijetu. Naš cjelokupni trud treba biti usmjeren na to da ljudima iz svih naroda navijestimo Krista. Posebice ga želimo naviještati kod onih koji su izravno povjereni našoj skrbi. Zovemo se 'Misionarkama ljubavi'. Bog je ljubav. Dakle, Misionarka mora biti glasnica ljubavi prema bližnjem, njezino srce mora biti ispunjeno ljubavlju prema bližnjem. S njom, pomoću nje, ona može doseći dušu i srce bližnjih, kršćana i nekršćana."

Tereziji, i to u vrijeme dok se na Zapadu gasio veliki broj redovničkih zajednica. Kandidatkinje, prozvane "Come and See", na 6 su mjeseci ostajale sa sestrama. Za to su vrijeme, prakticirajući temeljna pravila reda i svladavajući engleski, ispitivale je li život "Misionarki ljubavi" doista ono što žele. Pokaže li se tako, primane su u zajednicu kao novakinje, a poslije dvije godine novicijata polagale bi prve zavjete. Svaka je sestra posjedovala isključivo tri sarija, žlicu, tanjur, kišobran, križ, krunicu, vedro (za pranje) i bocu za vodu, dok su za vrijeme socijalnih događanja smjele prihvatiti isključivo vodu – ono što su čak i "najsiromašniji među siromašnima" mogli darovati.

S "najsiromašnijim među siromašnima"

Iako su "Misionarke ljubavi" bile usmjerene na osobnu, izravnu i jednokratnu pomoć nevoljnicima, koje bi susretale na ulicama Calcutte, njihovo se služenje korak po korak profiliralo, poprimajući i neke trajnije konture. Budući da su u nevoljnicima prepoznavale "Isusa s bolnom krinkom", što je za njih bio i put prepoznavanja neporecivog dostojanstva svake ljudske osobe, služenje siromašnima nisu smatrale naprosto formom karitativnog rada nego prije svega povlašten način izražavanja njihove vjere kao što su to bile zajedničke molitve ili slavljenje mise.

Prva trajna forma služenja siromašnima kojoj su se posvetile bilo je utemeljivanje škola za sirotinjsku djecu, i to u samim sirotinjskim četvrtima. Nerijetko je njihov rad započinjao pod krošnjama stabala, pri čemu su stolica na kojoj je sjedila Terezija i štap u njezinoj ruci predstavljali cjelokupni školski namještaj i pomagala. Da će škole preživjeti sestre nisu imale garancija, osim nepokolebljivog pouzdanja u božansku providnost, koja će, bile se u to uvjerene, uvijek pronaći put za svoje djelovanje, a nerijetko je pri tome koristila i samu indijsku vladu koja je u međuvremenu pokrenula javnu politiku gradnje škola. U razdoblju od 10 godina "Misionarke ljubavi" su otvorile 14 sirotinjskih škola, a 15. je bila namijenjena za djecu oboljelu od kuge; na dan njezinog otvaranja pojavilo se 85-ero djece s prvim znakovima bolesti.

Na sljedeći korak u služenju "najsiromašnijima među siromašnima" sestre je potaknuo zastrašujući doživljaj same Terezije tijekom jedne od "šetnji" ulicama Calcutte.

U jarku pokraj ceste Terezija je iznenada primijetila u toj mjeri bolesnu ženu da nije bila u stanju osjetiti kako joj štakori i žohari glođu noge. U obližnjoj bolnici nisu je željeli primiti, pa čak niti na zahtjev same Terezije, koja je njezino bespomoćno tijelo na svojim rukama unijela u bolnicu. Tek je Terezijina prijetnja da neće napustiti bolnicu sve dok ne prime bolesnicu na samrti promijenila stav ravnatelja. To je

potresno iskustvo Tereziju potaknulo na otvaranje kuće koja će ljudima omogućiti dostojanstvenu smrt.

Preko gradskih otaca, koje je pridobila za tu ideju, na raspolaganje je dobila napušten hotel nedaleko od hrama božice Kali. Prigodom otvaranja 15. kolovoza 1952, hospicij za umiruće nazvan je "Nirmal Hirday/Čisto srce". No, budući da je to područje u očima hindusa bilo sveto, otvaranje hospicija je izazvalo neskriveno protivljenje, tim više jer su ga vodile katoličke sestre:

> U početku uopće nismo bili prihvaćeni. Imali smo velike poteškoće. Jedno su se vrijeme mladi ljudi povlačili okolo, prijeteći i galameći, a strah je sve više prožimao naše siromahe. Jednog sam dana pomislila: 'Ako me želite ubiti, onda to učinite, ja ću otići izravno u Nebo. No, s ovim budalaštinama morate prestati.' Izostajale su izravne prijetnje.

Iako je policijski komesar štitio Terezijin rad, preokret javnog mnijenja spram hospicija uzrokovat će neobičan događaj koji je premašio sva optimistična očekivanja.

Jednog se dana velika gomila okupila oko 25-godišnjeg svećenika božice Kali, koji se ne zemlji, nedaleko od "Čistog srca", previjao od bolova, proklinjući čak i samog Boga. Kad su to primijetile, sestre su ga, uvidjevši da boluje od kolere, prenijele u hospicij. Čim je iskusio njihovo gostoprimstvo i primjerenu medicinsku pomoć, javno je posvjedočio: "Cijelog sam života služio kipu božice Kali, no istom sam danas vidio živog Boga."

Poslije toga su se protesti protiv hospicija okončali, a gradski su oci za "Čisto srce" ustanovili godišnju donaciju od tisuću i pol rupija.

S 28 suradnica, Terezija se 1953. preselila u "Majčinsku kuću", sjedište reda smješteno u "Lower Circular" ulici na broju 54, nakon čega su prve sestre u okrilju novog reda položile redovničke zavjete.

Jedna od tragičnih posljedica nezaustavljive eksplozije stanovništva u Calcutti bio je i veliki broj zapuštene, napuštene i izgladnjele djece koja su na svakojake načine pokušavala preživjeti u mračnom metežu višemilijunske metropole. Da bi im pružile sklonište, "Misionarke ljubavi" su 1995. otvorile prvi od 100-njak dječjih domova: "Nirmala Shishu Bhavan/Dječji dom Bezgrešnog Srca".

Od samog početka Terezija je središnjim dijelom svoje misije pomaganja "najsiromašnijim među siromašnima" smatrala služenje gubavcima, ali u ozračju Calcutte to nije bilo lako izvesti jer su oboljeli bili isključeni iz društva; u to vrijeme još uvijek neizlječiva bolest činila je da oboljele svi izbjegavaju, i to prožeti nesavladivim strahom.

Jer su vlastima prisegnule da gubavcima neće pružati gostoprimstvo u "Čistom srcu" da bi se izbjeglo širenje zaraze, sestre su osmislile pokretnu kliniku za pružanje pomoći gubavcima na nekoliko ustaljenih stanica. No, kako se s tim nije mogla zadovoljiti, Terezija je 1958. u Titagarhu, oko 300 kilometara sjeverozapadno od

Calcutte, ustrojila prvo utočište za gubavce, nazvano "Shanti Nagar/Grad mira", koje će prerasti u pravo naselje: "To je bila nenaseljena zemlja koja je pripadala željeznici. U početku smo je naprosto zaposjeli i počeli se širiti duž željezničke pruge." A onda je, uvidjevši o čemu je riječ, željeznica zemlju oficijelno dala na raspolaganje sestrama što je omogućilo gradnju pravih kuća za stanovanje čiji je broj neprestano rastao. Zauzimajući posebno mjesto u Terezijinom srcu, "Grad mira" je, kao mjesto nade, izazvao neočekivan prolom svjetla u tamnom svijetu oboljelih od gube.

Pošto bi u Calcutti postale "Misionarke ljubavi", mlade su Indijke, svjesne bijede u krajevima iz kojih su dolazile, Tereziju počele nagovarati na ono što se i njoj samoj motalo po glavi: širenje djelovanja reda izvan Calcutte. Poslije 10-godišnjeg služenja siromašnima u Calcutti, 1959. je u Ranchi ustrojena prva sestarska zajednica izvan Calcutte. Od toga nije prošlo dugo, a djelovanje reda se proširilo na cijelu Indiju.

Već poznata u svijetu, prije svega na temelju služenja gubavcima, 50-godišnja Terezija je 1960. prvi put nakon više od 30 godina napustila Indiju. Povod za taj korak, kojim će započeti internacionalizacija "Misionarki ljubavi", ali i njezino izrastanje u svjetsku medijsku figuru, bio je poziv "Chatolic Relief Servicea" (CRS) da sudjeluje na susretu "Nacionalnog vijeća katoličkih žena" u Las Vegasu.

Tijekom putovanja, izazivajući na svim stranama silno zanimanje svjetskih medija svojom nesvakidašnjom životnom pričom[9], Terezija je, pored Las Vegasa, posjetila brojne američke gradove (Chicago, New York, Washington...), ali i Englesku, Njemačku, Švicarsku, no posebno značenje imala je posjeta Rimu. Pored toga što je u Rimu susrela brata Lazara po prvi put nakon što je napustila Skopje, u Vatikanu je, blagoslovljena od pape Ivana XXIII, predala zahtjev da "Misionarke ljubavi" postanu redovnička ustanova papinskog prava. Bude li odgovor pozitivan, to će značiti da "Misionarke ljubavi" više nisu odgovorne lokalnom poglavaru Katoličke crkve nego izravno papi, ali i da svoje djelovanje, što je i bila ključna Terezijina motivacija za taj čin, smiju proširiti onkraj granica Indije po cijelom svijetu: "Indija je dovoljno dugo primala. Sada je došao red da nešto daruje."

9 Paradigmatičan primjer za to je novinar BBC-a Malcom Muggeridge koji je 1968. prvi put intervjuirao Tereziju. Intervju je, zajedno s Muggeridgeom i Terezijom, preko noći postao svjetski hit. Nakon što je o Tereziji snimio dokumentarac "Nešto lijepo za Boga" (1969) i napisao uvelike čitanu biografsku knjigu, prešao je čak na katolicizam, neovisno o tome što se ranije javno prikazivao kao protivnik bilo koje organizirane religije. Koristeći medijsku pozornost za promoviranje siromašnih i nastojanja "Misionarki ljubavi", Terezija nije zanemarila izravno služenje "najsiromašnijim među siromašnima". Kao svjetskoj medijskoj figuri, polazilo joj je za rukom za svoje ideje, makar deklarativno, pridobiti svjetske političare i državnike, koji su se kraj nje rado pojavljivali u javnosti. Na kritike da se od njih daje olako iskoristiti, znala je odvratiti – "Svi su ti šefovi država djeca Božja. Siromašan, gubav ili predsjednik, svi trebaju ljubav i brigu." – prakticirajući sama ono što je savjetovala drugima: "Neovisno o tome što netko kaže, to treba prihvatiti s osmijehom i raditi svoj posao, nastaviti ići vlastitim putem." Zapravo, Tereziji je bilo stalo do toga da se djelovanje njezinih sestara ne nađe, a potom moguće bude i zatrveno, pod unakrsnom vatrom velikih ideološko-političkih sukoba.

Nakon što je 1965. papa Pavao VI. pozitivno odgovorio na Terezijin zahtjev, "Misionarke ljubavi" su svoju prvu zajednicu izvan Indije, i to od 5 sestara, ustrojile u Venezueli. Svjesna specifičnih formi siromaštva bogatog Zapada, uključujući drogu, alkoholizam i AIDS, Terezije uopće nije sumnjala u razložnost angažmana "Misionarki ljubavi" na Zapadu:

> Možemo ići u zemlje poput Engleske, Amerike i Australije u kojima ne postoji glad za kruhom. No, tamo ljudi pate od zastrašujuće usamljenosti... osjećaju se neželjenim, bespomoćnim, lišenim nade... Više ne znaju što je to ljudska ljubav. Trebaju nekoga tko će ih razumjeti i poštovati.

Vidjevši na londonskim ulicama sirotinju kako spava u kartonskim "ljesovima", engleskoj je premijerki Margaret Tacher bez sustezanja rekla: "Uvidjela sam da je siromaštvo u bogatoj zemlji teže ukloniti nego u nekoj siromašnoj zemlji."

Već u nekoliko sljedećih godina "Misionarke ljubavi" su svoje podružnice otvorile u Rimu (Italija), Taboru (Tanzaniji), New Yorku (SAD), Melbournu (Australija), s tim da su svoje djelovanje naposljetku proširile na sve kontinente izuzev na Antarktik.

No, paralelno s prostornim širenjem djelovanja "Misionarki ljubavi", njihov je stil života sve više privlačio i muškarce. Kako crkvenim zakonima nije dozvoljeno da žene budu poglavarice muškarcima, 1963. je ustrojena muška redovnička zajednica "Misionarske braće ljubavi". Na taj je način i muškarcima bilo omogućeno da žive Terezijinu misiju što su predano i činili, i to ne samo u Indiji nego i u mnogim drugim zemljama, kao što su SAD, Kambodža ili Vijetnam, posvuda usko surađujući s "Misionarkama ljubavi".

No, još veće iznenađenje od toga – u povijesti su u pravilu nastajali ženski redovi usvajajući misiju muških – bilo je to što je želja laika da žive u Terezijinom duhu još 1954 izazvala ustrojavanje laičke organizacije "Suradnici Majke Terezije".

Za njezino utemeljenje nadasve je bila zaslužna njezina prva voditeljica Anna Blaiki, pokazavši među prvima, kao žena bogatog engleskog trgovca, volju da kao volonterka pomogne Terezijin rad. Priznati oficijelno i od Vatikana 1969, i to pod imenom "International Link", volonteri su u velikoj mjeri – žene, ali i muškarci, Indijci, jednako kao i stranci, katolici zajedno s nekatolicima, religiozni ruku pod ruku s nereligioznim – uz konkretno služenje siromašnima, značajno pridonijeli internacionalizaciji "Misionarki ljubavi" i osiguranju donacija za njihov rad. Pored toga, od volontera se očekivalo da i sami žive u siromaštvu, svjesni da su "darovi pameti i tijela, prednosti rođenja i školovanja – besplatni Božji darovi... da nitko nema pravo na suvišak blagostanja dok drugi umiru od gladi i bilo kakve druge nevolje." Neovisno o tome, Terezija je 1993, pozivajući volontere da svoje djelovanje nastave privatno, iznenada ugasila "International Link", moguće iz bojazni da bi djelovanje "Misionarki ljubavi" moglo postati previše ovisno o njima.

Godine 1975. je, uz niz svečanih ceremonija, proslavljena 25-godišnjica "Misionarki ljubavi" u Indiji, ali i u cijelom svijetu. Iako su se u Indiji još uvijek mučno osjećale etničko-religijske podjele, u sestarskoj proslavi u Calcutti je sudjelovalo čak 18 različitih religijskih zajednica, potvrđujući riječi koje je o Tereziji koju godinu ranije izrekao predsjednik Indije:

> Majka Terezija je jedna od onih oslobođenih duša koja je prekoračila sve barijere koje predstavljaju rasa, religija i nacionalnost. U našem nemirnom svijetu današnjice, neprestano mučenom sukobima i mržnjom, život koji žive i posao koji obavljaju ljudi poput Majke Terezije pružaju novu nadu za budućnost čovječanstva.

Sasvim očekivano, Terezija je za svoj rad dobila veliki broj svjetskih priznanja[10], ali je Nobelovom nagradom za mir, koja se svojim značenjem nesumnjivo izdvaja, ovjenčana tek na temelju četvrte nominacije 1979. Kad se i treća nominacija 1977, iza koje su kao organizatori kampanje stajali njezini simpatizeri Barbara Ward, engleska ekonomistkinja i spisateljica okrenuta problemima zemalja u razvoju, i Robert McNamara, predsjednik Svjetske banke, izjalovila, Terezija je to, smiješeći se, prokomentirala:

> To će se dogoditi jedino onda kad Isus bude mislio da je za to došlo vrijeme. Sve smo izračunale da, ukoliko se to dogodi, izgradimo dvije stotine kuća za gubavce – dakle, naši se ljudi moraju za to moliti.

Kad se to 1979. naposljetku dogodilo, "Washington Post" je s pravom skrenuo pažnju na to da čin dodjeljivanja Nobelove nagrade za mir Tereziji predstavlja svojevrstan presedan:

> Većina dobitnika Nobelove nagrade za mir godinama su bile osobe iz politike i međunarodne diplomacije. Samo je Majka Terezija, jednostavna sestra, posljednjih trideset i jednu godinu radila među siromašnim i umirućim u Calcutti. Ono što je bitno u tom izboru njezin je primjer osobne predanosti ljudima. Ova nagrada je prikladna, među ostalim, i za to da nas podsjeti na oblik bijede koju većina Europljana i Amerikanaca možda nikad nije iskusila. Povjerenstvo se povremeno služi nagradom da svijetu pokaže da postoji više od jedne vrste mira i da politika nije jedino sredstvo njegova postizanja.

10 U te se nagrade, među ostalim, ubrajaju: indijska civilna nagrada "Padma Shri" (1962), filipinska nagrada "Magsaysay" za međunarodno razumijevanje (1962), mirovna nagrada "Papa Ivan XXIII" (1971), nagrada "Templeton" za napredak u religiji (1973), pri čemu su 4 od 9 sudaca bili nekršćani, nagrada "Albert Schweitzer" (1975), najveća američka civilna nagrada "Medal of Freedom" (1985)...

Nobelova nagrada za mir

Svoj je govor John Sanness, predsjednik Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, na svečanoj ceremoniji njezinog uručivanja Majci Tereziji 10. prosinca 1979. u Oslu započeo podsjećanjem da 1979. nije bila godina mira nego raspra i ratova između nacija, ljudi i ideologija, praćenih ekstremnom neljudskošću i okrutnošću:

> Norveško Povjerenstvo Nobelove nagrade za mir smatralo je da je ispravno i prikladno baš u godini izbora Majke Terezije podsjetiti svijet na riječi koje je izgovorio F. Nansen: 'Ljubiti susjeda realistična je politika.' Kao opis životnog djela Majke Terezije mogli bismo izdvojiti slogan koji je kao nit vodilju za svoje vlastito djelo prisvojio A. Schweitzer, prethodni dobitnik Nobelove nagrade za mir: 'Poštovanje života'.

Označivši obilježjem njezinog djelovanja poštovanje spram pojedinca, zajedno s njegovom vrijednošću i dostojanstvom, istaknuo je da je Majka Terezija prakticirala darivanje koje u primatelja nije izazivalo, narušavajući njegovo ljudsko dostojanstvo, osjećaje jednostranosti i ovisnosti o darovatelju:

> Ona je zauzela stav prema odnosu darovatelja i primatelja koji je eliminirao generalno prihvaćenu konceptualnu razliku. U njezinim je očima osoba koja je u prihvaćenom značenju primatelj također bila darovatelj, i to onaj koji daruje najviše. Darivanje – darivanje nečeg od samog sebe – ono je što pruža zbiljsku radost, a osoba kojoj je omogućeno da daruje je ona koja je primila najdragocjeniji dar. Gdje su drugi vidjeli klijente ili korisnike usluga, tamo je ona vidjela su-radnike, odnos koji nije bio utemeljen na očekivanju zahvalnosti na jednoj strani nego na uzajamnom razumijevanju i poštovanju, toploj ljudskosti i obogaćujućem kontaktu.

Svoj je govor zaključio riječima R. MacNamare: "Majka Terezija zaslužuje Nobelovu nagradu za mir jer promovira mir na najfundamentalniji način, svojim potvrđivanjem nepovredivosti ljudskog dostojanstva."

U svom je govoru Majka Terezija neskriveno izrekla svoje uvjerenje o onome što očekuje od same nagrade:

> Zahvalna sam i veoma sretna primiti nagradu u ime gladnih, golih, beskućnika, osakaćenih, slijepih, oboljelih od gube, u ime svih onih koji se osjećaju neželjenim, neljubljenim i nezbrinutim, koji su izgurani iz društva, koji predstavljaju teret za društvo i koji su od svakog isključeni. Prihvaćam nagradu u njihovo ime i sigurna sam da će ova nagrada izazvati novu razumijevajuću ljubav između bogatih i siromašnih. […] Naši su siromašni veličanstveni ljudi, oni su ljudi vrijedni ljubavi. Ne trebaju samo našu sućut i naše simpatije, trebaju našu razumijevajuću ljubav. Trebaju naše poštovanje, žele da se s njima ophodimo s ljubavlju i poštovanjem.

Kao njegova nepokolebljiva i otvorena protivnica, veliku pažnju u svom govoru Majka Terezija je posvetila pobačaju[11]:

> Najveći razaratelj mira danas su krici nevine, nerođene djece. Ako majka može usmrtiti svoje vlastito dijete u svojoj vlastitoj utrobi, kakav to onda gori zločin može postojati… […] No, danas se ubijaju milijuni nerođene djece, a mi ne govorimo ništa. U novinama čitamo ovo i ono, no nitko ne govori o milijunima malenih koji su začeti s jednakom ljubavlju kao Vi i ja, s Božjim životom. A mi ne govorimo ništa, nijemi smo. Za mene su nacije koje su legalizirale pobačaj najsiromašnije zemlje. Boje se malenih, boje se nerođenog djeteta. […] Molim Vas ovdje u ime malenih: Spasite nerođeno dijete, prepoznajte Isusovu nazočnost u njemu! […] Nerođeni trebaju radost. Zato ovdje obećavamo da ćemo spasiti svako nerođeno dijete. Dajte svakom djetetu priliku da ljubi i bude ljubljeno. Borimo se protiv pobačaja usvajanjem. S Božjom ćemo milošću to učiniti. Bog blagoslivlja naš rad. Spasili smo tisuće djece, pronašla su dom u kojem su ljubljena, gdje su željena, u koje su unijela radost.

Pripovijedajući svoje doživljaje među siromašnima, nastojala je prikazati njihovu ljudsku veličinu:

> Veličina siromašnih je zbiljska. Jednog mi je dana došao neki gospodin i rekao: 'Tamo živi jedna hinduistička obitelj s osmero djece koja već dugo gladuje'. Uzela sam rižu i odnijela je tamo. Njihove su se oči caklile od gladi. Dok sam još bila tamo, majka je podijelila rižu i s jednom polovicom izašla van. Kad se vratila, upitala sam je što je učinila. Odgovorila je: 'Oni su također gladni.' Znala je da su njezini susjedi, jedna muslimanska obitelj, također bili gladni. Ono što me je najviše začudilo nije bilo to što je nešto predala susjedima nego to što je u svojoj patnji, u svojoj gladi znala da je još netko gladan. Imala je hrabrost za dijeljenje i ljubav da dijeli.

Pri koncu govora izrekla je ono što očekuje od svih nazočnih:

> Ljubite siromašne i ne okrećite im svoja leđa. Jer ako okrećete leđa siromašnim, okrećete ih Kristu. On je sebe učinio gladnim, beskućnikom tako da ga Vi i ja imamo priliku ljubiti. Gdje je Bog? Kako ga možemo ljubiti? Nije dostatno reći: 'Bože moj, ljubim te.' Boga u ovom svijetu ljubimo tako što nešto darujemo, nešto predajemo.

---

11 U mnogim zemljama goruće političko pitanje, pobačaj je bio razlog prve javne kritike koju je Majka Terezija doživjela od strane feminstiknje Geramine Greer, i to u kontekstu protivljenja pobačaju muslimanki silovanih tijekom građanskog rata u Pakistanu nakon kojeg je ustrojen Bangladeš. Prije toga nešto takvo u ozračju nedodirljivosti koje su oko nje stvorili mediji, nazivajući je "Božjom olovkom", nije bilo moguće. U osporavanju životnog djela Majke Terezije nitko nije otišao tako daleko kao Christopher Hitschenson 1994, proglasivši je, među ostalim, "demagoginjom, mračnjakinjom i slugom zemaljskih sila". Razložne kritičke opaske spram ostavštine Majke Terezije (stil upravljanja, način trošenja financijskih sredstava, primanje donacija od "sumnjivih" donatora, stav spram obrazovanja sestara, mirenje s postojećim položajem i ulogom žena u Crkvi i društvu...) koje su potom uslijedile u velikoj mjeri je moguće razumjeti ukoliko se uzme u obzir da je katoličanstvo Majke Terezije u bitnome ostalo katoličanstvo njezina djevojaštva što konkretno znači katoličanstvo u više-manje konzervativnoj maniri koje je ostalo nedotaknuto obratom koji je u Katoličkoj crkvi izazvao II. vatikanski koncil. Svakako je jedno od ključnih kritičkih pitanja koje zaslužuje pažnju, tim više jer se ne tiče samo djelovanja Majke Terezije, ono o religijsko-socijalnoj funkciji pomaganja siromašnima bez radikalnog, biblijski kazano, proročkog dovođenja u pitanje društveno-političkih struktura koje stvaraju sirotinju.

Još više nego svojom nesvagdašnjom pojavom i neuobičajenim govorom, Majka Terezija je okupljeno mnoštvo, koje je cijelo vrijeme "pucketalo" od napetosti, iznenadila pozivom da poslije njenog govora zajedno izgovore molitvu sv. Franje Asiškog[12], uvelike rasprostranjenu među "Misionarkama ljubavi", a koju je naučila od svoje majke Drane, što nipošto nije bilo slučajno: "Plod molitve je vjera. Plod vjere je ljubav. Plod ljubavi je služenje. Današnji ljudi gladuju za ljubavlju koja predstavlja jedini odgovor na usamljenost i gorko siromaštvo." Istom je tada postala jasna namjena ceduljica koje je prije govora podijelila svim slušateljima. Nakon početnog oklijevanja, u molitvi su joj se pridružili svi, osjetivši na jedan trenutak iznova istinsko značenje zajedništva o kojem je često znala govoriti: "Ako nemamo mira, to je zato što smo zaboravili da pripadamo jedni drugima."

Nakon što je ovjenčana Nobelovom nagradom za mir, Terezije je u svojim nastupima počela redovito govoriti o miru, nerijetko na mjestima svjetskih kriza i katastrofa. Pod kišom granata 1982. u Beirutu je, nakon akcije spašavanja 37-ero zarobljene djece zajedno s Crvenim križem, izjavila: "Nacije troše previše truda i novca za obranu svojih granica. Kad bi nezaštićene ljude jedino branile hranom, smještajem i odjećom, mislim da bi svijet bio sretnije mjesto." Svoju solidarnost sa žrtvama gladi u Etiopiji, nuklearne centrale u Černobilu, nuklearne bombe u Nagasakiju, zemljotresa u Armeniji... izrazila je posjetima, uvijek povezanim s pružanjem konkretne pomoći. U listopadu 1985. održala je govor na svečanoj sjednici Generalne skupštine Ujedinjenih naroda u povodu 45-godišnjice postojanja te organizacije. Sa željom da se izbjegne prijeteća američka invazija na Irak, u siječnju 1991. američkom i iračkom predsjedniku poslala je pismo s pozivom na mir:

> Molim Vas, izaberite put mira... Možda će u tom ratu, kojeg se svi užasavamo, u kratkom roku biti pobjednika i pobijeđenih, no to nikada ne može i nikad neće opravdati patnju, bol i gubitak ljudskih života, koje će uzrokovati vaše oružje.

Već uvelike narušenog zdravlja, Terezija je vodstvo "Misionarki ljubavi" napustila 1990. Preminula je 5. rujna 1997. u Calcutti, a pokopana je uz državničke počasti. U to je vrijeme njezin red imao već 456 kuća uviše od 100 zemalja. U njemu je početkom 2000-ih djelovalo oko 4 700 sestara i novakinja, i to u 710 kuća u 132 zemlje, uz više od 800 braće.

Skraćujući ustaljeni postupak beatifikacije, Majku Tereziju je 19. listopada 2003. blaženom proglasio papa Ivan Pavao II. Uz veliki broj knjiga, njezinom je životu posvećeno i nekoliko nagrađenih filmskih ostvarenja: američki film "U ime Božjih

---

12 Gospodine, učini me oruđem svoga mira: Gdje je mržnja, da donosim ljubav! Gdje je uvreda, da donosim praštanje! Gdje je nesloga, da donosim jedinstvo! Gdje je zabluda, da donosim istinu! Gdje je sumnja, da donosim vjeru! Gdje je očaj, da donosim nadu! Gdje je tama, da donosim svjetlo! Gdje je žalost, da donosim radost! Gospodine, daj da se toliko ne brinem da budem utješen, koliko da tješim; da me razumiju, koliko da druge razumijem; da budem ljubljen, koliko da ljubim. Jer tko se daruje, prima; tko se zaboravlja, sebe nalazi; tko prašta, bit će mu oprošteno; tko umire, rađa se za život vječni.

siromaha", redatelja K. Connora (1997), i talijanska televizijska serija "Majka Terezija" (2003), koja je potom poslužila za izradu filma "Majka Terezija iz Calcutte" (2007).

Literatura

1. Angelika U. Reutter /Anne Rüffer, *Frauen mit Idealen – Zehn Leben für den Frieden*, R&R, Zürich 2001.
2. Anne Sebba, *Mother Teresa: Beyond the Image*, Doubleday, New York 1997.
3. Kathryn Spink, *Mother Teresa: A Complete Authorized Biography*, Harper, New York / SanFrancisco, 1997.
4. Brian Kolodiejchuk/Majka Terezija, *Dođi, budi Moje svjetlo – Privatna pisma*, Verbum, Split 2008.
5. Brian Kolodiejchuk/Majka Terezija, *Gdje je ljubav, ondje je Bog – Put do prisnijeg sjedinjenja s Bogom i veće ljubavi za druge*, Verbum, Split 2010.
6. Charlotte Gray, Mutter Teresa – Die Helferin der Ärmsten der Welt, Würzburg 1989.
7. David Porter, *Mutter Teresa – Von Skopje nach Kalkutta*, München 1989.
8. Josepha Gosselke, *Mit Mutter Teresa unterwegs*, Freiburg 1983.
9. Judith Hicks Stiehm, *Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize*, 2006.
10. Eileen Egan, *Such a Vision of the Street: Mother Teresa – the Spirit and the Work*, Doubleday, New York 1985.
11. Luka Depolo, *Bog te ljubi! – Tako je govorila majka Terezija*, Glas Koncila, Zagreb 1997.
12. Lush Gjergji, *Ljubav na djelu – Majka Terezija, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb 1995.
13. Majka Terezija, *Misli, anegdote, molitve*, Verbum, Split 2011.
14. Malcom Muggeridge, *Mutter Teresa – Missionarin der Nächsten Liebe*, Freiburg 1972.
15. Roswitha Kornprobst, *Mutter Teresa – Zeichen der Hoffnung*, Konstanz 1981.

Alva Myrdal

(Nobelova nagrada za mir 1982)

Alva Myrdal

Mir znači pobjedu za sve; drugačija pobjeda više ne postoji!

U dvije sam stvari sasvim sigurna. Jedna je da ne dobivamo ništa ako poteškoće samo zaobilazimo i zamišljamo neostvarivo. Druga je da uvijek postoji nešto što čovjek može sam učiniti. U sasvim nezahtjevnoj formi čak ovo: učiti, pokušavati, više saznavati, slušati različite preporuke. U protivnom, preostaje samo odustajanje. A nije časno da čovjek odustane!

Mirovni rad, koji smjera na razoružanje, može i mora se staviti u službu dva temeljna faktora mira: morala i razuma. Iz različitih razloga, razum u ovom sklopu predstavlja instrumentalno važniji faktor.

RAZORUŽANJEM DO TRAJNOG MIRA

Barbarstvo suvremenog svijeta raskrivaju statistike o okrutnosti globalne zbilje. U svijetu od gladi svakodnevno umire (poštenije rečeno glađu biva usmrćeno) 25 tisuća ljudi – 1500 djece svakog sata – dok 2 milijarde ljudi na kraj izlazi s manje od 2, a 1 milijarda s manje od 1 dolara na dan. Pored toga, svaki dan izumire jedna životinjska ili biljna vrsta.

Sučelice tome, u svijetu se za naoružanje svakodnevno izdvajaju 2 milijarde i 680 milijuna dolara.[1] Profit bez premca vladama svjetskih sila pruža tržište oružjem čijim zahtjevima, umjesto suzbijanju bolesti i bijede, služe moderna tehnička postignuća.[2]

No, od nečovječnog globalnog sustava gori je samo naš ravnodušan pristanak, utemeljen na prikrivanju, prešućivanju i uspavljivanju, da je to normalno, tim više jer su za osiguranje pitke vode, hrane, obrazovanja i medicinske skrbi za sve stanovnike svijeta dostatna sredstva koja stanovnici SAD-a i EU-e godišnje potroše za parfeme ili svega 4 posto onoga što posjeduje 225 prvoplasiranih na ljestvici svjetskih bogataša.

Proročki prosvjed protiv nečovječne logike "civilizacije bogatstva", uvelike utemeljene na trgovanju oružjem, podigla je Alva Myrdal, dobitnica Nobelove nagrade za mir 1982, i to usred hladnoratovskog ludila, povezanog s prijetnjom nuklearnog samoubilačkog rata.

Zalažući se za prekid utrke u naoružanju i okretanje suzbijanju svjetskog siromaštva, trijezno je podsjećala: "Mir znači pobjedu za sve; drugačija pobjeda više ne postoji!"

Kao "savjest pokreta za razoružanje", političko-spisateljskom djelatnošću tijekom hladnog rata svjetskoj je javnosti ustrajno podastirala istinu da utrka u naoružanju predstavlja vrhunski intelektualno-moralni prijepor suvremenog doba:

> Kao razoružatelji moramo ustrajati u činjenju svega što je u našoj moći za informiranje javnosti. Trenutna natjecateljska eskalacija utrke u naoružanju predstavlja sramotno krivu računicu koja ugrožava sigurnost svih nas. Više sigurnosti može se osigurati jedino preokretanjem trenda, i to pomoću razoružanja i demilitarizacije naših društava".

---

1 SAD za rat u Afganistanu dnevno troše 40 milijuna dolara, dok godišnja potpora poljoprivrednicima SAD i EU, unatoč gladi kao svjetskom problemu, iznosi svega milijardu dolara.

2 Države-članice skupine G-8, zajedno s Kinom, odgovorne su za 90 posto globalnog izvoza oružja.

Na zalaganje za razoružanje, kao specifični oblik mirovnog rada za čije je prepoznavanje zaslužna, Alvu je potakao projekt razvoja švedske države blagostanja u kojem je, zajedno sa suprugom Gunnarom Myrdalom[3], odigrala ključnu ulogu, posebice u polju reformiranja javnih politika (socijalne, obiteljske, populacijske, obrazovne i zdravstvene), anticipirajući središnjost pitanja roda za razvoj države blagostanja, ali i demokracije uopće.

Temeljna vrijednost na životnom putu, posvećenom borbi za slabe, za Alvu je, uz suradnju i solidarnost, bila jednakost: "Radila sam za jednakost djece s odraslima, žena s muškarcima, siromašnih s bogatima, siromašnih država s bogatim, slabijih nacija sa snažnijim." Iako su njezine socijalne reforme doživljavale oštre kritike, a nastojanja oko razoružanja lišena dosezanja konačnog cilja, nikad se nije dala pokolebati:

> U dvije sam stvari sasvim sigurna. Jedna je da ne dobivamo ništa ako poteškoće samo zaobilazimo i zamišljamo neostvarivo. Druga je da uvijek postoji nešto što čovjek može sam učiniti. U sasvim nezahtjevnoj formi čak ovo: učiti, pokušavati, više saznavati, slušati različite preporuke. U protivnom, preostaje samo odustajanje. A nije časno da čovjek odustane!

Život Alve Myrdal, prvakinje švedskog ženskog pokreta, k tomu još socijalne reformatorice, sociologinje, političarke i diplomatkinje, započeo je 31. siječnja 1902. u Uppsali u okrilju ugledne švedske obitelji Reimer.

Strast za znanjem

Svoja socijaldemokratska uvjerenja, za čije se usuglašavanje sa ženskim pravima zalagala, Alva je naslijedila od oca Gustava A. Janssona, građevinskog poduzetnika i pristaše socijaldemokratske stranke, čija je generacija putem pučkih pokreta, u kojima je i sam sudjelovao, potakla transformaciju Švedske u demokratsku i naprednu naciju na početku 20. stoljeća.[4] Na proširenje socijaldemokratskih vrijednosti feminističkom vizijom ženskih prava, Alvu je nagnao usud njezine majke Lovise W. Larsson, obilježen, temeljem tadašnje redukcije društvene uloge žene isključivo na domaćinstvo, žrtvovanjem krojačkog poziva, ekonomskom ovisnošću, ali i strahom od novih trudnoća.

---

3 Gunnar Myrdal (1898-1987), ekonomist, sociolog i političar, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomske znanosti 1974.

4 Kao ateist i djelatni socijaldemokrat, nije pristajao na ekonomsko izrabljivanje drugih što je njegovu obitelj držalo u trajnoj financijskoj nesigurnosti.

Zarana se zavjetovala da će po svaku cijenu izbjeći tragični majčin usud domaćice:

> Nisam nimalo čeznula za tim da budem kućevna i zbrinuta... Međutim, imala sam veliku volju imati kuću i dom. No, moj rad prilagoditi ulozi koja je bila skrojena za žene, to nikad ne bi išlo... Dakle: biološko-erotski sasvim sretna sa svojom ženskom ulogom; duhovno-aktivno sasvim postavljena u mušku ulogu.

Još kao djevojčica, Alva se morala, zajedno sa sestrom Rut, brinuti za mlađeg brata Stiga; poslije njegova rođenja Lovise je bila gotovo nepokretna. Neovisno o tome, privilegiran položaj u obitelji uživala su braća, i to samo zato što su bili dječaci o čemu je kao 42-godišnjakinja zabilježila u svojoj nikad dovršenoj autobiografiji:

> Čudnovato je da sam se tek sada vratila na ono što mi je za vrijeme mog djetinjstva bilo važno, naime da sam bila uvelike svjesna da sam djevojčica, ali sam željela biti dječak. Da ne budem krivo razumljena: Nikad nisam imala muški stil... No, morala sam već veoma rano razumjeti da predstavlja socijalni hendikep ne biti dječak… Silnu sam emocionalnu energiju, koja bi dobro došla za rad i čisti život, potrošila na to da reagiram na umjetna ograničenja koja su postavljena ženskom rodu.

Kao siguran put do neovisnog života, lišenog bijede koja je satrla njezinu majku, Alva je prepoznala školovanje. Osnovnu školu okončala je 1916. u Eskilstunu – tamo se njezina obitelj, smjestivši se na jednom seoskom imanju, preselila 1914. iz Uppsale – no, vrata gimnazije bila su otvorena isključivo za dječake.[5]

Smatrajući da nema potrebe da Alva kao djevojka stekne više obrazovanje, roditelji su joj omogućili jednogodišnje pohađanje trgovačke škole nakon čega je, sa svega 15 godina, započela raditi u lokalnom poreznom uredu. Stamena u uvjerenju da je školovanje temelj neovisnog života, Alva je silnom energijom sama nastavila rad na svom obrazovanju. Plaću je koristila za nabavljanje knjiga. Iako se tome protivila njezina majka, uvjerena da je to mjesto izvor zaraze TBC-a koja joj je otela dva blizanca, tajno je radila i u lokalnoj knjižnici.

Ne odustajući od obrazovanja, 16-godišnja Alva se izborila za prijem u internat, ali joj je majka u napadu bijesa rastrgala prijavnicu, premda je jedan obiteljski prijatelj bio voljan dati zajam za školarinu. To je potaklo njezinog oca da za nju i još devet djevojčica, uz pristanak lokalne gimnazijske uprave, organizira privatni razred, s tim da su djevojke za školovanje morale plaćati čak 10 puta više od dječaka. Novac pozajmljen za školarinu Myrdal je ocu vraćala tako što je preko ljeta radila. No, to je nije omelo da školsko gradivo umjesto za četiri svlada za tri godine, maturiravši u Stockholmu 1922. Vrata univerziteta za nju su konačno bila otvorena, ali kroz njih Alva nije zakoračila sama.

---

5 Jer joj se obitelj neprestano selila, svoje djetinjstvo je doživjela kao "paklenski užasno". Posebno teško palo joj je preseljenje na seosko imanje nedaleko od Eskilstuna na kojem je Lovise provela svoje djetinjstvo.

Još u ljeto 1919. susrela je samouvjerenog i karizmatičnog Gunnara. Uvjerena da će s njim moći ozbiljiti brak u kojem će kreativnost i energija svakog partnera u cijelosti biti iskorištena, s njim se i zaručila, ali uz dogovor da će se vjenčati nakon što diplomiraju.

Alva je 1922. u Stockholmu započela dvogodišnji studij povijesti književnosti, nordijskih jezika i povijesti religija, dok se Gunnar posvetio studiju ekonomije i prava. Iako okrenuti različitim disciplinama, zaručnike je ujedinjavala prosvjetiteljska vjera u napredak čovječanstva putem razuma.[6] Nakon što je diplomirala, Alva se 1924. vjenčala s Gunnarom.

Preko Atlantika

Bez oklijevanja, i jedno i drugo su se, sada kao bračni par, okrenuli naprednim studijima. No, Alva će, posvetivši se studiju psihologije, uskoro iskusiti koliko je teško ujedno biti uzorna supruga, dobra majka i istaknuta stručnjakinja.

Iako je na riječima poštivao njezin intelekt i nastojanja oko karijere, Gunnar je, sasvim zaokupljen svojim napredovanjem, očekivao da će se za domaćinstvo isključivo brinuti Alva. Nije bilo tako lako prekinuti višestoljetnu tradiciju ženskog služenja i trpljenja, kako je to Alva ranije zamišljala, tim više jer je i sama, uvjerena da je njezin muž genije, dobrovoljno pristala biti njegova pomoćnica, odgovorna za tipkanje rukopisa, nabavljanje knjiga i čitanje nacrta. Nije opažala da joj to, uz okrnjenu slobodu, umanjuje vrijeme za vlastiti rast i snove. Financijska stiska priječila je Myrdalove da osiguraju pomoć kako su to činili bogataši.

Studijska putovanja – 1925. u Englesku i 1927. u Njemačku – označila su prve godine bračnog života mladog para, pružajući im priliku da u zrcalu različitih običaja i kultura propitaju svoja vlastita uvjerenja. U Engleskoj su se, posredstvom studenata iz Indije, prvi put susreli s fenomenom rasne diskriminacije.

No, presudnim za njihovo životno-znanstveno usmjerenje pokazat će se studijsko putovanje u New York (1929/30), omogućeno znanstveno-istraživačkom stipendijom "Rockfeller zaklade". Studij socijalne znanstvene metodologije na polju ekonomije bilo je Gunnarovo, a na polju socijalne i dječje psihologije Alvino zaduženje. Međutim, prihvaćanje stipendije visjelo je u zraku sve dok se Myrdalovi nisu usuglasili da sina Jana, rođenog 1927, nakon što je Alva ranije doživjela pobačaj,

6 Dijeleći zazor prema neo-darvinistima, raspravljali su o autorima poput J. J. Rousseaua, J. S. Milla, Th. Hobbesa i D. Ricarda. Uzor obiteljsko-profesionalnog života bio im je bračni par – ujedno znanstveno-istraživački tim – Beatrice i Sidnaya Webba, utemeljitelja "Londonske škole ekonomije i političkih znanosti".

povjere svojim roditeljima. Alva se, za razliku od muža, osjećala "kažnjenom" odvojenošću od sina.

Prije putovanja u SAD, bračni par je proveo tri mjeseca u Londonu. Dok je Gunnar započeo djelo koje će postati klasik – "Politički element u razvoju ekonomske teorije" – Alva se latila pisanja disertacije o Freudovoj teoriji snova, pokazujući sve veće zanimanje za razvoj i školovanje djece, o čemu svjedoči pripremanje stručnog istraživanja "Emocionalni faktori u obrazovanju".

Smjestivši se u listopadu 1929. na univerzitetu "Columbia" u New Yorku, bračni par Myrdal se nenadano našao posred razornog socijalno-političkog zemljotresa, izazvanog slomom njujorške burze. Dok je vlada katastrofu nemoćno promatrala, skrivajući se iza otrcanih fraza, na stotine tisuća ljudi preko noći je ostalo bez posjeda i nade. Osuđujući jaz između bogatih i siromašnih, povezan s rasnom diskriminacijom, Myrdalovi su započeli osmišljavati praktične socijalne politike koje bi, suzbijajući bijedu, iznova "nastanile" pravdu u američkom društvu. Specifičan izvor odgovornosti za Alvu su bila njezina socijaldemokratska uvjerenja.

Zagovarajući nužne socijalno-političke reforme, Myrdalovi su opominjali da izvorna zadaća socijalnih znanosti nije zadovoljenje znatiželje o tome kako funkcionira društvo nego poboljšanje društva. Temelj politike mora biti znanstveni rad jer samo racionalizirane i oznanstvenjene političke mjere mogu jamčiti djelotvorne reforme.[7] Na povezanosti (socijalne) znanosti i politike, Myrdalovi će temeljiti i reformu javnih politika u Švedskoj, prenijevši time na kreativan način utjecaj američke na švedsku sociologiju.

Na Alvu je veliki dojam ostavilo gostoprimstvo američke akademske zajednice, prije svega pomoć i ohrabrenje koje kao žena nikad ranije nije iskusila, a to će pridonijeti da pitanje položaja žena postane jedno od težišta njezinog rada.[8]

Poslije 6-mjesečnog angažmana na Univerzitetu, Myrdalovi su 6 mjeseci proveli putujući SAD-om. Alvinu pažnju zaokupili su poglavito dječji vrtići, povezani s univerzitetima, na kojima su se poučavala nova saznanja o razvoju djece, ali i nove metode njihova obrazovanja. Da je to ozračje bilo iznimno plodno, potkrepljuje

7 Paradigmatičan primjer stavljanja socijalne znanosti u službu politike predstavlja Gunnarovo djelo "Američka dilema – crnački problem i moderna demokracija" iz 1944. Na temelju podataka iz empirijskih istraživanja, Gunnar je američku javnost sučelio s rasnom diskriminacijom kao relevantnim problemom društveno-političkog sustava s negativnim ekonomskim, socijalnim, političkim, pravnim i psihičkim posljedicama. Dokumentirajući raskorak između vrijednosnog sustava načelno proklamiranog u Americi i konkretne zbilje tamošnjeg crnačkog stanovništva, liberalnim snagama je posredovao znanstveno utemeljeno "oruđe" za ozbiljenje emancipacije crnačkog stanovništva. Vrhovni sud SAD-a se pri dokidanju rasne segregacije u školama 1954. pozvao na to djelo.

8 Alvin domaćin u SAD-u bio je sociolog R. Lynd koji je sa svojom suprugom činio intelektualno-istraživački tim. Značajnom će se pokazati također njezina suradnja s dječjom psihologinjom Ch. Bühler i sociološkim intelektualno-istraživačkim timom, ujedno bračnim partnerima, Dorothy i Williamom Thomasom.

Alvin popis o 15 mogućih interdisciplinarnih istraživačkih tema čija je povezujuća nit, uz psihologiju, bila problematika obrazovanja, dječjeg razvoja i položaja žena.

Prije nego što su se 1931. definitivno vratili u Švedsku i nastanili u Stockholmu, Myrdalovi su 1930/31. proveli u Ženevi. Gunnar je prihvatio poziv da poučava na fakultetu što je Alva iskoristila za pohađanje studija dječje psihologije i pedagogije. Iako im se pridružio Jan, zajedno s mlađom Gunnarovom sestrom, radost ponovnog ujedinjena obitelji zasjenio je Alvin drugi pobačaj i operacija kojom joj je uklonjen tumor. Na ponavljanje zahvata nije pristala jer bi joj onemogućio rađanje djece, "iako u majčinstvu nipošto nije vidjela najveći stupanj ženskog sebeozbiljenja".

Po povratku u domovinu, Myrdalovi su s početka doživjeli osporavanje u akademskim krugovima, i to prije svega Alva čiju je disertaciju nasljednik njezinog preminulog mentora sasvim diskvalificirao s argumentom da je tema radnje, kao i sam Freud, bezvrijedna. Ne želeći se poslušnički prilagoditi, Alva je privremeno odustala od magisterija pred kojim se nalazila.

Dok je Gunnara čekao stari profesorski posao na Univerzitetu, Alva je sama morala osmisliti prostor za profesionalni angažman.

Još 1931. utemeljila je "Seminar za treniranje roditelja u odgajanju djece" što je predstavljao početak njezinog kreativnog prijenosa progresivnih obrazovanih ideja iz SAD-a u Švedsku. Pored toga, 1932. započela je studij filozofije i pedagogije u Uppsali koji je 1934. okrunila magisterijem iz pedagogije. Iako pola radnog vremena, od 1932. radila je i kao pomoćnica u zatvorskoj psihijatrijskog klinici u Stockholmu.

Na temelju sve intenzivnijeg angažmana oko poboljšanja društveno-političkog položaja žena, od 1932. od 1934. bila je zamjenica predsjednice "Kluba zaposlenih žena", poduzimajući time prve korake prema ozbiljenju svog sna o mogućnosti povezivanja zaposlenosti i majčinstva za žene: "Stara rasprava o pravu udanih žena da rade prometnula se u borbu zaposlenih žena za pravo da se udaju i imaju djecu!"

No, u središte društveno-političkih previranja u Švedskoj 1930-ih, koja su iznjedrila švedski model države blagostanja, Myrdalovi će se naći nakon što 1932. zajedno pristupe Socijaldemokratskoj stranci (SAP).[9] Zapravo, teško da postoji bračni par intelektualaca koji je izvršio društveno-politički utjecaj lokalnog i globalnog karaktera mjerljiv s onim Myrdalovih.

9 Prevladavajući "mračnu" stranu socijalizma i kapitalizma, SAP je u Švedskoj kapitalu jamčio ekonomsku slobodu, ali uz državne mehanizme koji su podjelu profita usmjeravali u korist siromašnih.

Politika Myrdalovih

Prvi izazov s kojim se sučelila SAP bila je niska stopa fertiliteta u Švedskoj između dva svjetska rata, uzrokovana poglavito svjetskom ekonomskom krizom, a tim više mučna jer je riječ o površinom velikoj zemlji s relativno malim brojem stanovnika.

Na taj društveno-politički iznimno relevantan izazov, SAP je reagirala novom obiteljsko-populacijskom politikom koja je bila u izravnoj funkciji politike blagostanja u okrilju nastajuće države blagostanja. No, zakonskom izglasavanju konkretnih mjera nove obiteljske politike 1930-ih i 1940-ih preduvjet je bilo njezino osmišljavanje za što je, uz Ellen Key[10], poglavito zaslužan bračni par Myrdal.

Oslanjajući se na njezinu dugu liberalističku tradiciju u Švedskoj, svoje viđenje obiteljsko-populacijske politike, socijalno-pronatalitetno usmjerene, Myrdalovi su iznijeli u zajedničkoj knjizi "Kriza u populacijskom pitanju", koja je svjetlo dana, postavši manifestom "švedske države blagostanja", ugledala 1934.

Humanitarno orijentirana, obiteljska politika Myrdalovih počivala je na dvije pretpostavke: nužnosti provođenja znanstvenih istraživanja različitih, a uzajamno povezanih aspekata razvoja stanovništva prije donošenja bilo kojeg zakona koji se tiče stanovništva, napose nataliteta i dobrovoljnog roditeljstva – "Svako dijete treba biti željeno dijete!" – što je podrazumijevalo planiranje obitelji temeljem umjetne kontrole rađanja (legalizacija kontracepcije) čime je ujedno prosijecan i put ženskoj seksualnoj slobodi.

Smatrajući da bi švedsko društvo moralo funkcionirati kao uzorna "narodna kuća" prema načelima "jednakosti, suradnje, pomoći i solidarnosti", Myrdalovi su u središte svoje socijalne obiteljsko-populacijske politike stavili djecu kao jedinstven kapital koji država mora čuvati i u koji mora ulagati. Pri tome su preferirali obitelj "srednje veličine" jer svojim članovima može osigurati kvalitetan život.

Planirali su da put do povećanja fertiliteta za 25 posto popločaju sustavne i opsežne intervencije države u obitelj. To je konkretno podrazumijevalo niz inovativnih i za to vrijeme radikalnih mjera: dječje dodatke, besplatnu porodnu njegu, plaćen dopust za trudnice, stambene aranžmane za brojne obitelji, najamnine prema veličini obitelji, bračne potpore, pomoć samohranim majkama, zaštitu zaposlenih žena, legalizaciju kontracepcije, zdravstveno-reproduktivno obrazovanje u srednjim školama, besplatnu zdravstvenu skrb, besplatnu užinu u školama, zabranu otpuštanja žena s posla u slučaju trudnoće i dopuštanje abortusa na zahtjev.

10 Ellen Key (1849-1926), švedska feministkinja, zagovornica pristupa obrazovanju i roditeljstvu usmjerenog na djecu i ženskog pravo glasa, autorica knjige o obrazovanju "Stoljeće djeteta".

Neotuđivu sastavnicu socijalne obiteljsko-populacijske politike Myrdalovih činile su, zahvaljujući Alvi, mjere za osiguranje jednakosti žena u svim sferama života, uključujući i političku, što će Alvu naposljetku učiniti simbolom borbe za ženska prava u Švedskoj:

> Žene u politici nisu toliko svjesne moći. Budući da mi žene u povijesti nikad nismo imale političku moć, za njom i ne težimo. Sučelice u svim dijelovima svijeta prevladavajućoj tendenciji prema politici moći, upravo bi to trebao biti razlog da se žene politički snažnije angažiraju... Kao političarke, mi žene nipošto nismo veći idealisti od muškaraca, ali smo u pravilu poštenije.

Nastojeći oblikovati švedsku državu blagostanja kao mjesto prijateljski nastrojeno prema ženama, Alvi je prije svega bilo stalo do pomaganja ženama da u isto vrijeme djelotvorno odgovore na dvije uloge: radnice i majke. Promovirajući obitelj s dva hranitelja, zaposlenim ocem i majkom, osmislila je različite kolektivne servise (kolektivne kuće, kolektivne restorane, dnevne centre za čuvanje djece…) čija je prvenstvena zadaća bila pomaganje zaposlenim majkama u skrbi za djecu. Pored toga, promovirajući preraspodjelu obiteljskih dužnosti, zagovarala je i djelatno sudjelovanje očeva u kućnim poslovima i brizi za djecu.

Iako će nedugo poslije objavljivanja pokrenuti i sadržajno odrediti reformu socijalne legislative, i to ne samo u Švedskoj nego u čitavoj Skandinaviji, "Kriza u populacijskom pitanju" će, suprotno očekivanju autora, isprva izazvati silna osporavanja, poglavito iz konzervativnih krugova. Još uvijek je bilo nezamislivo da netko, a pogotovu žena, javno progovori o tabuiziranim temama, kao što je seksualnost, a kamoli da pri tome zagovara legaliziranje kontracepcije.

Ne zadovoljavajući se pukim teoretiziranjem, Myrdalovi su se, putujući Švedskom, posvetili promoviranju knjige da bi za znanstveno utemeljene političke mjere svoje obiteljsko-populacijske politike, izložene u knjizi, pribavili nužnu legitimaciju u javnosti. Stekavši reputaciju stručnjaka u javnim politikama povezanim s obiteljsko-demografskim pitanjima, Myrdalovi su, sjedinjujući u sebi ulogu znanstvenih stručnjaka, političkih kreatora javnih politika i agitatora, premostili jaz između znanstvenika i političara, ali i između znanstvenika i javnosti.[11]

Iako su kritike knjige s posebnom žestinom usmjeravane na nju kao ženu[12], Alva je tijekom tih putovanja počela raskrivati ne samo dar da specifičnim obrazlaganjem

11 Za uspjeh politike Myrdalovih, kao i za sam koncept države blagostanja, uvelike je zaslužan u oba smjera "prohodan" komunikacijski krug: znanstveni stručnjaci – političari – javnost. Funkcionalnost tog komunikacijskog kruga bila je izvor trajnog nadahnuća za znanstveni rad Myrdalovih.

12 Nerijetko su na promocijama razbješnjeni slušatelji nastojali ušutkati Alvu, prigovarajući joj posebice što je, radeći na promoviranju knjige, zapostavila čak i svoju kćerku Sisselu, rođenu 1934, koja će kasnije, kao filozofkinja, napisati brižan prikaz Alvinog života: "Alva Myrdal: Kćerkina sjećanja". Nekim su Alvinim kolegicama muževi zabranili da s njom razgovaraju, dok je Gunnar denunciran kao Alvin "mentor" pri ispisivanju knjige.

ideja pridobije javno mnijenje nego i nepokolebljivost pri zagovaranju svojih ideja čak i usred neprijateljski nastrojenog okružja.

Strastvenim promoviranjem "Krize u populacijskom pitanju", Myrdalovi su javnost naposljetku pridobili za svoje inovativne političke mjere koje su prevladavale slijepo robovanje tradiciji. Time su ujedno probudili solidaristički duh, koji je premostio ponor između socijalnih klasa u Švedskoj, iako su iz konzervativnih krugova optuživani da knjigom promoviraju individualizam koji će razoriti društvo.

Nije prošlo dugo, a Gunnar i Alva su uvršteni u niz vladinih povjerenstava zaduženih za razrješenje obiteljsko-populacijskih pitanja što im je omogućilo da politički implementiraju reforme koje su uvelike sami osmislili.

Još 1935. Alva je uključena u vladino "Povjerenstvo za populaciju i stanovanje", a u razdoblju od 1935. do 1938. bila je predsjednica "Državnog povjerenstva za zaposlenje žena". U nastojanjima oko zaposlenja žena pomogla joj je i pozicija zamjenice predsjednice švedske "Organizacije zaposlenih i stručnih žena" koju je vršila od 1935. do 1936. Pri tome se Alva nije oslanjala isključivo na političku moć i preobrazbu mentaliteta nego i na usklađivanje prilika na samom tržištu radne snage s feminističkim vrijednostima. Za promoviranje svojih ideja koristila je i socijaldemokratski mjesečnik za žene "Jutarnji povjetarac" čija je urednica bila od 1936. do 1938.

Alvina temeljna namjera, bilo kao političarke, bilo kao spisateljice, bila je usklađivanje demokratske socijalne politike s feminističkom koncepcijom ženskih prava. Pošlo joj je za rukom učiniti feminizam jednim od bitnih političkih zadataka, ali i ojačati modernističko-emancipatorske težnje žena, kako doma tako i na poslu. Sloganom "Zaposlenim ženama pravo na djecu i brak!" izvršila je utjecaj ne samo na ženski pokret već i na cjelokupno švedsko društvo. Nikad se nije ustručavala javno prokazati poslodavce ili političare koji su ženama priječili puno sudjelovanje u socijalno-političkom životu.

No, Alva nije zanemarila niti svoje zanimanje za pitanje obrazovanja. Godine 1936. utemeljila je "Socijalno-pedagoški institut za predškolske učitelje" čija je ravnateljica bila do 1948. Misija Instituta bila je osiguranje modernog obrazovanja za djecu putem stvaranja profesionalno-kreativnog učiteljskog kadra. Preduvjet da se bude učitelj/ica više nije bio samački život niti su brak i roditeljstvo bili razlog da se napusti učiteljsko zvanje. Oslanjajući se na američka iskustva, Alva je naglašavala nužnost permanentnog obrazovanja učitelja, a rad u Institutu priskrbio joj je reputaciju stručnjakinje u polju predškolskog obrazovanja.

Iako se uz Jana sada morala brinuti i za Sisselu, bilo joj je daleko lakše nego ranije. Povoljnija ekonomska situacija omogućila joj je unajmljivanje osoblja za pomoć i osmišljavanje idealnog okružja za razvoj njezine djece u novom stanu smještenom u predgrađu Stockholma. No, kao stručnjakinja za razvoj djece, sebi je nametala sve veće opterećenje, smatrajući da bi morala "proizvesti" sretnu,

prilagođenu i vještinama urešenu djecu kao što se od djece zubara očekuje da imaju zdrave i lijepe zube.

Ugled Myrdalovih dodatno je ojačala činjenica da se "politika Myrdalovih" pokazala učinkovitom. Legaliziranje kontracepcije za posljedicu je imalo, suprotno prognozama konzervativaca, "baby boom". Zahvaljujući kolektivnim servisima, kao što su dnevni centri za čuvanje djece, žene su preplavile tržište radne snage da bi danas oko 85 posto švedskih žena bilo zaposleno. U velikoj mjeri unaprijeđeni su i švedski uvjeti stanovanja.

U suprugovoj sjeni

Kad je izgledalo da je život Myrdalovih ušao u mirnije tokove, Gunnara je 1938. pozvala zaklada "Carnegie" u New York da bi iz perspektive moderne demokracije istražio crnačko pitanje u SAD iz čega se izroditi njegovo djelo "Američka dilema"

Budući da je Alva nesebično zanemarila svoje planove u korist muževljevih, Myrdalovi su se već u jesen 1938. našli u New Yorku. Dok je Gunnar bio zaokupljen svojim istraživanjem, Alva je započela rad na svojoj knjizi "Nacija i obitelj" koja će u Švedskoj biti objavljena 1941, a u Engleskoj 1945. U njoj je prikazala švedska reformska iskustva u socijalnoj obiteljsko-populacijskoj politici, pozivajući druge nacije da uče iz tog "eksperimenta". Bila je uvjerena da je ključ napretka demokratska narav Švedske.

Slično kao rasna diskriminacija, argumentirala je Alva, pitanje ženskog statusa u društvu predstavlja ozbiljan "socijalni problem" svjetskih razmjera, jer povređuje jednakost kao temeljno načelo demokracije, iako toga većina ljudi još nije svjesna.

Propitujući prijepore između socijalnih prava građana i ženskih prava, sustavno je izložila feminističku viziju države blagostanja, zaključujući da feministička perspektiva mora biti sastavnica svake primjerene teorije države blagostanja, a samim time i demokracije uopće. Kao osvjedočena demokratkinja, isticala je da će demokracija bez integriranja ženskih prava u bitnome biti okrnjena, ali i da je samo obiteljsko-populacijska politika demokratske države u stanju stvoriti "novu utvrdu za udane žene da se bore za svoje pravo na posao": "Prisilni celibat ili sterilitet zaposlenih žena znak je nesposobnosti društva da se prilagodi modernim uvjetima. Demokratska populacijska politika treba, dakle, iznova poduprijeti udane žene u njihovom pravu na rad."

Kao prve korake na dugom putu poboljšanja statusa žena, zagovarala je jednake plaće muškarcima i ženama za jednak posao, uključujući plaćeni dopust s posla za trudnice. Pored toga, podvrgavajući analizi prokreaciju u modernim društvima, skretala je pažnju na nemogućnost odvajanja osobnih i ekonomskih motiva da se

imaju djeca. Konkretne mjere socijalnih javnih politika koje je zagovarala odavale su nastojanje oko suzbijanja siromaštva i patnje, ali i oko promoviranja načina života za kojim ljudi mogu težiti.

Za vrijeme boravka u New Yorku od 1938. do 1940, Alva je, osim što je bila zamjenica predsjednice "Međunarodne federacije zaposlenih i stručnih žena", pohađala studij statistike na Učiteljskom koledžu pri "Columbia University".

Izbijanje II. svjetskog rata, konkretno njemačka okupacija Danske u travnju 1940, nagnala je bračni par Myrdal da se s djecom već u svibnju vrate u Švedsku.

Švedska neutralnost omogućila je Alvi da zajedno sa suprugom 1941. objavi knjigu "Kontakt s Amerikom" u kojoj su poticali sugrađane, sučeljene sa sve većim prijetnjama demokraciji, da još budnije čuvaju slobodu i demokratska načela. Stavljajući pred njih kao uzor otvorenost i idealizam američkog društva, uvjeravali su sugrađane da je došlo vrijeme da svaki pojedinac u javnosti odvažno progovara kritički, bez čega je očuvanje demokracije nezamislivo, ne pošteđujući pri tome kritike švedsku sklonost formalizmu i kolotečini.

Po povratku u domovinu, Alva je iznova preuzela niz dužnosti, posvetivši se prije svega, kao zamjenica predsjednice "Povjerenstva švedskih civilnih organizacija za kulturnu pomoć Europi", pomoći izbjeglicama. Postavši član "Nacionalnog povjerenstva za tržište radne snage" (1940-1948), ponovno je zauzela i poziciju predsjednice švedskog "Udruženja zaposlenih žena" (1940-1942).

No, lom u Alvinoj karijeri iznova će izazvati Gunnar, otputovavši u veljači 1941. iznova u New York. U listopadu 1941. pridružit će mu se i Alva, osjećajući da nema izbora, iako je kasnije žalila zarad toga, i to ne samo zato jer je u Švedskoj ostavila sada već troje djece, starosti 14, 6 i 4[13] godine, nego i zato jer je to predstavljalo još jedno prilagođavanje suprugovim planovima.

Kad se zajedno za suprugom u listopadu 1942. iznova vrati u domovinu, između Gunnara i 15-godišnjeg Jana, buntovnički raspoloženog tinejdžera, izbit će pravi "rat" koji će okončati Janovim napuštanjem obiteljskog doma; umjesto da studira, izabrao je raditi kao novinar. To je na poseban način pogodilo Alvu koju je i dalje okupiralo nastojanje da kao stručnjakinja za razvoj djece ima "savršenu obitelj".

Iznova u domovini, Alva je započela pisati novinske kolumne koje su svojom strukturom odražavale njezin način sučeljavanja s problemima, bilo u ulozi znanstvenice ili političarke, što se kod nje uvelike preklapalo. Bespoštedni realizam – trijezan opis problema, prožet znanstveno utemeljenim podacima – prerastao je u nepatvoren optimizam – podastiranje konkretnih mjera koje bezuvjetno treba poduzeti.

13 Kaj se, kao treće dijete Myrdalovih, rodila 1936.

Do okončanja rata, zajedno s Gunnarom, radila je na socijalnom integriranju izbjeglica i planiranju poraća, i to prije svega s pozicije člana stranačkog "Povjerenstva za nacrt poratnog programa" (1943) i člana državnog "Povjerenstva za nacrt međunarodne poratne pomoći i ponovne izgradnje" (1943-1944).

Kao jedna od vodećih javnih figura u Švedskoj i zagovornica progresivnih obrazovnih metoda, Alva je 1946. namještena u "Kraljevsko povjerenstvo za školstvo", zaduženo za provođenje školske reforme u Švedskoj. Nova pozicija joj je omogućila da svoje viđenje obrazovne reforme, uvelike određeno američkim iskustvom, u značajnoj mjeri pretoči u novu obrazovnu legislativu. Dodatan autoritet u obrazovnim pitanjima priskrbilo joj je, također 1946, imenovanje na poziciju predsjednice "Svjetske organizacije za obrazovanje predškolske dijete – OMEP" koju je sama utemeljila.

Godinu ranije Alva je čak povukla svoje ime s liste kandidata za poziciju ministra obrazovanja. Povod za to bila je opravdana pretpostavka da će mjesto ministra trgovine biti ponuđeno Gunnaru. Znajući da predsjednik vlade i jedno i drugo kao bračne partnere ne bi mogao uključiti u svoj kabinet, Alva je, iznova se žrtvujući za suprugovu karijeru, u korijenu sasjekla realnu mogućnost da postane ministrica.

Kao ministar, Gunnar nije bio niti izbliza uspješan kao u akademskom svijetu. Bezobzirne kritike izazvat će 1947. ponovnim uvođenjem racioniziranja potrošnje, a njima neće izmaći niti Alva. Mediji su je, otkrivši da je dan prije uvođenja racionalizacije kupila veću količinu kave, optužili za stvaranje prehrambenih zaliha. Jer se kritika nije ticala ideja nego njezine osobnosti, bila je silno povrijeđena. Da je riječ o nesporazumu, javnost je s mukom uvjeravala, podastirući dokaze o dugogodišnjoj praksi kupnje u velikim količinama, ali i ističući muževljevu nemarnost za sve ono što se tiče doma, pa i spram kupovine.

Iako su bili protiv njegove logike, hladni rat će Myrdalovim otvoriti put na međunarodnu političku pozornicu. Tragajući za stručnim suradnicima iz neutralnih zemalja da bi im pružio priliku uobličavanja međunarodnih odnosa, Tryge Lie, generalni sekretar UN-a, Gunnaru je 1946. ponudio mjesto direktora Odjela za socijalne poslove UN-a sa sjedištem u New Yorku. Nakon što je Gunnar nije prihvatio, s obrazloženjem da je područje njegova stručnog rada ekonomija, ta je pozicija ponuđena Alvi, koja je također nije prihvatila, ispričavajući se da bi zaposlenje u New Yorku teško palo njezinoj obitelji.

Nakon što je 1946. kao švedska zastupnica sudjelovala na konferenciji UNESCO-a u Parizu, Alvi je 1947. ponuđeno mjesto pomoćne direktorice UNESCO-a sa sjedištem u Parizu, prilagođeno njezinom stručnom polju rada. Budući da se Gunnar, bez sluha za njezinu karijeru, nije želio preseliti u Pariz, Alva je, ne želeći napustiti obitelj, bila prisiljena na ponudu odgovoriti negativno. No, nedugo potom, Gunnaru je ponuđena pozicija predsjednika Ekonomskog povjerenstva UN-a za

Europu (EEC), smještenog u Ženevu, što je prihvatio bez oklijevanja. Zanemarujući po običaju sebe, Alva je od 1947. do 1949. sa suprugom živjela u Ženevi.

Budući da kao strankinja nije mogla raditi u Švicarskoj, a temeljem propisa protiv nepotizma niti u UN-u, Alva se kao 45-godišnjakinja, razdoblju u kojem muške karijere u pravilu dosežu vrhunac, sučelila s gotovo posvemašnjim umanjenjem javne i stručne uloge. O njezinoj nutarnjem hrvanju svjedoči naslov predavanja koje je izgovorila u UN-u – "Višak energije udanih žena" – ali i naslov nove knjige na kojoj je počela raditi – "Dvije ženske uloge: dom i posao".

Iako će prvo izdanje te knjige u suautorstvu s Violom Klein, jednom od prvih engleskih sociologinja, svjetlo dana ugledati tek 1956. u Engleskoj, Alva će baš po njoj steći ugled među sociolozima.

Dok je Alva, na temelju državnih i organizacijskih kontakata prikupljala podatke o ženama na tržištu radne snage, Viola se, oslanjajući se na svoju statističku preciznost, pobrinula za prikazivanje i interpretaciju podataka. Iako je isprva kritizirana kao "odveć američka", i to zarad naglašavanja važnosti empirijskih podataka, knjiga je, doživjevši prijevode na njemački, španjolski, švedski, nizozemski i japanski, sljedeće desetljeće korištena kao ključni sociološki udžbenik o ženama u socijalnim strukturama.

Privlačeći jednako pažnju političara, zaduženih za oblikovanje javnih politika, i šire javnosti, knjiga je, podastirući podatke iz četiri zemlje, raskrila trendove u ženskom zapošljavanju od 1900. do 1950. Komparativnom sintezom empirijskih podataka i praktičnih preporuka za podupiranje ženskog spajanja posla i brige za djecu u svim aspektima javnog života, knjiga je pozivala na "re-definiciju ženske uloge u društvu". Ne samo da je učinila pitanje roda središnjim za demokratske javne politike nego je uvelike pridonijela razvoju koncepcije moderne ženskosti. Kao i u ranijim djelima, Alvi je prije svega bilo do toga da ocrta demokratske socijalne politike suglasne s progresivnom feminističkom koncepcijom razvijanja ženskih prava. Zajedno s Violom, zagovarala je kompromisno rješenje ženske dileme između dviju uloga; žena se tako, umjesto da i jednu i drugu ulogu preuzme u isto vrijeme, isprva može posvetiti domu, a kad njezina djece dosegnu dob od oko 9 godina, okrenuti karijeri.[14]

Bez mogućnosti zaposlenja, Alva je, uvelike okrenuta sebi, za boravka u Ženevi čitala djela francuske književnice i filozofkinje, feministički orijentirane, Simone de Beauvoir. Pogled na spisateljičin život, literarno opisan u autobiografskim djelima –

14 Iako je Alva, o čemu zorno svjedoči knjiga "Dvije ženske uloge: dom i posao", u nezanemarivoj mjeri pridonijela razvoju sociološke misli u 20. stoljeću, što uvelike premašuje puko etabliranje američke sociologije u Švedskoj, njezino je ime još uvijek sasvim marginalizirano u znanstvenoj literaturi i školskim udžbenicima sociologije. Pokazatelj je to u kojoj mjeri, temeljem patrijarhalnih postavki, i unutar same sociologije još uvijek prevladava sustavno potiskivanje ženskih prinosa sociologiji. Žensku povijest sociologije tek treba ispripovijedati.

"Uspomene dobro odgojene djevojke" i "U najboljim godinama" – Alvi je pomogao da konačno s distance kritički promotri svoju relaciju prema Gunnaru, tim više jer je u spisateljici prepoznavala sebe, posebice u njezinoj želji da svoj život sasvim preda Sartreu, svom životnom suputniku. Pred njezinim očima iznova su izronile sve predivne poslovne prilike koje je propustila i sve životne neprilike kojim je izložila djecu dok se bezuvjetno žrtvovala za muževljevu karijeru. Pogleda upravljenog na prošlost, sebe je s gorčinom doživjela kao "muževljev privjesak", jer je njegovim željama i planovima na "apsurdan" način udovoljavala preko 20 godina.[15]

No, ta realistična spoznaja, umjesto da je slomi, nagnala ju je da svoj život konačno uzme u svoje ruke. Njezina nova metafora o njoj i Gunnaru, kao bračnim partnerima, svjedoči o dogođenom obratu: "Bračni partneri kao bojni brod sa usuglašenim, ali odvojenim misijama u nesigurnom svijetu."

Iako već 47-godišnjakinja, Alva je tek sada u pravom smislu započela svoju karijeru koja će doseći neslućene razmjere. Početni korak u tom smjeru predstavljalo je Alivno prihvaćanje ponude da preuzme poziciju ravnateljice Odjela za socijalne poslove UN-a – treća pozicija po važnosti u toj organizaciji – koja joj je iznova ispostavljena 1949. Tada je, prvi put otkada je kao 17-godišnjakinja susrela Gunnara, na prvo mjesto stavila samu sebe i svoj posao. U ranu jesen 1949, ostavljajući Gunnara s dvije kćerke u Ženevi, Alva je, doputovavši u New York, započela raditi kao najviše rangirana žena u UN-u.

San o neovisnosti, začet u ranoj mladosti, za Alvu je konačno postajao stvarnost. O ekonomskoj, intelektualnoj i socijalnoj neovisnosti, kakvu dotad nikad nije iskusila, a u kojoj je mogla nesmetano uživati, jer joj je obitelj bila zbrinuta, Alva je, i sama zatečena, pisala muževljevoj sestri: "Nikad nisam imala priliku sličnu ovoj da mogu činiti i biti ono što jesam; to predstavlja takvo 'raskrivanje' da zapanjuje čak i mene samu."

Obzorje njezinog rada, usredotočeno do tada na SAD i Europu, sada je poprimilo svjetske razmjere. S jednakom nepokolebljivošću, Alva je socijaldemokratske vrijednosti, ugrađene u švedski model države blagostanja, nastojala učiniti temeljem djelovanja UN-a, ali i međunarodne politike uopće.

15 Alva će se o problematičnoj strani svog odnosa sa suprugom kćerki u staračkim danima povjeriti ovim riječima: "Jesam li bilo kad svoj život trebala radikalno promijeniti? Kad se sad osvrnem natrag, sebi moram postaviti pitanje posebice za dvije situacije. I jedan i drugi put to bi značilo rastavu. No, zašto ne? To je pitanje koje moram sama sebi postaviti. Bila sam, međutim, lojalna." No, posvjedočit će joj i to da je u njihovom odnosu nadjačala duboko povezanost kad su iznova počeli živjeti jedno kraj drugog u Indiji: "Ne postoji niti jedan drugi čovjek na ovom svijetu s kojima sam mogla slaviti takve 'talk feasts'".

Protiv naoružanja

Kao ravnateljica Odjela za socijalne poslove UN-a, Alva je bila zadužena za usuglašavanje projekata povezanih s ljudskim pravima, slobodom informiranja, položajem žena, zlouporabom droga i populacijskim rastom. Na taj je način postala jedna od ključnih nositelja oblikovanja svjetske socijalne politike putem politika UN-a.

Premještena na poziciju ravnateljice Odjela za socijalne znanosti UNESCO-a, 1951. se preselila u Pariz. Pored nadgledanja velikog projekta o rasizmu, radila je na ponovnom ustrojavanju socijalnih institucija razorenih tijekom rata i stvaranju novih istraživačkih struktura, uključujući univerzitete, u zemljama koje su istom stekle neovisnost. U nastojanju da ženama osigura pristup kontracepciji imala je, uz zagrižene protivnike (komunistički blok i Katolička crkva), malo saveznika.

Posebno važnim pokazat će se njezino putovanje u Indiju 1952.

Pažnju joj je poglavito privukla gandijevska filozofija nenasilja. Javno je sugerirala da se u njoj krije rješenje sukoba oko Kašmira, ali i napetosti između Sjeverne i Južne Koreje. Tim potezom začeto je njezino dugogodišnje prijateljstvo s prvim indijskim predsjednikom J. Nehruom, također pristalicom gandijevske filozofije nenasilja. Kao protivnica blokovske podijele svijeta, Alva je odobravala njegova nastojanja da sačuva neutralnost Indije, jedne od ključnih poluga pokreta nesvrstanih, sučelice pritiscima SAD-a i SSSR-a.[16]

Ne slučajno, Alva je 1956, kao prva žena, imenovana švedskom veleposlanicom u Indiji. Kao veleposlanica, zalagala se za međunarodno povezivanje, toleranciju i uzajamno priznanje što joj je 1981. priskrbilo "Nehruovu nagradu za međunarodno razumijevanje".

Boravak u Indiji otvorio joj je oči za problem povezivanja demokratskog i socijalnog razvoja. Potaknuta tim otkrićem, Gunnaru je, u međuvremenu pristiglom u Indiju, značajno pomogla u stvaranju "Azijske drame – Istraživanja o siromaštvu nacija" iz 1968. Dok je u "Američkoj dilemi" bila stavljena u službu suzbijanja rasne diskriminacije, socijalna znanost je u "Azijskoj drami" poslužila suzbijanju diskriminiranja siromašnih zemalja. Bio je to prvi Alvin prinos razvoju novog internacionalizma koji je naglašavao obveze Zapada spram osiromašenih nacija Trećeg svijeta. Solidarnost prakticirana unutar nacionalne države blagostanja mora premašiti njezine granice da bi, uspostavom socijalno-političke jednakosti siromašnih i bogatih nacija, bio stvoren "svijet blagostanja".

16 Podržavanje neutralnosti kao legitimne pozicije u hladnom ratu nije posvuda bilo odobravano. Alvi će tako jednom prilikom biti uskraćen ulazak u SAD, i to bez obrazloženja, iako je za to posjedovala sve potrebne dokumente, uključujući i diplomatsku putovnicu.

Po povratku u Švedsku 1961, Alva je pokrenula kampanju za europsku pomoć zemljama u razvoju. Ustrajnim poticanjem ljudi i vlada da smanje socijalni jaz između bogatih i siromašnih nacija pomoću globalnog mišljenja, smanjenja trgovinskih barijera i provođenja nužnih reformi, pitanje siromaštva i gladi učinila je jednom od bitnih političkih zadaća u Švedskoj, ali i na međunarodnoj političkoj pozornici. U knjizi "Naša odgovornost prema siromašnim ljudima" iz 1961. orisala je "znanstveni pristup međunarodnom socijalnom blagostanju".

Kao 59-godišnjakinja s reputacijom ugledne diplomatkinje, Alva je 1962. izabrana u švedski parlament. Nedugo potom, sučelit će se s novom zadaćom koja će je zaokupiti do konca života – razoružanjem: "Kad sam s tim počela više se nisam mogla prestati pitati o onome 'zašto' i 'kako' tako nečega nerazumnog kao što je to utrka u naoružanju." Povod za to bio je upit švedskog ministra vanjskih poslova u kojem je od nje tražio program s konkretnim mjerama usmjerenim razoružavanju.

Alvin plan, izložen na zasjedanju Generalnog vijeća UN-a, temeljio se na ideji stvaranja "ne-atomskog kluba".

Racionalno utemeljen, polazio je od toga da su utrkom u nuklearnom naoružanju ugrožene sve zemlje. Sukladno tome, zagovarao je da i "slabije sile" moraju biti uključene u raspravu o testiranju i kontroli nuklearnog naoružanja. Obveza zemalja-članica "ne-atomskog kluba" bila bi odustajanje od postojeće ili planirane proizvodnje nuklearnog oružja, ali i zabrana ulaska tog oružja na njihov teritorij čime bi se stvarala područja slobodna od nuklearnog oružja. Da je plan ocijenjen izvrsno, govori činjenica da je Alva postala savjetnica za razoružanje švedskog MVP-a.

Nakon "kubanske krize", koja je toliko zaoštrila odnose svjetskih velesila da je opći nuklearni rat bio na pomolu, na poticaj UN-a je u ožujku 1962. s radom započeo "Komitet osamnaest nacija za razoružanje" (ENDC) iz kojeg će se, u nekoliko etapa, razviti "Ženevska konferencija za razoružanje" (CD), jedini trajni i svjetski reprezentativan pregovarački forum za razoružanje, kontrolu i suzbijanje oružja. U radu ENDC-a, usmjerenog uspostavljanju dijaloga između SAD-a i SSSR-a na vrhuncu hladnog rata, od samog je početka sudjelovala Alva kao šefica švedske delegacija, ali i zastupnica osam nesvrstanih zemalja, vođena temeljnim stavom:

> Mora se biti strpljiv i imati goruće uvjerenje. No, moraju se posjedovati i znanja. Demonstracije i bakljade su važne, predstavljaju prvi korak, no, moramo se uvesti u pitanja, preporučiti promijene. Pesimizam ne vrijedi kao radna hipoteza, možda samo za povjesničare, koji naknadno djeluju. Mi, koji živimo i želimo raditi u budućnosti, moramo potisnuti sumnju. Sa znanjem, razumom i osjećajima svijet je moguće učiniti boljim.

Prvi konkretni cilj ENDC-a – sklapanje ugovora o posvemašnoj zabrani nuklearnih pokusa – formulirala je i uime nesvrstanih zemalja iznijela Alva. Cilj je djelomično ostvaren, uvelike zahvaljujući Alvinim pregovaračkim vještinama,

bilateralnim ugovorom SSSR-a i SAD-a iz 1963. o okončanju nuklearnih pokusa u atmosferi, dok je pitanje kontrole sklopljenog ugovora i podzemnih nuklearnih pokusa ostalo otvoreno.

Angažman u ENDC-u pomogao je Alvi da u zalaganju za razoružanje prepozna specifičan oblik konkretnog mirovnog rada, možda čak "prečicu" do trajnog mira. Za nju je dosezanje mira, čemu treba pristupiti na strateško-mudar način, bila "stvar razum i morala":

> Mirovni rad, koji smjera na razoružanje, može i mora se staviti u službu dva temeljna faktora mira: morala i razuma. Iz različitih razloga, razum u ovom sklopu predstavlja instrumentalno važniji faktor. Danas se na znanstvenim osnovama može ustanoviti da neprestano naoružanje predstavlja ludost. Takvo naoružanje djeluje protivno svom vlastitom cilju: ono, umjesto da jača, priječi sigurnost vlastite zemlje, uvećavajući istodobno nesigurnost svijeta kao cjeline. To je povezano s tim da u epohi utrke u naoružanju i unaprijeđene situacije naoružanja, u kojoj se danas nalazimo i u kojoj supersile posjeduju takozvanu 'overkill capcity', naoružanje jedne supersile ujedno izaziva vrtoglavo opasno naoružanja drugih.

Kao prva švedska ministrica za razoružanje (1966-1973), Alva je, uvjerena da put do mira ide putem povezivanja razoružanja i socijalnog razvoja svih nacija, zagovarala smanjenje vojnih proračuna u korist projekata za socijalno-ekonomski razvoj. Osnažena tom funkcijom, odsudno će pridonijeti jednostranom švedskom odricanju od nuklearnog oružja 1968, a potom i od kemijskog i biološkog oružju: "Moramo smoći hrabrost zahtijevati nešto gotovo nevjerojatno: da naša nacija bude dovoljno razumna da se odrekne primjene supertehničke razaralačke metodike prema kojoj se razvio suvremeni rat."

Bila je otvorena i oštra protivnica koncepta "ravnoteže straha" kao snage mira:

> Nemoralno i neracionalno velesile podmiruju troškove svoje vojne utrke, ne osvrćući se na štete koje nanose našoj civilizaciji. Nagomilavaju i nagomilavaju oružje, daleko iznad već odavno dosegnute mjere dostatne za višestruko posvemašnje uništenje, a sasvim neupotrebljivo za bilo kakvu zamisliva primjenu. Kaže se da ta masovna proizvodnja sredstava za uništenje služi zaštiti nacionalne sigurnosti. No, to nije tako. Ona služi samo za to da se destabilizira svaka moguća ravnoteža. Nije ništa do gigantski pogrešan proračun.

Spoznavši da je u raspravi o razoružanju potreban stručan uvid, Alva je pokret za razoružanje željela ojačati znanstvenim uporištem. Zato je još 1964, zajedno sa suprugom, pokrenula inicijativu za osnivanje "Štokholmskog međunarodnog mirovnog istraživačkog instituta" (SIPRI)[17] za čiji je rad sredstva trebao osigurati švedski parlament. SIPRI je s radom započeo 1966. u povodu proslave 150 godina mira u Švedskoj. Ljubomorno čuvajući neovisnost, SIPRI se posvetio gotovo

17 Oficijelna web-stranica Instituta dostupna je na www.sipri.se

"empirijskim" projektima kao što je istraživanje o međunarodnoj trgovini oružjem, osmišljavanje seizmografskih metoda za otkrivanje pokusa s nuklearnim oružjem ili sustava za provjeru poštivanja zabrane kemijskog i biološkog oružja. Prikupljenim podacima, koji se svake godine objavljuju u njegovom godišnjaku, SIPRI je uvelike unaprijedio rad mirovnog pokreta.[18]

Napuštajući 1973. Komitet o razoružanju (CDD), od 1969. slijednika ENDC-a, Alva se, razočarana njegovim radom i ponašanjem velesila, oprostila oštrim riječima: "Kada će zaozbiljno započeti neka akcija za razoružanje?"

Iako umirovljena iste godine, Alva nije odustala od zalaganja za razoružanje, ali se, sve kritičnija prema SSSR-u i SAD-u, od nacionalnih vođa i parlamentaraca sve više okretala javnosti i mirovnim pokretima. Uz muževljevu pomoć 1981. osnovala je "Švedski mirovni foruma", a potom i švedski ogranak pokreta "Žene za mir".

Svoja iskustva o zalaganju za razoružanje prenijela je na stranice knjige "Igra razoružanja – Kako SAD i SSSR prakticiraju utrku u naoružanju" iz 1976. Posredujući u njoj svoju viziju praktičnog humanističkog pacifizma, uz podsjećanje na "propuštene prilike" za razoružanje, razdoblje hladnog rata okarakterizirala je "bezumnim". Kritici je podvrgla militarizaciju ekonomije i nacionalnog života velikog broja nacija od čega su isključivo profitirale velesile, kako uvrštavanjem u sukobljene blokove, tako naoružavanjem "slabijih nacija". Dosljedno je raskrivala povezanost neprestano rastućih vojnih budžeta i gubitka resursa i talenata potrebnih za socijalne programe u Švedskoj, ali i diljem svijeta.

Oslonjena nazavidno znanstveno umijeće, pronicljivu analitičnost i poznavanje tehničkih detalja, mirovnom pokretu je iznova posredovala "snažne argumente" u zagovaranju razoružanja i mira. Ostajući realistična i praktična, izložila je plan za suzbijanje produkcije i distribucije konvencionalnog oružja, kontrolu proliferacije nuklearnog oružja, eliminaciju biološkog i kemijskog oružja. Uvjerena da bi UN trebao biti svjetsko središte stremljenja za razoružanjem, slijedila je logiku da se služenjem čovječanstvu kao cjelini, na vrhunski način, napose gledajući dugoročno, služi i interesima svoje nacije.

Svoju viziju razoružanja na upečatljiv je način izložila u govoru izrečenom u povodu primanja "Mirovne nagrade" njemačkih izdavača koju je 1970. dobila zajedno s Gunnarom:

> Želimo vjerovati da ljudi u svojoj najdubljoj nutrini žele mir na zemlji. No, ta je procjena izložena tako mnogim pobijanjima – primjerice, mislima o revanšizmu – i tako mnogim manipulacijama – primjerice putem masovnih medija – da do sada nije bila dovoljna za to da postane tako snažna moralna snaga koja bi mogla promijeniti cjelokupnu internacionalnu politiku. Zato i ne vjerujem da su učinkoviti općeniti apeli tipa 'Zahtijevamo mir!' kod instanci koje odlučuju, to znači kod nacija... Ako trebam biti

18 Na poziciji predsjednice Upravnog kolegija SIPRI-a Alvu je, nakon što je postala ministrica za razoružanje, zamijenio Gunnar.

poštena – i smijem izreći nešto zločesto – rad utemeljen na takvim 'non-armament measures' služi naročito kao jedna vrsta radne terapije razoružateljima... Naša je zadaća da opominjemo i savjetujemo velike i moćne, ali i da sami prema sebi budemo strogi, preuzmemo našu vlastitu odgovornost, tako da se još jednom ne proigraju šanse i da nam povijesne prilike ne iskliznu iz ruku. Naša je zadaća stvarati mir.

Nobelova nagrada za mir

Alvina nastojanja oko razoružanja, ali i cjelokupnu karijeru, okrunila je Nobelova nagrada za mir, koju je, zajedno s meksičkim političarom A. G. Roblesom, zaslužnim za proglašenje Latinske Amerike zonom slobodnom od nuklearnog oružja, dobila 1982.[19]

Norveško Povjerenstvo za dodjelu nagrade izbor je obrazložilo Alvinim doprinosom "otvaranju očiju svijeta za prijetnju s kojom se čovječanstvo sučeljava u neprekidnom nuklearnom naoružavanju", "osvještavanju javnog mnijenja diljem svijeta za problem naoružavanja" i "buđenju općeg osjećaja za odgovornost [svih] uključenih u razvoj naoružanja".[20]

Egil Aarvik, predsjednik norveškog Povjerenstva za dodjelu nagrade, u govoru tijekom svečanosti njezine dodjele[21] podsjetio je na postignuća nagrađenih: "veličanstveno djelo u pregovorima o razoružanju pod pokroviteljstvom UN-a", "izvještavanje javnog mnijenja o problemima razoružanja" i "buđenje prihvaćanja zajedničke odgovornosti za tijek događaja od strane opće javnosti". Istaknuo je da problem nuklearnog oružja, za razliku od većine, nisu stavljali pod tepih: "Prvi bitni uvjet nužan za rješenje političkih problema moralna je hrabrost da se tom problemu gleda u lice!"

19 Sjenu na taj događaj bacila je jedino nova Janova knjiga "Djetinjstvo" u kojoj je, još kritičniji prema ocu, Alvu opisao kao veoma hladnu osobu. Na pozadini toga zanimljivo je pročitati kako je jednom prilikom opisala kćerka Kaj: "Uvijek je prezirala tu ulogu, koja je vezala žene, i već se kao mala djevojčica s lutkama igrala samo onda kad je za njih mogla izraditi odjeću. Nipošto nije bila netko tko bi osjećao užitak u tome da zamiješa dječju kašu ili očisti flašice za mlijeko... Veoma rano se upustila u literaturu o ženskoj borbi za ekonomsku neovisnost i društvenu odgovornost koja je sebi krčila put... Odrješito se distancirala od rastućeg broja žena koje su htjele dokazati da je matrijarhat bio i da će ostati idealna društvena forma i jedini put prema trajnom miru. U punoj svijesti o ženskom pitanju i kao njegov pobornik, držala je predavanja i sudjelovala u raspravama, no negirala je ideju da bi se na žene moglo gledati kao na majku čovječanstva, kao majku društva; za nju je to predstavljalo misticizam, pogrešna romantičarska prezasićenost civilizacije. Idealiziranje žena smatrala je opasnim i u tom stajalištu gledala riskantno srodstvo muškim modelima obrazlaganja zašto se žene trebaju držati daleko od politike i društvenih problema."

20 Cjelovito obrazloženje dostupno je na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1982/press.html

21 Svečani govor u cijelosti je dostupan na: www.nobelprize.org/nobel_prize/peace/laureates/1982/presentation-speach.html

U kratkom govoru na toj svečanosti, Alva je zahvalila svima koji su svojim radom raskrinkali laž na kojoj počiva utrka u razoružanju, napose mirovnim pokretima i stručnjacima:

> Cijelo čovječanstvo sad je naučilo da nuklearno oružje može služiti jedino razaranju i da nikad ne može postati korisno. Otuda se možemo nadati da će ljudi razumjeti da nam je svima interes jednak, da je nada položena u suradnji. Tek ćemo tada možda sačuvati MIR.[22]

U svečanom predavanju[23], izgovorenom sutradan, Alva se osvrnula na težišta svog rada, izričući iznova svoje temeljno uvjerenje:

> Rat predstavlja ubojstvo, a vojne pripreme, koje se sad poduzimaju za mogući veliki sukob, smjeraju na kolektivno ubojstvo. U nuklearnom dobu broj žrtava će iznositi milione. Mora se raskriti gola istina. Doba u kojem živimo može se označiti jedino barbarskim. Naša se civilizacija nalazi u procesu da postane ne samo militarizirana nego i brutalna. Dva su glavna obilježja koja su znamen tog bezumnog trenda [...] rivalstvo i nasilje. Rivalstvo oko moći iskorištava vrtoglav razvoj tehnologije protiv suradnje. Plod je uvećano nasilje, sa sve više sofisticiranog oružja koje se koristi. To je točno ono što naše doba počinje činiti dobom barbarizma i brutalnosti.

Ponosno je progovorila o svom dvostrukom identitetu: pripadnosti "svjetskoj zajednici" temeljem zagovaranja rješenja globalnog problema siromaštva, ljudskih prava, izbjeglica i razoružanja i "dubokoj ukorijenjenosti u nordijska ustavna načela i demokratske ideale".

Iako prosvjetiteljsko-idealistički sumjerena, kritičkim pristupom tehničkom napretku pokazala je da nije nekritička modernizatorka i naivna vjernica u napredak:

> Vodeća sila u razvoju naše civilizacije, makar od renesanse, očito je napredak tehnologije. No, tehnologija je poput dvosjeklog mača. Uvijek je mogu koristiti ili dobre ili loše sile. Izgleda da ljudska bića nisu uspjela birati sasvim promišljeno niti upravljati važnim posljedicama.

Zabrinuto se osvrnula na dvije pogubne zbilje suvremenog društva – kult nasilja i militarizaciju:

> Kult nasilja sada toliko prožima odnose između pojedinaca da smo prisiljeni svjedočiti povećanju nasilja u svakodnevnici, nasilja na ulicama i u domovima. To su modeli koje ustrojavamo za naše mlade. [...] Militarizacija se ne razvija samo putem čina rata i kupnje oružja. Nju također promoviraju – naravno, poglavito kad je riječ o mladima – vojni treninzi, vježbe u rukovanju oružjem... Vježbe i ratne igre potkopavaju temeljne etičke vrijednosti sadržane u zapovijedi 'Ne ubij!' Zapravo, sve

22 Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1982/myrdal-acceptance.html

23 Predavanje, naslovljeno "Razoružanje, tehnologija i porast nasilja", u cijelosti je dostupno na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1982/myrdal-lecture.html

više toleriramo pravu opreku onome što religijska vjerovanja i međunarodni zakoni o više ljudskog blagostanja nastoje usaditi u nas."

Nije zaboravila niti ulogu masovnih medija u promoviranju nasilja:

Masovni mediji, napose sve ono što u naše duše ulazi putem slikovnih medija, nesumnjivo predstavljaju kulturni faktor silno učinkovit u promoviranju nasilja. [...] Nasilje prikazano u masovnim medijima ima različite učinke kao što se nasilje počinjeno od 'dobrih momaka' dublje utiskuje u naš perceptivni sustav nego ono počinjeno od 'loših momaka'. Znamo da su djeca i mladi skloniji prihvaćanju brutalnih obrazaca djelovanja. Ta nesposobnost filtriranja i selektiranja utisaka, kojom su obilježeni, ima posljedice i u međunarodnom kontekstu: zapadnjačkim krepostima i običajima Treći se svijet poučava putem filmskog medija i izvoza vijesti što teče paralelno s izvozom oružja, djelujući, dakako, snažno u suprotnom smjeru. To su znaci da je nešto veoma bolesno u našem društvu.

Zaključujući govor, izrazila je nadu da će naposljetku "pobijediti razum" za što je nužno modernizaciju svakog društva povezati s poštivanjem i educiranjem njegovih članova.

Alva je, oboljevši od tumora mozga, preminula 1. veljače 1986, ostavivši nam zadaću postizanja mira povezivanjem praktičnosti, razumnosti i moralnosti. Do posljednjeg je trenutka ostala vjerna riječima koje je izgovorila na početku svoje bolesti: "Neću prestati pisati i agitirati za zdrav ljudski razum."

Riječi s njezine osmrtnice, oslikavajući ono veličanstveno u njezinom liku, ostaju trajnim izazovom svakom od nas:

Govori, ti koji još imaš usne,
riječi mogu postati sunce,
riječi mogu postati rijeke
riječi mogu otvoriti vrata
izgraditi mostove
riječi mogu srušiti tirane
ako se samo neki od nas
– dovoljno –
naoružaju riječima.

Literatura

1. Alva Myrdal, *Dynamics of European Nuclear Disarmament*, Nottingham, Spokesman 1981.
2. Alva Myrdal, *Nation and family - The Swedish Experiment in Democratic Family and Population Policy*, New York, Harper and Brothers 1945.
3. Alva Myrdal, *The game of disarmament: how the United States and Russia ran the arms race*, New York, Pantheon 1976.
4. Alva Myrdal / Viola Klein, *Women's to roles: Home and Work*, London, Routledge / Kegan Paul 1956.
5. Alva Myrdal, *War, Weapons and Evryday Violence, Manchester*, University of New Hampshire Press 1977.
6. Angelika U. Reutter /Anne Rüffer, *Frauen mit Idealen – Zehn Leben für den Frieden*, R&R, Zürich 2001.
7. Barbara A. Mistztal, *A Nobel Trinity: Jane Addams, Emily Greene Balch and Alva Myrdal*, u: American Sociology, 40(2009), str. 332-353.
8. Gunnar Myrdal, *Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations*, Kalyani Publishers, Ludhiana 2008.
9. Hedvig Ekerwald, *Alva Myrdal: making the private public*, u: Acta Sociologica, 43(2000)3, str. 342-353.
10. Hedvig Ekerwald, *The modernist manifesto of Alva and Gunnar Myrdal*, u: International Journal of Politics, Culture and Society, 14(2001)3, str. 539-561.
11. Judith Hicks Stiehm, *Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize*, 2006.
12. Yvonne Hirdman, *Alva Myrdal: The passionate mind*, Bloomington, Indiana University Press 2008.
13. Sissela Bock, *Alva Myrdal – A Daughter's Memoire*, Massachusetts, Addison Wesley 1991.
14. Sondra R. Herman, *From International Feminism to Feminist Internationalisam. The Emergence of Alva Myrdal (1936-1955)*, u: Peace & Change, 18(1993)4, str. 325-346.

Aung San Suu Kyi

(Nobelova nagrada za mir 1991)

Aung San Suu Kyi

Ne oslanjajte se na hrabrost i neustrašivost drugih. Svatko od vas mora podnijeti žrtvu i postati hrabar i odvažan junak. Jer tek ćemo tada svi moći uživati u zbiljskoj slobodi.

Ideje istinoljubivosti, pravednosti i suosjećanja ne mogu se naprosto dokinuti kao otrcane sve dok predstavljaju jedinu postojanu utvrdu protiv bezobzirne moći.

SLOBODA OD STRAHA KAO UVJET MIRA

Da nova paradigma međunarodnih odnosa na temelju globalnih etičkih standarda nije optimističan ideal nego realistična vizija nade, pokazala je uvjerljivije od svih teorijskih rasprava Aung San Suu Kyi, nesalomljiva voditeljica opozicijskog pokreta za demokraciju u Burmi, koja je u razdoblju od 1989. do 2010. provela gotovo 15 godina u strogom kućnom pritvoru:

> U vremenu u kojem je zastrašujući tehnički napredak proizveo smrtonosno oružje koje moćni i beskrupulozni koriste za to da pokore slabe i nezaštićene postoji hitna potreba za uskom povezanošću politike i etike na nacionalnoj kao i na međunarodnoj razini.

Kao izvanredan primjer građanske odvažnosti u Aziji, Kyi je, nenasilno se boreći za demokraciju i ljudska prava u svojoj domovini, ozbiljila bit istinskog političkog umijeća u postmoderni koja se sastoji u uvjerljivom povezivanju političke proračunatosti i etičkog prosuđivanja čime se prevladava i kušnja gole moći (realpolitike) i kušnja ispraznog moraliziranja (idealpolitike).

Pronašavši inspiraciju i smjerokaz za to poglavito u budističkoj tradiciji, svjetskoj je javnosti, izloženoj gotovo isključivo svjedočanstvima o političkoj zloupotrebi svjetskih religija, zorno pokazala da je nova politička kultura suradnje, kompromisa i integracije teško ostvariva bez doprinosa svjetskih religija, i to poglavito u liku očuvanja etičke volje i osjećaja za vrednote u ljudima. Zapravo, mogućnost i funkcionalnost politike regionalnog razumijevanja, približavanja i pomirenja koju umjesto prevladavajuće novovjekovne politike interesa moći i prestiža zagovara Kyi poglavito ovisi o toj novoj političkoj kulturi kao vlastitom nosivom temelju:

> Izvor odvažnosti i postojanosti sučelice neobuzdanoj moći su čvrsta vjera i vrijednost etičkih načela, povezani s povijesnom sviješću da ljudski put, svim natražnjačkim koracima unatoč, ide u smjeru daljnjeg duhovnog i materijalnog razvoja.

Poučena iskustvom svog naroda, Kyi je prvim korakom prema slobodnom društvu pronicljivo označila slobodu od straha:

> Kaže se da su sveci grešnici koji se i dalje trude. Zato su potlačeni koji se nastavljaju truditi i u tom se procesu osposobljavati za preuzimanje odgovornosti i discipline koja stvara slobodno društvo slobodnih ljudi. Među temeljnim slobodama, za kojima ljudi teže da bi njihov život bio ispunjen i opušten, ističe se, jednako i kao sredstvo i kao cilj, sloboda od straha. Narod koji želi izgraditi naciju s jakim demokratskim institucijama protiv državne samovolje mora se prvo naučiti oslobađanju od vlastitog duha apatije i straha.

Oslonjena na drevnu mudrost budističke tradicije, ustrajno je skretala pažnju na to da sve rasprostranjenije mjerenje ljudskog razvoja isključivo materijalnim kriterijima za posljedicu može imati razaranje temelja civiliziranog svijeta:

> Propitujući forme ljudske patnje, pohlepu i uživanje – dakle, strast da se preda neobuzdanim zahtjevima – budizam označava prvim od deset nečistoća, koje stoje na putu mirnog i zadovoljnog stanja duha. [...] Prijaznost, sućut, simpatiju i razboritost budisti smatraju 'božanskim' obilježjima, koja pomažu umanjiti nevolju i raširiti sreću među svim ljudskim bićima. Najveća zapreka za ta plemenita osjećanja nije toliko mržnja ili bijes nego naprotiv zagriženo stanje duha, postojanje usmjereno na uskogrudni egoizam.

Nobelova nagrada za mir koja joj je više nego opravdano dodijeljena 1991. predstavlja veliko ohrabrenje burmanskom, ali i svim drugim narodima svijeta, koji dosezanju demokracije, ljudskih prava i etničkog pomirenja teže nenasilnim sredstvima.

Kći nacionalnog heroja

Na put na kojem je postala simbol nenasilne borbe protiv tlačenja u globalnom svijetu Kyi je, osim budističke tradicije, nagnala ostavština njezinog oca Aung Sana, uvelike zaslužnog za nezavisnost Burme 1948, kojeg će, istražujući u zrelim godinama njegov život, s ponosom nazvati "burmanskim Georgeom Washingtonom".[1]

S njezinom se majkom Daw K. Kyi, nakon što ju je upoznao kao višu medicinsku sestru u Općoj bolnici u burmanskoj prijestolnici Rangoonu, tijekom oporavka od oštrog marša iz Japana u Burmu, San vjenčao 6. rujna 1942. Poslije rođenja dva sina[2], 19. siječnja 1945. na svijet je došla i Aung San Suu Kyi. Budući da je u vrijeme očevog stradanja imala svega dvije godine, ostala je bez osobnih uspomena na njega.

---

1 Do konca 19. stoljeća na prostoru Burme postojalo je više manjih kraljevstava. Da bi spriječili francuska osvajanja u Indokini, predvorju Indije, Englezi su područje Burme, osvojeno poslije tri anglo-burmanska rata, 1986. ujedinili pod svojom vlašću. Važan čimbenik u borbi protiv kolonijalnog ugnjetavača od samog je početka predstavljao budizam. Odvojena od indijske kolonijalne uprave, Burma je 1937. postala zasebna kolonija. U jeku jačanja protivljenja kolonijalnoj upravi 1940-ih, tajno je društvo tzv. "Trideset drugova", na čijem je čelu bio Aung San, pobjeglo u Japan. Vratit će se zajedno s japanskom vojskom koja je, zaraćena s Velikom Britanijom, krajem 1941. okupirala Burmu. Iako je Japan sredinom 1943. proglasio njezinu nezavisnost, Burma je bila tek japanska marioneta. Postavljen za ministra rata i glavnog zapovjednika burmanske narodne vojske 1944, San je sa sve manje naklonosti promatrao japansko izrabljivanje Burme. Oslanjajući se na pomoć Engleza i burmanskih komunista, burmansku je vojsku okrenuo protiv Japanaca koje je u ožujku 1945. vojno poražene protjerao iz Burme. Kao jedan od vodećih ljudi prijelazne vlade, autor nacrta prvog demokratskog ustava i pregovarač s Engleskom oko burmanske neovisnosti, San je od strane radikalnih protivnika režima likvidiran 19. srpnja 1947. tako da nije dočekao odvajanje Burme od Velike Britanije 4. siječnja 1948. čime je započeo njezin život kao samostalne države u punom smislu riječi.

2 Aung San Oo, preselivši se u San Diego (Kalifornija), postao je američki državljanin, bez pretjeranog zanimanja za politička događanja. Njegov mlađi brat, Aung San Li utopio se u jezeru još kao dijete.

Kao istaknuta javna figura, Daw K. Kyi je i u netom osamostaljenoj Burmi ustrajala u političkom angažmanu. Nastojeći oko uspostave socijalne pravde, preuzela je usmjeravanje socijalnih političkih tijela odgovornih za socijalno planiranje. Godine 1960. postavljena je na poziciju burmanske veleposlanice u Indiji na kojoj će, neovisno o previranjima na političkoj pozornici Burme[3], ostati sve do mirovine 1967. Zajedno s njom u glavnom gradu Indije novi će dom pronaći i 15-godišnja Kyi. Izuzme li se nekoliko obiteljskih posjeta, proći će gotovo 30 godina prije nego što će se, tada već kao supruga i majka, iznova vratiti u Burmu.

U diplomatskoj je rezidenciji Kyi susretala indijske vladare, a u srednjoj školi njihovu djecu. Proučavajući suvremenu indijsku povijest, otkrila je filozofiju nenasilja Mahatme Gandhija. Nakon oduševljenog čitanja njegovih djela, bezuvjetno se, po uzoru na njega, izjasnila pristalicom nenasilnog protivljenja represivnim režimima. Ljeto 1962 provela je u istom osamostaljenom Alžiru, pomažući kao volonterka izgradnju domova za brojne udovice poslije rata za alžirsku neovisnost.

Studij političkih znanosti započet 1964. na koledžu "Lady Shri Ram", smještenom u indijskoj prijestolnici, Kyi je još iste godine nastavila na ženskom "St. Hugh's College" u Oxfordu, diplomiravši 1967. filozofiju, politiku i ekonomiju. Gostoprimstvo u Engleskoj pružio joj je Paul Henry Gore-Booth, nekadašnji engleski veleposlanik u Burmi, u čijem je domu susrela i svog budućeg muža: Michaela Arisa, mladog studenta tibetanske kulture.

Nakon što su se izjalovili planovi o angažmanu na njujorškom Univerzitetu, Kyi se 1967. zaposlila u Generalnom tajništvu Ujedinjenih naroda u New Yorku kojim je u to vrijeme ravnao znameniti burmanski diplomat U Thant. Trogodišnji rad u Generalnom tajništvu – posljednje dvije godine bila je namještena u Savjetodavnom povjerenstvu za administrativna i budžetska pitanja – omogućio joj je izravan uvid u funkcioniranje Ujedinjenih naroda, ali i svjetske diplomacije. Iako su njezini misaono-praktični horizonti poprimili internacionalne razmjere, kretanje u društvenom krugu burmanskog veleposlanstva i U Thanta jamčilo je očuvanje burmanskog identiteta.

Neovisno o intenzivnom profesionalno-društvenom životu, Kyi je svaku večer i svaki vikend predano volontirala u velikoj javnoj bolnici "Bellevue Hospital", služeći

3 Neovisnost Burme zasjenio je građanski rat u kojem su se oko vlasti sučelile različite etničke grupe i dvije komunističke organizacije: Bijele i Crvene zastave. Iako je većina zemlje pala u ruke različitih pobunjeničkih grupacija, legalno izabranu vladu U Nu-a obranila je vojska koju je predvodio general Ne Win. Priključivši se pokretu nesvrstanih, U Nu je, nastojeći sačuvati dobre odnose i sa SSSR-om i sa SAD-om, tražio poseban put za burmanski narod. U ozračju etničkih sukoba i ekonomske stagnacije, vlast je 1958. prepustio svom odanom generalu Ne Winu. No, nakon što je U Nu na izborima 1960. iznova pobijedio, Ne Win je 1962, srušivši vladu nekadašnjeg prijatelja, preuzeo vlast u zemlji. Suspendiravši ustav, kao stazu za spas zemlje označio je "autoritativni socijalizam", što je značilo i gušenje bilo kakve opozicije, uključujući progon ekstremne ljevice i negdašnjih liberalnih pristalica U Nu-a. Izolirajući je od Zapada, Ne Winov će režim Burmu strovaliti u posvemašnju bijedu koja će 1988. izazvati masovne prosvjede koji će poslije 26 godina označiti njezin kraj.

siromašnim pacijentima (programi za čitanje, druženje...). No, potaknuta prijateljstvom koje je preraslo u ljubav, 1971. se, napustivši New York, pridružila Arisu, koji je kao kućni učitelj kraljevske obitelji i voditelj ministarstva za prevođenje živio u himalajskom kraljevstvu Butan.

Prije početka zajedničkog života u jednom mu je pismu iz 1971. povjerila slutnju da bi jednom mogla biti pozvana služiti svojoj domovini:

> Pitam samo jednu stvar. Budu li me trebali moji ljudi, hoćeš li mi pomoći da izvršim svoju dužnost prema njima... Ponekad sam izmučena strahovima da će nas okolnosti i nacionalni razlozi razdvojiti i da će ta razdvojenost predstavljati patnju jer smo tako sretni jedno u drugom. No, ta su strahovanja toliko isprazna i nevažna: ukoliko budemo ljubili i poštovali jedno drugo onoliko koliko i dokle budemo mogli, uvjerena sam da će naposljetku trijumfirati ljubav i suosjećanje.

Svjestan intenziteta njezine odgovornosti prema domovini, Aris se na to obvezao kao na važan ulomak zavjeta na kojem će počivati njihovo životno zajedništvo.

Po dolasku u Butan, Kyi je postala savjetnica tamošnjeg ministra vanjskih poslova, a s Arisom se vjenčala 1. siječnja 1972. u Londonu. Vijest o skorom rođenju sina Alexandra nagnat će bračni par Aris da se 1973. preseli u London.

Dok je Aris bio angažiran na "Tibetanskim i himalajskim studijima" pri Univerzitetu u Oxfordu, Kyi je poglavito bila zaokupljena podizanjem Alexandra kojemu se 1977. pridružio i njegov mlađi brat Kim. Iako je to zahtijevalo izuzetnu snagu i disciplinu, paralelno s odgajanjem sinova započela je niz znanstvenih istraživanja čiju je tematiku iznova obilježilo njezino nesvakidašnje domoljublje.

Prvi esej objavljen 1984, naslovljen "Moj otac", rekonstruirao je, znanstveno potkrepljujući uvjerenje da je Aung San simbol burmanske neovisnosti i jedinstva, njegov rast od seoskog dječaka i studentskog prosvjednika preko funkcionara komunističke partije i vojskovođe do diplomate koji je svojoj zemlji osigurao neovisnost od Velike Britanije.

Potom je uslijedio niz eseja o burmanskoj povijesti i kulturi, uključujući i knjižice za mlade čitatelje kao što je "Posjetimo Burmu". Pisani informativno i poučno na engleskom, njezini su eseji zapadnjačkim znatiželjnicima posredovali istinska saznanja o Burmi, smještenoj između Bangladeša, Indije, Kine, Laosa i Tajlanda, ali i cjelokupnoj regiji. Kyi je pri tome uvijek iznova veliku pažnju poklanjala budističkoj tradiciji, temeljnoj ne samo za burmansku kulturu nego i za njezin osobni život, uključujući i odgajanje sinova. Svjedočanstvo o tome je njihovo pripuštanje ceremoniji inicijacije u monaštvo 1986. za vrijeme godišnjeg posjeta njezinoj majci u Rangoonu.

Zajedno s Kimom, Kyi je 1985/6. provela u "Centru za jugoistočne azijske studije" pri Univerzitetu Kyoto kao gostujuća profesorica. Slijedeći očeve stope, posvetila se, savladavši japanski, istraživanju razdoblja njegova života u Japanu,

raskrivajući malo-pomalo njegovu demokratsku viziju Burme koja nije imala priliku zaživjeti. Za to je vrijeme Aris zajedno s Alexandrom kao stipendist boravio na "Indijskom institutu za napredne studije" u Simli, gradiću smještenom na sjeveru Indije. Tamo će im se 1987. pridružiti također Kim i Kyi.

Kao stipendistica "Indijskog instituta za napredne studije", na kojem je Aris u međuvremenu počeo raditi kao docent, Kyi se latila istraživanja sličnosti i razlika burmanskog i indijskog iskustva kolonijalizma. Rezultate istraživanja izložila je u eseju "Burma i Indija: Neki aspekti intelektualnog života u kolonijalizmu". Nedugo potom, u Kyotu je objavljen i njezin esej "Socijalno-političke struje u burmanskoj literaturi 1910-1940" koji je propitivao relaciju između literature i politike u burmanskom društvu.

Koncem 1987. obitelj Aris se iznova vratila u Oxford da bi Kyi mogla započeti rad na doktorskoj disertaciji pri "Londonskoj školi orijentalnih i afričkih studija".

No, telefonski poziv iz Rangoona 31. ožujka 1988. neočekivano će prekinuti njezina akademska nastojanja, ali i iz temelja promijeniti život njezine cjelokupne obitelji. Slutnje da će je jednog dana sustići bezuvjetan poziv da služi domovini nenadano su se obistinile.

Druga borba za neovisnost

Da bi bila uz majku koja je doživjela srčani udar, Kyi se već sutradan zrakoplovom zaputila u Rangoon. Iako je bila svjesna da se Burma u tom času nalazi u ozbiljnoj političkoj krizi, koju su početkom ožujka izazvali masovni prosvjedi studenata i budističkih monaha protiv diktatorskog režima generala Ne Wina, o tome treba li putovati nije dvojila niti jednog trenutka.[4] No, povratak kćerke nacionalnog heroja Aung Sana u domovinu nije mogao ostati nezamijećen.

Već su 8. kolovoza 1988. studenti njezine fotografije nosili tijekom velikog prosvjeda u Rangoonu, koji je vojska, likvidiravši nekoliko tisuća nenaoružanih prosvjednika, brutalno ugušila. Moguće da su joj u svijesti, dok je uz uzglavlje bolesne majke dvojila o tome treba li se uključiti u politička previranja u domovini, odzvanjale

4 Temeljem socijalističkih eksperimenata, vojni je režim generala Ne Wina u razdoblju od 1962. do 1988. Burmu od potencijalno vrlo bogate zemlje Azije prometnuo u otok bijede na kojem je više od 40 posto stanovništva živjelo ispod granice siromaštva. U zemlji koja se nekoć zvala biserom Azije zarad iznimnog bogatstva zlatom, dragim kamenjem i rudama od gladi je u prosjeku umiralo svako deseto dijete, iako se u Burmi nalazi jedna od najpodnijih svjetskih pokrajina smještena u dolini rijeke Ayeyarwaddy. Državnim uplitanjem u gospodarstvo (nacionalizacija, zadruge...), gotovo je do kraja razorena čak i industrija plina i nafte koju su za svoje vladavine Burmom uvelike razvili Englezi. Umjesto za izgradnju infrastrukture, plemenita tikovina (80 posto svjetskih zaliha je u Burmi) rasprodavana je za suvremeno oružje iz Kine na čijoj je snazi počivao Ne Winov režim. Pored toga, režim se u velikoj mjeri financirao novcem od "ilegalnog" uzgajanja i trgovine drogom u kojoj je sudjelovala i vojska.

očeve riječi: "Ne oslanjajte se samo na odvažnost i neustrašivost drugih. Svatko se od vas mora žrtvovati i postati odvažan i neustrašiv junak. Jer tek ćemo tada svi moći uživati zbiljsku slobodu." Naposljetku je, povrativši mir u svoju dušu, zaključila: "Sadašnja se kriza tiče cijele nacije. Kao kći svoga oca, sučelice svemu onome što se odigrava pred mojim očima, ne mogu ostati neopredijeljena. Ova se nacionalna kriza može doista nazvati drugom borbom za neovisnost."

Poduzimajući prvu političku akciju, Kyi je 15. kolovoza 1988. novoj vlasti poslala otvoreno pismo, tražeći neodgodivo formiranje "Neovisnog savjetodavnog povjerenstva" čija bi zadaća bila pripremanje višestranačkih izbora, naglašavajući pri tome nužnost oslobađanja političkih zatvorenika i suzbijanja nasilja od strane vlasti, ali i pobunjenika: "Čak niti pod krajnje tlačiteljskom državnom mašinerijom nije potrebno nasilje da se prokrči put društvu slobodnom od straha. Hrabrost će se uvijek iznova vratiti jer strah nije čovjekovo prirodno stanje." Njezin je poziv podržao U Nu, posljednji regularno izabrani predsjednik Burme, ali i devet od jedanaest još uvijek živućih suradnika njezinog oca iz slavne grupe "Trideset drugova."

Pred nekoliko stotina tisuća okupljenih slušatelja, među kojima su bili njezini sinovi i muž, Kyi je 26. kolovoza 1988. izrekla, već kao 43-godišnjakinja, prvi javni govor, i to u sjeni Shwegadon pagode u Rangoonu. Služeći se jednostavnim i uvjerljivim riječima, izložila je temeljne okosnice svoje politike – nenasilje, poštivanje ljudskih prava i demokratsko višestranačje – ali i raspršila postojeće sumnje sunarodnjaka:

> Točno je da sam udata za stranca. No, ta činjenica nikada nije, a neće niti u budućnosti, otupjeti ili oslabiti moju ljubav i naklonost prema ovoj zemlji. Nešto drugo što se o meni govori jest to da nemam pojma o burmanskoj politici. Problem je: Ja o tome znam previše. Moja obitelj bolje od drugih zna koliko je mnogo moj otac morao pretrpjeti za burmansku stvar.

Tog je dana postigla ono što je predstavljalo noćnu moru režima. U njezinom liku, urešenom nesvakidašnjom karizmom i političkim talentom, oporba je sasvim neočekivano dobila idealnog predvodnika.

Kao kriterij za svoje, ali i političko djelovanje demokratske vlasti kojoj se nadala u Burmi, Kyi je propagirala budistički koncept "Deset kraljevskih dužnosti", kojih se tijekom "druge borbe za neovisnost" dosljedno pridržavala:

> 'Deset kraljevskih dužnosti' uvelike su poznate i općenito prihvaćene u Burmi kao pravilo ponašanja kojim se mogu mjeriti moderne vlasti baš kao i one prvih monarha. Te su dužnosti: *dana* (velikodušnost), *sila* (moralnost), *patricagga* (samopožrtvovnost), *ajjava* (nepotkupljivost, poštenje i istinoljubivost), *maddava* (ljubaznost), tapa (uzdržljivost), *akkodha* (razboritost), *avivhamsa* (nenasilje), *khanti* (blagost) i *avivrodha* (ne djelovati protiv volje naroda). Ove tradicijom posredovane dužnosti ne opisuju samo očekivanja naroda od demokratske vlasti nego je također i legitimiraju.

Vojne hunte koje su gospodarile Burmom posljednja tri desetljeća bili su puka opreka tim vrijednostima.

Nadu u nenasilnu demokratsku tranziciju u Burmi raspršio je general Saw Maung nakon što je 18. rujna 1988. putem državnog udara preuzeo vlast. Proglasivši izvanredno stanje, što je značilo i obesnaženje ustava, kao jedini organ vlasti ustrojio je "Državno vijeće za obnovu reda i zakonitosti" (SLORC). Za sebe je izabrao poziciju predsjednika i ministra vanjskih poslova Burme.

Kao odgovor na to, Kyi je zajedno s Tin Uom 24. rujna 1988. utemeljila "Nacionalnu ligu za demokraciju" (NLD) čija je zadaća bila nenasilna borba za demokraciju i poštivanje ljudskih prava u Burmi. Pod okriljem NLD-a, za čijeg je predsjednika izabran Tin U, a generalnu tajnicu Kyi, raspršena je opozicija prerasla u jedinstvenu stranku s masovnom podrškom u narodu.

Sasvim siguran u sebe, SLORC je, da bi priskrbio legitimitet u narodu, raspisivanje parlamentarnih izbora najavio za svibanj 1990. nakon čega su u kratkom roku u Burmi registrirane čak 234 stranke.

Na majčinom pokopu 2. siječnja 1989, koji je prerastao u još jedan mirni prosvjed protiv vojne hunte, Kyi je pred okupljenim mnoštvom iznova prisegnula da će služiti svom narodu poput roditelja, boreći se čak i po cijenu života za slobodu i pravdu u Burmi, iako je stranačka politika zapravo i nije privlačila: "Stranačku politiku uopće ne smatram privlačnom. Radije bih da sam postala spisateljica. No, nakon što se angažiram, niti jednu stvar ne mogu činiti polovično."

Poslije majčinog ukopa, sasvim se usredotočivši na NLD, Kyi je krenula na putovanja uzduž i poprijeko Burme. Držeći i po tri govora na dan, ljude je pozivala na nenasilni otpor protiv diktatorskog režima. Uvijek je iznova u svojim nastupima razbijala pomisao, uvelike rasprostranjenu u narodu, da je ona izvanredna osoba, potičući svakog pojedinca da se okrene sebi, uzimajući u svoje ruke vlastiti usud i teške okolnosti u zemlji:

> Ne mogu vas osloboditi iz vaše bijede. Mogu vam samo pomoći da oslobodite sami sebe... Za slobodom, demokracijom i reformama nije dovoljno zapomagati. Potrebna je zajednička odrješitost da se izdrži borba, da se podnesu žrtve u ime prave istine i da se suprotstavi korupciji koja počiva na zavisti, neznanju i strahu.

Budući da je SLORC, propisujući drakonske kazne, proglasom 2/88 zabranio javno okupljanje više od 5 osoba, Kyi se svakog dana "krstareći" Burmom izlagala opasnosti pritvaranja, ali i likvidacije do čega umalo i nije došlo 4. travanja 1989. u Irawaddy Delti kad je odvažno prošla kroz kordon vojnika koji je puškama usmjerenim izravno u nju želio spriječiti da održi jedan od svojih strastvenih govora. Povlačenje izdanog naređenja da pucaju u nju u posljednjem trenutku kasnije je prokomentirala: "Izgleda da je mnogo jednostavnije osigurati im jednu metu nego da to postane bilo tko."

Svjesna da je strah ovladao svim porama burmanskog društva nalik velikom zatvoru bez prava na slobodu govora, tiska i okupljanja u kojem je kontrola povjerena tisućama agenata tajne službe:

> Unutar sustava, koji poriče čak i najtemeljnija ljudska prava, strah će uskoro izaći na vidjelo. Strah od pritvaranja, mučenja, smrti, strah od gubitka prijatelja, obitelji, bogatstva ili životnog uzdržavanja, strah od siromaštva, izolacije, otkaza...

Kyi je takvim gestama pred očima naroda i vojske raskrivala da je neustrašivost bezuvjetna pretpostavka pretakanja doktrine o miru i pomirenju u praksu, a time i ozbiljenja demokratske tranzicije burmanskog društva.

Bez imalo sumnje da je opasniji neprijatelj slobodnog burmanskog društva strah ukorijenjen u svim Burmancima, neovisno o njihovom socijalno-političkom statusu, od samog režima ili moći kojom raspolaže – "Ljude ne korumpira moć nego strah. One koji vrše moć korumpira strah od gubitka moći, a one koji su joj pokorni strah od dohvata moći." – o slobodi od straha kao prvom koraku prema slobodnom društvu nije govorila kao povlastici izvanrednih pojedinaca nego kao postignuću koje je, temeljem svakodnevne borbe, dostupno svima:

> Neustrašivost može biti dar, no možda je vrjednija hrabrost stečena na temelju neprekidnog opiranja diktatu straha vlastitim djelovanju. Ta bi se vrsta hrabrosti mogla označiti 'dostojanstvom unatoč tlačenju' – dostojanstvom koje se neprestano obnavlja sučelice neprekidnom i bezobzirnom tlačenju.

Kao osvjedočena budistkinja, Kyi se u svojim nastupima nije sustezala kritizirati kriva tumačenja budističkih vrijednosti koja su pogodovala očuvanju diktature. Bila je otvorena protivnica interpretacije učenja o karmi koje je funkcioniralo kao jedan od glavnih stupova fatalističko-oportunističkog mentaliteta u narodu tako što je patnje proglašavalo nepromjenjivim usudom čiji uzroci leže u dalekoj prošlosti:

> Vjerujem da je to izgovor za nedjelovanje i da nije spojiv s našim budističkim nazorima. Ako je ono što se sada događa rezultat prošlog, onda tim više postoje razlozi da se danas poduzme sve da se situacija promijeni.

Slušateljima je, znajući da je i jedno i drugo diktatorski režim diskvalificirao kao zapadnjačke izume, uvjerljivo raskrivala suglasje između demokracije i budizma, jednako kao i povezanost koncepta ljudskih prava sa svim velikim svjetskim kulturama o čemu na jedinstven način svjedoči njezin esej "U potrazi za demokracijom":

> Gdje nema pravde, tamo ne može biti sigurnosti i mira... To da su pravedni zakoni, koji jamče ljudska prava, pretpostavke mira i sigurnosti, mogu osporavati jedino oni koji u svojoj ograničenosti tumače mir kao odsutnost bilo kakve opozicije, a sigurnost kao osiguranje vlastite moći. Burmance mir i sigurnost asocira na hladnoću i sjenu: Sjena drveta je zbilja hladna. Sjena roditelja je hladnija. Sjena učitelja je još hladnija. Sjena vladara je još više hladna. No, hladnija od svih je sjena Budinog učenja. Dakle, da bi ljudima osigurali zaštitničku hladnoću mira i sigurnosti, vladari se moraju pridržavati

Budinog učenja. Središnje mjesto u tim učenjima zauzima koncept istine, pravednosti i ljubeće dobrohotnosti. Za vladom s tim istinskim kvalitetama teži burmanski narod u svojoj borbi za demokraciju.

Osujećena pobjeda

Dok je Kyi obilazila zemlju, potičući narod na nenasilno protivljenje diktaturi, i to unatoč sve većem broju napada, pritvaranja i likvidacija pripadnika i simpatizera NLD-a od strane vojske, pokrenuli su se, ne prepuštajući sve vojsci, i članovi SLORC-a, iako niti jednog časa nisu sumnjali u izbornu pobjedu.

Posebnu su pažnju, dakako, posvetili klevetničko-huškačkoj kampanji koja je za cilj imala diskvalifikaciju Kyi u očima naroda. Dok su je nazivali zapadnjačkom kurvom i dvoličnom zmijom zarad tobožnje suradnje s komunističkom partijom i CIA-om, šireći čak i potvore o njezinom devijantnom seksualnom ponašanju i neprijateljstvu spram budizma, narod je, izražavajući joj svoje nepoljuljano poštovanje i povjerenje, počeo zvati "Lady".

Da bi osnažio svoj položaj utemeljen na vojsci, SLORC je broj njezinog ljudstva u kratkom roku povećao s 200 na 400 tisuća, rasipajući silan novac, sučelice zastrašujućem siromaštvu, na suvremeno naoružanje. Naglašavajući da vojska predstavlja temelj burmanske neovisnosti i jedinstva, posvuda je otvarao vojne muzeje, zatvarajući ujedno nemali broj škola i univerziteta. Mijenjajući engleska imena gradova, ulica i javnih ustanova u burmanska, SLORC je u lipnju 1989. čak promijenio i oficijelni naziv države u Uniju Mijanmar.

S primicanjem parlamentarnih izbora, počeo je pronalaziti "legalne" načine da velikom broju ljudi uskrati ili oteža pravo glasa. Strankama, kojima je bio ograničen pristup televiziji, bilo je zabranjeno da se u predstavljanju svog političkog programa referiraju na SLORC, generala Ne Wina, vojsku i ekonomiju. No, SLORC je osiguranje svoje izborne pobjede, o kojoj uopće nije dvojio, više od svega vidio u tome što je 20. srpnja 1989. zapriječio javno političko djelovanje vođama NLD-a: Tin U i Kyi su tog dana stavljeni u strogi kućni pritvor.

Povod za to bilo je bojkotiranje svih ceremonija režimske proslave "Dana mučenika", 42-godišnjice smrti Aung Sana, od strane NDL-a 19. srpnja 1989. na što je režim još istog dana odgovorio zabranom da se na čelu marša u čast njezinog oca u organizaciji NLD-a nađe Kyi, a zbiljski razlog to što je Kyi počela javno govoriti da se vojska još uvijek nalazi pod kontrolom generala Ne Wina i da SLORC nema namjeru, budu li to zahtijevali rezultati izbora, predati vlast pobjednicima.

Opkolivši je još tijekom noći, vojska je ujutro 20. srpnja 1989. Kyi silom zabranila izlazak iz kuće, dok su svi pripadnici NLD-a zatečeni u njoj prebačeni u zatvor. Kyi je smjesta započela štrajk glađu koji je prekinula tek nakon 12 dana kad je režim

prisegnuo da će se prema zatočenim pripadnicima NLD-a u zatvoru odnositi ljudski. Glasnogovornik vlade je 21. srpnja 1989. izjavio da je Kyi na temelju kršenja proglasa 2/88 osuđena na 5 godina kućnog pritvora.[5]

Dok su se u tom času njezini sinovi, 12-godišnji Kim i 16-godišnji Alexander, nalazili s njom, Michael je bio u Škotskoj na pokopu svoje majke. U Rangoon je stigao 23. srpnja 1989. Zaludu se nadajući da će je pridobiti za to da s njim napusti Burmu, SLORC mu je dopustio da posjeti Kyi.

Nedugo potom, režim je nedaleko od njezine kuće, stavljene pod stalnu vojnu ophodnju, kao upozorenje postavio veliku crvenu tablu s prijetećom maksimom: "Svatko tko djeluje razorno i ne dopušta da se njime upravlja, taj je naš neprijatelj!" Da bi što manje bila privilegirana spram stranačkih kolega po zatvorima, Kyi se nije željela koristiti pogodnostima koje joj je režim isprva omogućavao, uključujući obiteljske posjete i pakete. Da bi preživjela, ne želeći od režima baš ništa, prodavala je kućni namještaj, prodavši tako u proljeće 1991. i stari glasovir.

Vrijeme koje se rasprostrlo pred njom između četiri zida koja su je fizički dijelila od vanjskoj svijeta nisu je, međutim, navela na očajanje ili popuštanje nego na očuvanje nutarnje slobode, i to putem rada isprepletenog od proučavanja nenasilja u sklopu kojeg je, primjerice, čitala djela Nelsona Mandele i Václava Havela i pisanja vlastitih eseja, pretežno političkih, i pjesama koje su se, svim zabranama unatoč, počele tajno raspačavati po cijeloj Burmi. Koristeći prostorno ograničenje disciplinirano za širenje duhovnih obzorja, svakim je danom bivala sve predanija svojim idealima i ciljevima: "Ideje istinoljubivosti, pravednosti i suosjećanja ne mogu se naprosto dokinuti kao otrcane sve dok predstavljaju jedinu postojanu utvrdu protiv bezobzirne moći."

Nikad nije skrivala da je presudni izvor njezine postojanosti bila njezina duhovna usidrenost u budističku tradiciju: "U korijenu ljudske odgovornosti nalazi se ideja savršenosti, nalog da je postignemo, inteligencija da pronađemo put do nje i volja da slijedimo tu stazu – premda možda ne do kraja, ipak dovoljno daleko da se uzdignemo ponad svoje osobne ograničenosti i ograničenosti svog životnog okružja."

Da je mogao predvidjeti njihove rezultate, SLORC parlamentarne izbore 27. svibnja 1990. zasigurno nikad ne bi dozvolio ili bi, unatoč kritičkim očima predstavnika međunarodne zajednice, na vrijeme lažirao njihove rezultate iz kojih se više nego jasno dalo nazrijeti da lik "Lady", zasužnjene u svojoj kući nešto manje od godinu dana, zajedno s njezinom porukom nije izblijedio u narodu.

Izložen progonima, NLD je na izborima osvojio 82 posto glasova što je praktično značilo 392 mjesta u parlamentu, dok se "Stranka nacionalnog jedinstva" (NUP), koja

5 Ironija je bila da je u isto vrijeme u svojevrsnom kućnom pritvoru nedaleko od nje boravio i sam general Ne Win. U strahu od vlastitog naroda i mogućeg atentata, okružen odanim vojnicima gotovo nikada nije napuštao svoju kuću zaštićenu topovima i mašinkama.

je kao produžena ruka SLORC-a Burmom vlada od 1962. do 1988, izborila za svega 10 od ukupno 485 mjesta u parlamentu.

Iako je priznao izborne rezultate, SLORC se nije želio lišiti vojno-političke moći. Umjesto toga, utekao se tumačenju da izbori nisu bili za parlament nego za povjerenstvo koje je istom trebalo razmatrati sastavljanje novog ustava, ali do njegova ustrojavanja nikada nije došlo. U život omražene "Lady", koja je temeljem izbornih rezultata trebala postati burmanskom predsjednicom, nisu smjeli dirati, jer su slutili da bi im kao mučenica predstavljala još veću prijetnju, pa su je i ostavili u strogom kućnom pritvoru.

Neovisno o tome, izborna je pobjeda NLD-a stanje u Burmi na dvojak način nepovratno promijenila.

Raspršene su i posljednje sumnje u to da SLORC upravlja Burmom protiv izričite volje naroda što je izravno proturječilo budističko-burmanskoj viziji vjerodostojnih vladara sažetoj u "Deset kraljevskih dužnosti":

> Zapovijed da se ne djeluje protiv volje naroda znači za vladara da nikad ne zaboravi da legitimitet njegova vladanja počiva na pristanku naroda koji mu u svakom trenutku može uskratiti svoj mandat ukoliko izgubi povjerenje u njegovu sposobnost da služi interesima naroda sukladno svojim najboljim mogućnostima.

No, i ranije se SLORC, neosjetljiv za rastuću socijalnu bijedu u Burmi, pokazao nedostojnim vizije "Deset kraljevskih dužnosti", povrjeđujući njihovo prvo načelo velikodušnosti:

> Kao prva dužnost, velikodušnost (*dana*) znači da vladar velikodušno treba doprinositi dobrobiti svoga naroda i držati se neizrečenog zahtjeva da bi vlast trebala biti u stanju skrbiti se primjereno za stanovništvo. U kontekstu moderne politike predstavlja bi jednu od vrhovnih dužnosti odgovorne uprave prema kojoj bi trebala jamčiti ekonomsku sigurnost države.

Nadalje, drsko ignoriranje konsekvenci izbornih rezultata od strane SLORC-a, privuklo je pažnju svjetske javnosti na situaciju u Burmi što je izazvalo i brojne izraze podrške nenasilnoj borbi za ljudska prava i demokraciju koju je kao predvodnica utjelovaljavala zatočena "Lady", i to ne samo od strane uglednika iz svijeta politike, ekonomije i kulture nego i od socijalno-politički relevantnih institucija nacionalnog i internacionalnog profila.

Nakon što je 1990. dobila "Thorolf Rafto memorijalnu nagradu" za ljudska prava, Europski parlament joj je 2. srpnja 1991. dodijelio "Saharov nagradu za slobodu mišljenja" koju su, kao i mnoge druge, u njezinoj odsutnosti kao zastupnici primili njezini sinovi i suprug. Nakon što je pročitao njezin znameniti esej "Sloboda od straha", sastavljen za tu prigodu, Michael je nazočne podsjetio:

> Kad smo se vjenčali prije gotovo dvadeset godina, Suu je primila moje obećanje da se nikad neću postaviti između nje i njezine domovine ili je spriječiti u ispunjenju onoga što bude smatrala važnom dužnošću spram svog naroda. Dao sam obećanje u svijesti

> da će se možda nekad morati vratiti natrag ako za nju dođe trenutak da se pokaže dostojnom naklonosti i ugleda koji je uživala njezina obitelj.

Iako će proći tri godine prije nego je iznova susretne, Michael se ponašao suzdržano i oprezno da ne bi, kao državljanin nekadašnje okupatorsko-kolonijalne sile, bio upleten u burmanske političke diskusije: "Suu bi bila bijesna kad bih to pokušao. Ne trebam i ne činim ništa. Suu je dovoljno jaka da se bez mene bori za ono što smatra ispravnim." No, 1991. je brižno sastavio i objavio zbirku njezinih eseja koji su, naslovljeni "Sloboda od straha", uvelike pridonijeli poznavanju "Lady" u svijetu. Na pitanje kako razdvojenost od majke podnose njegovi sinovi iskreno je odgovorio:

> Vjerujem da oni s tim bolje izlaze na kraj nego njihov otac... Veoma dobro razumiju zašto je njihova majka krenula putem kojim ide. Znaju također što bi im rekla kad bi s njima smjela razgovarati. Suu bi im pojasnila da u Burmi, a i drugdje, postoji mnogo ljudi koji podnose mnogo strašnije stvari. Protiv toga je vrijedno ustati.

Nobelova nagrada za mir

Nedugo potom, 14. listopada 1991. svijetom je odjeknula vijest da će dobitnica Nobelove nagrade za mir za 1991. godinu biti Aung San Suu Kyi, "voditeljica demokratske opozicije koja koristi nenasilna sredstava za odupiranje režimu obilježenom brutalnošću, naglašavajući potrebu pomirenja između oštro podijeljene regije i etničkih grupa u zemlji." [6]

Iako pritvorena, s jednakom nepokolebljivošću s kojom je zabacivala ideju o napuštanju domovine, Kyi je uvijek iznova izricala otvorenost za konstruktivan dijalog s režimom usmjeren pravednoj podijeli političke moći i ponovnoj izgradnji zemlje uz ekonomsku pomoć Zapada. Pri tome se, svjesna da će za to biti teško pridobiti čak i vlastite pristaše, rukovodila jednim od temeljnih budističkih načela: ljubavlju prožetom blagonaklonošću i suosjećanjem prema svim živim bićima (*metta*).

Jedino je *metta*, kao aktivno duhovno-političko načelo, sposobna stvoriti preduvjete otvorenog razgovora s političkim protivnicima, to će reći ozračje povjerenja u kojem će i jedna i druga strana za pregovaračkim stolom biti u stanju prevladati vlastito nepovjerenje i nesigurnost, uključujući prije svega strah od osvete u kontekstu nove konstelacije političkih snaga koju mogu ozbiljiti pregovori.

Za razliku od vojne hunte, "Lady" je na tome tragu promovirala novi koncept burmanskog jedinstva utemeljen ne više na dominaciji Burmanaca, većinske etničke grupacije u Burmi, nego na jednakopravnom tretiranju svih etničkih skupina, tim više

---

6 Obrazloženje njezinog izbora od strane Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir u cijelosti je dostupno na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1991/press.html

jer etnička raznolikost Burme predstavlja još jedno od njezinih neiskorištenih bogatstava.

Za Kyi nije bilo mjesta sumnji: ukoliko ga bude, novo će burmansko društvo ljudskih prava i demokracije počivati na pomirenju nekoć zavađenih političkih protivnika i etničkih grupacija: "Strahovi i sumnjičenja bacaju duge sjene tako da svako pomirenje pretpostavlja želju da se dobro naroda stavi ispred sitničavih grupnih interesa."

Dovoljno "snažna" da se odupre represivnom režimu, a istodobno dovoljno "nježna" da ga izazove pozivom na častan dijalog, "Lady" je postala "istaknut primjer moći nemoćnih" kako je okarakterizirao Václav Havel, jedan od velikih zagovornika njezinog izbora za dobitnicu Nobelove nagrade za mir 1991. Za tu veličanstvenu prožetost "nježnosti" i "snage" na kojoj počiva nenasilna borba protiv represije, kao nenadmašna metafora u budističko-burmanskoj tradiciji figurira staklena krhotina: "Staklene krhotine, najsitnije među njima pune svjetlucave moći, štite se od ruku koje ih žele zgnječiti. Izgleda da su živi simbol one iskre hrabrosti koja predstavlja važan atribut svih onih koji se žele osloboditi stiska svojih tlačitelja." Sama je "Lady" postala nalik staklenoj krhotini: "Hladni smo poput smaragda, poput vode u praznoj ruci. Kad bismo mogli biti poput staklene krhotine u praznoj ruci."

Na početku svog govora Francis Sejersted, predsjednik Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, na svečanoj ceremoniji njezina uručivanja Aung San Suu Kyi 10. prosinca 1991. u Oslu istaknuo je važnost osoba koje joj nalikuju za izgradnju ljudskijeg svijeta:

> U plemenitoj borbi za mir i pomirenje ovisni smo o osobama koje pružaju primjer, osobama koje mogu simbolizirati ono za čim težimo i mobilizirati ono najbolje u nama. Aung San Suu Kyi je upravo takva osoba. Ona ujedinjuje duboku predanost i postojanost s vizijom u kojoj cilj i sredstva čine jedinstvo. Njezini su najvažniji elementi: demokracija, poštivanje ljudskih prava, pomirenje između grupa, nenasilje, osobna i kolektivna disciplina. [...] Vjerujem da mi obični ljudi osjećamo da je svojom hrabrošću i svojim visokim idealima Aung San Suu Kyi iznijela na vidjelo nešto od onog najboljeg u nama. Osjećamo da trebamo upravo osobe njezine vrste da bismo sačuvali svoju vjeru u budućnost. To je ono što joj daje snagu simbola i to je ono zašto svaki loš postupak prema njoj osjećamo kao nasilje nad onim do čega nam je najviše stalo. Mala žena u kućnom pritvoru znak je pozitivne nade. Jer znamo da je tamo, daje nam pouzdanje i vjeru u snagu dobra.

Pored dva velika izvora njezine inspiracije – Mahatme Gandhija i Aung Sana – Sejersted je skrenuo pažnju na porijeklo njezine zadivljujuće snage u političkom djelovanju:

> Povijest je važna. Tko si, biraš izabiranjem tradicije kojoj pripadaš. Aung San Suu Kyi je nastojala skrenuti pozornost na ono što je smatrala najboljim aspektima svoje nacionalne i kulturne baštine, identificirajući samu sebe s njima. Takvo iznimno

poznavanje i tako dubok osjećaj identiteta predstavljaju moćnu snagu u političkoj borbi.

Skicirajući postaje njezine nenasilne borbe za ljudska prava i demokraciju u Burmi, podsjetio je da "Lady" nije prva koja zarad političkog progona ne može osobno biti u Oslu:

> Ovo nije prvi put da je politički progon u domovini spriječio dobitnika Nobelove nagrade za mir da nagradu primi osobno. To se dogodilo Karlu von Ossietzkiju 1936, bolesnom u jednom od Hitlerovih koncentracijskih logora. To se dogodilo Andreju D. Saharovu i Lechu Walesi. Ossietzky je preminuo prije pada režima, no Saharov i Walesa su vidjeli kako je njihova borba uspjela. Nadamo se da će i Aung San Suu Kyi vidjeti svoju borbu okrunjenu uspjehom.

Svoj je govor zaključio podsjećanjem da mir i pomirenje u našem svijetu nikad neće moći biti postignuti jednom zauvijek:

> Nikad nećemo moći umanjiti naše standarde. Naprotiv, bolji svijet zahtijeva od nas uvijek više budnosti, još veću neustrašivost i sposobnost da u nama samima razvijemo 'temeljnu jednostavnost' o kojoj je govorila ovogodišnja dobitnica. To se odnosi na sve nas kao pojedince, ali se mora posebice odnositi na one na pozicijama moći i autoriteta. Pokazati poniznost i pokazati neustrašivost – kao Aung San Suu Kyi. Rezultat bi mogao biti bolji svijet u kojem živimo.[7]

Čast da govori u ime Aung San Suu Kyi na ceremoniji dodjele Nobelove nagrade za mir u Oslu pripala je njezinom sinu Alexandru.[8]

Nastojeći posredovati osjećanja koja bi prema njegovom mišljenju izrazila njegova majka, na početku je govora istaknuo u ime koga bi njegova majka zasigurno primila nagradu:

> Znam da bi kao prvo rekla da Nobelovu nagradu za mir ne prima u svoje vlastito ime nego u ime cjelokupnog burmanskog naroda. Rekla bi da nagradu ne zaslužuje ona nego svi oni muškarci, žene i djeca koja i u ovom trenutku na kocku stavljaju svoje blagostanje, svoju slobodu i svoj život za demokratsku Burmu. Njima pripada nagrada i njima će na koncu pripadati pobjeda u dugoj burmanskoj borbi za mir, slobodu i demokraciju.

Zahvaljujući za nagradu, koja je pomogla burmanskom narodu da podigne glavu, skrenuo je pažnju na šire značenje burmanske borbe za demokraciju:

> Ne smijemo zaboraviti da je osamljena borba koju vodimo u strogo nadziranom području Rangoona ulomak jedne mnogo veće, svjetske borbe, borbe za oslobođenje ljudskog duha od političke tiranije i tlačenja. Siguran sam da ima smisla ovu nagradu posvetiti i svima onima koji se posvuda u svijetu angažiraju u toj borbi.

---

7 Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1991/presentation-speech.html

8 Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1991/kyi-acceptance.html

Nije propustio istaknuti da bi njegova majka bila slobodna u svom govoru "zamoliti tlačitelje i potlačene za to da se ostave oružja i zajedno stvore državu koja će se temeljiti na ljudskosti u duhu mira".

Potom se, izričito osvrnuo na narav njezinih nastojanja temeljem kojih je nagrađena:

> Moja je majka često označavana kao politička disidentica, koja se miroljubivim sredstvima zauzima za demokratske promjene. Pri tome, međutim, ne smijemo previdjeti da je njezino nastojanje poglavito duhovne prirode. Jednom je rekla - 'Glavna je revolucija ona duha' – i svojim je nastojanjima pripisala 'bitne duhovne ciljeve'. Primjena tog načela ovisi samo o ljudskoj odgovornosti. A ta odgovornost počiva na, citirat ću, 'konceptu savršenosti, porivu da je se dosegne, inteligenciji da se do nje pronađe put, i volji da se slijedi ta staza... Također je rekla: 'Da bi se živio ispunjen život, mora se imati hrabrosti za preuzimanje odgovornosti za potrebe drugih... mora se htjeti preuzeti tu odgovornost'.

Da bi istaknuo središnje značenje budizma za njegovu majku, citirao je i ove njezine riječi:

> Budizam, temelj tradicionalne burmanske kulture, čovjeku pripisuje najveću vrijednost jer je čovjek jedino živo biće koje može dosegnuti najveći status prosvijetljenog. Svaki čovjek posjeduje sposobnost da putem svoje vlastite volje i putem svojih vlastitih napora iskusi istinu i drugim ljudima pomogne da je sami iskuse.

Pri koncu govora još je jednom, koristeći iznova majčine riječi, sažeo značaj burmanske borbe za demokraciju:

> Težnja za demokracijom u Burmi predstavlja borbu jednog naroda za ispunjenim i smislenim životom kao slobodnog i jednakopravnog člana svjetske zajednice. Ona je izraz još uvijek djelatnog nastojanja da pokaže kako ljudski duh može prevladati mane ljudskog života.

Sasvim očekivano, režim je dodjeljivanje Nobelove nagrade za mir Aung San Suu Kyi diskvalificirao, i to koristeći argument "neprihvatljivog miješanja u unutarnje prilike Mijanmara" kojim je spriječio i inicijativu Dalaj Lame, neovisno o njegovoj poruci o "ljudskosti koja ne poznaje nacionalne granice", da u veljači 1993. zajedno s još 7 dobitnika Nobelove nagrade za mir u znak podrške posjeti zatočenu "Lady".

Nedovršena borba

Iako je u srpnju 1994. istekla, režim je njezinu 5-godišnju kaznu kućnog pritvora, svjestan da bi pojavljivanje "Lady" u javnosti Burmu moglo preko noći promijeniti iz temelja, produžio na još jednu godinu uz pojašnjenje da prva godina zatočeništva nije predstavljala izdržavanje kazne nego boravak u "istražnom zatvoru". No, 11.

srpnja 1995. režim je, sada vezan vlastitim tumačenjem zakona, morao pustiti na slobodu.

Na pitanje kako se tada osjećala Kyi je odgovorila:

> Pošteno kazano, ne znam kako bih se trebala osjećati. Kažem sebi, dobro je što sam slobodna, ali s druge strane uvijek sam se osjećala slobodno. Zapravo, i nisam čeznula za velikim prostranim svijetom tamo vani. Za mene je prije svega bilo važno da se osjećam nutarnje slobodnom.

Sučelice mogućim pretjeranim očekivanjima naroda ostala je vjerna svom isticanju odgovornosti svakog pojedinca za okružje oko njega:

> Ne bih željela da se ljudi previše nadaju jer ljudi s pretjeranim očekivanjima premalo toga uzimaju u svoje ruke. Ako moji sunarodnjaci nešto žele promijeniti, tada moraju na tome raditi. Moraju razumjeti da ima mnoštvo toga za učiniti. Vjerujem da će trebati prevaliti još dug put i da taj put neće biti jednostavan. No, sve dok budemo imali volju i sve dok se budemo ponašali razumno, vjerovat ću da ćemo stići do cilja.

U ljeto 1996. Kyi je sazvala prvi kongres opozicijskih stranaka što je vojska pokušala osujetiti velikim valom hapšenja, uključujući i 250 aktivista NLD-a od kojih bi 195, da su poštovani izbori iz 1990, umjesto u zatvoru sjedili u parlamentu. Ne dopuštajući da je zastraše, "Lady" je kongres otvorila s 19 preostalih predstavnika NLD-a pred 15 tisuća okupljenih simpatizera.

U kojoj je mjeri u sebi utjelovila kvalitete dobrog vladara sukladno konceptu "Deset kraljevskih dužnosti", prije svega samopožrtvovnosti (*patricagga*)[9], Kyi je iznova pokazala početkom 1999. kad je saznala da joj muž boluje od neizlječive bolesti.

Nemilosrdni režim Michaelu čak niti u tim tragičnim okolnostima nije dopustio da zadnji put posjeti suprugu, iako je nije vidio od Božića 1995, s neskrivenom nadom da će se Kyi ovaj put konačno "slomiti" i napustiti Burmu u koju joj povratak zasigurno više nikada ne bi bio dozvoljen. No, "Lady" je odoljela i tom velikom iskušenju.

Na dan muževljeva pokopa 27. ožujka 1999, dok su uz njegova odar stajali samo njihovi sinovi, napisala je:

> U ime mojih sinova Alexandra i Kima, kao i moje ime, želim zahvaliti svima na cijelom svijetu, koji su mome suprugu tijekom njegove bolesti pružali snagu, a meni i mojoj obitelji ljubav i simpatije. Sretna sam što sam imala tako čudesnog supruga koji mi je uvijek pružao razumijevanje koje sam trebala. To mi ništa ne može oduzeti.

---

9 Sustavno ismijavan od strane vojnog režima, simbol samopožrtvovnosti u budističko-burmanskoj tradiciji bio je eremita Sumedha. Iako je u jednom jedinom životu mogao postići otkupljenje (nirvanu), na sebe je preuzeo usud velikog broja ponovno rođenih da bi bio u mogućnosti što većem broju ljudi pomoći da se oslobode patnje.

28. ožujka 1999. stigle su joj i riječi podrške iz Bijele kuće od američkog predsjednika B. Clintona koji će joj 6. prosinca 2000. dodijeliti najveću američku civilnu nagradu, "Predsjedničku medalju slobode":

> Želim ojačati podršku Michaelovoj obitelji i svim ljudima Burme. SAD će nastaviti raditi za dan u koji će svi razdvojeni i u progonstvo poslani uskraćivanjem ljudskih prava u Burmi iznova biti ujedinjeni sa svojim obiteljima i u koji će Burma iznova biti ujedinjena s obitelji slobode.

22. rujna 2000. Kyi će iznova biti stavljena u kućni pritvor koji će trajati do 6. svibnja 2002. Povod za to će biti kršenje zabrane putovanja izvan burmanske metropole. Nakon što 31. svibnja 2003. u Dabyinu bude izvršen oružani napad na kolonu automobila u kojoj je bila i Kyi, vojni će je režim, koji je vjerojatno i stajao iza tog napada, "zarad njezine sigurnosti" iznova pritvoriti, isprva u zatvoru, a potom iznova u njezinoj kući.

Proći će četiri godine prije nego se "Lady" pojavi u javnosti. To će se dogoditi u jeku protesta protiv režima koje će 25. listopada 2007. povesti budistički monasi. Grupa od oko 1000 monaha probila se 22. rujna 2007. do obiteljske kuće u kojoj je "Lady" još uvijek bila zatočena. Da bi primila blagoslov jednog budističkog monaha, na 15-tak se minuta pojavila na ulazu u svoju kuću.

Iako je povremeno pokretao pregovore s njom, dopuštajući i da je posjeti nekoliko međunarodnih dužnosnika, vojni je režim uvijek iznova pronalazio "legalne" razloga za produženje njezinog kućnog pritvora. No, prisiljen sve snažnijim pritiscima iz svijeta, ali i sve manje podnošljivijim sankcijama, konačno je pustio na slobodu 13. studenog 2010. Prvi put nakon 10 godina, sljedećeg je mjeseca dopušteno da je posjeti njezin sin Kim.

Niz pregovora između "Lady" i režima tijekom 2011. polučio je nekoliko gesta dobre volje od strane režima, uključujući i oslobađanje nekoliko desetina političkih zatvorenika u listopadu. Nadati se da će susret Aung San Suu Kyi i Hillary Clinton, državne tajnice SAD-a, do kojeg je došlo 1. prosinca 2011. u Rangoonu, označiti novu fazu u borbi za ljudska prava i demokraciju u Burmi.

Literatura

1. Alan Clements, *Burma: The Next Killing Fields*, Odonian Press, Tucson 1992.
2. Alan Clements & Leslie Kean, *Burma's Revolution of the Spirit: The Struggle for Democratic Freedom and Dignity*, Aperture, New York 1994.
3. Angelika U. Reutter /Anne Rüffer, *Frauen mit Idealen – Zehn Leben für den Frieden*, R&R, Zürich 2001.
4. Aris Michael (izd.), Aung San Suu Kyi, München 1990.

5. Aung San Suu Kyi, *Freedom from Fear and Other Writings*, Penguin, New York/London and London 1995[2].
6. Aung San Suu Kyi, *Voice of Hope: Conversations*, Penguin/Seven Stories Press, London/New York 1997.
7. Aung San Suu Kyi, *Burma and India – Some Aspects of Intelecctual Life under Colonialism*, Auckland 1990.
8. Barbara Victor, *The Lady: Aung San Suu Kyi: Nobel Laureate and Burma's Prisoner*, Faber & Faber, Boston/London 1998.
9. Bertil Lintner, *Outrage: Burma's Struggle for Democracy*, Kiscadale, Edinburgh 1995.
10. Edith T. Mirante, *Burmese Looking Glass. A Human Rights Adventure and a Jungle Revolution*, Grove, New York 1993.
11. Günter Siemers, Aung San Suu Kyi, u: *Der Friedensnobelpreis*, Zug 1991.
12. Judith Hicks Stiehm, *Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize*, 2006.
13. Martin J. Smith, *Burma: Intrangency and the Politics of Ethnicity*, Zed Books, London 1991.

Rigoberta Menchú Tum

(Nobelova nagrada za mir 1992)

Rigoberta Menchú Tum

Prijevare, tvrdoglavost, kratkovidnost i ego onih koji imaju moć korumpirali su društvo, dovevši do toga da ljudi vjeruju da su gospodari zemlje – a ne njezina djeca.

Ono što u životu cijenim više od svega sposobnost je da se sanja. U najtežim trenucima i najsloženijim situacijama bila sam sposobna sanjati o boljoj budućnosti.

POMIRENJEM DO TRAJNOG MIRA

Pobjedonosni europski napredak 19. stoljeća, sabijen pod natuknicom moderne, za afričke je i američke narode, potlačene, dugo vremena porobljene i još uvijek izrabljivane, značio rušilački nazadak, nerijetko čak i posvemašnje uništenje. Bogatstvo europskih zemalja izraslo je iz "trokutaste" prekoatlantske trgovine – robovi iz Afrike u Ameriku, rudače i plemenite kovine iz Amerike u Europu, roba i oružje iz Europe u Afriku – a samim time i europska industrijalizacija koju je omogućio kapital stvoren zlatom i srebrom opljačkanim u Latinskoj Americi.

No, europskom napretku, čija bi se mračna strana mogla nazvati submodernom (Jürgen Moltmann), nije žrtvovana samo afrička i američka starosjedilačka populacija, zajedno s njihovim kraljevstvima i kulturama, u pravilu razvijenijim od europske, nego i priroda našeg planeta. Skopčano s prepotentnim vladalaštvom, širenje znanstveno-tehničke civilizacije, uzrokujući sve veće istrebljenje biljnih i životinjskih vrsta, izbacilo je iz ravnoteže, možda čak i nepovratno, ekosustav plavog planeta.

Za razliku od trijumfalističkih proslava pete stogodišnjice "otkrivanja" Novog svijeta pristajanjem prve europske lađe na američku obalu s obje strane Atlantika, Norveško se povjerenstvo za dodjelu Nobelove nagrade za mir 1992. smjelo distanciralo od uvriježenog negiranja mračne strane moderne u Prvom svijetu. Uviđajući vrlo hitnu "potrebu definiranja prava starosjedilačkih naroda i poštivanja tih prava na način na koji će biti moguć život u miru i uzajamnom razumijevanju" [1] starosjedilačke populacije i potomaka europskih osvajača, Povjerenstvo je dobitnicom proglasilo Rigobertu Menchú Tum, odvažnu gvatemalsku Indijanku, "priznajući njezin rad za socijalnu pravdu i etno-kulturalno pomirenje utemeljeno na poštivanju prava starosjedilačkih naroda"[2], posebice gvatemalskih Indijanaca, potomaka slavnih Maja.[3]

---

1 Navod je preuzet iz govora Francisa Sejersteda, predsjednika Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, na ceremoniji njezine dodjele Rigoberti Menchú Tum 10. prosinca 1992. u Oslu. Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1992/presentation-speech.html

2 Navod je preuzet iz pisanog obrazloženja izbora Rigoberte Menchú Tum od strane Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir od 16. listopada 1992. koje je u cijelosti dostupno na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1992/press.html

3 Gvatemala je kolijevka visoko razvijene majanske civilizacije koja se počela oblikovati oko 800. godine prije Krista. Blagostanje u kojem su Maje živjele, ne znajući za glad i siromaštvo, temeljilo se na njihovim zadivljujućim matematičkim, astronomskim, medicinskim, arhitektonskim i poljoprivrednim postignu- ćima. Izumivši koncept "nule" stoljeće prije nego što će do toga doći u Indiji, Maje su, primjerice, razvile precizniji kalendar od gregorijanskog koji se koristio u Europi. Španjolci iz Nove Španjolske, današnjeg Meksika, na područje današnje Gvatemale vojno su se probili, predvođeni

"Kao živi simbol mira i pomirenja onkraj etničkih, kulturalnih i socijalnih podjela u njezinoj domovini i na američkom kontinentu, ali i u svijetu"[4], Rigoberta je nenasilnom borbom za prava gvatemalskih Indijanaca, i to 1970-ih i 1980-ih kad je nasilje potomaka europskih doseljenika nad starosjedilačkom indijanskom populacijom u Gvatemali poprimilo genocidne razmjere[5], Ujedinjene narode potaknula da 1993. proglase "Međunarodnom godinom starosjedilačkih naroda":

> Stvorimo u Gvatemali novi politički profil, miješan i pluralistički. Nužno je da danas na koncu 20. stoljeća starosjedilački narodi svoju stvar uzmu u svoje ruke... Međunarodnu godinu starosjedilačkih naroda, čime je 1993. proglašena, moramo započeti s promjenama. Moramo uložiti svoje vlastite napore, raspravljati i sudjelovati.

Pedrom de Alvaradom, 1523. Lako je moguće da bi španjolsko osvajanje završilo neslavno da europske bolesti, poput malih boginja i ospica, nisu desetkovale majansko stanovništvo. O okrutnosti konkvistadora govori činjenica da se samo u nekoliko godina, uz gotovo jednodušan blagoslov kršćanskih misionara, broj Indijanaca smanjio s 800 na 100 tisuća.

4 Tim je riječima Rigoberta okvalificirana u zaključku pisanog obrazloženja njezinog izbora od strane Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir.

5 Od 1524. do 1821. područje današnje Gvatemale bilo je u sastavu Nove Španjolske. Neovisnom se republikom, nakon što je bila u sklopu Meksičkog carstva i Sjedinjenih provincija Srednje Amerike, Gvatemala proglasila 1839. Skloni strancima i uvelike ovisni od SAD-a, njom su pretežno vladali diktatori. Zastupajući isključivo interese veleposjednika, potomaka španjolskih osvajača, starosjedilačko su stanovništvo lišili političkih prava. Jedan od bitnih poticaja za to bila je eksplozija proizvodnje kave, "zlata Latinske Amerike", u Gvatemali 1870-ih za što su bili potrebni veliki posjedi i jeftina radna snaga. Uzevši maha, proces oduzimanja preostale zemlje Indijancima trebao je riješiti i jedan i drugi problem. Poslije velikih nemira, 1944. na vlast je u Gvatemali došao lijevo orijentirani predsjednik Juan José Arévalo. Početak uvođenja demokratsko-socijalnih reformi predstavljao je novi Ustav iz 1945. koji je svim stanovnicima Gvatemale jamčio politička prava. Težeći za pravednom preraspodjelom zemlje, njegov je nasljednik Jacob Arbenz Guzmán 1952. pokrenuo sveobuhvatnu agrarnu reformu od koje nisu bile pošteđene niti sjevernoameričke kompanije među kojima se izdvajala "United Fruit Company". Surađujući s veleposjednicima, silno su se bogatile izrabljivanjem indijanske populacije koja je lišena zemlje bila prisiljena za bijedne plaće raditi na veleposjedničkim plantažama. Iako čine tek 3 posto stanovništva, veleposjednici su u svom vlasništvu imali oko 70 posto obradive gvatemalske zemlje. Pod izlikom "opasnosti pada u komunizam", američka je vlada, da bi zaštitila interese sjevernoameričkih kompanija, 1954. preko CIA-e u Gvatemali izvršila državni udar. Vlast u Gvatemali prepustile su marionetskim vojnim diktaturama. Želeći konačno dovršiti proces oduzimanje zemlje indijanskoj populaciji, vojne su diktature pokrenule "selektivne represije" spram civilne indijanske populacije koje su za diktature Lucasa Garcije (1978-1982) i Riosa Montta (1982-1983) prerasle, iznova uz pomoć CIA-e, u otvoreni rat poznat kao "politika spaljene zemlje". Vojni eskadroni smrti, koji su protiv civila koristili čak i napalm, odgovorni su za uništenje preko 400 indijanskih naselja u razdoblju od 1978. do 1986, uključujući 150 tisuća likvidiranih, 46 tisuća nestalih, 100 tisuća siročadi, 40 tisuća udovica i preko 1 milijun prognanih Indijanaca izvan zemlje. O okrutnosti vojske, čiji je snaga od 1973. do 1988. uvećana čak četiri puta, među ostalim, i putem prisilne regrutacije mladih Indijaca, koji su prisiljavani da protjeruju vlastite sunarodnjake, govori na stotine masovnih grobnica diljem Gvatemale. Sasvim očekivano, veliki se broj Indijanaca okrenuo oružanoj borbi protiv vojne diktature. Ujedinjenjem tri najveće gerilske skupine nastao je lijevo orijentiran "Gvatemalski narodno-oslobodilački savez" (URNG). Na sustavno kršenje ljudskih prava u Gvatemali svjetska je javnost reagirala tek 1986. uslijed čega je u Gvatemali poslije dugo vremena uspostavljena civilna vlast kojoj nije pošlo za rukom dokrajčiti građanski rat, tim više jer je posljednja vojna diktatura prije silaska s vlasti proglasila amnestiju za sva kršenja ljudskih prava za njezina vladanja.

Koristeći probuđenu svijest o pravima starosjedilačkih naroda na globalnoj razini, Rigoberta je stekla velike zasluge za "Deklaraciju o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim, etničkim, religijskim i jezičnim manjinama" koju je Generalna skupština Ujedinjenih naroda prihvatila 18. prosinca 1992. što je bio značajan korak prema "Deklaraciji o pravima starosjedilačkih naroda" koju je Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila 13. rujna 2007.[6]

Oživljavajući u svojoj borbi za prava gvatemalskih Indijanaca prastaru mudrost Maja, njihovih slavnih predaka i prastanovnika Gvatemale, Rigoberta je globaliziranom svijetu, sučeljenom s prijetnjom posvemašnjeg uništenja, posredovala spasonosnu viziju:

> Specifičnost vizije indijanskog naroda izražava se preko načina na koji se Indijanci ponašaju jedni prema drugima. Prvo, između ljudskih bića putem sporazumijevanja. Drugo, sa zemljom kao sa svojom majkom jer nam daruje naš život i ne predstavlja puku trgovačku robu. Treće, s prirodom, jer smo njezin sastavni dio, a ne njezini vlasnici. Za nas majka zemlja nije samo izvor ekonomskog bogatstva koji nam daje kukuruz koji predstavlja naš život nego nam također osigurava mnoge druge stvari koje nas obvezuju da se borimo za nju. Zemlja je korijen i izvor naše kulture. Ona čuva naša sjećanja i prima naše pretke, zahtijevajući zbog toga da je poštujemo i da joj s blagošću i uvažavanjem vraćamo dobra koja nam daruje. Moramo se brinuti za nju da bi na taj način također naša djeca i unuci mogli uživati njezine blagodati. Ako svijet sada na nauči poštovati prirodu, kakvu će onda budućnost imati nove generacije? Iz tih temeljenih obilježja proistječu vladanje, prava i dužnosti na američkom kontinentu, za starosjedioce kao i za ne-starosjedioce, neovisno o tome bili rasno miješani, crnci, bijelci ili Azijati. Cjelokupno društvo ima dužnost pokazivati uzajamno poštivanje, učiti jedni od drugih i dijeliti materijalna i znanstvena postignuća na što prikladniji način. Starosjedilački narodi nikad nisu i još uvijek nemaju mjesto koje bi trebali zauzeti u napretku i pogodnostima znanosti i tehnologije, iako predstavljaju važan temelje za taj razvoj. Ukoliko bi ozbiljile razmjenu na miroljubiv i harmoničan način, bez razaranja, izrabljivanja, diskriminacije i siromaštva, starosjedilačka civilizacija i europska civilizacija bi nesumnjivo postigle veće i još vrjednije pobjede za čovječanstvo.[7]

Potresno svjedočanstvo o svom životnom putu, u kojem se isprepliću pripovijesti o gvatemalskom političkom konfliktu i indijanskoj seoskoj kulturi, Rigoberta je 1983. kazala u pero španjolske antropologinje Elisabethe Burgos-Debray

---

6 Nažalost, "Deklaraciju o pravima starosjedilačkih naroda" još uvijek nisu potpisale zemlje kojih se najviše tiče: SAD, Kanada, Novi Zeland i Australija.

7 Navod je preuzet iz njezinog govora na ceremoniji dodjele Nobelove nagrade za mir 10. prosinca 1992. u Oslu koji je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1992/tum-lecture.html

iz čega je nastala na dvanaest jezika prevedena knjiga "Ja, Rigoberta Menchú" čiji početak glasi:

> Zovem se Rigoberta Menchú. Stara sam 23 godine, a moja bi životna priča trebala predstavljati svjedočanstvo o usudu mog naroda. To nije knjiška povijest nego povijest koju sam proživjela zajedno sa svojim narodom... Svojom poviješću želim pokušati opisati život svih siromašnih ljudi u Gvatemali...

Pojavljivanje knjige, ispravno ocjenjujući njezinu važnost, Rigoberta je prokomentirala – "Svijet konačno zna za nas!" – jer 9. siječnja 1959, u času kad je došla na svijet u planinskom selu Chimel, smještenom na sjeveru Gvatemale, to nije bilo tako.

Oteto djetinjstvo

Rigobertin otac, Vincent Menchú, bio je utemeljitelj i izabrani poglavar Chimela. Kao siroče, zajedno s dva mlađa brata, othranila ga je, zarađujući kao služavka, njegova baka. Na plantažama je počeo raditi kao 14-godišnjak, a po povratku iz vojske vjenčao se s Juanom Tum, Rigobertinom majkom.

Bračni se par poslije vjenčanja zaputio u nenastanjene planinske predjele na sjeveru Gvatemale, tragajući za blagostanjem i srećom daleko od domašaja veleposjednika i vojske. Očistivši zemlju na jednoj od gvatemalskih visoravni, okruženoj veličanstvenom prirodom, utemeljili su Chimel do kojeg se moglo stići jedino pješice ili na konjima. Kao nenasilnog i brižnog poglavara, mještani su Vincenta, izražavajući svoje poštovanje spram njega, oslovljavali tradicionalnim indijanskim naslovom "Ark amale" u kojem se sjedinjuju obilježja istinskog vođe prema drevnoj indijanskoj tradiciji: "onaj tko prosijeca put; onaj tko prvi prolazi; onaj tko krči šikaru; onaj tko stoji na čelu".

Budući da zemlja oko njegovog sela nije donosila dovoljno uroda da bi mogla prehraniti sve, Vincent je, kao i njegovi suseljani, sa svojom obitelji bio prisiljen 8 mjeseci u godini raditi na veleposjedničkim plantažama, i to u neljudskim uvjetima i za plaću od svega 1 ketzela na dan što otprilike odgovara vrijednosti 1 američkog dolara.

Kao i ostala indijanska djeca, Rigoberta je kao beračica kave počela raditi na plantažama sa svega 8 godina, spoznavši zarana što je to siromaštvo: "glad, glad koja neprestano muči". S užasom je morala promatrati kako od neuhranjenosti umire

njezin 2-godišnji brat Nikola[8], dok je njezin stariji brat Felipe, kojeg je još kao 5-godišnjakinja morala čuvati da bi njezina majka mogla raditi na plantažama, nedugo potom stradao od pesticida kojim su zrakoplovi zaprašivali plantaže da bi zaštitili osjetljive stabljike kave, ne osvrćući se na to nalaze li se na njima radnici. Budući da su jedan dan izostale s posla da bi ga pokopale – u zemlju su ga položile u kartonskoj kutiji koju ime je poklonio jedan suosjećajan Indijanac – Juana i Rigoberta smjesta su bile protjerane s plantaže, i to bez plaće. Ostatak obitelji za tragična je događanja saznao tek mjesecima kasnije kad se obitelj ponovno ujedinila u Chimelu; članovi jedne obitelji često su radili na plantažama udaljenim i po nekoliko stotina kilometara.

Iako dijete, Rigoberta je na vlastitoj koži iskusila da se s radnicima na plantažama postupa gore nego s psima. Da bi udovoljila želji da jede svjež grah ili tortilje, "gozbu" je morala platiti od svojih 20 centavosa koje je dobivala za 55 funti (oko 25 kilograma) ručno prikupljene kave na dan. Dok bi u večernjim satima mjerili količine kave, šećerne trske ili pamuka prikupljene preko dana, čuvari su na plantažama često lagali, lišavajući radnike plaće za taj dan. Znajući da će biti otpušteni ili izručeni okrutnoj vojsci, nitko se nije usuđivao žaliti, tim više jer je putujućih radnika bilo na pretek. Slamajući se pod teretom očaja, radnici bi nerijetko cjelokupnu zaradu potrošili u kantinama koje su pripadale veleposjednicima. Nabijeni u radničke kolibe bez sanitarija, odrasli bi listom obolijevali, a djeca umirala. Dogodi li se da dijete slučajno ošteti stabljiku kave, njegova bi majka mjesec dana morala raditi besplatno da bi nadoknadila štetu.

S navršenih 10 godina, Rigoberta je tijekom tradicionalnog obreda inicijacije, u čijem se središtu nalazila pouka o dužnosti služenju zajednici, primljena u svijet odraslih. Kao njegova miljenica, sve je više pomagala ocu u poglavarskim dužnostima. Prepoznajući njezine darove, lokalni je katolički svećenik kao 12-godišnjakinju izabrao za ketehisticu. Budući da nije znala čitati i pisati, vjersku je pouku seoskoj mladeži posredovala pamteći biblijske tekstove napamet po čuvenju.

Dok je pomagala ocu i svećeniku, ne zaboravljajući ponižavajuća iskustva na veleposjedničkim plantažama, Rigoberta je sve više uviđala da u svijetu u kojem živi nešto nije u redu. U protivnome, kako to da bijeli potomci Španjolaca, takozvani "ladinosi", s visoka gledaju na Indijance? Otkuda to da se veleposjednici ponašaju kao bogovi i postupaju s radnicima kao sa stokom, iako u Bibliji stoji: "Lakše je devi kroz uši iglene nego bogatašu u kraljevstvo Božje." (Mt 19,24) Postavši svjesna lažnosti veleposjedničkog tumačenja indijanskog siromaštva – "Naš usud nije da budemo siromašni. Nismo siromašni zato što Indijanci ne rade i planduju kako to govore bogati ladinosi. Moja mi vlastita stvarnost pokazuje da smo iz dana u dan

8 U Gvatemali je u to vrijeme, uslijed silnih socijalnih razlika, od gladi umiralo 9 posto djece u prvoj, a 35 posto prije navršene pete godine života.

rano na nogama i da radimo na našim poljima." – počela se pitati što bi se dogodilo kad bi se Indijanci zajednički usprotivili veleposjednicima, oduzimajući im zemlju koju su nepravedno prisvojili?

Razdirana tim pitanjima, sve je snažnije osjećala nužnost da se postojeće stanje mora promijeniti, ali i to da u tome i sama mora sudjelovati. U njoj su se počeli nazirati prvi obrisi skore spoznaje o prokušanim mehanizmima represije i izrabljivanja koji već stoljećima ponižavaju njezin narod: "Prijevare, tvrdoglavost, kratkovidnost i sebičnost moćnika korumpirali su društvo, dovevši do toga da ljudi vjeruju da su gospodari zemlje, a ne njezina djeca."

Gonjena mišlju o bijegu od mučnog života, ali i željom da stekne obrazovanje, Rigoberta se kao 19-godišnjakinja zaputila u glavni grad da bi se zaposlila kao služavka, iako je njezin otac bio protiv toga jer je jedna od njezinih starijih sestara kao služavka već iskusila da su i u glavnom gradu "bogati ljudi loši".

Stigavši u glavni grad bez prtljage, osim pamučne deke – još nije znala kako je to nositi cipele na nogama – zaposlila se kao služavka. Prva je četiri mjeseca radila bez plaće da bi otplatila odjeću koju joj je ustupila bogata gazdarica. Uz poslove koje do tada nije radila (namještanje kreveta, pranje, glancanje...), usvojila je i prve lekcije o pasivnim i aktivnim metodama otpora od služavke s kojom je radila. Iako je u gradu stekla prva znanja španjolskog, iskusila je da i gradske gazde bolje postupaju prema svojim psima nego prema slugama, uključujući i nju samu. Dok je jela po koje zrno graha i stare tortilje, psi su svakodnevno uživali u svježim komadima kvalitetnog mesa.

Poslije gotovo godinu dana, Rigoberta se vratila u Chimel s 40 ketzela u džepu, ali i gorkom spoznajom da svim Indijancima, podjednako na selu, u gradu i na plantažama, ide jednako loše kao i njoj. Osvrnuvši se na svoj život, došla je do poražavajućeg zaključka:

> Nisam imala djetinjstvo, nisam imala mladost, nisam imala dovoljno jesti, nisam imala ništa. Pitala sam se otkuda to dolazi, uspoređujući svoj život sa životom bogataške djece koju sam upoznala... Sve mi je to prolazilo kroz glavu i nisam znala kome bih trebala povjeriti svoje misli.

No, niti vijesti koje su je dočekale u Chimelu nisu bile ništa bolje: njezin otac Vincent bio je u zatvoru.

Za preporođeno kršćanstvo

Bogate veleposjedničke obitelji, gonjene nezajažljivom pohlepom, naposljetku su svoje prste pružile i prema obradivoj zemlji oko Chimela. Nakon što su je "premjerili", pokrenuli su legalno-birokratsku bitku za nju, znajući da Indijanci, stoljećima sprječavani da se opismenjavaju i školuju, ne posjeduju vlasničke dokumente za nju. Služeći se potkupljivanjem, zastrašivanjem i krivotvorenjem dokumenata, osigurali su nasilni progon seljaka iz Chimela za koji je bila zadužena vojska. Za protjeranim seljacima u Chimelu su ostale porušene kolibe, spaljene oranice i pobijena stoka – scenarij koji će se, svaki put sve okrutnije, uskoro odigrati u stotinama indijanskih sela Gvatemale.

No, to nije spriječilo seljake da se poslije 40-tak dana iznova vrate u svoje selo, svjesni da bi to moglo značiti i njihovu smrt. S prezirom su otklonili ponudu da kao unajmljeni radnici za veleposjednike obrađuju zemlju koju su "pripitomili" vlastitim rukama. Čim je pušten iz pritvora, Vincent je krenuo u potragu za pomoći. Za to su se vrijeme seljaci počeli iznova useljavati u svoje razrušene domove u Chimelu. Sasvim nenadano, u selu su se jednog dana pojavili državni službenici sa zahtjevom da seljaci potpišu dokumente na temelju kojih će i pred zakonom postati vlasnici svoje zemlje. Iako oklijevajući, to su i učinili.

Da su pogriješili, postat će jasno poslije dvije i pol godine kad se s tim istim dokumentima u selu pojave bogate veleposjedničke obitelji, objašnjavajući da u njima stoji kako su se seljaci svojevoljno odrekli prava na zemlju po isteku dvije godine. Nije bilo sumnje da su za to bili odgovorni potkupljeni prevoditelji i odvjetnici koji su radili za seljake. Kad se obratio za pomoć općinskim službenicima, Vincent je smjesta bio zatvoren pod optužbom da "ugrožava suverenitet zemlje". Nakratko pušten, u pritvoru će provesti više od godinu dana.

Budući da ga od borbe za seljačka prava nije odvratio boravak u zatvoru, Vincent je mjesec dana nakon puštanja iz zatvora bio otet. Predvođeni jednim od njegovih sinova, koji je otmičarima umakao u posljednji čas, stanovnici Chimela su ga pronašli u toj mjeri izmučenog da više nije mogao stajati na svojim nogama. Da nije bilo pomoći časnih sestara, svećenika i nekoliko europskih eksperata za agronomiju, koji su ranije radili u selu, vjerojatno se nikada ne bi oporavio.

Kad je početkom 1977. ponovno potegao pitanje indijanskih prava, Vincent je iznova pritvoren, ali ovaj put pod optužbom da je komunist. Iako osuđen na doživotnu robiju, pušten je na slobodu nakon 15-tak dana za što su bili zaslužni prosvjednici sastavljeni od časnih sestara, svećenika, sindikalista i stanovnika Chimela. Uzimajući ozbiljno u obzir prijetnju da će biti likvidiran on ili netko od njegove djece ako nastavi borbu za indijanska prava, Vincent je od tada djelovao tajno.

U njemu se, slično kao i u Rigoberti, na pozadini posljednjih događanja, počela začinjati spoznaja da se indijanski seljaci u borbi za svoja prava bezuvjetno moraju ujediniti. Slična iskustva i patnje, kao svojevrsna politička edukacija koju se ne može pronaći u knjigama, predstavljali su pogodno polazište za to.

Iako odvojeno, Vincent i Rigoberta su se nakon toga posvema posvetili buđenju političke svijesti i političkom organiziranju indijansko-starosjedilačke populacije u Gvatemali, svjesni da pri tome riskiraju vlastiti život kao priželjkivana lovina vojske:

> Moj život ne leži u mojim rukama. Položila sam ga u ruke stvari [borbe za indijanska prava]. Mogu biti ubijena od danas do sutra, ali znam da moja smrt neće biti uzaludna nego da će biti primjer za moje kolege. Svijet u kojem živim tako je zločinački, tako krvav da mi moj život mogu oduzeti svaki dan... Jedino što mi preostaje pravedna je borba. To sam naučila iz Biblije.

U svom su se radu Vincent i Rigoberta sučeljavali sa sličnim preprekama, prije svega jezičnom barijerom između različitih indijanskih plemena koja je otežavala njihovu uzajamnu komunikaciju, a samim time i političko organiziranje. Znajući za više od 20 različitih indijanskih jezika u Gvatemali, Rigoberta je bez oklijevanja počela učiti 3 korištena od strane većinskih plemena. Da bi svladala španjolski, što je bilo jednako važno, neko je vrijeme provela u samostanu – "Postojali su papiri sa znakovima i grafičkim prikazima pomoću kojih sam učila čitati i pisati jer mi slova još nisu mnogo govorila. Neko sam vrijeme živjela u samostanu, a sestre su me tamo naučile ispravno čitati i pisati." – a potom je, noseći sa sobom opremu i papire, opismenjavala seljake po indijanskim selima.

No, najveći izazov i za jedno i za drugo predstavljalo je prevladavanje u svim Indijancima uvelike ukorijenjenog osjećaja bezvrijednosti o čemu je Vincent bez sustezanja javno progovarao:

> Vremenom sam postao vođa čitavog naroda. Brinem se za ladinose i za starosjedioce. Ne znam ni čitati ni pisati, a ne govorim dobro niti španjolski. Često sam se osjećao bezvrijedno. No, znam da je moje iskustvo vrijedno i da ga moram podijeliti sa svim ljudima.

Slične poteškoće doživjela je i Rigoberta:

> Kad sam se prvi put usprotivila jednom od kolega, osjećala sam se kao oborena na zemlju, jer još nikad u svom životu nisam kritizirala nekog ladinosa. No, moja je kritika bila konstruktivna. Da ispravim kolegu, dopuštajući i njemu da me potom kritizira... To su bile stvari koje su mi na početku teško padale.

Pronalazeći snagu za svoj angažman, pored tradicionalne indijanske kulture, u kršćanskoj vjeri, Rigoberta je prozrela u kojoj je mjeri u Katoličkoj crkvi u Gvatemali još od španjolskog osvajanja u 16. stoljeću bilo nazočno dekorativno kršćanstvo življeno od strane praktičnih ateista koji vjeruju da vjeruju u Boga, ali u stvari niječu njegovu egzistenciju svakim svojim činom, obožavajući svijet, vlast i novac.

Jaz između dekorativnih i istinskih kršćana u gvatemalskoj Crkvi je pred njezinim očima poprimao tolike razmjere da je naposljetku zaključila:

> Crkva se praktično podijelila na dvoje: Crkvu bogatih u kojoj mnogi svećenici na sebe ne žele natovariti nikakve probleme i Crkvu siromaha koja se ujedinila s nama. Djelujemo i protiv crkvene hijerarhije koja vlasti često pruža ruku. Nazivaju se kršćanima, ali često ostaju nijemi i gluhi naspram patnja naroda. Nazivaju se kršćanima, ali ne zaslužuju to ime. Žive neopterećeni u svojim lijepim kućama, i to je sve. Zato kažem da je Crkva u Gvatemali podijeljena na dvoje. Crkvu siromaha – a mnogi su se opredijelili za Crkvu siromaha i dijele poglede naroda – i Crkvu kao hijerarhiju, kao instituciju, koja uvijek predstavlja samo kamarilu [vladajuću kliku]. Najveći dio našeg naroda je kršćanski. No, ako će pastiri, kako sebe nazivaju, davati samo loše primjere i pružati ruke vlasti, nećemo ih trpjeti.

Nadahnuta teologijom oslobođenja koja je umjesto retoričkog, raskidanog i dekadentnog kršćanstva zagovarala integralno kršćanstvo koje će svoju istinu ozbiljiti u zamisli cjelovitog života, cjelovite kulture i cjelovite socijalne pravde, Rigoberta nikada nije, kao niti njezin otac, "brkala nebo i zemlju", zapostavljajući svoj društveno-politički angažman zarad obećanja o onostranom blagostanju i sreći:

> Crkva je uvijek govorila o ljubavi i slobodi, ali slobode nije bilo u Gvatemali. Barem ne za nas! No, nećemo čekati [skrštenih ruku], dok ne ugledamo kraljevstvo Božje na nebesima.

Svjesna da sutrašnjica Katoličke crkve u Gvatemali ovisi o tome hoće li se kršćanstvo okrenuti od podržavanja kapitalizma i socijalne nepravde – "U crkvenoj hijerarhiji ne postoji slobodan prostor da se bori na strani naroda. To znači da će ona nestati iz Gvatemale." – nikad se nije poljuljala u svom kršćanskom opredjeljenju:

> Znam da mi moju kršćansku vjeru nitko ne može oduzeti... To moram razjasniti svojim ljudima. To da zajedno možemo izgraditi narodnu Crkvu koja će biti istinska Crkva bez hijerarhije i građevina i koja će za nas ljude polučiti promjenu. Znam i uvjerena sam da samo narod, samo masa može preoblikovati društvo.

U Rigobertinom sazrijevanju veliku je ulogu za vrijeme boravka u samostanu odigralo prijateljevanje s jednim učiteljem, porijeklom iz srednjeg sloja, koji se priključio siromašnima:

> Kroz naše razgovore postajalo mi je sve jasnije da mi starosjedioci nismo bili samo izrabljivani nego pri tome i diskriminirani. Kako su nas samo često ranije varali na trgu, dajući nam za naš kukuruz i naš grah premalo novca, samo zato jer nismo znali računati. Uz kolegu ladinosa sam naučila mnogo, naučila sam prije svega to da naše probleme moramo svladati sami.

Protiv izrabljivanja

Znajući za njegovu važnost u borbi za indijanska prava, vojska je Chimel 1977. dva tjedna držala pod opsadom. Bio je to poticaj da seljaci poslije njezinog povlačenja organiziraju sustavnu obranu, uključujući rovove i tajne izlaze. Osim vruće vode i kreča, svojevrsnim oružjem smatrana je čak i sama Biblija, jer su neki od likova s njezinih stranica, kao što su Mojsije, Judita i David, seljacima predstavljali inspiraciju i uzor u pravednoj borbi koju je Rigoberta označila "borbom gladnih i sirotinje."

Kad se vojska iznova vratila, seljaci su bili pripremljeni za obranu. Skrivenoj u zasjedi s jednim muškarcem i dvije žene, Rigoberti je čak pošlo za rukom svladati jednog vojnika. S porukom da Indijanci ne bi smjeli pucati na Indijance – među vojnicima je bio veliki broj prisilno regrutiranih indijanskih mladića – i da su seljaci spremni pružiti otpor, poslali su ga natrag zapovjedniku. Vojska se, iako ne zadugo, povukla, ali je taj vojnik smjesta nemilosrdno likvidiran kao dezerter i doušnik.

Na temelju višegodišnjeg rada, Vincent je, zajedno sa suradnicima, u kolovozu 1978. oficijelno utemeljio "Povjerenstvo za jedinstvo seljaka" (CUC) čija je temeljna zadaća bila pokretanje razgovora između vojnog režima i indijanskih seljaka oko pravedne podjele zemlje i priznanja njihovih građanskih prava. Već naredne godine, uvelike doprinoseći njegovom radu, CUC-u je pristupila i Rigoberta, smatrajući da će time više pridonijeti borbi za indijanska prava nego gerilskom borbom, iako su se gerilcima pridružile dvije njezine sestre, jedna čak još kao 8-godišnjakinja: "Opredijelila sam se za to da radim u gradovima i selima, iako sam imala mogućnost nositi oružje." Budući da nije osuđivala sunarodnjake koji su se kao gerilci okrenuli oružanoj pobuni, Rigoberta je od strane vojne diktature žigosana kao "suradnica gerilaca".

No, njezino oružje predstavljale su riječi: "Za nas ubijanje predstavlja nešto zastrašujuće. Otuda bijes zbog cjelokupnog tlačenja. Još više! Naše opredjeljenje da se borimo predstavlja reakciju na svekoliku patnju koju smo morali pretrpjeti." Umjesto teškog, ali u biti sigurnog života beračice kave ili pamuka na veleposjedničkim plantažama, Rigoberta je svjesno izabrala revolucionarni život pun rizika i odricanja, nazivajući ga čestom "svojom stvari", a pod tom je frazom mislila na to da svaki stanovnik Gvatemale bude priznat kao čovjek i poštovan sa svojim porijeklom, kulturom i religioznošću kako bi kao punovrijedan član društva mogao pridonositi njegovom napretku: "Moja se stvar radikalizirala s bijedom naroda. Radikalizirala se preko gladi koju sam vidjela i koju sam podnosila kao domorotkinja, preko ugnjetavanja, time što nas nisu poštovali onakvima kakvi jesmo, preko ubijanja meni najdražih ljudi..."

Kao jedna od odvažnih žena koje su se uplele u gvatemalski politički konflikt, Rigoberta je sebi priskrbila stari majanski naslov "glasnice bogova" što bi u biblijskoj tradiciji odgovaralo proročkom pozivu. Neumorno je isticala presudnu ulogu žena u borbi za indijanska prava:

> U revolucionarnoj borbi žene igraju nevjerojatnu ulogu... Majke koje sa svojom djecom stoje na barikadama, dijele letke ili s jednog na drugo mjesto prenose dokumente... Radnice, seljanke, učiteljice... njihovi doživljaji doveli su do toga da poduzimaju sve te stvari. No, sve to ne činimo jer smo gladni vlasti nego da bi na taj način nešto ostalo za ljude.

Na svim veleposjednicima zajedničku brigu – "Ako Indijanci nauče pisati i čitati, tko će brati moju kavu?" – smjelo je odgovarala:

> U ovom svijetu postoji veoma mnogo tvrdoglavih glava koje bi ponešto mogle promijeniti samo kad bi to željele. Dapače, bilo bi dostatno kad bi nam dali malo od onoga što izdvajaju za samo jednu jedinu svoju proslavu. Uvijek iznova im idemo, govoreći posve jasno da nemamo ništa, da nemamo nikakvog doma i ništa što bismo mogli izgubiti. No, imamo odvažnost i svijest, mnoge stvari koje oni ne poznaju, za koje ne znaju njihova djeca. Naša povijest nije zapisana nego ljudi počinju razumijevati istom kad dođu ovamo, kad nas upoznaju i promotre, da imamo jedan veliki san, san koji se zove budućnost.

CUC je nedugo nakon utemeljenja započeo javnu kampanju za poštene plaće i indijanska prava. Zajedno sa svojim roditeljima i starijim bratom, Rigoberta je tijekom 1978. i 1979. često bila izvan sela da bi svojim prisustvom osnažila otpor protiv vojnog režima koji se raširio Gvatemalom. Kao sekretar sela, u Chimelu je ostajao njezin 16-godišnji brat Petrocinio. Nakon što ga je izdao jedan od mještana Chimela za 50 ketzela, vojska ga je, zajedno s ovećom skupinom suradnika, otela početkom rujna 1979. Nekoliko dana potom, vojnici su po indijanskim selima podijelila letke sa strogom zapovijeđu da seljaci moraju prisustvovati javnom kažnjavanju pritvorenih "komunista" 9. rujna u obližnjem gradiću Cajulu. Strahujući da se među zatočenicima nalazi i Petrocinije, Rigoberta je, slično kao Vincent i Jana, cijelu noć marširala gvatemalskim planinama da bi na vrijeme stigla u Cajul.

Poslije dvosatnog govora prožetog prijetnjama da će preostali Indijanci biti kažnjeni još gore nastave li pružati pomoć omraženim gerilcima i komunistima, kapetan je izdao zapovijed da se danima zlostavljani zatočenici poliju benzinom i zapale. Zajedno s izdanim kolegama, Petrocinije je tog tragičnog 9. rujna izgorio pred okupljenim Indijancima i članovima vlastite obitelji koje čak niti njegovo mučeništvo nije pokolebalo u borbi za indijanska prava.

Stigavši natrag u selo koje je vojska u međuvremenu sravnila sa zemljom, Vincent je rekao: "Ako su mnogi mladi ljudi toliko hrabri da daruju posljednje kapi svoje krvi, onda i mi moramo biti jednako tako hrabri." No, zajedno s Rigobertom, koja je u tim trenucima uvelike dvojila o tome je li došao trenutak da se priključi

gerilcima, Vincent je iznova zaključio da je od priključenja oružanoj pobuni važniji nastavak njihovog političko-organizacijskog rada u okrilju CUC-a, tim više jer su mučenika ionako već imali previše:

> Jednima je određeno da daju svoju krv, drugima svoju snagu. Prema tome, dajmo, dok još možemo, svoju snagu. U našoj situaciji naš mali život moramo štiti onoliko dobro koliko to možemo da bi se taj mali život preobrazio u novu snagu za naš narod. Ne trebamo mrtvace, ne trebamo više mučenika... Ono što trebamo više nego bilo kad ranije, to je naš život da bismo ga posvetili borbi...

Početkom siječnja 1980, Vincent je sudjelovao u velikom maršu u glavnom gradu čiji je cilj bio skretanje pozornosti svjetske javnosti na sve dramatičnija događanja u njegovoj zemlji koja su "Amnesty International" nagnala na zaključak da je ništa do "ubijanje program gvatemalske vlasti". S Vincentom na čelu, prosvjednici su 31. siječnja 1980. zaposjeli zgradu španjolskog veleposlanstva, i to ne slučajno jer je španjolska vlada temeljem veza iz kolonijalnog razdoblja mogla izvršiti snažan pritisak na vojnu diktaturu. Režim je na nenaoružane prosvjednike u veleposlanstvu poslao vojsku koja je bez oklijevanja do temelja spalila zgradu veleposlanstva u kojem je Vincent izgorio zajedno s 38 prosvjednika.

U veljači 1980. izbio je generalni štrajk 18 tisuća seljaka i radnika koji je paralizirao gvatemalsku ekonomiju, a u njemu je Rigoberta odigrala jednu od vodećih uloga. Iako nije usvojen zahtjev štrajkača o minimalnoj plaći od 5 ketzela, izborena 3 spram dotadašnjih 75 centavosa predstavljali su veliki korak naprijed. No, radost štrajkača nije potrajala dugo. Sluteći da bi njihova vlast mogla doći u pitanje, diktatorski se režim okrenuo sveobuhvatnim represijama koje su poprimile genocidne razmjere. Sustavno razaranje sela, spaljivanje polja, prisilno regrutiranje mladića, korištenje napalma protiv civila, i to sve čak i na puku sumnju da se u nekom selu kriju gerilci ili komunisti, ostat će zapamćeno kao ozbiljenje zastrašujuće "politika spaljene zemlje".

U novom valu nasilja stradat će, kao jedna od vodećih figura indijanskog otpora režimu, i Juana Tum uz koju je Rigoberta načinila prve korake u čudesni svijet prastare indijanske kulture, naučivši ne samo to da je njezin narod prema drevnom majanskom mitu nastao od kukuruza nego i to da svaka indijanska žena posjeduje vrijednost nalik onoj "zemlje koja stvara kukuruz, grah, biljke, naprosto sve, zemlje koja je poput majke koja stvara ljudski život." Juana je, slično kao Vincent, neumorno politički organizirala žene po indijanskim selima, smatrajući da se "ne smije dogoditi da i druge majke pretrpe ono što je ona podnijela", a u tome joj je pomagao i njezin spomena vrijedan poziv babice.

U travnju 1980. Rigobertina se majka iz jednog planinskog sela spustila u obližnji gradić, jer se to nitko drugi nije usuđivao, da bi za bolesnike i porodilje pribavila nužne lijekove. Prepoznavši je, vojska je smjesta otela. Poslije okrutnih silovanja i mučenja, koja su trajala danima, bačena je na gradski trg da javno umre za opomenu svim

protivnicima režima. Sve dok nije istrulilo, oko njezinog su tijela stajali vojnici da bi spriječili dostojanstven pokop.

Znajući da sada zauzima prvo mjesto na vojnom popisu osoba za odstrjel, Rigoberta je, ponukana savjetima brojnih prijatelja, 1981. prebjegla u susjedni Meksiko što bi bilo nemoguće bez riskantne pomoći časnih sestara iz dva samostana.

No, to nije značilo da je Rigoberta, slomivši se pod teretom svega onoga što je doživjela, odustala od borbe za prava gvatemalskih indijanaca – "Ono što u životu cijenim više od svega sposobnost je da se sanja. U najtežim trenucima i najsloženijim situacijama bila sam sposobna sanjati o boljoj budućnosti." – nego je ta borba u njezinom slučaju poprimila sasvim novo obličje.

Nobelova nagrada za mir

U Meksiku preplavljenom gvatemalskim izbjeglicama, Rigoberta se, kao jedan od dva starosjedilačka člana, priključila osnivanju 6-članog "Ujedinjenog predstavništva gvatemalske opozicije" (ROUG).

Budući da je njegova temeljna zadaća bilo upoznavanje svjetske javnosti s političko-vojnim konfliktom u Gvatemali, obilježenom sustavnim i bezobzirnim kršenjem ljudskih prava, Rigoberta je kao predstavnica ROUG-a, zajedno s jednim nizozemskim svećenikom i gvatemalskim sindikalcem, poslana u Europu da pripovijeda istinu o Gvatemali pred kojom su zarad ekonomskih probitaka oči zatvarale i brojne europske vlade. Neprocjenjivu ulogu u skretanju pažnje svjetske javnosti na događanja u Gvatemali odigrat će 1983. objavljivanje njezine knjige "Ja, Rigoberta Menchú" čiji će nastavak uslijediti 1998. pod naslovom "Prelaženje granica".

Pozivajući tijekom svojih putovanja na pravdu – a taj poziv "nije bio rođen iz nečega dobrog nego iz bijede i gorčine... iz siromaštva, izrabljivanja i diskriminacije" koju je osjetila na vlastitoj koži – Rigoberta je malo-pomalo postala međunarodna predstavnica gvatemalske starosjedilačke populacije.

Intenzivno proučavanje povijesti Maja, što je bilo moguće tek u progonstvu, Rigobertu je dovelo do uvida da majanska kultura predstavlja zaboravljeni temelj identiteta gvatemalskih Indijanaca. S divljenjem je počela spoznavati da pradavne vrijednosti majanske kulture mogu osnažiti gvatemalske Indijance u borbi za prava, ali i pomoći globaliziranom svijetu u ovladavanju globalnih prijetnji o čijem suzbijanju ovisi opstanak čovječanstva.

Prekretnicu u Rigobertinoj borbi za prava gvatemalskih Indijanaca na globalnoj razini označit će poziv "Međunarodnog indijanskog pregovaračkog vijeća" da sudjeluje na njegovom zasjedanju u podružnici Ujedinjenih naroda u Ženevi 1982. Neovisno o poteškoćama na putu i početnom nesnalaženju – "Naučila sam da čovjek

treba titulu, zvanje i račun. S licem siromaštva čovjeka sustižu problemi." – nije joj trebalo dugo da spozna koliki potencijal, uza sve svoje slabosti, posjeduju Ujedinjeni narodi u nastojanju oko formuliranja i zaštite prava starosjedilačkih naroda, tim više jer su za nju Ujedinjeni narodi predstavljali jedini globalni forum za svjetske žrtve koje nemaju izbora. Potaknuta tom spoznajom, Rigoberta se izborila da predstavnici ROUG-a govore na različitim forumima Ujedinjenih naroda, iako ROUG nije poput drugih NVO-a s tom povlasticom posjedovao savjetodavni status pri Ujedinjenim narodima.

Svjesna da riskira život, Rigoberta je u više navrata posjetila Gvatemalu. Prvi je put to učinila 1988. s nakanom da sudjeluje u procesu "Nacionalnog dijaloga" koji je ispred gvatemalske vlade pokrenulo "Nacionalno povjerenstvo za pomirenje". No, čim je stigla u domovinu bila je privedena, ali je pritisak lokalne i internacionalne javnosti prisilio vlastodršce da je smjesta puste iz pritvora.

Temeljem angažmana u globalnim institucijama Rigoberta je postajala sve uvjerenija da se svjetska starosjedilačka populacija za svoja prava može izboriti jedino ujedinjena onkraj etničkih, religijskih, kulturalnih i državnih granica. Sukladno tome niti njezina briga za starosjedilačka prava više nije bila isključivo usredotočena na Gvatemalu. Kao svoj središnji cilj Rigoberta je počela razaznavati proglašenje Deklaracije o pravima starosjedilačkih naroda, a povlašten institucionalni okvir za postizanje tog cilja pronašla je u "Radnoj grupi starosjedilačkih naroda", jednog od "Povjerenstava za prevenciju diskriminacije i zaštitu manjina" pri "Uredu Visokog komesara Ujedinjenih naroda za ljudska prava" (OHCHR). Zahvaljujući naporima "Radne grupe starosjedilačkih naroda", u kojoj je Rigoberta bila iznimno aktivna, Generalna skupština Ujedinjenih naroda 18. prosinca 1992. prihvatila je "Deklaraciju o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim, etničkim, religijskim i jezičnim manjinama".

Ideja da Rigoberta, u svjetskim razmjerima već uvelike poznata[9], primi Nobelovu nagradu za mir na temelju neumorne borbe za starosjedilačka prava potekla je 1989. od strane Socijalističke partije Italije. U sklopu održavanja latinoameričke kampanje "500 godina starosjedilačkog, crnačkog i narodnog otpora" u Kolumbiji 1989, usmjerene protiv namjere Španjolske da organizira proslavu 500-te obljetnice europskog "otkrivanja" Novog svijeta, ideja Socijalističke partije Italije prerasla je u rezoluciju koja je kao oficijelna nominacija Rigoberte za Nobelovu nagradu za mir proslijeđena u Norveškom povjerenstvu za njezinu dodjelu.

9 Rigoberta je 1985, zajedno s N. Mandelom, postala počasni član Povjerenstva nevladinih organizacija Belgije, a 1988. je dobila izvanrednu nagradu "Premio Nonino" u Milanu. U prosincu 1989. sudjelovala je kao posebna gošća na II. iberijsko-američkom kongresu organizacija za ljudska prava. UNESCO će joj 1990. dodijeliti svoju mirovnu nagradu, a 1992. postat će počasnom građankom Milana. U studenom 1992. bit će joj upriličena i privatna audijencija kod pape Ivana Pavla II.

Da bi osujetile Rigobertinu nominaciju i izbjegle "nacionalnu sramotu", gvatemalske su konzervativne organizacije privržene režimu kao svoju kandidatkinju proglasile predsjednicu "Udruženja gluhih i slijepih", nipošto slučajno isključivo bjelačkog porijekla.

Nakon dugog oklijevanja, zarad bojazni od reakcije režima, ali i nutarnjih previranja, iza Rigobertine nominacije tek su sredinom 1992. stale Biskupska konferencija i Sindikat sveučilišnih profesora u Gvatemali. 15. srpnja 1992. plaćenim oglasom u dnevnim novinama "La Hora" pridružile su im se brojne istaknute ličnosti političkog, kulturnog i religijskog života za što je presudan poticaj bila Rigobertina petodnevna posjeta Gvatemali, posvećena razgovorima s različitim gvatemalskim starosjedilačkim organizacijama o pitanju identiteta i prava prastanovnika Latinske Amerike. U kojoj je mjeri režim Rigobertu smatrao opasnom govori činjenica da je tijekom posjete doživjela čak tri pokušaja atentata.

Dok je gvatemalska starosjedilačka populacija oduševljeno primila vijest da će Nobelova nagrada za mir 1992. pripasti Rigoberti – "Ona je jedna od nas, ona je žena koja se bori!" – slično kao glasnogovornik URNG-a – "To je prva dobra vijest koju su prastanovnici Gvatemale dobili u posljednjih 500 godina!"– i nekadašnji predsjednik Kostarike Oscar Arias, dobitnik Nobelove nagrade za mir 1987 – "To predstavlja priznanje 500-godišnjeg zlostavljanja i diskriminacije!" – gvatemalski je režim uručivanje nagrade omraženoj "suradnici gerilaca" označio izrazito opasnom za Gvatemalu, iako je predsjednik J. Serrano pozvao Rigobertu da svoj autoritet iskoristi za postizanje mirnog okončanja gvatemalskog građanskog rata.

Svjestan beskrajne geografsko-kulturalne distance između Gvatemale i Norveške, Francis Sejersted, predsjednika Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrada za mir, pozvao je na početku svog govora na ceremoniji njezine dodjele Rigoberti na promišljanje srodnosti:

> Bilo gdje na svijetu da se dogode, u naše su vrijeme sukobi i ratovi postali svjetska briga. Čak i pri ovoj distanci, osjećamo se ugroženi lokalnim konfliktom u Gvatemali, ne vojno, ali zato jer negativno djeluje na svjetsku budućnost. Situacija u Gvatemali posjeduje posebnu važnost jer predstavlja jasan slučaj općeg problema čijem razrješenju moramo svi pridonijeti. Mislim na stvari poput etničke i rasne segregacije, prava starosjedilačkih naroda, okoliš i dijeljenje resursa, jaz između bogatih i siromašnih. Aludiram na ulogu žene u društvu. U svim je tim aspektima put Gvatemale važan za nas. Na taj način obvezujemo sami sebe. Pored toga, srodnost posjeduje i drugi aspekt, a osobe poput Rigoberte Menchú Tum nas obvezuju da mislimo na njega. On se pojavljuje u općoj ljudskosti naših najdubljih potreba, našeg sna o miru i pomirenju, naše čežnje za dobrim životom, našeg prava na život i poštovanje. Posjedujemo potrebe i prava naprosto na temelju naše ljudskosti onkraj etničkih, kulturnih i geografskih podjela. Trenuci poput ovog služe da se podsjetimo na tu srodnost, ukorijenjenu u našoj zajedničkoj ljudskosti. Zadržavanjem razoružavajuće ljudskosti u brutalnom svijetu, Rigoberta Menchú Tum apelira na ono najbolje u svim

nama, neovisno o tome gdje živimo i kakvo je naše obrazovanje. Ona stoji kao jedinstveno snažan simbol pravedne borbe.

Podsjećajući na Rigobertin životni put i razmjere brutalnosti kojoj je starosjedilačko stanovništvo u Gvatemali izloženo već 500 godina, Sejersted se zapitao kako slomiti začaranu spiralu nasilja:

> Prilično je lako ne upletati se i pozivati na ne-nasilje ili okončanje neprijateljstva kad netko sam nije sučeljen sa slijepim nasiljem druge strane. Naša odgovornost nije suditi ili proglašavati krivim u takvim slučajevima. No, ono što možemo jest to da skrećemo pozornost na svijetle osobne primjere ljudi kojima je pošlo za rukom sačuvati svoju ljudskost u brutalnim i nasilnim okolnostima i koji iz tog razloga izazivaju naše posebno poštovanje i divljenje. Takvi nam ljudi pružaju nadu da postoje načini da se izađe iz začarane spirale [nasilja].

Kao primjer razoružavajuće ljudskosti koji je krasi, Sejersted je naveo Rigobertin opis susreta s Colonelom Roderiguesom, ubojicom njezine majke, 1991. u Oslu – "Pozdravili smo jedno drugo i izmijenili nekoliko riječi. Čovjek koji je ubio moju majku čestitao mi je na nominaciji za Nobelovu nagradu za mir, nazvavši je nacionalnom čašću. Tada sam iznenada osjetila da smo svi mi u biti ljudska bića. To je nalikovalo susretu s udaljenim poznanikom. Osjećala sam mir dok sam mu se obraćala." – da bi svoj govor potom zaključio sljedećim mislima:

> Budalasto je susretati svijet s previše, a još budalastije s premalo povjerenja. Cilj su rada Rigoberte Menchú Tum, kao što je govorila u mnogim prilikama, pomirenje i mir. Ona zna, bolje nego većina, da su temelji budućeg pomirenja položeni u načinu na koji se netko ponaša u vlastitoj borbi. Čak i u najbrutalnijim situacijama, mora se sačuvati vlastita vjera da postoji minimum ljudskih osjećanja u svima nama. Rigoberta Menchú Tum je sačuvala tu vjeru. To je razlog zašto je s najdubljim poštovanjem i divljenjem spram njezinih napora Norveško povjerenstvo danas nagrađuje Nobelovom nagradom za mir.

U svom govoru na ceremoniji uručivanja Nobelove nagrade za mir, koja će iz sigurnosnih razloga privremeno morati ostati u meksičkoj prijestolnici, Rigoberta je progovorila o tome što za nju znači ta nagrada:

> Nagradu ne smatram osobnim priznanjem nego jednim od velikih uspjeha u nastojanjima oko mira, oko ljudskih prava, oko prava starosjedilaca, koji već pet stotina godina žive rastjerani i razdvojeni, i to kao žrtve genocida, tlačenja i diskriminacije. [...] Pored toga, ona predstavlja priznanje centralno-američkih naroda koji se još uvijek bore za stabilnost, za svoju budućnost i za put svog vlastitog razvoja i integracije na temelju demokracije i uzajamnog poštovanja.

Nakon što je s neskrivenim ponosom izrekla nekoliko riječi o svojoj zemlji i veličanstvenoj kulturi Maja, Rigoberta je o značenju Nobelove nagrade za mir, koja joj je uručena, pridodala:

> Značenjem ove Nobelove nagrade za mir bih u prvom redu smatrala priznanjem prastanovnika, koji su bili žrtvovani i protjerani, jer su težili za dostojanstvenim,

> pravednim i poštenim životom bratstva i razumijevanja među ljudima. Kao priznanje za one, koji više nisu živi, i za one, koji više ne mogu sačuvati nadu u poboljšanje njihove situacije, njihovog siromaštva i izolacije, za one, koji su prognani, za bespomoćne u Gvatemali i na cjelokupnom američkom kontinentu. Ovo suosjećanje predstavlja, iako dolazi pet stotina godina prekasno, utjehu za patnje, diskriminaciju, tlačenje i izrabljivanje koje je morao trpjeti naš naroda kojemu je zahvaljujući njegovoj vlastitoj slici svijeta i koncepciji života ipak pošlo za rukom pružiti otpor i konačno prepoznati obećavajuće izglede. [...] Nagrada je znak rastućeg međunarodnog zanimanja i razumijevanja za prava prastanovnika, za budućnost više od 60 milijuna Indijanaca koji žive u Americi i njihove pobune protiv više od pet stotina godina tlačenja...

Nakon što je opisala zastrašujuća događanja u Gvatemali posljednjih desetljeća i izrazila nadu da će proces započet potpisivanjem ugovora između "Nacionalnog povjerenstva za pomirenje" s mandatom gvatemalskog režima i URNG-a 1990. u Oslu okončati 30-godišnji građanski rat, Rigoberta je istaknula da dijalog i političke pregovore smatra jedinim prikladnim sredstvom za rješenje gvatemalskog konflikta:

> Demokracija se u Gvatemali mora uspostaviti što je moguće prije. Deklaracija o ljudskim pravima mora se bezuvjetno poštivati u cijelosti, a to znači da se mora dokrajčiti rasizam, mora se osigurati da se svatko može slobodno organizirati i kretati. Ukratko, multikulturalnom civilnom stanovništvu moraju se žurno sa svim njihovim pravima otvoriti sva područja, zemlja se mora demilitarizirati i stvoriti temelj za njezin razvoj da bi se mogla osloboditi sadašnje nerazvijenosti i siromaštva.

Svjesna niza prepreka za istinsko oživljavanje demokracije u Gvatemali, kao što su posljedice prisilnih progona i socijalne nepravde, Rigoberta je pri koncu svoga govora skrenula pažnju na to da je ozdravljenje gvatemalskog naroda nezamislivo bez aktivne društveno-političke uloge žena i priznanja prava indijanske populacije:

> Povijesni razvoj u Gvatemali oslikava potrebu i neopozivost aktivnog doprinosa žena u oblikovanju novog gvatemalskog socijalnog poretka za što – ponizno vjerujem – indijanske žene već predstavljaju jasno svjedočanstvo. [...] Za Gvatemalu je važno da se poštuje identitet i prava starosjedilaca koja nisu prezirana i omalovažavana samo za vrijeme kolonijalizma nego i u vrijeme republike. Demokratska, slobodna i neovisna Gvatemala neće biti moguća, a da identitet starosjedilaca ne obilježi sva područja društvenog i javnog života. To će nesumnjivo biti nešto posve novo, sasvim novo iskustvo, s obilježjima koja u ovom trenutku ne možemo opisati. No, to će predstavljati autentičan odgovor povijesti i obilježjima zbiljske gvatemalske nacionalnosti. Istinski profil koji je tako dugo vremena bio izobličavan. [...] Pozivam sve socijalne i etničke grupe, koje čine narod Gvatemale, da aktivno sudjeluju u nastojanjima oko mirnog okončanja konflikta i pomognu stvaranje stabilnog jedinstva ladinosa, crnaca i Indijanaca, koji tek svi zajedno sa svojim različitostima tvore 'gvatemalstvo'.

Prema demokraciji

Iako je građanski rat u Gvatemali okončan u prosincu 1996. sklapanjem mirovnog sporazuma između URNG-a i gvatemalske vlade, koji je uključivao velike političko-gospodarske reforme, veća prava za indijansko stanovništvo, uključivanje gerilaca u normalan život i raspuštanje paravojnih jedinica, Rigoberta se u Gvatemalu vratila još 1994. Svoju borbu za prava indijanske populacije nastavila je putem fondacije koju je u spomen na svog oca utemeljila pomoću novčanog iznosa Nobelove nagrade za mir.

Iako je mislila da se nikad neće udati, što je jednom novinaru iznova povjerila 1993, u proljeće 1995. udala se za Indijanca Angela Francisa Canila, postavši još iste godine majkom:

> Nisam željela biti udovica i mučena majka. Kad su umrli moji roditelji, saznala sam koliko je to mučno za djecu. Život je uvelike ugrožen kad se opredijeli raditi kao revolucionarka. Nemam ništa protiv braka, no s njim povezujem njegovo sretno zajedništvo, a gdje sam to trebala pronaći? Da sam udana, željela bih biti majka, no jesam li trebala svoje dijete odgajati na selu dok se potucam okolo? Ponekad sam sretna da sam sama, ponekad me ispunja tihi strah i tuga, a u sasvim rijetkim trenucima osjećam paniku da bi život mogao proći mimo mene. Ne, opredijelila sam se za borbu. Tako se živi s mnogim ljudima, no ujedno i sam.

Koristeći za svoje ciljeve legalna sredstva, Rigoberta je vršila pritisak na pravni sustav Gvatemale da srodnicima vojnih masakara tijekom građanskog rata osigura obeštećenja, tim više jer su počinitelji većine zločina bili zaštićeni amnestijom. Godine 2006. poći će joj za rukom, i to nakon iznimno dugotrajne i mučne borbe, nagnati Vrhovni sud Španjolske da podigne optužnicu za genocid i mučenje protiv 7 bivših članova gvatemalske vlade, uključujući i samog vojnog diktatora E. R. Montta, tražeći njihovo izručenje.[10]

Javnost Gvatemale u velikoj će mjeri uzburkati tri publikacije koje će svjetlo dana ugledati 1998. i 1999. Dok će prve dvije propitivati poglavito kršenje ljudskih prava tijekom građanskog rata u Gvatemali – izvještaj Katoličke crkve naslovljen "Ozdravljenje povijesnog pamćenja" i izvještaj "Povjerenstva za razjašnjenje povijesti" sponzoriranog od strane Ujedinjenih naroda – treća će osporiti autentičnost nekih dijelova Rigobertine autobiografije – "Rigoberta Menchú i povijest svih siromašnih Gvatemalaca" američkog antropologa Davida Stolla – prije svega kad je riječ o njezinom školovanju, osobnom svjedočenju likvidaciji brata (pokazat će se da je

10 U kojoj su mjeri zločinačke političke strukture iz razdoblja građanskog rata još uvijek bile snažne zorno pokazuje podatak da je na temelju izbornih rezultata 1999. predsjednik gvatemalskog Kongresa postao Montt. Njegova je stranka osvojila čak 48 posto glasova, dok je URNG osvojio svega 12 posto glasova. U predsjedničkoj utrci 2003. Montt će osvojiti čak treće mjesto.

Rigoberta kao svoje preuzela majčino svjedočanstvo) i konflikta oko zemlje u rodnom selu (pokazat će se da se konflikt nije odigrao između ladinosa i Maja kako je to opisala Rigoberta nego samih Maja). Oklijevajući, Rigoberta je naposljetku priznala spomenuta neslaganja između onoga što se dogodilo i njezinih autobiografskih zapisa do kojih je došao Stoll. Iako je bilo onih koji su nakon toga tražili da joj se Nobelove nagrade za mir oduzme, Geir Lundestad, tajnik Norveškog povjerenstva za njezinu dodjelu, takve je ideje sasjekao u korijenu, ističući da se Rigobertin izbor "nije temeljio isključivo ili primarno na autobiografiji".

Utemeljivši vlastitu političku starosjedilačku stranku, Rigoberta je 2007. sudjelovala u predsjedničkim izborima[11], ali je iz utrke izbačena već u prvom krugu glasovanja – osvojila je samo 3 posto glasova – dok su druga dva kandidata iz njezine stranke ubijena što govori koliko se još dug i mučan put do zbiljske demokracije nalazi pred stanovnicima Gvatemale. U svakom slučaju, kao siguran smjerokaz zasigurno im mogu poslužiti iskrene riječi njihove junakinje:

> Ono zašto bih vas, draga braćo i sestre, željela zamoliti to je da nikad ne zaboravite da je u našoj borbi važnije od svega jedinstvo. Jedinstvo predstavlja naše najveće dobro i ono na svakom mjestu štiti naš život. Pripadamo li različitim organizacijama, imamo li različita iskustva, drugačiju socijalizaciju ili smo različite dobi, svejedno je. Ne znači ništa ni to što ne koristimo jednake forme izražavanja. Svi smo mi zrna jednog jedinog kukuruznog klasa, kukuruzna zrnca među mnogim drugim, no čak i ako samo jedno jedino nedostaje, klas više nije cjelovit. Mnogi Indijanci i crnci, mnogi mestici, koji se u našoj zemlji nazivaju ladinosima, bore se da iznova budu uključeni u taj kukuruzni klas.

Literatura

1. Angel M. Astúrias, *Die Maismenschen*, Borheim 1983.
2. Angelika U. Reutter /Anne Rüffer, *Frauen mit Idealen – Zehn Leben für den Frieden*, R&R, Zürich 2001.
3. David Stoll, Menchú *and the Story of All Poor Guatemalans*, Westview Press, Boulder 1999.
4. Doris Sommer, *No Secrets: Rigoberta's Guarded Truth*, u: Women's Studies, 20(1991), str. 51-72.
5. Elisabeth Burgos, *Rigoberta Menchú – Leben in Guatemala*, Lamuv Verlag, Bornheim-Mertne, 1984.
6. James Painter, *Guatemala: False Hope, False Freedom*, Wuppertal 1987.

11 Ne odustajući od političke borbe, Rigoberta se 2011. iznova upustila u predsjedničku utrku, ali je ponovno izbačena u prvom krugu glasovanja.

7. Jean-Marie Simon, *Guatemala: Eternal Spring, Eternal Tyranny*, W. W. Norton, New York 1987.
8. John Beverley, *The Real Thing – Our Rigoberta*, u: Modern Language Quarterly, June 1986, str. 129-235.
9. Judith Hicks Stiehm, *Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize*, 2006.
10. Margaret Hooks (ur.), *Guatamelan Women Speak – Introdution by Rigoberta Menchú Tum*, Catholic Institute for International Relations, London 1991.
11. Maria-Christine Zauzich, *Rigoberta Menchú*, u: "Der Friedensnobelpreis", sv. XIII, 1993.
12. Mark Zimmerman, *Rigoberta Menchú After the Nobel*: From Militant Narrative to Postmodern Politics, Duke University Press, Durham 2001.
13. Rigoberta Menchú Tum, *Crossing Borders – An Autobiography*, Verso, New York 1998.
14. Rigoberta Menchú Tum, *I, Rigoberta Menchú – An Indian Women in Guatemala*, Verso, New York / London 1984.
15. Stephen Schlesinger / Stephen Kinzer, *Bananenkrieg*, Hamburg 1993.

Jody Williams

(Nobelova nagrada za mir 1997)

Jody Williams

Uvijek sam veoma znatiželjna što sve mogu započeti sa svojim životom. Svaki dan ustajem zainteresirana, pitajući se: 'Što ću učiniti danas da promijenim situaciju?' Pronađite ono što će za vas promijeniti situaciju. Ne bojte se rizika, jer svojom radošću možete drugim ljudimadonijeti radost. Najbolja sam kad osjećam radost.

Mir nije puka odsutnost rata. To je svijet s pravednošću i jednakošću. To je svijet u kojem je temeljnim potrebama većine čovječanstva na našoj planeti odgovoreno.

Osjećaji bez djelovanja su nevažni!

SVIJET BEZ MINA

Nebrojena su zastrašujuća lica rata, ali se svojom zlokobnošću i kukavičlukom izdvaja korištenje protupješadijskih (AP) mina.[1]

Jednom postavljene, te su "bezglasne ubojice", ne razlikujući između vojnika i civila, sposobne čekati na svoje žrtve čak i desetljećima nakon uspostave mira. Kao "savršeni vojnici" bez potrebe za odjećom, hranom i plaćom, AP-mine godišnje uzrokuju smrt 26 tisuća ljudi, od čega je čak 40 posto mlađe od 15 godina[2], i daleko veći broj povrijeđenih i osakaćenih[3].

AP-minama, čija izrada košta od 3 do 30, a uklanjanje ili uništavanje od 300 do 1000 američkih dolara[4], pogođene su gotovo isključivo siromašne zemlje Trećeg

1 Kao obrambeno oružje protiv tenkova, nagazne su se mine znatnije započele koristiti tijekom I. svjetskog rata. U II. svjetskom ratu razvijene su AP-mine za obranu od pješadijskih i gerilskih napada. 1960-ih prilagođene su za "sijanje" iz zraka. Korištene u velikoj mjeri od strane SAD-a u Vijetnamu i SSSR-a u Afganistanu, u lokalnim sukobima u Africi i Aziji omiljeno su oružje sve do danas. Regularne su vojske isprva bilježile položaj i broj postavljenih AP-mina što je olakšavalo njihovo uklanjanje. No, s tom se praksom, nakon što je prevladala logika "sijanja" što većeg broja mina, prestalo 1970-ih. U Kambodži je koncem 1978. vijetnamska vojska, proganjajući Crvene kmere, AP-mine koristila čak ofenzivno. Sela, koja bi ranije okružila minama, izložila bi artiljerijskoj vatri, pa neprijateljskim vojnicima i civilima potom nije preostajalo ništa do smrtonosnog bijega u minska polja. Danas je registrirano oko 400 vrsta mina koje u više od 50 zemalja svijeta proizvodi oko 100 poduzeća. Osim tzv. "bezglasnih" mina, koje se aktiviraju pritiskom, a vijek trajanja im je "neograničen", danas postoje i tzv. "pametne" mine s mehanizmom koji nakon određenog vremena automatski uništava ili onesposobljuje mine u koje je pohranjen. Dakako, to značajno povećava troškove njihove proizvodnje. S temeljnim tehničkim znanjima, jednostavne mine moguće je proizvesti u "kućnoj izradi" za svega 5 eura, a za transport velikog broja mina čija je težina neznatna mogu se regrutirati i djeca. Tehnički visoko sofisticirane mine neprestano se usavršavaju, a za uklanjanje poseban problem predstavljaju plastične mine koje poslije aktiviranja eksplodiraju oko metar iznad tla da bi područje smrtonosnog rasprskavanja gelera bilo što veće. S nuklearnim oružjem AP-minama je zajedničko što ubijaju više civila, uključujući i djecu, nego vojnika i što mogu usmrtiti ili nanijeti štetu dugo vremena nakon što su instalirane.

2 Većina žrtava AP-mina su djeca jer veliki broj mina sliči igračkama. Kad postanu svakodnevnica, AP-mine gube svoju užasavajuću auru, pobuđujući neopreznost djece. Takav je slučaj s tzv. "leptir" minama koje su u Afganistanu bacane iz helikoptera. Sviknuta na njih do te mjere da su im nadjenula ime "zeleni papagaji", djeca "leptir" mine za opkladu gađaju kamenjem, postajući nerijetko žrtvama njihovih eksplozija.

3 Po broju amputacija čiji su uzrok povrede minama prvo mjestu u svijetu zauzima Kambodža. Riječ je o 4 tisuće amputacija što znači 1 na 240 stanovnika. Neke od tih mina potječu još iz vremena francuske okupacije, a za to da Kambodža postane jedno veliko minsko polje svojski su se potrudili Amerikanci, Vijetnamci i Crveni kmeri.

4 Godišnji omjer uklonjenih (100 tisuća) i postavljenih (1-2 milijuna) AP-mina još uvijek je poražavajući. 5 posto svih žrtava mina su demineri. Ako se uklanjanje AP-mina nastavi ručno (pomoću detektora metala i dugih igala), procjenjuje se da će za uklanjanje svih mina na svijetu biti potrebno još jedno stoljeće. Financijska sredstva prema izračunu UNICEF-a za taj poduhvat iznose oko 33 milijarde dolara. Riječ je, dakako, o iznosu koji siromašne zemlje Trećeg svijeta ne mogu osigurati. Kambodža bi

svijeta[5], dok su za njihovu uvelike profitabilnu proizvodnju i izvoz pretežno odgovorne bogate zemlje Sjevera[6]. Godišnje se u svijetu proizvede oko 10 milijuna AP-mina, dok je u vojnim skladištima 105 zemalja, pored 110 milijuna već "posijanih" u 64 rizične zemlje, uskladišteno 250 milijuna AP-mina[7].

Preživjele žrtve mina, a to su pretežno socijalno nezaštićeni i marginalizirani, kao što su djeca i seosko stanovništvo[8], u pravilu ne raspolažu financijskim sredstvima nužnim za dugotrajni i složeni proces liječenja (tri do pet operativnih zahvata, transfuzije krvi, antibiotike...). U Afganistanu gdje mjesečna primanja iznose oko 10 švicarskih franaka takvo liječenje u prosjeku košta oko 5 tisuća švicarskih franaka. Za jednostavnu proteza, na koju žrtve još uvijek predugo čekaju, treba izdvojiti oko 100 švicarskih franaka, s tim da je prosječni vijek trajanja umjetnog uda od 2 do 4 godine. No, s tim se poteškoćama u Afganistanu sučele samo 2 od 10 preživjelih žrtava mina jer preostalih 8 na smrt iskrvari prije nego što uopće dobije medicinsku pomoć.

Da užas bude veći, AP-mine se ne koriste isključivo u vojne svrhe nego sve više i za sustavno razaranje socijalno-gospodarskih struktura i širenje straha među civilnim stanovništvom, posebice u građanskim ratovima od strane represivnih režima ili pobunjeničkih postrojbi. Pored toga, AP-mine zaostale nakon sukoba ometaju uspostavu trajnog mira u svim njegovim aspektima, uključujući povratak izbjeglica i

primjerice za to mogla izdvojiti oko 12 miliona, ali bogati Kuvajt nesumnjivo milijardu dolara. 1990-ih njemački su inženjeri konstruirali pancirnu glodalicu koja izaziva eksploziju mina. Dvije su takve glodalice tijekom dva mjeseca u Mozambiku onesposobile oko 6 tisuća mina, ali će čak i uz njihovo korištenje biti potrebno 25 godina da zemlja bude prohodna i slobodna od mina. U jeku je neprestano usavršavanje strojeva za onesposobljenje mina (ROTAR, ROTAR MK II...), a timovi za čišćenje mina (MgM-timovi) nastoje posvuda obučiti i lokalno stanovništvo. Jedan je Mgm-tim uz dva psa tragača (Franky i Freddy) u Angoli za četiri tjedna od mina očistio gotovo 50 000 m^2. Zanimljivo je da među stručnjacima još uvijek ne postoji konsenzus o tome koji način uklanjanja mina valja razvijati u budućnosti. Dok jedni zagovaraju korištenje sve razvijenije tehnologije (primjerice, helikoptera s radarom), drugi se zalažu za ručno uklanjanje mina od strane lokalne populacije jer joj to osigurava zaposlenje, ističući da će u protivnome sav novac od uklanjanja mina završiti u rukama stranih poduzeća koja raspolažu suvremenom tehnologijom.

5 U Angoli je "posijano" oko 15 milijuna mina (uklonjeno oko 80 tisuća), u Afganistanu oko 10 milijuna (uklonjeno oko 110 tisuća), u Kambodži oko 10 milijuna (uklonjeno oko 62 tisuće), u Somaliji 1 milijun (uklonjeno oko 32 tisuće). U pogođene zemlje također spadaju Etiopija, Eritreja, Irak, Kuvajt, Mozambik, Sudan i područje ex-Jugoslavije (u Hrvatskoj i BiH "posijano" je oko 2 milijuna AP-mina).

6 U vodeće proizvođače i izvoznike AP-mina spadaju Bugarska, Kina, bivša Čehoslovačka, Francuska, Njemačka, Mađarska, Italija, Rusija, Pakistan, Indija, Velika Britanija, SAD i ex-Jugoslavija.

7 Procjenjuje se da je samo u Kini uskladišteno oko 1000 milijuna, a u Rusiji između 60 i 70 milijuna AP-mina.

8 Kambodžanski seljak Nyeng, čiji je sin Cheng nagazio na minu, dok je kravu s ispaše vraćao kući, pruža potresno svjedočanstvo: "Pojurio sam da ga spasim i pri tome sam i sam nagazio na drugu minu i izgubio nogu. Kao udovac s još osmero djece, jako se bojim za svoju djecu jer nemam novca i jer sada više ne mogu obrađivati polje."

ponovnu izgradnju obuhvatne društvene infrastrukture (političkih, gospodarskih, prometnih, obrazovanih... struktura) za što su zoran primjer Kambodža i Mozambik[9].

No, AP-mine nisu samo prijetnja za ljudske nego i za živote svih živih bića. Od njih godišnje strada daleko veći broj životinja nego ljudi. U Šri Lanki primjerice slonovi (oko 20 godišnje), u Ruandi posljednje živuće planinske gorile, u Hrvatskoj posljednji živući sivi medvjedi (57 od 400 registriranih u periodu od 1991. do 1995), u Libiji gazele, duž indijsko-kineske granice snježni leopardi...

Za povijesni zaokret u borbi protiv AP-mina zaslužna je prije svega Jody Williams, koordinatorica "Međunarodne kampanje za zabranu nagaznih mina" (ICBL)[10], koja je kao fleksibilna mreža različitih nevladinih organizacija sa zajedničkim ciljem formalno ustrojena u listopadu 1992. Njezin društveno-politički angažman preobrazio je idealističko-utopijsku viziju svijeta bez mina u realno dokučivi cilj o čemu svjedoči potpisivanje "Međunarodne konvencije o zabrani uporabe, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa AP-mina i o njihovom uništenju" odnosno "Ugovora o zabrani mina" (MBT) 3. prosinca 1997. u kanadskom gradu Ottawi od strane 122 države. Na temelju toga Williams je s pravom, zajedno s ICBL-om, 10. prosinca 1997. ovjenčana Nobelovom nagradom za mir, svega tjedan dana prije svečanog događaja u Ottawi, koji je konačno uspostavio dugo očekivanu i prijeko potrebnu normu međunarodnog prava.

Zaštita slabih

Rođena 9. listopada 1950, Williams je, kao kćer suca i kućanice, uglednih članova lokalne zajednice, rasla u gostoljubivom okružju američkog gradića Putneya, smještenog u saveznoj državi Vermont.

Usvajajući od malih nogu temeljna načela demokracije, uključujući uvjerenje da se vlast mora temeljiti na privoli informiranih građana, koji su bez iznimke odgovorni za djelatno sudjelovanje u razvoju društva, Williams će istom kad napusti Putney spoznati jaz između demokratskih načela kojima je poučavana i njihova zbiljskog

9 O tome je potresno svjedočanstvo 1992. ostavila Alice Simbane, izbjeglice iz Mozambika i zastupnica "Africa Watcha" u Zimbabveu: "Bila sam tako uzbuđena što je konačno došao mir. Moja obitelj i ja nadali smo se da ćemo se moći iznova vratiti u mirnu zemlju. Više nismo željeli nikakva sjećanja na rat. Tijekom dugog marša kući moj je brat stao na minu i izgubio jednu nogu. Što smo to učinili da se tako nešto moglo dogoditi? Ta rekli su mi da je mir!" Svjetsku pozornost na dramatično stanje u Mozambiku nakon katastrofalnih poplava 2000. skrenuo je švedski spisatelj Henning Mankell, voditelj teatra "Avenida" u Maputu, glavnom gradu Mozambika: "Koliko će mina, koje su nedavno skrivene u tlu Mozambika, biti poplavljeno? Jedan milion? Dva? Gornji sloj zemlje voda je otplavila. Mine koje su ranije ležale na sigurnoj dubini sada su dospjele opasno blizu površine i ljudskih nogu. Ulice koje su se smatrale sigurnim iznova će biti uništene minskim eksplozijama."

10 Ustrojena 2004, oficijelna Internet stranica ICBL-a nalazi se na www.icbl.org.

ozbiljenja u američkom društvu. Premošćivanje tog jaza u liku socijalno-političkih nepravdi, i to ne samo u SAD-u nego i na međunarodnoj razini, postat će središnja preokupacija njezinog života.

Važan poticaj za to, izoštrivši njezin osjećaj djelatne sućuti za slabe, bio je tragičan usud njezinog mlađeg brata. Rođen gluh, Stephen[11] je bio meta neprestanog izrugivanja i mučenja školskih kolega čemu je nerijetko svjedočila i sama Williams jer je pohađala istu školu. U kojoj je mjeri upravo bratov usud usmjerio njezin životni put svjedoči pismo koje je godinama kasnije uputila svojim roditeljima:

> Draga mama i tata! Ponekad, kad nekog volimo, a on bude povrijeđen i mora patiti, sigurni smo da bismo – kad bismo samo znali magičnu riječ – za njega mogli sve okrenuti nabolje. Željela sam da tu magičnu riječ mogu pronaći za vas i Stephena. No, nakon četrdeset i tri godine jasno je da ta magična riječ za njega ne postoji. On nije bio i nikad neće biti jedna Helen Keller[12], a na nesreću nitko ne može kazati što to čini jednu Helen Keller, a što jednog Stephena Williamsa. No, iskustva s mojim bratom dovela su me do ovog životnog oblika kojim sam mogla pomoći mnogim, mnogim ljudima. Pa čak ako nije pomogao Stephenu, njegova bol i njegove patnje omogućile su radost i život što bi se inače jedva dogodilo. Po njemu se život drugih, koje nikada nije upoznao, promijenio nabolje – zauvijek. U iskrenoj ljubavi, Jody.

Williams je diplomirala 1972. na Filozofskom fakultetu vermontskog Univerziteta u Burlingtonu. Kao otvorena protivnica američkog uplitanja u vijetnamski konflikt, tim više jer nije počivao na privoli informiranih građana, s oduševljenjem je, pristajući uz njihove zahtjeve, pratila djelovanje pokreta za građanska prava. Tek je u 20-tim, napustivši uži zavičaj, koji je opisala kao "pun bijelaca i krava", imala priliku susresti Amerikance afričkog porijekla.

Nakon što je 1976. stekla magisterij iz španjolskog i engleskog na Školi za međunarodnu izobrazbu u Brattleboru, nekoliko je godina bila učiteljica engleskog u Meksiku, Velikoj Britaniji i, vrativši se iznova u SAD, u Washingtonu. Drugi magisterij, i to iz međunarodnih odnosa, stekla je 1984. na Naprednoj školi međunarodnih odnosa "John Hopkins" u Washingtonu koji joj je širom otvorio vrata u svijet državne uprave, diplomacije i međunarodne trgovine. No, za razliku od većine polaznika te prestižne škole, ona je krenula sasvim drugim putem.

Želja da promijeni američku vanjsku politiku prema zemljama Srednje Amerike sukladno proklamiranim demokratskim načelima i ljudskim pravima Williams je

11 Vjerojatni uzrok gluhoće bio je to što je njegova majka u prvim mjesecima trudnoće oboljela od ospica. Vremenom je Stephen postao "težak" i nasilan da bi se tek nakon 36 godina otkrilo da boluje od šizofrenije.

12 Helen A. Keller (1880-1988) američka je književnica. Iako slijepa i gluhonijema od druge godine, naučila je nekoliko jezika i doktorirala filozofiju.

1984. odvela u Nikaragvu[13]. Započinjući karijeru političke aktivistice, u Nikaragvi je preuzela poziciju koordinatorice "Edukacijskog programa za Nikaragvu i Honduras".

Politička aktivistica

Iako imenom potiče na tu pomisao, "Edukacijski program za Nikaragvu i Honduras" nije imao ništa s izgradnjom škola ili obukom učitelja u tim socijalno-politički nestabilnim zemljama Srednje Amerike. Naprotiv, osmišljen da proizvede promjenu američke vanjske politike prema Nikaragvi "odozdo", a to će reći od samih glasača koji su nositelji moći u demokraciji, Program je osiguravao priliku voditeljima lokalnih zajednica i kreatorima javnog mnijenja iz SAD-a da se na licu mjesta uvjere u to što se zbilja događa u Nikaragvi i Hondurasu. Iako je time izazvala bijes američke vlade, Williams je u razdoblju od 1984. do 1986. Nikaragvom i Hondurasom provela nebrojene delegacije iz svih krajeva SAD-a, uključujući i silan broj crkvenih delegacija. To joj je, uz već stečena znanja o međunarodnim odnosima, priskrbilo organizacijske vještine, sposobnost djelovanja u različitim kulturama i nepokolebljivost u ozračju izloženosti snažnim kritikama i kroničnom nedostatku donacija.

Razdoblje od 1986. do 1992. Williams je pak provela u Salvadoru[14] u kojem je bjesnio krvavi građanski rat. Kao zamjenica direktora humanitarne organizacije "Medicinske pomoći za Salvador", utemeljene u Los Angelesu, organizirala je

13 Anastasije Somoza Garcíja u Nikaragvi je 1936. uveo diktaturu. Oslanjajući se na pomoć SAD-a, obitelj Somoza je vladala Nikaragvom sve do revolucije 1979. Povod za revolucionarna događanja bilo je ubojstvo vođe opozicije Pedra J. Chamorre 1978, koje će potaknuti čak i američku vladu da diktatorskom režimu uskrati svoju pomoć. Na čelu ustanika našla se Sandinistička narodno-oslobodilačka fronta (FSLN). Prognavši predsjednika Anastasija Somozu Debeyla 1979, FSLN je na vlast u Nikaragvi dovela revolucionarnu sandinističku vojnu huntu, a njezin je zapovjednik Daniel Ortega Saaveder 1984. izabran za predsjednika. Podržavljenje gospodarstva, zajedno s dokinućem američke gospodarske pomoći od 1981, Nikaragvu će strovaliti u tešku privrednu krizu. No, to neće biti jedina briga sandinističke vlade. Oslonjena na pomoć SAD-a, nekadašnja Somozina nacionalna garda (tzv. "kontrasi") pokrenut će 1981. oružanu borbu protiv sandinističke vlade, koristeći pri tome vojne baze ustrojene u Hondurasu. U građanskom ratu koji će trajati do sklapanja primirja 1988 – unatoč svesrdnoj pomoći SAD-a, kontrasi nisu mogli srušiti sandinističku vladu – stradat će preko 50 tisuća ljudi uz više od pola milijuna izbjeglica. Razlog američkog uplitanja u sukob bio je strah da će Nikaragva postati "druga Kuba" jer se sandinistička vlada oslanjala na vojno-gospodarsku pomoć socijalističkih zemalja, nadasve Kube i SSSR-a.

14 Demonstracije siromašnih građana Salvadora započele su još 1970-ih. Pridruživši se demonstracijama, njihov zahtjev za socijalno-političkim reformama osnažili su brojni katolički svećenici. Situacija se zaoštrila kada je 1980. ubijen nadbiskup Oscar A. Romero, otvoreni zagovornik socijalno-političkih reformi, ali i oštri protivnik američke vlade zarad pomoći vladajućoj hunti koja je u razdoblju od 10 godina iznosila oko 3 bilijuna dolara za ekonomiju i oko 1 bilijun dolara za vojsku. Sukob između vojne hunte, nesklone nužnim reformama, i ljevičarske Narodnooslobodilačke fronte (FML), saveza pet gerilskih organizacija, prerastao je u 12-godišnji građanski rat s više od 80 tisuća žrtava uz 1 milijun raseljenih (od toga polovica izvan Salvadora). Za većinu žrtava građanskog rata, a to je pretežno bilo

pružanje medicinske pomoći salvadorskim bolnicama, riskirajući pri tome nerijetko i svoj život. Zarad svrstavanja na jednu od sukobljenih strana, humanitarni su radnici u Salvadoru često bili meta napada što je bila novost koju je sobom donio Hladni rat.

Razvijajući već stečene organizacijsko-logističke vještine, Williams je za angažmana u Salvadoru pokazala zadivljujuću sposobnost prikupljanja donacija, pregovaranja, promjene uloga, snalaženja u različitim kulturama i učenja iz iskustva na licu mjesta. Zajedno s drugim američkim humanitarnim radnicima, a to su bili pretežno visoko obrazovani mladi ljudi, istinski posvećeni demokratskim načelima, Williams je, opozicionarski nastrojena spram svoje vlade, u Salvadoru, slično kao i u Nikaragvi i Hondurasu, utjelovljavala demokratsko-miroljubivo lice SAD-a, uvelike zastrto hladnoratovskim ludilom.

S novim izazovom, koji će se preobraziti u njezino cjeloživotno poslanje, Williams je 1991. sučelio Bobby Muller, predsjednik "Vietnam Veterans of America Foundation", pozivajući je da se priključi nastojanjima oko zabrane AP-mina s čijim se zlokobnim posljedicama Williams izravno susrela u Nikaragvi, Hondurasu i Salvadoru.

Predajući svoju životnu energiju isključivo tom cilju, spoznala je: "Oduzima dah ono što se može postići kad se slijedi jedan cilj i sve se snage troše na njega."

Protiv "bezglasnih ubojica"

U suradnji s američkom NVO-om "Physicians for Human Rights", azijski je ogranak američke NVO-e "Human Rights Watch" u rujnu 1991. tiskao izvještaj "Kukavički rat: Nagazne mine u Kambodži" u kojem su dokumentirane stravične posljedice rasprostranjenog korištenja nagaznih mina u toj zemlji. U svom zaključku, Izvještaj je pozivao na zabranu AP-mina. Neovisno o tome, u studenom 1991. dvije NVO-e, američka "Vietnam Veteran s of America Foundation" i njemačka "Medico International", usuglasile su se da zajedno organiziraju kampanju za zabranu AP-mina za čije su koordiniranje pridobili Jody Williams. Nakon što su se te četiri NVO-e dogovorile oko zajedničke suradnje, koncem 1991. pridružile su im se još dvije engleske NVO-e, i to "Handicap International" i "Mines Advisory Group".

civilno seosko stanovništvo, krivnju snose ekstremno-desničarski paravojni eskadroni smrti. Baš će brutalni masakr 6 isusovaca, zajedno s njihovom kuharicom i njezinom kćerkom, 1989. potaknuti vojnu huntu, gerilce, ali i SAD na pregovore, tim više jer je bilo izvjesno da niti jedna strana ne može pobijediti. Na poziv predsjednika zemalja Srednje Amerike, u pregovarački proces, u kojem su značajnu ulogu odigrali oficijalni predstavnici Katoličke crkve, uključili su se Ujedinjeni narodi. Mirovni ugovor potpisan je u prosincu 1992.

Planirano je da se prva konferencija o zabrani AP-mina organizira 1993. u Londonu, a Williams je bila zadužena da usklađuje nastojanja "Međunarodne kampanje za zabranu nagaznih mina" (ICBL) koja je formalno ustrojena u listopadu 1992.

ICBL je bio zamišljen kao fleksibilna međunarodna mreža nevladinih organizacija koje ujedinjuje zajednički cilj, s tim da je, pored izmjene informacija, svaka pojedina nevladina organizacija, čuvajući svoju neovisnost, bila usmjerena na to da u svom djelokrugu samostojno organizira inicijative koje će pridonijeti ozbiljenju vizije svijeta bez mina. Sukladno tome, ICBL praktično i nije, poput drugih NVO-a, imao svoj statut, sjedište, direktora i osoblje nego ga je kao kolektivnu akciju umreženih NVO-a reprezentirala njegova koordinatorica Jody Williams.

Ne slučajno, za prvi korak prema ozbiljenju cilja kampanje – jednogodišnji američki moratorij na izvoz AP-mina 1992 – bio je zaslužan vermontski senator Patrick Leahy. Da bi kampanja, iako još na svom početku, mogla imati pozitivan odjek u svjetskoj javnosti pokazala je rezolucija Europskog parlamenta o neodobravanju korištenja AP-mina, neovisno o tome što je bila izložena kritikama jer je Europa bila jedan od ključnih proizvođača mina.

Nedugo potom, Francuska je, svjesna novog ozračja, pozvala Ujedinjene narode da organiziraju Revizijsku konferenciju o Protokolu II "Konvencije o specifičnom konvencionalnom oružju" (CCW)[15] iz 1980, koji je ograničavao korištenje mina u vojne svrhe, i to sa željom da postojeće međunarodne strukture zaokupljene pitanjem razoružanja već jednom isposluju posvemašnju zabranu AP-mina. No, iako je organiziran niz revizijskih konferencija CCW-a, dogovor o posvemašnjoj zabrani AP-mina nije postignut, jasno pokazujući da se to i ne može postići pod pokroviteljstvom Ujedinjenih naroda koji funkcioniraju na načelu konsenzusa.

Svoje sastanke ICBL je svjesno organizirao na mjestima i u vrijeme oficijalnih revizijskih konferencija CCW-a. Putem novinara koji su "pokrivali" CCW konferencije predstavnici ICBL-a su u svijet odašiljali svoje ideje, pridobivajući pri tome za svoj cilj posvemašnje zabrane AP-mina sve veći broj nezadovoljnih delegata CCW konferencija koje nisu davale nikakvih rezultata.

Tijekom prve konferencije ICBL-a 1993. u Londonu, utemeljiteljske NVO-e proglašene su šesteročlanim Povjerenstvom za upravljanje. Zadaća koordinacije dodijeljena je "Vietnam Veteran s of America Foundation" odnosno Jody Williams. Na Konferenciji je sudjelovalo 40 predstavnika različitih NVO-a, uključujući i značajan

15 "Konvenciju o specifičnom konvencionalnom oružju" (CCW) 1980, do koje je došlo pod pokroviteljstvom Ujedinjenih naroda, potpisala je 51 zemlja. Njezina prva tri Protokola – o fragmentima koji se ne mogu detektirati (I), o protupješadijskim i minama iznenađenja (II) i oružju čija uporaba izaziva učinke zapaljenja (III) – stupila su na snagu 1983, a Protokol IV o zaslepljujućem laserskom oružju 1998.

broj NVO-a koje se nisu izravno bavile pitanjem razoružanja nego pružanjem medicinske pomoći, ljudskim pravima (napose, ženskim, dječjim i religijskim), socijalnim razvojem, mirotvorstvom...

Važan izvor snage ICBL-a predstavljala je upravo velika rasprostranjenost i raznolikost NVO-a koje su se priključile kampanji za zabranu AP-mina, ali i velika brzina razmjene informacija među njima što je bio plod povjerenja ICBL-a u suvremena sredstva komunikacije. ICBL je od samog početka koristio faks, što je vrijeme razmjene informacija svodila na svega nekoliko sati, a kad se kampanji priključio veliki broj zemalja Juga, ICBL se bez oklijevanja oslonio na novo tehnološko-komunikacijsko čudo: internet.

Na drugoj konferenciji ICBL-a 1994. u Ženevi sudjelovalo je 75 predstavnika različitih NVO-a. Iako je u početku bila usmjerena na Sjever, prostor bogatih zemalja proizvođačica mina, bitnom sastavnicom kampanje za zabranu AP-mina uskoro su postale NVO-e iz siromašnih zemalja Juga koje su u prvom redu i bile pogođene njihovim korištenjem. U kampanji, koja je bila neovisna od svih svjetskih velesila i donatora, bile su ravnopravne, premda su zemlje iz kojih su dolazile na svjetskoj političkoj pozornici bile bez moći.

Sve više događanja ukazivalo je na to da je djelovanje ICBL-a probudilo savjest svjetske javnosti s obzirom na zla koja izaziva korištenje AP-mina. Dokidanje njihova korištenja postalo je jedan od prioriteta UNESCO-a, Generalno vijeće UN-a pozvalo je na moratorij njihova izvoz, a iza zahtjeva za njihovim dokidanjem, napuštajući sebi svojstvenu politiku nezauzimanja, stalo je i Međunarodno povjerenstvo Crvenog križa (ICRC), sponzorirajući niz seminara o nagaznim minama u Keniji, Mozambiku, Etiopiji i Zimbabveu.[16] Osim toga, iskorake prema zabrani AP-mina počele su poduzimati i pojedine zemlje.

Prva zemlja koja je zabranila proizvodnju, trgovinu i skladištenje AP-mina bila je Belgija u ožujku 1995, a slijedile su je Norveška, Švedska i Italija, po broju proizvedenih mina treća zemlja u svijetu. U svibnju 1995. dokidanje proizvodnje i primjene nagaznih mina zahtijevao je i papa Ivana Pavao II – "Moja je goruća želja da to oružje jednom u cijelosti bude zabranjeno i istrijebljeno." – a u tome mu se u prosincu 1995. pridružila i Islamska konferencija. Štoviše, susret oficijalnih predstavnika islama, budizma, židovstva i kršćanskih crkava 3. lipnja 1995. u Phnom

16 Slično tome, u sklopu projekta koji je trajao od lipnja 1996. do veljače 1998, "Handicap International" je, potaknut činjenicom da je u BiH "posijano" oko 700 tisuća mina, niz seminara o AP-minama organizirao na području Bihaća. Pored toga, tiskana je brošura s uputama što učiniti ako se nađete u minskom polju. Posebnu pažnja bila je posvećena edukaciji školske djece.

Penhu na seminaru "Međunarodna kampanja zabrane nagaznih mina" pokazao je da o zabrani AP-mina postoji međureligijski konsenzus.[17]

Veliki doprinos buđenju savjesti svjetske javnosti spram užasa korištenja AP-mina dala je i sama Williams koja je u različitim zakucima svijeta svojim dojmljivim govorima, uključujući i nastupe u Ujedinjenim narodima, Europskom parlamentu i Afričkoj uniji, mnoge vlade, organizacije i pojedince poticala na djelovanje: "Osjećanja su bez djelovanja nevažna!"

Neočekivanu brzinu i razmjer pozitivnog učinka ICBL-a, koji je počeo nalikovati na "utrku u razoružanju"[18], Williams je objašnjavala tvrdnjom da zemlje, slično kao i različite institucije i organizacije, imaju svoje "ja" iz kojeg izvire želja da se u javnosti percipiraju kao predvodnice u pitanju dokidanja AP-mina.

Na trećoj konferenciji ICBL-a sudjelovalo je 400 ljudi iz 42 različite zemlje. Sve to, međutim, nije bilo dovoljno da Revizijska konferencija CCW-a, koja je započela u siječnju 1996. u Ženevi, konačno iznjedri neki napredak. To je potaknulo predstavnike ICBL-a na paralelnom sastanku na zaključak da je došlo vrijeme da u javnost izađu sa svojim planom o načinu postizanja zabrane AP-mina što je konkretno značilo organizirati pregovaračku konferenciju.

Da su predstavnici ICBL-a za taj izazov bili kvalificirani u svakom pogledu, svjedoči činjenica da je sama Williams[19], zajedno sa Shawnom Robertsom, 1995. objavila sveobuhvatnu studiju o AP-mina u četiri zemlje naslovljenu "Nakon što oružje zašuti: Dugotrajna ostavština nagaznih mina". Uostalom, odavno su se delegati CCW-a za informacije o minama, kao vodećem autoritetu u svijetu, obraćali ICBL-u.

17 Jedan budistički monah skrenuo je pažnju da "zabrana ubijanja svakog živog bića" spada u najveća načela njegove vjere, dok je Komrochin Pinyuso, predsjednik jednog kambodžanskog muslimanskog udruženja, jasno posvjedočio: "Islam protestira protiv postavljanja mina!"

18 O svojevrsnoj "utrci u razoružanju" mogu posvjedočiti primjerice pozitivni događaji iz 1996: Austrija je odustala od korištenja, proizvodnje i izvoza AP-mina, obznanjujući da je već uništila postojeće zalihe. Isto je u ožujku učinila Nizozemska, a u travnju Njemačka i Novi Zeland, dok su Australija i Južnoafrička Republika istog mjeseca suspendirale korištenje AP-mina. Potporu sveobuhvatnoj zabrani AP-mina dali su i Filipini, izjavljujući da nisu i da ih neće proizvoditi. Isto je učinio i Urugvaj. Prestanku korištenja AP-mina oficijalno se pridružila i Švicarska. Moratorij na izvoz mina proglasila je Ukrajina, a isto su, ali samo na jednu godinu, iznova učinile i SAD-e. Taj se trend nezaustavljivo nastavio i sljedećih godina: Potporu zabrani AP-mina dale su Kongo, Honduras i Jamajka. Organizacija američkih država (OAS) pozvala je na ustrojavanje hemisfere slobodne od mina. Za dokidanje AP-mina oficijalno su deklariralo, zajedno s karipskim zemljama, 8 zemalja Srednje Amerike. Na to je pozvalo i 15 umirovljenih visoko rangiranih američkih oficira, uključujući i Normana Schwarzkopfa.

19 Williams je autorica niza znanstveno-istraživačkih priloga o problematici AP-mina: "Landmines and measures to eliminate them", u: International Review of the Red Cross, July-August 1995, br. 307; "Landmines: Dealing with the Environmental Impact", u: Environment Security, 1997, vol. 1, br. 2; "Social Consequences of Widespread Use of Landmines", u: Landmine Symposium, International Committee of the Red Cross, Montreux, Switzerland 1993; "The Protection of Children Against Landmines and Unexploded Ordinance", u: Impact of Armed Conflict on Children: Report of the Expert Group of the Secretary-General, 1996;

Neovisno o tome, ICBL je, da bi uspio u svojoj namjeri, morao započeti suradnju s državama, jer je njima a ne NVO-ima pridržano pravo proglašavanja zakona. No, u ozračju u kojem su se države i NVO-e doživljavale kao neprijatelji a ne suradnici za to je bilo malo izgleda, tim više jer primjera suradnje vlada i NVO-a u pitanju oružja do tada i nije bilo.

Unatoč tome, predstavnici ICBL-a su još tijekom Revizijske konferencije CCW-a 1996. u Ženevi pozvale predstavnike pojedinih vlada koje su već proglasile ili pozvale na zabranu AP-mina da im se pridruže kako bi se zajedno izborili da zabrana AP-mina postane obvezujuća međunarodna norma. Na veliko iznenađenje ICBL-a, njihovom pozivu se na prvom sastanku odazvalo oko 8 vlada, na drugom 14, a na trećem 17. No, zbiljsko iznenađenje istom se trebalo dogoditi.

Pred samo okončanje trećeg susreta ICBL-a i predstavnika vlada, koji se podudarao sa zaključenjem besplodne Revizijske konferencije CCW-a u Ženevi u svibnju 1996, zaprimili su poziv kanadske vlade koji je snove ICBL-a učinio zbiljskim. Kanada je u listopadu 1996. u Ottawi željela ugostiti predstavnike vlada koje zagovaraju zabranu AP-mina, uključujući ICBL, kako bi izradile strategiju zajedničkog djelovanja.

Pregovarački susret u Ottawi od 3. do 5. listopada 1996. bio je na višestruk način jedinstven. Prije svega, na njega nisu bile pozvane vlade koje su bile izričito protiv zabrane AP-mina. Pored 50 vlada koje su bile punopravni sudionici, na susretu je sudjelovalo i 25 vlada, uključujući i američku, u statusu promatrača. Da bi osnažile pregovore, 5 je vlada već na susret došlo s jamstvom da će pristati na posvemašnju zabranu AP-mina. Pregovori u Ottawi ujedno su predstavljali nečuven primjer suradnje vlada i ICBL-a kao međunarodne mreže NVO-a. Štoviše, predstavnici ICBL-a su, za razliku od vlada sa statusom promatrača, ravnopravno sjedili za pregovaračkim stolom. Naposljetku, za razliku od konferencija CCW-a, koje su funkcionirale na načelu konsenzusa, da bi se izbjegao zastoj ili prekid pregovaračkog procesa, u Ottawi se prakticiralo demokratsko brojanje glasova, pri čemu niti jedna zemlja nije imala pravo veta.

Prvenstvena zadaća pregovaračkog susreta u Ottawi bilo je formuliranje "Ottawske deklaracije" čijim će potpisivanjem zemlje iskazati svoju nakanu zabranjivanja AP-mina i izrada "Programa za djelovanje" u kojem će biti izloženi konkretni koraci na putu do potpisivanja međunarodnog ugovora o zabrani AP-mina. Nakon što je formulirana "Ottawska deklaracija" i izrađen "Program za djelovanje", na svečarskoj ceremoniji zaključenja pregovaračkog susreta kanadski ministar vanjskih poslova L. Axwoethy izazvao je šok nazočnih, pozvavši sve da se za svega jednu godinu iznova nađu u Ottawi da bi potpisali ugovor o zabrani AP-mina. Da bi osnažio svoj izazov, kojem su se napose veselili predstavnici ICBL-a, nadodao je da ugovor treba biti potpisan već naredne godine makar njegova jedina potpisnica bila Kanada.

Prevladavajući početni šok, izazov kanadskog ministra vanjskih poslova prihvatile su, zajedno s ICBL-om, zemlje srednje veličine: Kanada, Norveška, Austrija, Njemačka, Južnoafrička Republika, Belgija i Filipini. Organizirajući zajednički niz konferencija, pobrinuli su se da "Program za djelovanje" izrađen u Ottawi bude ispunjen.

Na prvoj konferenciji, organiziranoj u Beču u veljači 1997, izrađen je prvi nacrt ugovora, koji je, uz rješavanje drugih pitanja, razvijan na narednim konferencijama, i to: u travnju u Bonnu (uz sudjelovanje 120 zemalja), a potom u lipnju u Bruxellesu (uz sudjelovanje 160 zemalja). Definitivni tekst ugovora usuglašen je, na temelju primjene radnog načela ICBL-a – "Bez iznimki, bez uvjeta i bez odstupanja!" – u rujnu na trotjednoj konferenciji održanoj u Oslu.

Umrežujući već oko tisuću NVO-a iz više od 60 zemalja, ICBL je, pored sudjelovanja na tim konferencijama, organizirao susreta NVO-a na kojima je izrađen "Akcijski plan za postizanje nužnih ratifikacija" ugovora.[20] Zacrtani cilj bio je da ugovor iz Ottawe postane obvezujući zakon 2000, ali se to, do tada neviđenom brzinom, dogodilo već u ožujku 1999. kad je ispunjena za to propisana kvota ratifikacija ugovora.[21]

Konačno, "Međunarodnu konvenciju o zabrani uporabe, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa AP-mina i o njihovom uništenju" odnosno "Ugovor o zabrani mina" (MBT)[22] u Ottawi su 3. prosinca 1997. potpisale 122 zemlje.

Iako se među potpisnicama MBT-a nisu našle niti vodeće velesile (SAD, Rusija i Kina) niti neke vodeće proizvođačice mina (Indija, Pakistan, Irak, Iran, Izrael, Egipat, Libija, Turska, Sjeverna i Južna Koreja), opravdavajući se prije svega sigurnosnim razlozima, Williams je ispravno zamijetila: "Krećemo se u pravom smjeru, iako nedostaju još neke važne zemlje, uključujući i SAD. Uvjereni smo, međutim, da ćemo malo-pomalo pridobiti sve zemlje jer promatramo njihove aktivnosti, čineći "živim" pritisak na njih." Zapravo, nije prošlo dugo, a učinak događaja u Ottawi pozitivno se reflektirao i na ponašanje zemalja ne-potpisnica, koje nisu tako lagodno mogle ignorirati novu normu međunarodnog prava, tako da se godišnji broj žrtava od AP-mina u svijetu, uz zamjetan pad njihove proizvodnje (s 54 na 16 zemalja) i izvoza, nakon potpisivanja MBT-a smanjio za jednu trećinu.

Posebice oštroj kritici zarad nepotpisivanja MBT-a, i to u svakoj prilici koja joj se za to pruži, Williams izlaže svoju vladu: predsjednika Clintona zarad "strašljivosti", a

20 Da bi jedan ugovor postao obvezujući za neku zemlju, nije dovoljan čin njegovog potpisivanja nego i njegove ratifikacije čija je procedura drugačija u svakoj zemlji. Za ratifikaciju nekog ugovora u SAD-u je primjerice potrebna dvotrećinska većina u Senatu.

21 Poslije toga, zemlje više nisu potpisivale ugovor nego su ga usvajale putem tzv. "procedure pristupa". BiH je to učinila 8. rujna 1998.

22 Cjeloviti tekst MBT-a na različitim svjetskim jezicima dostupan je u PDF-formatu na: http://www.icbl.org/index.php/icbl/Treaty/MBT/Treaty-Text-in-Many-Languages.

predsjednika Busha zarad "opijenosti moći" i nastojanju da "bogatije učini još bogatijim". Pored toga, Williams bez sustezanja proziva zemlje koje se ne pridržavaju MBT-a kao što je Angola ili se za to sumnjiče kao Sudan i Burundija. Danas jedino još dvije zemlje priznaju da redovito koriste AP-mine: Rusija i Mianmar.

Uz posvemašnji prekid proizvodnje, izvoza, prijenosa i skladištenja AP-mina, potpisivanjem MBT-a zemlje su se obvezale da će u roku od 4 godine uništiti sve uskladištene AP-mine, a u roku od 10 godina od njih očistiti svoj teritorij ili, u slučaju da nisu pogođene AP-minama, njihovo uklanjanje pomoći u drugim zemljama, uz dužnost financiranja edukacijskih programa o opasnosti AP-mina i rehabilitacijskih programa za njihove žrtve. Bez prava da povuče svoj potpis s MBT-a, svaka je zemlja mogla zadržati mali broj AP-mina isključivo u edukacijsko-trenerske svrhe.

Budući da MBT nisu mogli potpisati nedržavni akteri, kao što su pobunjeničko-gerilske postrojbe, ICBL se angažirao i oko njihova pridobivanja za odustajanje od korištenja AP-mina. Tako se putem različitih deklaracija do 2004. njihova korištenja odreklo oko 40-tak takvih grupacija.

Bio je to pokazatelj da je Williams bila svjesna da potpisivanje MBT-a u Ottawi ne predstavlja kraj nego istom početak angažmana ICBL-a, tim više jer još uvijek veliki broj ljudi nije svjestan zbiljskih prijetnji AP-mina:

> Ljudi imaju predstavu da su minska polja, kako su s njima upoznati iz kino-filmova o II. svjetskom ratu, ograđena bodljikavom žicom. No, to nije tako. Ona se nalaze tamo gdje se kreće stanovništvo, blizu ispostava vode, duž riječnih obala, u poljima… Nipošto nije realistično pretpostavljati da će se ljudi držati podalje od takvih mjesta.

Nastojanja ICBL-a, koristeći senzibilitet svjetskih medija, uvelike su pomogle i poznate javne ličnosti iz svijeta glazbe, sporta i politike kao što su jordanska princeza Noor, Paul McCartney, Nelson Mandela i engleska princeza Dijana koja je žrtve AP-mina 1997. posjetila u Angoli (siječanj) i BiH (kolovoz).

Nobelova nagrada za mir

No, neprijepornu podršku radu Jody Williams[23] i ICBL-a[24] pružilo je, i to tjedan dana prije ključnog događaja u Ottawi, Norveško povjerenstvo za dodjelu Nobelove nagrade za mir, izvijestivši svjetsku javnost da će ta nagrada 1997. pripasti upravo njima, i to za "njihov rad oko zabrane i uklanjanja AP-mina".

---

23 Uz brojne počasne doktorate, Williams je 1998. također dobila "Distinguished Peace Leadership Award" od strane "Nuclear Age Peace Foundation" i "Fiat Lux Award" od strane "Clarck Universitya".

24 U ime ICBL-a nagradu je primio Tun Channareth iz Kambodže koji je nakon ozljede AP-minom ostao bez obje noge.

U svečanom govoru u povodu dodjele Nobelove nagrade za mir 10. prosinca 1997. u Oslu, predsjednik Norveškog povjerenstva Francis Sejersted istaknuo je kako je Jody Williams, zajedno s ICBL-om, dokazala da je nemoguće moguće:

> Vi se niste samo latili svoje zadaće nego ste dokazali da je nemoguće moguće. Pomogli ste da se probudi javno mnijenje u cijelom svijetu protiv korištenja vojne tehnologije koja sasvim nasumce pogađa one koji su najneviniji i najnezaštićeniji. Otvorili ste mogućnost da se val tog mnijenja može preobraziti u političku akciju.[25]

U svijesti da još mnogo toga istom treba učiniti, prije svega pridobiti vodeće velesile za MTB, ukloniti stotine milijuna već "posijanih" AP-mina i milionima njihovih nevinih žrtava omogućiti čovjeka dostojan život, Sejersted je istaknuo važnost prvog koraka za koji je, uz ICBL, zaslužna Jody Williams:

> No, svojim samopožrtvovnim radom, vi ste zadobili podršku i stvorili organizaciju koja nas je navela vjerovati da će biti moguće doseći cilj: svijet posvema slobodan od AP-mina. Put je zacrtan, a nadahnuće posredovano. To nije malo postignuće nego prvi korak od velike i možda odsudne važnosti. To je korak zarad kojeg vam danas iskazujemo počast.

Podsjećajući da je ICBL svojim radom, koji je uključivao suradnju s vladama, ozbiljio novi model diplomacije, Sejersted je skrenuo pažnju na važnost civilnog društva za funkcioniranje političkih struktura:

> Predstavnici političkih tijela ne mogu se baviti politikom u zrakopraznom prostoru. Na ovaj ili ona način, trebaju biti ukorijenjeni u javnom mnijenju. A javno mnijenje mora formirati i upravljati djelatno uplitanje pojedinih članova društva u raznolikim društvenim organizacijama ili asocijacijama. One predstavljaju temeljene institucionalne elemente onoga što smo naučili poznavati kao civilno društvo.

Izlažući povijest nastanka ICBL-a u svom govoru tijekom ceremonije dodjeljivanja Nobelove nagrade za mir, Williams je još jednom obrazložila zašto je svoj angažman posvetila baš dokidanju AP-mina:

> Često se postavlja pitanje zašto baš nagazne mine? Što ih to razlikuje od drugog konvencionalnog oružja? Odgovor je jednostavan: Jesu li jednom postavljene, jesu li se od njih jednom udaljili vojnici, nagazne mine ne mogu razlikovati između vojnika ili jednog civila, jedne žene, jednog djeteta, jedne bake koja traži ogrjev za hranu. Srž problema je: Čak ako se korištenje tog oružja može zastupati tijekom rata, nagazne mine ne opažaju kad je proglašen mir. Nagazne mine su spremne vječno tražiti žrtve. Slobodno izraženo: one su savršeni vojnici, vječna straža. Rat je prošao, no nagazne mine i dalje ubijaju.[26]

---

25 Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/ peace/laureates/1997/presentation-speech.html.

26 Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1997/williams-lecture.html.

Na koncu svog govora ustvrdila je da su surađujući na zabrani AP-mina vlade i NVO-e umrežene u ICBL stvorile novu vrstu "supersile":

> Vrijedno je spomena: Nagazne su se mine koristile još od američkog građanskog rata, od krimskog rata. Sada su one diljem svijeta izuzete iz arsenala. To ima jednu povijesnu dimenziju. To dokazuje da se građanske organizacije i vlade ne moraju promatrati kao konkurenti. To pokazuje da manje i srednje sile mogu surađivati sa građanskim organizacijama da bi se za humanitarna pitanja pobrinuli brzinom koja oduzima dah. To pokazuje da jedno takvo partnerstvo može stvoriti novu vrstu 'velesile' u svijetu nakon hladnog rata. Pošteno je reći da je ICBL promijenio stanje. A zbiljsku nagradu predstavlja ugovor. Ono na što smo najviše ponosni je ugovor. Bilo bi ludo reći da nismo duboko počašćeni dodjelom Nobelove nagrade za mir. Naravno, jesmo. No, primitak Nobelove nagrade za mir predstavlja priznanje ispunjenja te kampanje. On predstavlja priznanje činjenice da su NVO-e po prvi put radile u bliskoj suradnji s vladama na pitanju kontrole oružja, s Ujedinjenim narodima, s Međunarodnim komitetom Crvenog križa. Zajedno smo učinili presedan. Zajedno smo promijenili povijest. Za mene je zaključna opaska francuskog veleposlanika u Oslu bila najbolja. Rekao je: 'Ovo je povijesno, no ne samo zarad ugovora. Ovo je povijesno jer su se po prvi put vođe država susrele da zajedno odgovore volji civilnog društva.'

Novčani iznos Nobelove nagrade za mir iskorišten je prije svega za praćenje implementacije MBT-a u pojedinim zemljama od strane ICBL-a. Sam je MBT zahtijevao da se zemlje potpisnice u razdoblju od 5 godina jednom godišnje susreću da bi razmjenjivale informacije o njegovoj primjeni, a i nakon toga, iz istih razloga, u dogovorenim intervalima.[27] Počevši od 1999, ICBL svake godine tiska stručan i neovisan "Landmine Monitor Report", iznoseći podatke o stupnju implementacije MBT-a u svakoj pojedinoj zemlji potpisnici.

Povjerenstvo za upravljanje ICBL-a, preimenovano u Povjerenstvo za koordinaciju, 1998. je prošireno na 16 članova. Pored predstavnika Afganistana, Kambodže, Kenije, Južnoafričke Republike i Kolumbije, utemeljiteljima ICBL-a, pridružilo se 5 novih NVO-a: "Japan's Association to Aid Refugees", "Inter-African Union of Human Rights", "Landmine Survivor's Network", "Lutheran World Federation" i "Norwegian People's Aid". Pored toga, u Ottawi je ustrojen i ured ICBL-a čije je rukovođenje povjereno Lizi Brenstein što i nije bilo tako neočekivano jer se u vodstvu NVO-a koje su se pridružile mreži ICBL-a u velikoj mjeri bile zastupljene žene.

---

27 Prvih pet susreta organizirano je u Maputu/Mozambik (svibanj 1999), Ženevi/Švicarska (rujan 2000), Managui/Nikaragva (rujan 2001), Ženevi/Švicarska (rujan 2002) i u Bangkoku/Tajland (rujan 2003). Nakon toga je također nastavljeno s jednogodišnjim susretima, s tim da su već održane dvije Revizijske konferencije MBT-a, i to prva u Nairobiju/Kenija (studeni/prosinac 2004) i druga u Ženevi/Švicarska (studeni/prosinac 2010). Trenutni broj zemalja koje su usvojile i ratificirale MBT iznosi 158, uz dvije zemlje koje su ga usvojile, ali ne i ratificirale.

U svijesti da je za ratifikacije i implementaciju MBT-a potrebna trajna edukacija stanovništva, ICBL je nakon 1998. organizirao veliki broj konferencija o AP-minama u cijelom svijetu, uključujući Aman, Baku, Khartoum, Kampalu, Johannesburg, Ouagadougou, Kathmandu, Phnom Penh, Peshawar, Tuzlu, Beograd, Kijev, Budimpeštu i Moskvu. Kampanji ICBL-a potom se počeo priključivati sve veći broj arapskih zemalja i bivših sovjetskih republika.

Williams, i dalje djelatna u ICBL-u kao njegova oficijalna ambasadorica i članica Povjerenstva za koordinaciju, 2003. je iz protesta posjetila Mianmar, zemlju koja još uvijek otvoreno koristi AP-mine. Pri tome nije propustila prenijeti poruku ohrabrenja Aung San Suu Kyi, dobitnici Nobelove nagrade za mir za 1991, koja je u to vrijeme kratkotrajno bila puštena iz kućnog pritvora. Prakticirajući vrijednosti koje zagovara, Williams je 2003. tijekom protesta protiv rata u Iraku pred Bijelom kućom, zajedno s Mairead Corrigan, dobitnicom Nobelove nagrade za mir 1977, privedena i utamničena s još 6 prosvjednika.

Pored toga, Williams je djelatna kao istaknuta gostujuća profesorica socijalnog rada i globalne pravde na Visokoj školi socijalnog rada pri Univerzitetu u Houstonu. Pojavljujući se često među mladima, ustrajno ponavlja svoju izazovnu poruku da se svatko od nas, oboružan ustrajnošću, odvaži graditi svijet u kakvom bismo željeli živjeti: "Svatko može pridonijeti na svoj vlastiti način!". Primajući počasni doktorat vermontskog Univerziteta, mladima se obratila ovim riječima:

> Uvijek sam znatiželjna s obzirom na to što sve mogu započeti sa svojim životom. Svaki dan ustajem, puna zanimanja, s pitanjem: 'Što ću danas učiniti da promijenim situaciju?' Pronađite ono što će za vas promijeniti situaciju! Ne bojte se rizika jer svojom radošću drugim ljudima možete donijeti radost. Najbolja sam kad osjećam radost.

Kao član "Cluster Munition Coalition" (CMC), ICBL je, uključujući u svoju mrežu sada već preko 1000 NVO-a, uvelike zaslužan i za formuliranja, potpisivanja i stupanje na snagu "Konvencije o kazetnom streljivu" 1. kolovoza 2010.[28]

28 Inicijativu da BiH potpiše "Konvenciju o kazetnom streljivu" pokrenulo je sredinom 2008. Međureligijsko vijeće BiH. U tu je svrhu, zajedno s organizacijama "Handicap International", "Religions for peace" i "European Council of Religious Leaders", od 29. do 30. listopada 2008. u Sarajevu organiziralo "Konferenciju vjerskih lidera o zabrani upotrebe kazetne municije". "Konvenciju o kazetnom streljivu" BiH je potpisala 3. prosinca 2008. u Oslu.

Literatura

1. Angelika U. Reutter /Anne Rüffer, *Frauen mit Idealne – Zehn Leben für den Frieden*, R&R, Zürich 2001.
2. Jody Williams, *Landmines and measures to eliminate them*, u: International Review of the Red Cross, July-August 1995, br. 307.
3. Jody Williams, Landmines*: Dealing with the Environmental Impact*, u: Environment Security, 1997, vol. 1, br. 2.
4. Jody Williams, *Social Consequences of Widespread Use of Landmines*, u: Landmine Symposium, International Committee of the Red Cross, Montreux 1993.
5. Jody Williams, *The Protection of Children Against Landmines and Unexploded Ordinance*, u: Impact of Armed Conflict on Children: Report of the Expert Group of the Secretary-General, 1996.
6. Judith Hicks Stiehm, *Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize*, 2006.
7. Shawn Roberts/Jody Williams, *After the Guns Fall Silent: The Enduring Legacy of Landmines*, Vietnam Veterans of America Foundation, Washington 1995.

Shirin Ebadi

(Nobelova nagrada za mir 2003)

Shirin Ebadi

Ne može se poštivanje ljudskih prava otklanjati pozivanjem na religiju. Nema religije koja odobrava tlačenje, rat, diskriminaciju, ubijanje nevinih ljudi, pljačku nacionalnog bogatstva.

Dajte sve od sebe i natječite se u svim područjima života! Bog nas je sve stvorio jednakim. Boreći se za status jednakosti, poduzimamo ono što Bog želi od nas da učinimo.

LJUDSKA PRAVA KAO JAMAC TRAJNOG MIRA

Jedan od svjetskih društveno-političkih prijepora, koji je uvelike obilježio posljednje desetljeće, a nad kojim se još uvijek poput mračne sjena nadvija 11. rujan, sažet je u pitanje o tome je li islam u proturječju s ljudskim pravima i demokracijom, kako to, na radost kršćanskih fundamentalista, propagiraju nedemokratske islamske vlade, koristeći islam kao malj za suzbijanje ljudskih prava i demokracije u islamskom svijetu, ili je islam štit iza kojeg se nedemokratske islamske vlade skrivaju, jer im islam, nakon što su ga srozale na ideološku karikaturu, osigurava metafizičku legitimaciju tlačenja podanika i zatiranja političkih protivnika? Drugačije kazano, mogu li muslimani poštovati ljudska prava i prakticirati demokraciju, i to potaknuti vjerničkom inspiracijom?

Na to pitanje jedinstven je odgovor svojim životom pružila dobitnica Nobelove nagrade za mir 2003, iranska aktivistica ljudskih prava Shirin Ebadi[1]:

> Ne može se poštivanje ljudskih prava otklanjati pozivanjem na religiju. Nema religije koja odobrava tlačenje, rat, diskriminaciju, ubijanje nevinih ljudi, pljačku nacionalnog bogatstva. Nažalost, nedemokratske islamske zemlje uzimaju kao izliku relativnost kultura i vrijednosti za pomisao da država mora promovirati i primjenjivati islamske zakone jer su ljudi u tim zemljama muslimani. Ispunjenje ljudskih prava moguće je samo onoliko koliko su u suglasju s islamskim pravom. U slučajevima u kojima postoji proturječje, kao primjerice kod ženskih prava ili demokracije, islamska država može i smije nepoštivati ljudska prva. Te države priznaju samo svoju vlastitu interpretaciju islamskog prava. Tumačenje drugih muslimana ne priznaju i u cijelosti otklanjaju. Svatko tko ne dijeli njihovu interpretaciju islama u njihovim je očima otpadnik od vjere i svoju je krivnju platio životom ili će mu biti nametnuta snažna cenzura koja mu neće dopustiti širenje njegovih ideja. […] Istina je pak da se ispravnim i dinamičnim tumačenjem islama može biti i musliman i ujedno poštivati i pridržavati se ljudskih prava. Nedemokratske islamske zemlje iz različitih razloga nisu voljne provesti i predstaviti tumačenje islama sporazumno s demokracijom i ljudskim pravima. Jedno

[1] Shirin je paradigmatična predstavnica od 1980-ih rastuće struje reformatorski raspoloženih muslimana/ki u islamskim zemljama koji demokratske reforme i emancipaciju žena legitimiraju na temelju nepromjenljivih izvora vjere protumačenih u suglasju s modernim okolnostima. Slično kao Fatima Mernissi iz Maroka ili Asma Barlas iz Kuvajta, Shirin pruža konkretan odgovor na potragu sve većeg broja mladih muslimana/ki iz islamskih zemalja za jednakopravnošću i slobodom izbora, ali uz očuvanje muslimanskog identiteta, koji im se raskriva kao zadaća kreativnog oživljavanja i smjelog inoviranja baštinjene kulturno-religijske tradicije, a ne više kao dužnost pasivnog služenja tradicionalističkim okaminama prošlosti, koje ne mogu posredovati život. Kao islamskoj feministkinji, Shirin je posebice stalo do transponiranja ontološke jednakosti muškaraca i žena, koju zagovara Kur'an, na društveni plan.

> takvo tumačenje potreslo bi diktatorsku vladavinu. […] Nedemokratske islamske zemlje skrivaju se iza štita islama, opravdavajući pomoću zlouporabe imena islama svoje tlačenje.

Kao prva muslimanka[2] i ujedno prva Iranka ovjenčana tom čašću, Shirin je, sjedinjujući u svom djelovanju vjerničku i građansku odgovornost, (o)živjela islam koji ljudska prava i demokraciju percipira kao autentične islamske vrijednosti, postavši na taj način glasnicom oslobođenja muslimana:

> Na štit religije i uopće na štit ideologije iza kojeg se skrivaju države mora se baciti svjetlo znanja kako bi svi iskusili istinu, kako bi na taj način svi saznali da je religija zlouporabljena. Ustrojavanje 'jedinstvene fronte' muslimana, koji potječu iz različitih naroda i bore se protiv totalitarnih država, uz očuvanje svetih vrijednosti islama, predstavlja radosnu vijest za oslobođenje muslimana. Ta 'jedinstvena fronta' nema ime, vođu, središnjicu i podružnice. Njezino mjesto je u savjesti i duhu svakog mislećeg muslimana koji, uz očuvanje religije svojih predaka, odaje poštovanje demokraciji, ne želeći djelovati prema nepravednoj riječi i ne podnoseći nasilje i tlačenje.

Crpeći snagu iz islama i kulturnog bogatstva Irana[3], usred političko-ekonomske, klimatske i religijske poremećenosti koja vlada suvremenim svijetom, Shirin je smjelo podigla glas, usidren u vjerničkoj inspiraciji, protiv kršenja ljudskih prava i sloboda. Svoj život je posvetila, počevši od samog Irana, začinjanju zajedničke civilizacije utemeljene na univerzalnim vrijednostima i pravilima, obogaćenim kulturno-religijskim raznolikostima, svjesna da je to jedina zaštita od prijetećeg potonuća čovječanstva u posvemašnje barbarstvo:

> Oni koji se opiru pridržavanju ljudskih prava pozivanjem na kulturne razlike i relativnost vrijednosti u stvarnosti su nazadnjački tlačitelji, koji svoju diktatorsku prirodu skrivaju ispod maske kulture, njegujući u ime nacionalne ili religijske kulture namjeru da teroriziraju i tlače svoj vlastiti narod. Svijet će dosegnuti trajan mir onda kad ljudska prava postanu sveobuhvatna i univerzalna. […] Ono najvažnije nije koju religiju, jezik ili kulturu čovjek ima nego da vjeruje u ljudska prava. [4]

---

2 Do sad su dva muslimana dobila Nobelovu nagradu za mir, i to Anwar el-Sadat i Yasser Arafat.

3 Veličanstveno kulturno bogatstvo Irana počiva na tri osnovice – zoroastrizmu, grčkoj filozofiji i islamu.

4 Ovaj je citat, kao i prethodni, preuzet iz govora o svjetskom ethosu, naslovljenom "Doprinos islama svjetskom ethosu", koji je Shirin održala 20. listopada 2005. u Tübingenu. Od 2000. Zaklada svjetskog ethosa iz Tübingena zajedno s lokalnim Univerzitetom organizira govore istaknutih javnih osoba o svjetskom ethosu. Dotični je govor u cijelosti dostupan na: http://www.weltethos.org/data-ge/c-20-aktivitaeten/25a-0014-we-reden-ebadi.php.

Povratak u prošlost

Iako je na svijet došla 21. lipnja 1947. u Hamadanu, smještenom na sjeverozapadu Irana, Shirin je, uz dvije sestra i brata, rasla u Teheranu. Njezina se obitelj, prepoznatljiva po prakticiranju vjere i stjecanju znanja[5], u glavni grad preselila 1948.

Kao jedan od prvih sveučilišnih predavača trgovačkog prava, njezin je otac, Mohammad Ali, vršio dužnost zamjenika ministra poljoprivrede do velikog političkog potresa u Iranu 1953.[6]

Svoj ime, sa značenjem sasvim oprečnim njezinom snažnom karakteru – "shirin" na perzijskom znači "slatka"– Shirin duguje majci Minu Yamini, domaćici posvećenoj odgoju djece, koja je u mladosti željela postati liječnica, ali su je u tome spriječili roditelji, uskrativši joj dozvolu za pohađanje koledža.

Još kao djevojčicu, koja je patila od mucanja, Shirin je krasio osjećaj za slabije i pravdu, koji će kasnije sazreti u njezin životni poziv. U tome će je osokoliti primjer oca, vrsnog pravnika, ali i iskustvo ravnopravnog ophođenja njezinih roditelja prema djeci neovisno o spolu što je u Iranu, saznat će poslije, bila rijetkost.

Svoje školovanje Shirin je započela 1954.[7] Kao 14-godišnjakinja doživjet će snažno mistično iskustvo, moleći na krovu obiteljske kuće za bolesnu majku, koje će njezinu vjeru u Boga učiniti nepokolebljivom. Uvjerena da će se kao sutkinja moći učinkovito boriti za pravdu, 1965. započela je studij prava na Pravnom fakultetu u Teheranu.[8]

---

5 Stekavši doktorat iz ekonomije, brat joj je postao profesor u Santa Barbari (SAD), a jedna od sestara, ostavši u Iranu, stomatologinja.

6 Tada je samovolja svjetskih sila, ne po prvi put, uništila nastojanja iranskog naroda za istinskom demokracijom. Kao vođa Nacionalnog fronta, saveza različitih političkih snaga za oživljavanje demokracije, Mohammad Mosaddeg je 1951, kao velika prijetnja apsolutističkoj vladavini šaha Mohammada Reze Pahlavija, postao predsjednik vlade. Nastojeći resurse Irana vratiti iranskom narodu, Mosaddeg je potakao iranski parlament da 1951. nacionalizira sve zapadnjačke naftne kompanije. Šah Reza je, nakon što je 1953. izveo uzaludan pokušaj smjene Mosaddega, morao napustiti Iran. No, Mosaddeg nije bio smetnja samo šahu Rezi nego i Englezima koji su nacionalizacijom naftnih kompanija lišeni vlasti nad iranskim naftnim bogatstvom. Skrivajući istinske motive, žudnju za naftom kao temeljem imperijalističke moći, Engleska je pridobila SAD, do tada iznimno poštovane u Iranu, za tajni plan svrgavanja Mosaddega. Za tadašnjeg američkog predsjednika, fanatičnog antikomunista Eisenhowera, pronašli su sjajnu izliku: tobožnju prijetnju okretanja Mosaddega Sovjetskom Savezu. Organiziravši 1953. državni udar protiv demokrate Mosaddeqa, CIA je vlast u Iranu vratila šahu Rezi, potom još okrutnijeg diktatora. Kao nerijetko u povijesti arapsko-islamskog svijeta, izbor Zapada je bio sluganski tiranin, a ne osvjedočeni demokrat.

7 Pohađala je osnovnu školu "Firuzkuhi", a potom srednje škole "Dadgar" i "Reza Shah Kabir" u Teheranu.

8 Godinu ranije šah Reza je iz Irana prognao svog najvećeg opozicijskog neprijatelja ajatolaha Ruholaha Homeinija. Neovisno o reformi školstva, koja je mladim ženama otvorila vrata visokom obrazovanju, uključivo angažman u parlamentu i ministarstvima, agrarnoj reformi i industrijalizaciji, apsolutistička

Nakon tri i pol godine studija, Shirin je diplomirala pravo, položivši neposredno nakon toga i pristupne ispite za rad u ministarstvu pravde. Na temelju 6-mjesečnog naukovanja, u ožujku 1969. postala je sutkinja, i to prva u povijesti Irana. 1971. stekla je i doktorat iz područja obiteljskog prava.

Sa svega 28 godina, Shirin će 1975, već kao ugledna pravnica, zauzeti položaj predsjednice 24-članog Gradskog suda u Teheranu. Iako je u očima većine iranskih muškaraca, ustrašenim neovisnim ženama, njezin poziv sutkinje predstavljao nedostatak, Shirin se još iste godine udala za Javada Tavassoliana, od nje 5 godina starijeg elektro-inženjera. Iako mu ženina karijera nije smetala, zahtijevao je da Shirin zarad nje ne zapostavlja dužnosti kućanice.

Sudjelujući još kao studentica u političkim demonstracijama protiv šahova režima, Shirin je kao sutkinja, svjesna rizika, branila prava političkih zatvorenika, oštro se protiveći cenzuri tiska. Okrutnost šahovog režima učinila je od nje oduševljenu pristalicu islamske revolucije, koju je iz progonstva propagirao ajatolah Homeini, obećavajući ustrojavanje islamske republike u kojoj će prožimanje islama i demokracije osigurati posvemašnju slobodu za žene, u svemu jednaku muškoj, i slobodu govora, bez ugnjetavanja i cenzure, naprosto slobodu i neovisnost za iranski narod.

No, nakon što se u siječnju 1979. pobjedonosno vratio u Teheran, a u travnju 1979. proglasio Islamsku Republiku[9], ajatolah Homeini je, kao vrhovni vođa, radikalno promijenio svoj diskurs. Ljudska prava i demokraciju prokazao je kao prijetnje islamu, nagovijestivši dokidanje slobode izražavanja i političkog djelovanja.

Iako se toga nije pribojavala, Shirin će na vlastitoj koži iskusiti izopačenje islamske revolucije. Njezino pouzdanje da će je zaštiti to što je još za šahova režima bila njezina pristalica, k tomu još ugledna sutkinja u Teheranu, uvelike poznata i po novinskim člancima, pokazat će se ispraznim.

---

vladavina šaha Reze, utemeljena na okrutnom suzbijanju opozicije, rasplamsala je nezadovoljstva naroda, napose studenata i islamskih intelektualaca. Na čelo opozicije isplivali su šijitski klerici, predvođeni ajatolahom Homeinijem. Njegova će kritika šahovog režima predstavljati inspiraciju revolucionarnog pokreta čak i tijekom godina njegova progonstva, prvo u šijitskom svetištu Najafu u Iraku, a potom u francuskom gradiću Neauphle-le-Château. Primičući se svome kraju, okrutnost šahova režima poprimala je sve veće razmjere. Prema izvješću Amnesty Internationala iz 1977. broj političkih zatvorenika u Iranu se povećao s 25 na 100 tisuća.

9 Po državnom uređenju Islamska Republika Iran je predsjednička republika, utemeljena na pokušaju kombiniranja modela zapadnjačke države (trodioba vlasti, državni organi i temeljne slobode) sa šijitskim vjerskim učenjem, do sada na štetu demokracije i ljudskih prava. Najvišu vlast ima vjerski vođa, a za podudarnost Ustava sa šijitskim vjerskim učenjem zaduženo je 83-člana skupština stručnjaka (birana na 8 godina na općim izborima, ona tumači Ustav i bira vjerskog vođu) i 12-člano Vijeće čuvara (sastavljeno od 6 pravnika i 6 klerika, ono provjerava jesu li novi zakoni u skladu s Ustavom i islamom). Predsjednik se bira na općim izborima na 4 godine, kao i 270 poslanika jednodomnog parlamenta u kojem su 4 mjesta rezervirana za pripadnike vjerskih manjina. No, pristup izborima imaju samo kandidati s odobrenjem Vijeća čuvara.

Kad se u travnju 1979. vratila u Teheran iz New Yorka, Shirin je bila zaprepaštena.[10]

Iransko društvo koje je hitalo moderni, preko noći je nasilno vraćeno više od jednog tisućljeća unatrag u prošlost, davno razdoblje širenja islama u Iranu. Konzervativno-patrijarhalne vrednote tog razdoblja najednom su postale isključivi kriterij autentičnosti islama, iako je protivljenje tim vrijednostima predstavljalo jednu od razlučujućih obilježja prve islamske zajednice. Režimska interpretacija islama, nazadnjačka i jedina važeća, islam je izobličila u ključnu polugu vladanja i legitimacije zakona protivnih ljudskim pravima i demokraciji. Umjesto svrgnute svjetovne diktature, nazirali su se obrisi religijske. Iako je donijela neovisnost, islamska revolucija je iznevjerila težnju iranskog naroda za slobodom.

Neće proći dugo, a Shirin će se naći pod neumoljivim žrvnjem islamske revolucije, neprijateljski raspoložene spram žena.

Poslije 4-godišnjeg iskustva sutkinje, koncem 1979. u ministarstvu pravde bit će degradirana na položaj daktilografkinje, i to samo zato što žena. Temeljem svoje prirode, žene su previše osjećajne da bi mogle trijezno promišljati u suglasju s izrazito racionalnim načelima zakona. To je bilo obrazloženje kojim se poslužilo povjerenstvo koje je Shirin priopćilo vijest o degradaciji, ne osiguravši joj pri tome čak niti mjesto za sjedenje, iako je bila u visokoj trudnoći.[11] Shirin je pokrivanjem kose, a ne stručnim znanjem, trebala odati poštovanje islamskoj revoluciji.

S nevjericom i užasom Shirin je pratila uvođenje zakona koji su, utvrđujući pravnu nejednakost muškaraca i žena, sve više ograničavali ženska prava, i to u pravilu pozivajući se na islam. Uslijed lišavanja žena statusa ravnopravnog pojedinca pred zakonom, žene su u sijasetu zakona tretirane kao da vrijede upola kao muškarac: vrijednost muškarčeva sudskog svjedočanstva imaju tek dva ženska, da bi dokazala nasilje u braku žena mora imati dvije svjedokinje, muškarac se može razvesti od žene bez njezine privole i na temelju bilo kakvog razloga, legalizirana je poligamija, u slučaju razvoda skrbništvo nad djecom pripadalo je očevima, za jednake ozljede ili štete, primjerice u prometnom udesu, osiguranje će ženi isplatiti pola sume koja bi u tom slučaju pripala muškarcu, zakonska granica za sklapanje braka smanjena je s 18 na 9 godina, dokinut je "Zakon o zaštiti obitelji", koji je ženama jamčio slobodu izbora životnog partnera, pravo na razvod i financijsku podršku.

Da se restriktivni zakoni poštuju, ustrojena je i "moralna policija" koja je imala neograničeno pravo zadiranja u privatni život svakog pojedinca, pa čak i u stvarima kao što su držanje za ruku u javnosti ili odijevanje. Nevelik broj zakona u svoju korist,

10 Doživjevši dva pobačaja, Shirin se tijekom 4-tjednog boravka u New Yorku na "Long-Island klinici" podvrgla medicinskom tretmanu koji joj je trebao omogućiti uspješnu trudnoću.

11 To je učinjeno iako je u ožujku 1979. ajatolah Homeini izjavio da će žene, ukoliko nose čador, moći ostati u državnoj službi.

žene nisu mogle koristiti zarad ekonomske ovisnosti o muškarcima, nastale gotovo posvemašnjim isključenjem žena iz "javne sfere".

Sučeljena s pravnom diskriminacijom žena, Shirin je u znak protesta nagovorila muža da pred notarom sklope bračni ugovor koji joj je jamčio prava koja su joj kao ženi, supruzi i uskoro majci, oduzeli revolucionarni zakoni, uključujući pravo na razvod i skrbništvo nad djecom. Notar je bio uvjeren ili da je njezin muž nepismen, što je Shirin omogućilo da ga prevari, ili je naprosto izgubio razum.

U travnju 1980. Shirin je na svijet donijela kćerku Negar. Nakon 2-mjesečnog boravka kod kuće, krenula je na posao, noseći svaki dan sa sobom i malu Negar. Stjerani u financijsku stisku, Shirin i Javad nisu mogli angažirati dadilju.

Iako je bila ogorčena profesionalno-ljudskom degradacijom, Shirin nije prihvatila ponudu glavnog državnog tužitelja, Fathollaha Bani Sadra, da postane pravna savjetnica njegovog brata, prvog predsjednika Islamske Republike da ne bi izazvala sumnju da surađuje s režimom.

Za razliku od mnoštva prijatelja, Shirin se, prevladavajući rezignaciju, othrvala iskušenju da napusti Iran. Smatrajući svojom dužnošću da ostane u domovini, frustriranost je pretočila u odrješitost da pridonese ozdravljenju iranskog društva što će je preobraziti u braniteljicu žrtava revolucionarnih zakona, napose djece, žena, studenata, novinara i političkih disidenata. Od početka je bila uvjerena u to da borba za novi Iran mora biti vođena nenasilno unutar iranskog društva: "Svako tuđinsko miješanje tu će borbu isključivo otežati. Nijedna država nema pravo drugoj nametati svoju volju, pa makar to imalo za cilj postizanje dobra."

U namjeri da smjer društveno-političkih događanja u Iranu iznova okrene prema moderni, Shirin će utvrditi tragični usud muževljeva brata Fuada, 17-godišnjeg studenta i pristalice mudžahedina (MEK-a).[12] Sud ga je zarad širenja "ilegalnog tiska" osudio čak na 20 godina zatvora da bi potom bio likvidiran tijekom izdržavanja kazne u zloglasnom odjelu za političke zatvorenike teheranskog zatvora "Evin". Usred rata između Irana i Iraka[13], tijekom kojeg su se, sučelice zajedničkom neprijatelju, privremeno stišale kritike režima, Shirin je 1983. na svijet donijela Nargess. Iako se njezin stručni položaj u međuvremenu donekle popravio – u odjelu ministarstva pravde za starateljstvo nad maloljetnicima radila je tada kao stručni obrađivač predmeta – Shirin

12 Riječ je ljevičarskoj organizaciji "Narodni mudžahedini" (Mudžahedin-e-Halk – MEK) čije su pristalice doprinijele rušenju šahovog režima. No, brzo su prozreli lažna obećanja ajatolaha Homeinija i prometnuli su se u razočarane protivnike novog režima. Nakon uspostave revolucionarne vlasti bili su ne samo zabranjeni nego i izloženi okrutnom progonu, ali postoje i danas kao jedna od važnijih opozicijskih snaga u Iranu. EU i State Department su stavili Mudžahedin-e-Halk na listu terorističkih organizacija.

13 Prvi Zaljevski rat, sa žrtvama čiji se broj kreće između 350 tisuća i 1 milijuna, trajao je od 1980. do 1988. Budući da je Teheran nerijetko bio izložen napadima iračkih raketa i zrakoplova, Shirin je jedan period rata, s dvije kćerke i mlađom sestrom, provela izvan Teherana, nedaleko od Kaspijskog jezera, dok je Javad, da bi se brinuo za punca i punicu, ostao u glavnom gradu.

je 1984. zatražila prijevremenu mirovinu. Sretni da će se napokon riješiti "neugodne" pravnice, u ministarstvu su bez oklijevanja udovoljili njezinom zahtjevu.

Za zadaću izgradnje ratom razorene zemlje, ajatolahov režim nužno je trebao i žene što je polučilo određeno popuštanje u zakonskim restrikcijama, primjerice u sferi obrazovanja s posljedicom silnog povećanja broja studentica, ali je to još uvijek bilo daleko od ponovnog uvođenja jednakopravnog položaja žena pred zakonom.[14]

U tom ozračju započelo je i postupno pripuštanje žena odvjetničkom poslu što je potaklo i Shirin da zatraži licencu za otvaranje odvjetničkog ureda. No, zarad "oštrog jezika" dozvolu će zaprimiti tek 1992, nakon gotovo 4-godišnjeg čekanja. U tom će razdoblju, podučavajući pravo na teheranskom univerzitetu, Shirin položiti znanstvene temelje svog kasnije društvenog angažmana, istražujući povijest ljudskih prava u islamu, uključujući i sam Iran.[15] Spoznaje do kojih je dolazila, pretakala je u novinske članke i knjige o ljudskim pravima, razobličujući pomoću znanja lažnost režimske interpretacije islama: pravo protumačen, islam je suglasan s demokracijom i ljudskim pravima.

S dozvolom za obavljanje odvjetničkog posla u rukama, Shirin je prizemlje obiteljske kuće preuredila u odvjetnički ured, posvetivši se slučajevima iz sfere trgovačkog prava. No, izvan radnog vremena posvetila se bez naknade rasvjetljavanju slučajeva povezanih s povredama ljudskih prava, a poticaj za to bio je njezin najveći strah: "Moj najveći strah je strah od fanatizma i fundamentalizma u smislu da neki ljudi smatraju kako su u apsolutnom posjedu istine, uvjereni u to da se svi drugi ljudi nalaze u zabludi."

Budući da je bila uvjerena kako ophođenje prema marginaliziranim i nemoćnim u društvu predstavlja vjerodostojan kriterij moralnog stanja u društvu, u središtu njezinih nastojanja oko ljudskih prava na samom početku našla su se djeca.

14 Da je pravna diskriminacija žena znala poprimiti tragikomične dimenzije, može dočarati ono što je Shirin doživjela tijekom obiteljskog izleta u skijaški centar Dizine, smješten nedaleko od Teherana. Dok se Javad vozio autobusom za muškarce, Shirin je, s Negar i Nargess, putovala u ženskom autobusu. Za vrijeme kontrole službenik je otkrio da Shirin u Dizinu namjerava ostati nekoliko dana, pa joj nije joj htio dozvoliti nastavak putovanja dok mu ne predoči odobrenje glave obitelji. Budući da je Javad u muškom autobusu već bio daleko, Shirin je bila prisiljena pozvati majku u Teheran koja je službeniku telefonom potvrdila da njezina 45-godišnja kći ima dozvolu prenoćiti izvan kuće. Kao i druge žene, Shirin će, angažirajući se za ljudska prava, moći putovati isključivo na temelju dozvole supruga, a bez njegove pisane dozvole neće moći napuštati Iran.

15 Tako je nastao njezin iznimno vrijedan znanstveni rad: "Povijest i dokumentacija ljudskih prava u Iranu" (1993).

Protiv pravne diskriminacije

Svjesna nepoštovanja dječjih prava u Iranu, Shirin je 1995. pomogla osnivanje "Asocijacije za podršku dječjih prava" čija je zadaća bila uvjeriti parlament da provede reformu postojećih iranskih propisa sukladno Konvenciji o pravima djeteta UN-a iz 1989. Iako ratificirana, Konvencija u Iranu nije doživjela implementaciju oko čega se Shirin trudila kao predsjednica Asocijacije do 2000, a potom kao njezin oficijelni savjetnik.

S više od 5 tisuća djelatnih pristaša, Asocijacija je otvorila telefonsku liniju za pomoć, namijenjenu djeci i roditeljima, vrtić i dom za djecu beskućnike. U svrhu njihovog populariziranje, Asocijacija je tiskala i časopis o dječjim pravima.

U sklopu tih nastojanja Shirin je objavila i dva značajna znanstvena djela: "Prava djeteta. Studija o legalnim aspektima dječjih prava u Iranu" (1987) i "Komparativno dječje pravo" (1997), usporednu analizu dječjih prava u Iranu i Konvencije o pravima djeteta.[16]

Promoviranje prava djeteta Shirin će sučeliti i s problemom iranskih propisa o starateljstvu nad djecom koji su, slijedeći tradicionalno-običajne zakone, bili sasvim u korist očeva. Kao odvjetnica zastupala je majku djevojčice Arine Golsham koja je uzalud pokušavala dobiti starateljstvo nad njom, iako su postojali dokazi o zlostavljanju djevojčice od strane oca i polubrata. Slučaj je zgrozio javnost što je Shirin iskoristila da se 1998. izvrši revizija zakona o starateljstvu. Nakon razvoda starateljstvo nad djecom više neće automatski pripadati ocu nego će se o djeci do 7 godine skrbiti majka, a sud će tek potom donijeti presudu o trajnom starateljstvu. Sjenu na pobjedu bacit će Arinina smrt uslijed zlostavljanja čega se Shirin i pribojavala.

Pored zagovaranja posebnih sudova za dječju delikvenciju[17], Shirin se posvetila i poboljšanju društveno-pravnog statusa studenata, osiguravajući stipendije za socijalno ugrožene studente.[18]

Godine 2001. Shirin se izborila za novo unaprjeđenje pravnih propisa, ovaj put s obzirom na zakonom propisanu dob za sklapanje braka. Od sada će djevojčice ispod

16 Obje su publikacija objavljene i na engleskom jeziku uz pomoć UNICEF-a, prva 1993, a druga 1998, s tim da je prva proglašena knjigom godine od strane iranskog Ministarstva za kulturu i islamski odgoj.

17 Povod za to bila su njezina nastojanja oko ukidanja smrtne kazne koja pogađa i maloljetne prijestupnike. Ima li se u vidu broj stanovnika, Iran je po izvršenim smrtnim kaznama prvi u svijetu. Do dokidanja smrtne kazne nisu doveli niti prosvjedi majki koje su prije likvidacija maloljetnika recitirale stihove Kur'ana, opominjući da je pravo na život temeljno ljudsko pravo.

18 Jedan od ključnih problema iranskog društva, uz deficit demokracije, nezaposlenost je mladih. Beznađe u društvu mladu populaciju – 70 posto stanovnika Irana mlađa je od 30 godina – izručuje sve masovnijem konzumiranju droge. Uz rastuću nezaposlenost i nepismenost, zabrinjava sve veći stupanj socijalne nepravde – 40 posto stanovnika živi ispod granice siromaštva, a po procjenama stranih diplomata čak 60 posto – pa 1,8 miliona djece i mladih ne ide u školu, tragajući za poslom na "crnom" tržištu kako bi prehranili obitelji. Jaz između 5 posto bogatih i 95 siromašnih nesnošljiv je.

13, a dječaci ispod 15 godina, za zakonsko sklapanje braka trebati odobrenje suda.[19] 2002. Shirin je izradila nacrt zakona o zabrani svih oblika nasilja nad djecom koji je nedugo potom i ratificiran.

Još na samom početku borbe za prava djeteta, za što je 1996. nagrađena od strane "Human Rights Watcha", Shirin je postavila temelje svoje strategije za ozdravljenje iranskog društva: nenasilno korištenje oficijelnog pravnog okvira, s nadom da će socijalne reforme polučiti i političke.

Toj strategiji ostala je vjerna i kad je započela poticati iranske žene da se ne pokoravaju zakonima pred kojim nisu uvažene kao ravnopravni pojedinci:

> Ustrajte u borbi! Ne vjerujte u to da ste predodređene da zauzimate niže pozicije u društvu! Dokopajte se obrazovanja! Dajte sve od sebe i natječite se u svim područjima života! Bog nas je sve stvorio jednakim. Boreći se za status jednakosti, poduzimamo ono što Bog želi od nas da učinimo.

Zanimljivo je da su restriktivni zakoni prema ženama oprečni društvenom položaju žena u Iranu – žene čine trećinu radno sposobnih stanovnika Irana i daleko su obrazovanije od muškaraca[20] – ali i pozitivnom kura'nskom revolucioniranju položaja žena u Arabiji 7. stoljeća.

Umjesto da kreativno razvijaju kura'nsku revoluciju s obzirom na položaj žena sukladno pozitivnim općeljudskim dostignućima, zakonski propisi u ajatolahovom Iranu su zatrli i ono što je bilo već dosegnuto u prvoj islamskoj zajednici, a na što se Shirin, argumentirajući "islamski", nerijetko poziva, prizivajući u sjećanje ključnu ulogu žena u prvoj islamskoj zajednici, nadasve Hatidže, Ajše i Fatime:

> Sam je Poslanik prije 14 stoljeća, kad je među beduinima imati kćer predstavljalo sramotu, ljubio ruku svoje kćeri Fatime, govoreći o njoj uvijek s poštovanjem. […] U jednoj takvoj religiji u 21. stoljeću se u Iranu tvrdi da krvarina za jednu ženu iznosi polovicu one za muškarca. […] Pripovijest o Aliju, najvećem šijitskom imamu, veli da je od ljutnje i bijesa plakao kad je opazio da je jednoj židovki otet nakit kao porez za islamsku vlast. U jednoj takvoj religiji vidimo da se u 21. stoljeću žene, koje nisu muslimanke i ne moraju nositi islamsku odjeću, na to prisiljava i da se kršćani, kojima je pijenje vina dozvoljeno, zarad uživanja u vinu bičuju, a da se pripadnicima drugih religija odrubljuje glava pod izgovorom nevjere, i tisuće drugih zločina. […] Poslanik je spavao na hasuri i hranio se datulama. Kalifi su također vodili skroman život kao siromasi njihova vremena. Poslanikova i Alijeva kuća, koja još postoji u Medini, svjedoči o njihovom jednostavnom životu. No, danas u 21. stoljeću susrećemo vladare

19 Reformski raspoloženi pravnici bili su za to da granična dob za djevojčice bude 15, a dječake 18 godina. No, tome se ispriječilo Vijeće čuvara, klerikalno uporište konzervativizma. Postignuti napredak bio je plod kompromisa.

20 Žene u Iranu čine preko 60 posto studentske populacije. Tri su univerziteta već pokrenula ženske studijske programe, a u jednom od njih, na univerzitetu "Allameh Tabatabai", sudjeluje i sama Shirin.

> s bajoslovnim bogatstvom, a pored njihovih harema, čiji je luksuz neopisiv, sirotinja skapava od gladi. Klasne razlike u islamskim zemljama ostavljaju bez riječi.

Svjesna toga, Shirin se, posvećena ženskim pravima, u isto vrijeme poziva na Opću deklaraciju ljudskih prava, koju iranska vlast, iako ju je ratificirala, ne poštuje, i dinamičnu interpretaciju izvora islamske vjere, poglavito Kur'ana, koja uvažava povijesni kontekst njihova nastanka, ali i onaj modernog čovjeka:

> U islamu postoji mogućnost da se pomoću ljudskog razuma zakoni prilagode lokalnim i vremenskim uvjetima, rješavajući mnoge socijalne probleme. Jedan islamski zakon kaže da se u islamu prihvaća sve što proizlazi iz razuma i da na razumu počiva sve ono što je rečeno u islamu. Dakle, ako u interpretaciji Kur'ana ili u riječima Poslanika susretnemo nešto što se ne slaže sa današnjim ljudskim saznanjima, zasigurno smo se prevarili u interpretaciji i nismo razumjeli značenje. […] Jedan od velikih interpretatora Kur'ana, prije 10 godina preminuli ajatolah Taba Tabai, rekao je da se Kur'an iznova mora interpretirati svakih 50 godina. Da je danas živ, s obzirom na brzinu s kojom ljudsko znanje napreduje i revoluciju koja se dogodila u području komunikacije, 50 godina bi reducirao na 5.

Nepravde koje se nanose ženama u Iranu, ali i u arapskom svijetu, uvjerena je Shirin, nisu tako uvjetovane samim islamom već proizlaze iz starijeg konzervativno-patrijarhalnog društvenog sustava. Ponegdje, kao u ajatolahovom Iranu, spletom različitih društveno-političkih okolnosti, "umrtvivši" ono revolucionarno u Kur'anu, taj je konzervativno-patrijarhalni sustav od islama načinio svoj ideološki štit, umjesto da ga autentične islamske vrijednosti reformiraju i prevladaju.

Iako se Shirin izborila za parlamentarno usvajanje Konvencije o dokidanju svih oblika diskriminacije žena UN-a (CEDAW) iz 1981, to nije polučilo konkretne plodove jer se reformskom iskoraku iznova ispriječilo Vijeće čuvara ocjenom da Konvencija nije sukladna islamskim zakonima.[21]

"Kampanja za milion potpisa", pokrenuta 2006, predstavlja paradigmatičan primjer na koji se način Shirin, spajajući nenasilje i građansku neposlušnost, zalaže za ženska prava u Iranu.

Poticaj za Kampanju, u kojoj su sudjelovali i muškarci, bio je nacrt "Zakona za zaštitu obitelji" koji je dozvoljavao da se muškarac i bez privole prve žene može oženiti drugom. Milijun prikupljenih potpisa prisilio je parlament na neprihvaćanje tog nacrta, ali su 43 aktivistice tijekom prikupljanja potpisa završile na sudu, a 10 čak u zatvoru.

---

21 Iranski režim u biti ne čini ništa za žene. Porezne olakšice za poslodavce koji zapošljavaju žene, obvezujuća kvota zaposlenih žena u poduzećima, prava trudnica, sve je to daleki san. Na 10 zaposlenih muškaraca, iako su obrazovanije, dolazi tek 1 žena. Rijetki zakoni koji uvažavaju ekonomske potrebe žena, zanemaruju fizičke i emocionalne. U takvom ozračju samovolja poslodavaca lako obesnažuje rijetke zakone u prilog žena.

Da ojača svoj zahtjev, Shirin je u samom parlamentu, okružena drugim ženama, poduzela i "štrajk sjedenja".[22]

Da se diskriminacijski propisi spram žena isključe makar iz krivičnog zakona, Shirin se borila kao zastupnica obitelji 11-godišnje Leile Fathahi u sudskom procesu protiv njezinih otmičara, tijekom kojeg je jedan od njezinih otmičara, odgovoran za silovanje i ubojstvo, osuđen na smrt.[23]

Kao i u slučaju dječjih prava, uz praktično zalaganje za ženska prava, Shirin je radila i na njihovom znanstvenom utemeljenju o čemu, uz mnoge članke, govori njezina knjiga "Ženska prava", tiskana 2002.

Zagovaranje ženskih prava Shirin je priskrbilo kritike konzervativno-religijskih krugova čiji su nositelji pretežno bile žene. Budući da je kao aktivistica ženskih prava ustrajavala u svom vjerničkom identitetu, zagovarajući nenasilne reforme, izazvala je i kritičke opaske iz sekularističkih krugova. Kao osoba koja je u svom djelovanju pomirila vjerničku i građansku odgovornosti, Shirin je postala "trun u oku" i za religijske i za svjetovne fundamentaliste.

Iako usredotočena na dječja i ženska prava, Shirin iz svog vidokruga nije izgubila niti prava radnika i izbjeglica, o čemu svjedoče njezine publikacije: "Mladi radnici" (1989) i "Prava izbjeglica"[24] (1993).

Promišljanja o ljudskim pravima kao takvim nagnat će je na smjelo zastupanje političkih disidenata čija je ljudska prava režim pogazio. Činjenicu da se toga nitko nije smio latiti, Shirin je doživljavala kao svoju posebnu dužnost: prevladati strah i učiniti prvi korak.

22 O učinkovitosti tog nenasilnog načina borbe svjedoči usud jedne od zatočenih aktivistica, 23-godišnje novinarke: Uvjet da do glavne rasprave ostane izvan zatvora bilo je plaćanje kaucije. Ne želeći to prihvatiti, otišla je u zatvor, iako je sudac uvjeravao da će ga za tjedan dana na koljenima moliti da je pusti na slobodu. Namjerno nije smještena među političke zatvorenike već kriminalce. Saznavši da neki zatočenici nemaju branitelje, nazvala je Shirin, koja je za njih pronašla odvjetnike koji će to biti bez naknade. Nedugo potom, iznova je nazvala Shirin, tražeći da od prijatelja prikupi knjige koje bi zatočenici mogli čitati. U zatvor je stiglo toliko knjiga da je oformljena zatvorska biblioteka. Naposljetku je u zatvoru zatočenice počela sustavno poučavati ženskim pravima. Nakon što je provela mjesec dana u zatvoru, sam je ravnatelj zatvora zaklinjao suca da je pusti na slobodu jer će u protivnom sve zatočenice postati feministkinje.

23 Tradicionalni zakon od obitelji žrtve traži da ona u slučaju da počinitelj bude osuđen na smrt njegovoj obitelji plati "krvarinu". No, "krvarina" za muškarca je i u ovom slučaju dvostruko veća nego za ženu. U skladu s tim, obitelj stradale Leile nije mogla skupiti "krvarinu" čak niti prodajom kuće. Shirin je zahtijevala da se u slučaju krivičnih prijestupa dokine "krvarina", a u svim drugim slučajevima njezin iznos izjednači i za muškarce i za žene. U slučaju Leiline obitelji, sud je iznos "krvarine" smanjio za 1/3.

24 Poslije ruske invazije na Afganistan u Iran je stiglo preko 3 milijuna izbjeglica.

Glas "ušutkanih"

Iako je 1997. dužnost predsjednika pripala reformatorski orijentiranom Mohammadu Hatamiju, u čijoj je kampanji sudjelovala i Shirin, pogoršanje stanja ljudskih prava u liku političkih ubojstava i dokidanja slobode govora se nastavilo.

Već koncem 1998. iransku javnost je zaprepastio niz međusobno povezanih ubojstava uglednih političkih disidenata i sekularnih intelektualaca u Teheranu.[25] Među njima je bio i bračni par Foruhar, svirepo likvidiran u svom obiteljskom domu: Dariush, 70-godišnji kritičar režima, nekoć oduševljeni pristalica islamske revolucije i prvi ministar rada Islamske Republike, i njegova 10 godina mlađa supruga Parvaneh. Njihova kći Parastou angažirala je Shirin, svjesnu da se opasno zamjera režimu, u rasvjetljavanju zločina.

Nalogodavci nikada nisu otkriveni, a 2003. dvojicu tajnih agenata, vjerojatno žrtvenih jaraca, sud je poslao u zatvor. Pripremajući se za sudski proces, Shirin je, pretražujući istražne akte, 2000. pronašla svoje ime na vrhu liste osoba koje je eskadron smrti trebao likvidirati po nalogu ministra tajne službe, kažnjenog zarad tog propusta, ali ne i samog naređenja.

Sljepoća režima za sve težu socijalnu situaciju izazvat će u srpnju 1999. mirne studentske prosvjede u Teheranu. U napadu na prosvjednike, koji se odigrao u nazočnosti policije, stradat će student Ezzat Ebrahiminejad. Čuvši da njegov otac namjerava prodati kuću da bi prikupio novac za odvjetnika, Shirin se bez naknade angažirala u slučaju. Na sasvim neočekivan način pošlo joj je za rukom dokazati da su napadači bili plaćenici režimskih sigurnosnih snaga.

U ožujku 2000. Shirin se, razočaran u Vijeće čuvara, obratio 24-godišnji Amir F. Ebrahimi, spreman progovoriti o napadima na studente i političkim ubojstvima iza kojih su stajale konzervativne figure iz samog vrha režima. Namjeravajući je koristiti isključivo u sudskom procesu, Shirin je njegovu izjavu snimila na video kasetu, koja se na nerazjašnjen način, izazvavši bijes režima, pojavila u javnosti.

Nakon dva saslušanja, Shirin je u lipnju 2000, okrivljena za distribuiranje video kasete, zatvorena u odjelu za političke zatvorenika zatvora Evin. Njezin čin sud je okvalificirao kao "uznemiravanja javnog mnijenja" i "narušavanja ugleda države" kao da to nisu bile likvidacije sponzorirane od strane režima. Iako je Vrhovni sud povukao osudu na 5-godišnju zatvorsku kaznu i zabranu bavljenja odvjetničkim poslom, Shirin je u samici provela stravičnih 25 dana tijekom kojih joj se povratilo mucanje iz djetinjstva. Javad je, stavivši obiteljsku kuću pod hipoteku, platio kauciju od 20-tak tisuća eura.

25 Na dan objavljivanja njihova prijevoda i povijesti Opće deklaracije ljudskih prava likvidirani su Javad Sharif, Mohammad Mokhtari i Mohammad Jafar Pouyandeh.

Od 2002. režim je započeo cenzurirati i internetske stranice.[26] Dozvola za tiskanje novina već je odavno podrazumijevalo odanost režimu, a objavljivanje knjiga bilo je nemoguće bez cenzure. Opirući se sustavnom dokidanju nejakih ostataka slobode tiska, Shirin se angažirala i u obrani novinara koji su, zagovarajući slobodu govora i neovisnog tiska, listom završavali u zatvoru.[27]

No, simbol definitivnog razočaranja reformista u predsjednika Hatamija bit će ubojstvo kanadsko-iranske novinarke i fotografkinje Zahre Kazemi. Nakon što je 2003. fotografirala studentske prosvjede, Kazemi je odvedena u zatvor Evin. S frakturom lubanje nedugo potom donesena je u teheransku vojnu bolnicu u kojoj će i umrijeti. S njezinom majkom, Shirin je uzalud pokušavala otkriti nalogodavce ubojstva, iako je režim u početku Kazeminu smrt pokušao prikazati kao nesretan slučaj. Sudski proces, iz kojeg je isključena javnost, pokazao se pukom farsom režima. Čak je i Shirin kao odvjetnici bilo zabranjeno govoriti. Sud je za smrt Kazemi, uslijed diplomatskog pritiska Kanade, kaznio tajnog agenta, koji je kao žrtveni jarac poslužio skrivanju nalogodavaca.

Da bi borbu za ljudska prava učinila učinkovitijom, Shirin je 2001. utemeljila "Centar za zaštitu ljudskih prava". U okrilju Centra, čija je predsjednica Shirin, 20 pravnika bez naknade brani političke optuženike. Pružajući financijsku podršku obiteljima političkih zatvorenika, Centar sačinjava i izvještaje o stanju ljudskih prava u Iranu, koje posreduje međunarodnim organizacijama. Režim je, smatrajući to "propagandom protiv sistema", u prosincu 2008. zatvorio urede Centra. Na proganjanje suradnika Centra – zastrašivanja, isključenja iz odvjetničke komore, protjerivanje s fakulteta… – Shirin je, nimalo ustrašeno, uzvratila: "Možete zatvoriti naše urede, ali ne i naša usta!"

Kao zagovornica slobode vjere, Shirin se, izazvavši "sveti bijes režima", 2007. poduzela i obrane utamničenog 7-članog vodstva bahaističke zajednice. Oko 300 tisuća članova bahaističke zajednice u Iranu je nakon islamske revolucije izgubilo sva prava, pa čak i pravo na studiranje. Da joj se osveti, režim je proširio lažnu vijest da je jedna od njezinih kćerki prešla na bahaizam.[28] Budući da je u Iranu kazna za

26 Na početku Hatamijeva mandata 1997. u Iranu se dogodila prava "medijska revolucija". Samo u Teheranu je preko noći s izlaženjem započelo 10-tak velikih neovisnih novina koje su dokumentirano izvještavale čak i o likvidacijama sponzoriranim od strane režima. Dodijeljeno je čak 140 licenci za izdavanje novina. No, već nakon 18 mjeseci sve će biti opozvane, pa čak i za novine koje su podupirale Hatamija. Silan broj izdavača i novinara završio je u zatvorima. Samo u travnju 2000. prisilno je zaustavljen rad 14 reformistički orijentiranih novina. Parlamentarni pokušaj revizije represivnih zakona protiv slobode tiska, onemogućio je "Veliki vođa", ocijenivši da "nije religijski legitimirana i da nije u interesu niti države niti sustava".

27 Među njima su H. Peyman, optužen zbog članaka i govora o slobodi izražavanja, A. Marufi, urednik mjesečnika "Gardoun", i F. Sarkuhi, urednik mjesečnika "Adineh".

28 Jedna od njezinih kćerki, postavši elektro-inženjerka, živi u SAD, gdje se i udala, a druga, postavši pravnica, u Engleskoj.

otpadništvo smrt, to je predstavljao javni poziv na linč. U režimskom tumačenju islama nema mjesta za slobodu vjere (i nevjere).

U borbi za ljudska prava Shirin nisu poljuljale niti nebrojene prijetnje smrću niti dva atentata koja je preživjela: "Ljepota života sastoji se u borbi u tako teškoj situaciji kakva je u Iranu." Prepustivši svoj život sasvim u Božje ruke, naučila se živjeti sa stalnom prijetnjom smrću u društvu kojim vlada strah: "Uvijek kad mogu izvući nekog političkog zatvorenika iz zatvora, to su trenuci sreće u mom životu. [...] Svako jutro kad ustanem kažem sebi da nemam pravo biti umorna, da nemam pravo izgubiti nadu." Događanja u Iranu su je učinila neskrivenom zagovornicom razdvajanja religije i države jer je to jedini način da režim religijska uvjerenja naroda ne instrumentalizira u svoju korist: "Ono što danas imamo u Iranu nije religijski režim nego režim u kojem ljudi na vlasti instrumentaliziraju religiju da bi ostali na vlasti."

Nije pristala na česte savjete prijatelja da napusti Iran, uvjerena da se promjene u Iranu moraju dogoditi nenasilno, postupno i iznutra, budući da je demokratizacija dinamičan proces koji zahtijeva vrijeme, ali ne smije trajati unedogled jer bi postao sredstvo u rukama diktatora da produže vijek svojim korumpiranim režimima:

> Ne smije se zaboraviti da kulturne promjene i promjene etike trebaju vrijeme. […] U prvim godinama dijete u školi uči četiri temeljne računske operacije. Malo po malo rješava jednostavne matematičke zadatke. U posljednjim godinama gimnazije učenik može rješavati teške i komplicirane zadatke. […] Jednako tako je u slučaju kulturne promjene nekog društva. Ne mogu se švedski zakoni za žene preko noći primjenjivati u Saudijskoj Arabiji ili zakoni utemeljeni na demokratskim načelima u svim afričkim zemljama. Važan je razvoj društva u smjeru više kulture, a u tom sklopu zakoni igraju važnu ulogu. Jednu od zadaća zakona je uloga usmjeravanja. Zakon mora biti jedan stupanj iznad kulture da je može razvijati i uzdizati. Što se tiče primjera Afganistana, tamo se ljude mora poučiti da je obrazovanje nužno za sve. Za obitelji čije kćerke idu u školu moraju se predvidjeti prednosti poput davanja povoljnijih kredita ili davanja prednosti pri namještenju u državne službe. Nakon nekog vremena onemogućavanje školovanja djece i obrazovanje žena mora se proglasiti djelovanjem protivnim zakonu. Za oca koji svojoj kćerki zabranjuje školovanje moraju se tada propisati kazne. To znači da se naprijed mora ići lagano.

No, Shirin niti Zapad ne pošteđuje opravdane kritike za krivnju za katastrofalno stanje ljudskih prava u Iranu, uključujući islamsko-arapske zemlje. Oštro je kritizirala šutnju Zapada o ljudskim pravima u pregovorima o atomskoj energiji s Iranom, uvjerena da na taj način Zapad, zabrinut za vlastitu sigurnost i ekonomski probitak, ali ne i sigurnost građana Irana, kompromitira vlastite moralne vrijednosti, ali dugoročno i vlastitu sigurnost, stabilnost i napredak. Jedino rješenje atomskog spora je unutarnja demokratizacija Irana. Umjesto vojne intervencije koja bi solidarizirala iranski narod s ugnjetavačkim režimom i ekonomskih sankcija koje bi samo pogoršale tešku socijalnu situaciju naroda, Shirin zagovara političke sankcije koje bi pogodile isključivo iransku političku elitu. Svoje zamjerke bez sustezanja upućuje i Svjetskoj

banci jer kreditira tiranske vlade, ali i kompanijama poput Nokije i Siemensa, jer im prodaju tehnička sredstava za ograničavanje slobode građana.

Zarana je skrenula pažnju na izobličavanje borbe protiv terorizma u izliku za kršenje ljudskih prava:

> Ne smije se zlorabeći pozivati na demokraciju i ljudska prava. Demokracija se ne smije uzimati kao izlika da se napadne neka zemlja. Ljudska se prava ljudima zasigurno ne mogu donijeti bombama. Borba protiv diktature također ne smije biti izlika da se pljačkaju resursi jednog naroda. Demokracija i ljudska prava ne mogu se ozbiljiti protiv nego samo sa i putem volje naroda.

Nužno je ovladati uzrocima terorizma. Predrasudama valja stati u kraj jačanjem borbe protiv nepismenosti, a nepravdama reformama UN-a i Svjetske banke.

Kao braniteljica slobode govora i tiska, Shirin se usudila okrenuti i protiv "suptilnih formi" cenzure u zapadnjačkim zemljama, koje su jednako moćne kao i pritvaranje, i "skrivenoj cenzuri" koja pogađa ljude u siromašnim regijama: "U industrijskim zemljama svaki drugi čovjek posjeduje kompjuter, a u Angoli jedan kompjuter dolazi na 3 tisuće ljudi. Nejednak pristup internetu ograničava pristup javnosti. To je nejednaka utrka."

Unatoč zadivljujuće smjelom angažmanu za ljudska prava pod represivnim režimom, Shirin je na Zapadu zadugo bila nepoznata. To će se preko noći promijeniti kad svijetom odjekne neočekivana vijest da će baš njoj 2003. pripasti Nobelova nagrada za mir. Zatekavši je u Parizu na održavanju festivala posvećenog iranskom filmu, ta će vijest iz nje kao prvu reakciju izmamiti tvrdnju da je za Iran ključna promjena uvođenje slobode govora i puštanje političkih zatvorenika.

Nobelova nagrada za mir

Iz pisanog obrazloženja norveškog Povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, u kojem se nagrađivanje Shirin zasniva na njezinoj borbi za demokraciju i ljudska prava, s usredotočenjem na prava žena i djece, razaznaje se želja za jačanjem demokratskog pokreta u Iranu, uključivo islamsko-arapskog svijeta, ali i kritika spram zapadnjačkog demoniziranja islama nakon 11. rujna:

> Njezino je glavno poprište borba za temeljna ljudska prava jer niti jedno društvo ne zaslužuje oznaku civiliziranog ukoliko ne poštuje prava žena i djece. U eri nasilja dosljedno je zagovarala ne-nasilje. Za njezino stajalište temeljno je da vrhovna politička vlast u zajednici mora biti izgrađena na demokratskim izborima. Kao najbolji put mijenjanja odnosa i razriješena konflikta podržava prosvjećivanje i dijalog. Ona je uvjerena muslimanka. Ne vidi proturječje između islama i temeljnih ljudskih prava. Za

nju je važno da dijalog različitih kultura i religija svijeta za polazište ima njihove zajedničke vrijednosti.[29]

U govoru tijekom svečanosti dodjele nagrade Ole D. Mjøs predsjednik norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, izrazio je nadu da će nagrada poslužiti kao inspiracija svim borcima za ljudska prava i demokraciju u Iranu, u islamskom svijetu i u svim zemljama Istoka i Zapada: "posvuda gdje ljudska prava trebaju inspiraciju i podršku". Podsjećajući na ono što je učinila, Shirin je nazvao "voditeljicom i graditeljicom mostova", poput velikih iranskih pjesnika Rumija i Širazija, koja teži povezivanju ljudi iz različitih kultura, rasa i religija.[30]

U svom govoru Shirin je istaknula da isključivanje žena, polovice svjetskog stanovništva, iz djelatnog sudjelovanja u političkom, socijalnom, gospodarskom i kulturnom životu u stvarnosti znači "otimačinu polovice njihovih mogućnosti cjelokupnom stanovništvu."

Uvjerena da patrijarhalna kultura i diskriminacija žena, napose u islamskim zemljama, ne mogu trajati vječno, bez sustezanja je kritički progovorila i o kršenju ljudskih prava na Zapadu, posebice u okrilju rata protiv terorizma. Podsjećajući na 55. obljetnicu Opće deklaracije ljudskih prava, sa zebnjom je skrenula pažnju da se čovječanstvo sve više udaljava od njezinih ideala:

> Gotovo 1,2 milijarde ljudi živjela je 2002. u neizmjernom siromaštvu, s prihodima manjim od 1 dolara na dan. Više od 50 zemalja bilo je pogođeno ratovima i prirodnim katastrofama. AIDS je do sada stajala života 22 milijuna ljudi, učinivši 13 milijuna djece siročadi.

S neskrivenim ponosom istakla je svoj iransko-muslimanski identitet:

> Ja sam Iranka, potomkinja Kira Velikog. To je onaj isti vladar koji je prije 2 500 godina na vrhuncu svoje moći objavio da ne će vladati narodom koji to ne želi. Obećao je da ljude ne će siliti na promjenu svoje religije. Jamčio je slobodu za sve. Povelja Kira Velikog jedan je od najvažnijih dokumenata za razumijevanje povijesti ljudskih prava. […] Ja sam muslimanka. Prema Kur'anu, Prorok je islama rekao: 'Ti trebaš ostati u svojoj vjeri, a ja u svojoj religiji.' Ta ista Božja Knjiga zadaćom Proroka smatra pozivanje ljudi na prakticiranje pravde. Od uvođenja islama, civilizacija i kultura Irana prožete su i ispunjene čovjekoljubljem, poštovanjem života, pogleda i vjere drugih ljudi, širenjem tolerancije i kompromisa, a izbjegavanjem nasilja, prolijevanja krvi i rata. Navjestitelji te čovjekoljubive kulture su svjetiljke iranske, prije svega gnostičke literature, od Hafiza, Mawlane (na Zapadu poznatijeg kao Rumi) i Attara do Saadija, Sanaeija, Nasera Khosrowa i Nezamija. Njihova poruku u ovoj Saadijevoj pjesmi jasno

29 Obrazloženje je u cijelosti dostupno na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2003/press.html

30 Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2003/presentation-speech.html

dolazi do izražaja: 'Jer su svi stvoreni iz iste građe, Adamovi sinovi udovi su istog tijela. Kad jedan od udova zadesi udes, drugi nedotaknuti ne ostaju.'

Govor je zaključila tvrdnjom:

Ako se 21. stoljeće želi osloboditi spirale nasilja, čina terora i rata, i izbjeći ponavljanje iskustava 20. stoljeća, tog katastrofalnog i tlačiteljskog stoljeća za čovječanstvo, nema drugog puta do razumijevanja i prakticiranja svih ljudskih prava za svekoliki ljudski rod, bez obzira na rasu, rod, vjeru, nacionalnost ili socijalni status.[31]

Iranski režim nagradu je dočekao ignoriranjem ili omalovažavanjem. Iako su vijest o nagradi režimski mediji prešutjeli, nevladin sektor je za Shirin organizirao svečani doček u teheranskoj zračnoj luci. Iz Qoma, središnjeg iranskog vjersko-obrazovnog centra, stigla je poruka da je to "posljednja zavjera globalne arogancije usmjerene podrivanju islama". Nemilosrdnoj kritici klerikalno-konzervativnih krugova nije izmakla niti unuka ajatolaha Homeinija i ujedno šogorica predsjednika Hatamija jer je u zračnoj luci tijekom svečanog dočeka Shirin uručila buket. Sam predsjednik Hatami nagradu je, odrekavši joj vrijednost, proglasio političkom.

Unatoč tome, Shirin je, osnažena nagradom koja joj je priskrbila svjetski ugled, nepokolebljivo nastavila borbu za ljudska prava u Iranu. Promjene u Iranu opisala je na temelju svog života u knjizi "Moj Iran – Između revolucije i nade" (2006), koja se odnosi na razdoblje od 1951. do 2003, ispisanoj, kako sama kaže, "iz perspektive žene koja je ostala u Iranu i za sebe pronašla profesionalnu i političku ulogu u prijeteći jačajućoj teokraciji, iako je od strane islamske revolucije bila gurnuta u prikrajak".

Magazin "Time" uvrstio je 2004. u 100 najutjecajnijih žena svijeta.

Nedovršeni san

Uoči kontroverznih izbora 2009. Shirin se nalazila u Španjolskoj. Režimsko nasilje nakon izbora raskrilo je njegov posvemašnji gubitak legitimiteta u narodu, prisilivši Shirin, trenutno nastanjenu u Engleskoj, na progonstvo. Koncem 2009. režim joj je oduzeo Nobelovu nagradu, položenu u sefu jedne teheranske banke, što je jedinstven slučaj u povijesti. Sustavno pritvaranje njezinih suradnica, uključujući muža i sestru, izjalovila se svaka pomisao o povratku u domovinu. Zatočena u jesen 2010, njezina suradnica Nasrin Sotoudeh, osuđena je na 11 godina zatvora i 20 godina zabrane bavljenja odvjetničkim poslom, a samo stoga što kontaktirala Shirin

31 Govor je u cijelosti dostupan na http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/ peace/laureates/2003/ebadi-lecture-e.html

zatvorska kazna joj je produžena za 5 godina. Nakon što je pušten iz zatvora, Javad je prisiljen na televizijska pojavljivanja tijekom kojih se javno mora distancirati od Shirin.

U progonstvu, ne posustajući u nastojanjima oko demokratske promjene Irana, iako sada na drugačiji način, Shirin pokušava uvjeriti Zapad, još uvijek pragmatično-oportunistički raspoložen spram iranskog režima, u ono što je njoj jasno već desetljećima:

> Religija u Iranu instrument je opravdanja političkih ciljeva vlasti. Svaki put kad politički ciljevi moćnika nešto zahtijevaju, nude tumačenje islama prema kojem dotični zakon potiče iz islamskog prava. Nitko im se nema pravo suprotstaviti. Neprijatelji se proglašavaju apostatima. Ako pak moćnici zakon ne mogu proglasiti uz pomoć islamskog prava, u igru ulazi 'državni razlog' pa kritičari postaju prevratnici.

Vrijeme je da misleći muslimani/ke, poput Shirin, islam otmu iz ruku fanatika i diktatora. Umjesto njih to nitko drugi ne može učiniti.

Literatura

1. Fatima Mernissi, *Zaboravljene vladarice u svijetu islama*, Baybook, Sarajevo 2005.
2. Janet Hubbard-Brown, *Shirin Ebadi – Champion for Human Rights in Iran*, Chelsea House Publications, New York 2007.
3. Julia Khonsari, *Die Stimme der Stimmlosen – Leben und Werk Shirin Ebadis*, GRIN Verlag, München 2008.
4. Khaled Abou El Fadl, *Islam i izazov demokracije*, Baybook, Sarajevo 2006.
5. Peter L. Berger (ur.), *Desekularizacija sveta – Preporod religije i svetska politika*, Mediteran, Novi Sad 2008.
6. Shirin Ebadi, *Children's Comparative Law*, UNICEF, Teheran 1998.
7. Shirin Ebadi, *History and Documentation of Human Rights in Iran*, Roshangaran, Tehran 1993.
8. Shirin Ebadi, *The Rights of the Child - A study in the legal aspects of children's rights in Iran*, UNICEF, Teheran 1993.
9. Shirin Ebadi, *The Rights of Refugees*, Ganj-e Danesh, Tehran 1993.
10. Shirin Ebadi, *The Rights of Women*, Ganj-e Danesh, Tehran 2002.
11. Shrin Ebadi, *Iran awakening – A Memoir of Revolution and Hope*, Random House, London 2006.
12. Shirin Ebadi, *Young Workers*, Roshangaran, Tehran 1989.
13. Zilka Spahić-Šiljak, *Žene, religija i politika*, IMIC / CIPS / TPO, Sarajevo 2007.

Wangari Muta Maathai

(Nobelova nagrada za mir 2004)

Wangari Muta Maathai

Mir je moguć samo ako uključuje i mir s prirodom. Priroda ima pravo na taj mir i ona mora biti sačuvana zarad nje same.Ukoliko okoliš bude razoren, gospodarenje će postati nemoguće

Neprestano sam se spoticala i padala, spoticala i podala dok sam tragala za dobrom. 'Zašto', pitala sam se. Sada sam sigurna da sam bila na ispravnom putu cijelo vrijeme, posebice s Pokretom zelenog pojasa, no drugi su mi govorili da ne bi trebala imati karijeru, da ne bi trebala podizati svoj glas, da se očekuje da žene imaju tutora, da bi trebala biti netko drugi. Naposljetku, bila sam sposobno uvidjeti da, ukoliko mogu i želim pomoći, to moram učiniti unatoč onome što drugi govore. Da je u redu put na kojem sam bila. Da je bilo sasvim u redu biti snažna.

EKOLOGIJA KAO SIJANJE MIRA

U globalnom svijetu na djelu je rađanje svijesti o tome da zalaganje oko ljudskih prava, posebice prava žena, oko demokratizacije društva, prije svega nenasilnog razrješenja konflikata, te oko zaštite okoliša, u duhu održivog razvoja[1], čine neraskidivo povezane i neotuđive sastavnice borbe za bolji svijet.

Buđenju te svijesti na jedinstven je način doprinijela Wangari Muta Maathai, prva afrička žena koje je 2004. godine dobila Nobelovu nagradu za mir, i to na temelju zalaganja za "održivi razvoj, mir i demokraciju".

Činjenica da je u Keniji, zahvaljujući Maathai, upravo ekologija predstavljala povlašten put do buđenja svijesti o nužnosti osobnog zalaganja za demokratizaciju društva, za naše nacionalno-religijski podijeljeno društvo nejake demokracije i ljudskih prava, politike i gospodarstva bez etike, i uz to uvelike ideologiziranih religijskih institucija, predstavlja veliki izazov.

Sasvim neočekivano, ekologija je bila sjeme iz kojeg je u Keniji izniklo samosvjesno i kritičko civilno društvo.

Kao pionirka, a potom i identifikacijska figura ekoloških, ženskih i demokratskih pokreta, ne samo u Keniji nego i u čitavoj Africi, Maathai se 2004. ponosno pridružila impresivnom afričkom društvu dobitnika Nobelove nagrade za mir: Mohammadu Anwaru al-Sadatu, egipatskom predsjedniku, koji je 1978. nagrađen za postizanje mirovnog sporazuma s Izraelom, koji ga je potom koštao života, sjajnoj plejadi boraca za okončanje aparthejda i rasnih konflikata u Južnoj Africi, Albertu J. Luthullu, nagrađenom 1960, Desmondu M. Tutu, nagrađenom 1984, Nelsonu Mandeli i Frederiku W. de Klerku, nagrađenima zajedno 1993, i Kofiju Annanu, generalnom tajniku Ujedinjenih naroda, prije svega za nastojanja oko suzbijanja AIDS-a, nagrađenom 2001.

No, putovanje Nobelove nagrade za mir 2004. u Keniju, "kolijevku civilizacije", u kojoj su oko jezera Tarkuna pronađeni ostaci najstarijih ljudskih naseobina u svijetu,

---

1 Održivi razvoj (eng. *sustainable development*) označava načelo koje pretpostavlja da ekološki, ekonomski i socijalni temelji života moraju biti osigurani ne samo za sadašnju nego i za sve buduće ljudske generacije. Načelo izvorno potječe iz šumskog gospodarstva u kojem je značilo da se smije posjeći samo onoliko stabala koliko može iznova narasti. Drugačije kazano, mora se trajno očuvati ravnovjesje između sječe i pošumljavanja. Načelo održivog razvoja prvi se put spominje 1987. u izvještaju *Our Common Future* Svjetske komisije za okoliš i razvoj. Dakle, za neku državu ili čovjeka može se reći da djeluje u skladu s načelom održivog razvoja ukoliko uvijek iznova vješto povezuje ekološku odgovornost, društvenu solidarnost i gospodarsku učinkovitost.

starosti veće od 2,6 miliona godina[2], i to u ruke jedne žene, unatoč kenijskom i uopće rigidnom patrijarhalnom okruženju u Africi[3], promijenilo je uvelike i samu nagradu i razumijevanje pojma mira. Predavši nagradu u ruke Maathai, i to poglavito za poglavito za suzbijanje razaranja prirode, norveško povjerenstvo za dodjelu nagrade vizionarski je pred svjetskom javnošću iznijelo stav da u dobu globalizacije "mir na zemlji ovisi o našoj sposobnosti očuvanja živog okoliša".

Maathai je tako odsudno pridonijela razvoju novog pojma mira o kojem je i sama nerijetko govorila – "Mir je moguć samo ako uključuje i mir s prirodom. Priroda ima pravo na taj mir i ona mora biti sačuvana zarad nje same. Ukoliko okoliš bude razoren, gospodarenje će postati nemoguće" – svjesna da bi sebično ravnanje prirodnim resursima moglo biti glavni uzrok konflikata u skoroj budućnosti – "Naše resurse dijelimo na veoma nepravedan način. Postoje dijelovi svijeta u velikoj oskudici i dijelovi svijeta u velikom bogatstvu. To je donekle i razlog zašto postoje konflikti".

Preko Antlaktika

Životni put ove afričke junakinje započeo je u kenijskoj pokrajini Nyeri, smještenoj u srcu kenijskih visoravni, kojima svijet, na temelju povoljne klime, među ostalim, zahvaljuje za neke od najboljih sorta kave. Nyeri, kao gradski centar pokrajine, regionalno je središte trgovine i polazište turista od kojih mnogi ne uživaju samo u kenijskim prirodnim ljepotama nego i u lovačkim rezervatima.

Maathai se rodila 1. travnja 1940. u malom selu Ihite u siromašnoj zemljoradničkoj obitelji, koja je pripadala najvećem kenijskom plemenu Kikui[4]. Kao treće od

2 Kenija, površine gotovo 600 tisuća km2, ima preko 30 milijuna stanovnika. Do 1990-ih godina broj stanovništva u ovoj predsjedničkoj republici vrtoglavo je rastao što je imalo izrazito negativne posljedice za okoliš. Od neovisnosti Kenije 1963. do danas uništeno je oko 90 posto šumskih prostranstava u Keniji, pri čemu je sačuvano tek 2 posto drevnih tropskih prašuma. Preostala šumska prostranstva jedva da su dostatna za preživljavanje ljudi, životinja i vegetacije jer o šumskim prostranstvima ovisi očuvanje uvelike razorenog prirodnog ekološkog sustava. Porast stanovništva u Keniji usporen je posljednjeg desetljeća uslijed pogoršanja zdravstveno-socijalnih prilika, posebice epidemije AIDS-a. Službeni jezik u Keniji je svahili.

3 Da u patrijarhalnom društvu Kenije žene ne uživaju gotovo nikakva prava, može potvrditi činjenica da žene čine 80 posto radne snage u poljoprivredi, glavnoj kenijskoj gospodarskoj grani. Unatoč tome, mali broj žena obrađuje svoju zemlju, jer je 95 posto zemlje u posjedu muškaraca, zahvaljujući starim običajima, ali i trenutnim zakonima. To ide tako daleko da nakon smrti muža zemlja ne prelazi u vlasništvo udovice nego u vlasništvo nekog od pokojnikovih muških srodnika, ali ne samo zemlja nego skupa s njom čak i udovica. Žena za muškarca u Keniji u pravilu ne predstavlja ništa više od "statusnog simbola" kao što su to stada ovaca ili krava.

4 Kenija ima etnički vrlo raznoliko stanovništvo. Više od 40 naroda kroz povijest rijetko je živjelo u miru, zaokupljeno tradicionalnim suparništvom, prije svega oko zemlje i prirodnih resursa. Više od polovice

šestero djece, Maathai je odrasla u jednom od rezervata za starosjedioce[5] u koje su bjelački doseljenici silom stjerali uvelike istrijebljeno i do kraja osiromašeno starosjedilačko stanovništvo Kenije, koje im je, da nepravda bude još veća, i dalje nerijetko služilo za prisilni rad.

Providonosnim za Maathain život pokazat će se snalažljivost njezina oca da se zaposli izvan rezervata na posjedu jednog britanskog doseljenika kao vozač i mehaničar. Zarađeni novac otac je koristio za osiguranje osnovnog obrazovanja svojim sinovima, ali i kćerkama, što je u kenijskom kontekstu bila velika iznimka, i to neostvariva bez majčinske suglasnosti, koja je u velikoj mjeri od strane majke značila svjesno odricanje od pomoći u domaćinstvu.

Krenuvši u osnovnu školu "Institute of the Blessed Mary", smještenu u rodnom selu, kojom su, kao i većinom školskih institucija u Keniji, upravljale časne sestre misionarke, osmogodišnja Maathai se pokazala iznimno nadarenom i marljivom učenicom. To je bio razlog da joj časne sestre kao dvanaestogodišnjakinji omoguće nastavak školovanja, i to u Nyeriju u "St. Cecilia's School", odakle je potom, iznova na temelju zavidnih školskih postignuća – najbolja u generaciji – prebačena kao petnaestogodišnjakinja u "Loreto Girl's School" u Limuru.

Školovanje u misionarsko-samostanskim školama, jednom od plodova dugog djelovanja Katoličke crkve u Keniji, Maathai je priskrbilo dobro obrazovanje. Tijekom tog školovanja, kao i njezini roditelji ranije, Maathai je prešla na katoličku vjeru[6] koju je, sukladno svome uzrastu, živjela osobno i odgovorno.

Veliku sjenu na to razdoblje Maathaina života bacio je rat za kenijsku neovisnost. Oružanu borbu protiv britanske kolonijalne vlasti predvodio je pokret Mau-Mau, čije je središte bila njezina rodna pokrajina Nyeri, a većina pristalica iz njezina plemena Kikui. O okrutnosti toga rata, poglavito britanskih vojnih snaga, govori činjenica da je za vrijeme ustanka, koji je pokrenuo Mau-Mau pokret, od 1951. do 1957. godine, stradalo oko 10 tisuća pripadnika Mau-Mau pokreta i oko 2 tisuće afričkih civila naspram svega 200 britanskih vojnika i "samo" 100 europskih civila.

---

stanovništva (66 %) čine bantunski narodi, tradicionalno naseljeni u jugozapadnom visočju i okrenuti zemljoradnji, a najbrojniji među njima su Kikui (21 %), Luhi (14 %) i Kambi (11 %). Osim njih žive nilotski (28 %) i kušitski narodi (3 %), ali i Indijci (90 tisuća), Arapi (40 tisuća) i Europljani (35 tisuća). Etnički sukobi i plemenska svijest (primat plemenskog nad profesionalnim i etičkim) i danas predstavlja jednu od najvećih prepreka uspostavi zrele demokracije i pravne države u Keniji.

5 Nakon gradnje željeznice (1896-1902), koja se od Ugande preko Kenije pružala dalje prema istočnoj obali Afrike, Kenija je za Britance predstavljala tek tranzicijsko područje. Broj Europljana nastanjenih u Keniji porast će istom 20-ih godina prošlog stoljeća, a za sobom će, za građevinske radove, Europljani dovesti Indijce. 1948. u Keniji već živi oko 30 tisuća Europljana. Gospodarska i socijalna politika bila je okrenuta isključivo u korist bjelačkih doseljenika. Nezadovoljstvo kolonijalnom vlašću porodit će afrički nacionalni pokret, a 1947. i osnivanje Kenijske Afričke Unije (KAU).

6 Udio katolika u kenijskom stanovništvu iznosi 27, a protestanata 19 posto. Na različite afričke crkve otpada 27, a na tradicionalna vjerovanja 19 posto stanovništva. Muslimana je oko 6 posto, a riječ je većinom o sunitima i vrlo utjecajnoj ismailitskoj zajednici.

Premda je ugušen u krvi, taj je ustanak predstavljao početak nezaustavljivog razvoja kenijske neovisnosti koja će 1963. napokon postati stvarnost.

Budući da su se oružani sukobi nerijetko događali doslovce pred vratima njezine kolibe, Maathai je, kao tinejdžerka, s drugim nezaštićenim ženama i djecom nerijetko morala bježati i skrivati se po okolnim šumama u strahu od vojničke okrutnosti i nasilja.

No, unatoč tome kenijska borba za neovisnost, koju je podržavala onodobna američka vlada, u Maathainom životu otvorit će sasvim nova obzorja za koja nije bilo mjesta niti u najsmionijim djevojačkim snovima.

Uvjerena da će za doskora samostalnu Keniju od presudne važnosti biti mladi ljudi s visokim obrazovanjem stečenim u SAD-u, američka je vlada osmislila stipendijski studentski program za oko 700 kenijskih mladića i djevojaka. Među njima se, nipošto slučajno, našla i dvadesetogodišnja Maathai. No, među njima je bio i otac današnjeg predsjednika SAD-a, Baracka Obame, kojeg je Maathai već tada na putu u SAD zapamtila kao "veoma inteligentnog mladića".

Sletjevši 1960. godine u New York gdje je prvi put vidjela nebodere i liftove, kako to dojmljivo pripovijeda u svojoj autobiografskoj knjizi *Afrika, moj život – Sjećanja nepokolebljive*, Maathai je autobusom krenula prema svom novom domu, gradiću Atchisonu i koledžu "Mount St. Scholastica", smještenim na rijeci Missouri u Kanzasu.

Atchison je bio mala zemljoradnička zajednica, a koledž "Mount St. Scholastica" mala, ali ugledna katoličko-ženska akademija, koju je osnovalo šest benediktinskih sestara još davne 1863. Zapravo, to je bilo jedino što se Maathai u novom svijetu moglo činiti bliskim. Sve drugo je bilo novo i nadasve izazovno za mladu Maathai.

Premda je prije svega bila posvećena studiju, Maathai je, prožeta radoznalošću, odvažno promatrala svijet oko sebe. Na nju je dubok utisak ostavio veliki broj crnačkih studenata, a još više njihova rastuća samosvijest s kojom su nastupali na školskoj i društvenoj pozornici sučelice bjelačkoj populaciji, još uvelike prožetoj rasističkim raspoloženjem. Za pretpostaviti je da su joj kasnije u njezinim životnim podvizima, smjerokaz i ohrabrenje, pa makar i nesvjesno, bili pokreti čije je djelovanje u američkom društvu tada s divljenjem pratila. Uz brojne ženske i mirotvorne pokrete, žestoke kritičare rata u Vijetnamu, značenjem se izdvajao, dakako, pokret za crnačka građanska prava predvođen M. L. Kingom.

No, novi svijet Maathai je pružio priliku također da bolje "zaviri" i u samu sebe. Tako je otkrila svoju ljubav prema biologiji, pa nije začuđujuće da se već 1964. na koledžu "Mount St. Scholastica" okitila diplomom iz bioloških znanosti. Šestogodišnji boravak izvan već samostalne domovine okrunila je magisterijem iz biologije, koji je 1966. stekla na Univerzitetu u Pittsburghu.

Univerzitetska karijera

Prvi nagovještaj mogućeg povratka u domovinu za Maathai je predstavljao posjet jednog kenijskog državnog službenika Pittsburghu 1965. uoči okončanja njezina magistarskog studija.

Pozivajući je da se vrati u domovinu, službenik joj je prenio vijest da je u domovini čeka namještenje istraživačke asistentice, i to na Univerzitetu u Nairobiju, glavnom gradu Kenije. Nažalost, po povratku u domovinu, Maathai je s gorčinom doživjela kako se tom obećanju na putu ispriječio snažan otpor na samome Univerzitetu, dakako, inspiriran mješavinom patrijarhalno-rasističkih argumenata. Unatoč međunarodnom školovanju i zavidnim stručnim referencama, Maathai se iznenada našla bez posla i s malim izgledima da bi ga uskoro mogla naći, posebice u struci ili na Univerzitetu. Veliki udarac za nekoga tko se poput Maathai dobrovoljno vratio iz inozemstva kako bi sudjelovao u izgradnji vlastite domovine, premda ju je u inozemstvu zasigurno čekala blistava karijera!

No, potraga za poslom, unatoč lošim izgledima, završila se nenadano brzo i dobro. Njemački profesor Reinhold Hofmann, angažiran tada na Univerzitetu u Nairobiju na osnivanju Instituta za veterinarsku anatomiju, u Maathai je prepoznao izvrsnu suradnicu. Ne osvrćući se na patrijarhalne i rasističke argumente, Hofmann je 1966. Maathai postavio za svoju asistenticu što je značilo da je postala član istraživačko-nastavničke ekipe Instituta, ali i da žurno mora započeti pisanje doktorskog rada. Na taj potez Hofmanna je vjerojatno dodatno potaknula i činjenica da je Maathai neko vrijeme studirala i u Njemačkoj, i to na Univerzitetu u Münchenu.

Dok je započinjala univerzitetsku karijeru, Maathai je u travnju 1966. susrela Mwangi Mathaia, koji će, nedugo potom, postati njezin suprug. Za Maathai je time započelo jedno iznimno naporno životno razdoblje.

Uz redoviti nastavnički rad i istraživanja za doktorat, Maathai se morala angažirati, sukladno društvenim očekivanjima, i u izbornoj kampanji za parlament u koju se njezin muž upustio netom poslije vjenčanja. Na sve to nadovezala se potom i prva trudnoća. U godini muževa izbornog poraza, na svijet je došao Maathain sin Waweru, a potom, u dvije naredne godine, kći Wanjira i sin Muta.

Unatoč silnim dužnostima, Maathai je, s već petogodišnjim iskustvom supruge, majke i asistentice, pošlo za rukom 1971. doktorirati iz veterinarske anatomije na Univerzitetu u Nairobiju. Tako je Maathai postala prva ženom s doktorskom titulom u Keniji, ali i uopće u Istočnoj i Srednjoj Africi. Iznimnim radom u narednim godinama sebi će priskrbiti još dva postignuća – 1977. postala je profesorica Univerziteta u Nairobiju, a potom i dekanica Odsjeka za veterinarsku anatomiju na Univerzitetu. Niti na jednu niti na drugu poziciju u Keniji nikada do tada nije bila postavljena žena!

Osjetivši sama na gorak način razmjere ukorijenjenosti patrijarhalno-rasističkih predrasuda čak i na Univerzitetu, Maathai se snažno založila za ženska prava, posebice pravo na obrazovanje, počevši od samoga Univerziteta. Da bi učinkovitije zagovarala ženska prava, Maathai se pridružila radu niza nevladinih organizacija: "Nacionalnom vijeću žena Kenije" (NCWK), "Nacionalnom univerzitetskom udruženju žena Kenije", kenijskom "Crvenom križu"… Njezinu društvenu poziciju dodatno je ojačalo i to što je njezinom mužu u novom pokušaju, još 1974, pošlo za rukom postati članom parlamenta.

Međutim, suprugova pozicija u parlamentu potaknut će Maathai na angažman koji će kasnije, u izmijenjenom obliku, odrediti njezin život. Naime, Maathai se, onkraj fakultetskih i obiteljskih dužnosti, posvetila poboljšanju socijalnog položaja siromašnih glasača svoga muža. U okrilju tih nastojanja začet će se njezin prvi ekološki poduhvat, iako u prvi čas neće do kraja polučiti očekivane rezultate.

Da bi stvorila radna mjesta za stanovnike slamova, sirotinjskih četvrti Nairobija, Maathai je došla na ideju da pokrene ozelenjivanje odnosno pošumljavanje područja u kojima je sirotinja živjela što je podrazumijevalo i izgradnju rasadnika.

Sve aktivnija u nevladinom sektoru, Maathai je 1977. na generalnom zasjedanju NCWK-a održala predavanje o programu Ujedinjenih naroda o ljudskim naseljima (UN-HABITAT), jer je godinu ranije u Vancouveru sudjelovala u radu skupa na kojem je taj program začet. Predavanje je dočekano s tako velikim oduševljenjem da je Maathai smjesta izabrana u Izvršno povjerenstvo NCWK-a i Povjerenstvo NCWK-a za okoliš i ljudska naselja. Još važnije, NCWK je bez odgađanja prihvatio kao svoj Maathain program, u međuvremenu zapao u krizu, ozelenjivanja sirotinjskih četvrti. To je simbolički označeno zajedničkim sađenjem sedam stabala tijekom generalnog zasjedanja NCWK-a 1977, i to na svjetski dan ekologije. Premda nitko nije slutio, bio je to čas istinskog rođenja preteče "Green Belt Movementa"[7], pokreta za čije će osnivanje i djelovanje Maathai 2004. dobiti Nobelovu nagradu za mir.

Maathain program, nazvan "Sačuvajmo zemlju – Učinimo to zajedno!", imao je za cilj, među ostalim, u pojedincima probuditi svijest o osobnoj odgovornosti i nužnosti poduzimanja konkretnih akcija za poboljšanje svoga života, ali i o potrebi međusobne suradnje, u čemu se korijenilo ono, iznimno naglašeno, "Učinimo to zajedno!" – "Harambee!".

No, radost zbog oživljavanja Maathainog programa u okrilju NCWK-a pomutila su obiteljska događanja.

Njezin muž neočekivano je zatražio rastavu, što ona, sukladno plemenskim vrijednostima, nije željela prihvatiti, tim više jer je bila neutemeljeno okrivljena i za bračnu nevjeru. Prijepor između bračnih partnera završio je na sudu, a sudac je,

7 Službena web-stranica "Green Belt Movementa" nalazi se na: http://greenbeltmovement.org/

sasvim predvidivo, presudio u korist Maathaina muža. Štoviše, na temelju "uvrede suda", Maathai je bila osuđena na šest mjeseci zatvora, ali je u zatvoru provela svega nekoliko dana. Za nju je to bio prvi, ali ne i posljednji boravak u zatvoru!

"Uvreda suda" sastojala se u prigovoru da je sudac korumpiran i do kraja zaslijepljen mržnjom prema ženama. Da to nije bilo daleko od istine, govori činjenica da je Maathain muž zahtjev za rastavu, među ostalim, obrazlagao činjenicom da je njegova supruga "odveć obrazovana, odveć snažna i da je za muškarca preteško da je kontrolira". Dodavši nakon razvod ono drugo "a" u svome prezimenu, Maathai je udovoljila suprugovoj zabrani da više ne nosi njegovo prezime Mathai. Dakako, u cijeloj "predstavi", sudskom sporu univerzitetske profesorice i parlamentarca, uživali su na poseban način mediji!

"Zelena" revolucija

Što će se roditi iz program "Sačuvajmo zemlju – Učinimo to zajedno!" sada smještenom u okrilju NCWK-a, još nitko nije slutio. Zapravo, nakon raspada obitelji, Maathai se našla pred uznemirujućim pitanjem o tome što u biti želi učiniti od svoga života.

Naravno, do spoznaje o svojoj životnoj zadaći Maathai nije došla preko noći, ali su je do nje, korak po korak, dovela dva iskustva: pozorno slušanje svjedočanstava afričkih žena, posebice seljanki, o njihovoj sve nesnosnijoj svakodnevnici i povratak drevnim duhovno-kulturnim vrijednostima zavičaja. Štoviše, otvorenost za iskustva "običnih" ljudi i duhovno-kulturne vrijednosti zavičaja postat će za Maathai pouzdan smjerokaz i neiscrpan izvor nadahnuća za djelovanje!

U drami traganja za životnom zadaćom, prema samoj Maathai, posebno mjesto zauzima prva Konferencija za žene Ujedinjenih naroda, održana u Meksiku 1975, iako na njoj sama nije sudjelovala. No, Maathai je pažljivo slušala pripovijesti članica NCWK-a koje su bile na toj konferenciji, a koje su se odnosile na nesnosne uvjete svakodnevnog života afričkih žena na selu.

Sučeljena sa živopisno prepričanim iskustvima tih žena Maathai je doživjela duboko i potresno iskustvo koje je nazvala "prvim padanjem ljuski s očiju":

> Kako svaki dan, nerijetko riskirajući svoj život, moraju sve dalje pješačiti u potrazi za ogrjevom, hranom za stoku, ali i za svoju obitelj, za čistom i pitkom vodom, za svim onim što su im nekoć u izobilju pružale bogate šume na dohvat ruke, koje su preko noći nestajale pred njihovim očima...[8]

8 Prema jednom izvještaju Ujedinjenih naroda za Keniju iz 1989. na sto posječenih stabala sadilo se tek devet. U to doba stanje je bilo još gore.

Progledavši tada po prvi put, Maathai je naslutila ono što je sve bolo u oči: neporecivu povezanost između razaranja prirode i sve nesnosnije socijalno-gospodarske situacije, posebice za seosko afričko stanovništvo, još pobliže, afričke žene na selu.

Doista, neograničeno i plansko uništavanje afričkih šuma u bitnome je narušilo prirodni ekološki sustav. To je za posljedicu imalo niz negativnih, međusobno povezanih, prirodno-društvenih posljedica: eroziju plodnog tla, oskudicu vode, nestašicu hrane za stoku i ljude, manjak ogrjeva, izumiranje brojnih domaćih vrsta vegetacije i životinja. Sve to je u nekim krajevima Afrike, posebice južno od Sahare, poprimilo čak razmjere kronične neuhranjenosti djece ili za sve smrtonosne pošasti gladi.

Dakako, od iskrčenih šumskih površina pretvorenih u plantaže komercijalnih monokultura, kao što su primjerice kava ili čaj, korist imaju isključivo veleposjedničke elite bliske režimu, zainteresirane isključivo za profit, bez trunka svijesti o nužnosti održivog razvoja.

Da bi svoju slutnju provjerila i u zbiljskom životu, Maathai je krenula na putovanje u svoj zavičaj. Opustošena priroda u rodnom kraju i pripovijesti afričkih seljanki iz njezina rodnog kraja o sve mučnijoj svakodnevnoj borbi za život bili su više nego dostatna potvrda.

Tugujući za uništenom smokvom u obiteljskom dvorištu pored koje je provela predivne trenutke u djetinjstvu, Maathai se iznenada raskrilo koliko je mudrosti bilo položeno u drevne duhovno-kulturne vrijednosti njezina zavičaja, kojima su je poučavale baka i majka, jer su imale funkciju zaštite okoliša, a time, posredno, i kvalitete ljudskog života.

Neprijeporan simbol te mudrosti bilo je baš smokvino stablo (*mũgumo*), kojim je Maathai još u djetinjstvu bila fascinirana. Prema lokalnoj duhovno-kulturnoj tradiciji smokva je smatrana Božjim stablom, pa je stoga bila zaštićena od ljudskog korištenja, kako sječe tako i paljenja. Zapravo, povezanost mreže smokvinog korijenja i podzemnih rezervoara vode činila je srž prirodnog ekološkog sustava, koji je na sebe preuzeo ulogu prirodne zapreke eroziji plodnog tla i suši, pogubnoj jednako i za ljude i za vegetaciju i za životinje. Što je smokva na lokalnoj razini bila za Maathain zavičaj, to su šumska prostranstva na globalnoj razini bila za Keniju.

Nažalost, mudrost koju su posjedovale drevne duhovno-kulturne tradicije, štiteći smokve i šume od izumiranja, a time i ljude, zajedno s vegetacijom i životinjama, postala je sasvim strana suvremenim ljudima, opijenim žudnjom za profitom.

Suočena sa spoznajom o neporecivoj povezanosti između razaranja prirode i sve nesnosnije socijalno-gospodarske situacije u čijem središtu su se nalazila gotovo dokrajčena šumska prostranstva u Keniji, Maathai nije mogla ostati nijema i pasivna.

Koristeći svoju nadarenost da pruži jednostavna i pragmatična rješenja, Maathai je relativno brzo došla na ideju što treba poduzeti: Saditi drveće! To ne samo da je bilo primjereno i jednostavno rješenje već i genijalno s obzirom na to da je u njemu mogao s jednakom učinkovitošću sudjelovati svaki Kenijac i Kenijka, i to neovisno o svom socijalnom statusu ili stupnju obrazovanosti. Osim toga, takva ideja mogla bi svima, posebice seoskim ženama, posredovati jedinstveno iskustvo preuzimanja odgovornosti za svoj život putem konkretnog djelovanja, ali i uživanje u ljepoti rasta i cvjetanja stabala.

Naprosto, projekt "Sačuvajmo zemlju – Učinimo to zajedno!", mišljen izvorno za sirotinjske četvrti Nairobija, trebalo je prenijeti na cijelu Keniju.

Drveće se pred Maathainim očima najednom počelo pomaljati ne samo kao rješenje već i kao simbol nade, u koju je, kao partner, a ne neprijatelj, sada bila uključena i priroda, zajedno s biljkama i životinjama. Drveće je trebalo i moglo ozdraviti kenijsku prirodu i društvo, bila je uvjerena Maathai, ali je za to trebalo i ljudsku pomoć.

Maathaina ideja je, nakon uvjerljivog obrazloženja, zdušno prihvaćena u NCWK-u. Njezinom brzom ozbiljenju pridonijela je konferencije Ujedinjenih naroda o desertifikaciji (širenju pustinja) u Nairobiju 1977. Potaknuta tom konferencijom, kenijska podružnica "Mobil Oila" je, zajedno s još nekoliko donatora, darovala novac za Maathain projekt. Novac je iskorišten za razvoj šumskih rasadnika. Pažnju i podršku javnosti projektu priskrbili su mediji.

U projekt "Harambee!" među prvima su uključena djeca što je potvrdilo genijalnost ideje na kojoj je projekt počivao. Maathai je, posjećujući škole, djeci dijelila sadnice. Oduševljena idejom da nešto mogu učiniti i sami, djeca su sadnice, zasađene doma, pažljivo uzgajali. Dok bi djeca završila školsku godinu, drveće bi dovoljno stasalo da više nije trebalo pomnu pažnju. Diljem Afrike i danas je na tisuće školske djece uključeno u isti projekt.

No, trajnu i presudnu snagu, na kojoj je projekt u biti počivao, dale su seoske žene, koje je Maathai s ponosom nazivala "šumarkama bez diplome". Iako su šumari seoske žene i Maathai poticali da sade drveće koje brzo raste, poput zimzelenog drveća i eukaliptusa, one su pretežno sadile starosjedilačko drveće (baobab, akaciju i cedar), da bi očuvale monokulturama uvelike narušenu vegetacijsku raznolikost Kenije (biodiverzitet), i, dakako, drveće koje im je neposredno olakšavalo svakodnevni život: drveće pogodno da bude korišteno za ogrjev (bodljikavo drveće) i drveće čiji se plodovi mogu koristiti kao hrana (papaja, smokva i limun). Da bi javnosti skrenuli pažnju na pogubnost mentaliteta neobuzdanog krčenja šuma, kako za prirodu tako i za ljude, drveće su nerijetko sadili oko javnih ustanova poput škola, policijskih stanica ili klinika.

Novi poticaj za širenje kampanje sađenja drveća došao je od Razvojnog fonda Ujedinjenih naroda za žene (UNIFEM). Zanimljivo je da je ideja o osnivanju UNIFEM-a

rođena na onoj istoj konferenciji Ujedinjenih naroda za žene, održanoj u Meksiku 1975, s koje su do Maathai doprla svjedočanstva o tragičnoj svakodnevnici afričkih žena na selu. Za tu ideju zaslužna je bila Margaret Snyder, regionalna savjetnica Ekonomskog povjerenstva Ujedinjenih naroda za Afriku (ECA), kasnija Maathaina vjerna prijateljica.

Zapravo, tek je UNIFEM svojom donacijom stvorio u pravom smislu riječi "početni kapital" za projekt "Harambee!", koji je omogućio podizanje stotine rasadnika, pretežno u seoskim sredinama. Rasadnici su na tisuće žena opskrbljivali milionima sadnica različitog drveća.

Već početkom 1980-ih projekt "Harambee!" je postao najveći projekt NCWK-a čije je predsjedanje Maathai preuzela 1981. U trenutku kad su u njegovom okviru počela pošumljavati područja s tisuću ili više stabala, projekt "Harambee!" prerastao je u pučki pokret nazvan "Green Belt Movement / Pokret zelenog pojasa" (GBM).

Zadivljujuću prijemčivost pokreta u narodu uvelike objašnjava pažljivo osmišljen koncept šumskih rasadnika: Članovi GBM-a prvo su osposobljavali seljake i seljanke da izgrade šumske rasadnike i iz sjemena uzgoje sadnice. Potom bi sadnice predavali zainteresiranima – u početku su to pretežno bile žene – čija je zadaća bila da se u narednih šest mjeseci pobrinu za napredak sadnice. Nakon šest mjeseci, GBM bi otkupljivao preživjele sadnice za neveliku, ali privlačnu sumu, od seljanki i seljaka – pretežno bez posla i prihoda – koji su pri tome, dugoročno gledano, na značajan način doprinosili zaštiti okoliša, pošumljavanju i poboljšanju vlastitih životnih uvjeta. Koncept je u toj mjeri bio učinkovit da je više od 80 posto sadnica postajalo zrelo drveće.

Mreža suradnika i aktivista GBM-a postala je toliko brojna i šarolika tijekom 1980-ih da je Maathai postavila cilj da zasade 15 milijuna stabala, točno onoliko koliko je tada iznosio broj stanovnika Kenije. Nakon što joj 1982. nije uspjelo da postane članica parlamenta, Maathai se isključivo posvetila GBM-u. Naime, nije joj bilo dopušteno da se vrati na mjesto na Univerzitetu koje je morala napustiti da bi se mogla uključiti u izbornu kampanju.

Zadivljujući napredak GBM-a privukao je svjetsku pozornost tako da je Maathai već 1984. dobila jedno od prvih velikih međunarodnih priznanja, "Right Livelihood Award", tzv. alternativnu Nobelovu nagradu. Pokret je tada iza sebe imao već 20 milijuna zasađenih stabala u Keniji.

Osnivanjem "Pan African Green Belt Network-a" 1986, GBM je postao međunarodni pokret. Žene iz više od trideset afričkih zemalja – isprva iz Keniji susjednih zemalja Tanzanije, Ugande, Etiopije, Lesota, Malavija… – započele su suradnju s kenijskim GBM-om na pošumljavanju svojih zemalja, nerijetko i same osnivajući GBM-u slične organizacije. Na taj način je u Africi do sada zasađeno više od 30 milijuna drveća.

Dajući seoskom afričkom stanovništvu, prije svega ženama, samopouzdanje, zaposlenje, pouku u raznim vještinama i mogućnost da javno pokažu svoje sposobnosti, GBM je 1980-ih jasno profilirao svoju misiju: očuvanje okoliša, polazeći od sađenja drveća.

No, neće trebati proći dugo da se pokaže kako je ta misija u sebi nužno zahtijevala i nešto mnogo dalekosežnije za cjelokupno kenijsko društvo: preobrazbu cjelokupnog političkog sustava.

Novo poslanje

Kad su afričke seoske žene kroz GBM u sebi jednom otkrile izvor hrabrosti i sposobnosti da svoj život uzmu u svoje ruke, i to ne samo na zaprepaštenje režima nego i svojih muževa, odvažno su počele postavljati, pokazat će se, za režim opasna pitanja – "Zašto su nestale kenijske šume? Zar nemamo pravo na čist i zdrav okoliš? Nije li zadaća vlasti da nam to omogući? Odakle pravo režimu da samovoljno prodaje državnu zemlju veleposjednicima koji nemilosrdno uništavaju šumska prostranstva i 'donacijama' zauzvrat korumpiraju režim? Tko ima pravo propisivati za što će biti korištena zemlja? " – dajući naslutiti kako je stvar ekologije ujedno i stvar demokracije, stvar opiranja korupciji, stvar prava i stvar dobrog rukovođenja zemljom i prirodnim resursima.

Nošena tim sve glasnijim pitanjima, zaštita okoliša, osmišljena u GBM-u, više se nije mogla zadržati na pukom suzbijanju posljedica razaranja prirode sađenjem drveća. Postalo je jasno da učinkovita zaštita okoliša nužno zahtijeva sučeljenje i borbu protiv političko-ekonomskih mehanizama koji bezobzirno razaraju prirodu i omogućuju egoistično gospodarenje prirodnim resursima. Drugačije kazano, u GBM-u su postali svjesni da preduvjet dugoročne i učinkovite zaštita prirode predstavlja preobrazba političkog režima, prijelaz iz diktature u demokraciju, jer je iza razaranja prirode stajao diktatorski režim Daniela Arapa Moia.[9]

Novu spoznaju, presudnu za daljnje profiliranje GBM-a, oslikavaju Maathaine riječi: "Narod mora spasiti okoliš. Narod mora promijeniti svoje vođe. Moramo sebe uzdići do onoga u što vjerujemo. Ne smijemo dopustiti da nas ušutkaju!" To će GBM, dakako, nedugo potom dovesti u otvoreni sukob s diktatorskim režimom.

Potaknut novom sviješću, GBM je svoje dotadašnje edukacijsko-seminarske programe, namijenjene pretežno seoskim ženama (o učinkovitijim poljoprivrednim tehnikama, suvremenim načinima planiranja obitelji...) proširio podukom o

9 Kao pripadnik Afričke nacionalne unije (KANU), Daniel Arap Moi na vlast je došao 1978. Na vlasti je ostao punih 25 godina, izgrađujući za to vrijeme u okvirima jednopartijskog sustava sve nasilniji diktato- rski režim.

vrijednostima civilnog demokratskog društva, stavljajući naglasak na ekološka i politička prava. Nije trebalo proći dugo da se ekologija u Keniji od egzotičnog pitanja za zanesenjake prometne u političko pitanje od presudne važnosti, žestoko raspravljano diljem Kenije. Štoviše, svojim prosvjetiteljskim radom GBM je započeo razgrađivati ono pogubno u tradicionalno-plemenskom mentalitetu, nadasve uvjerenje da su siromašni nemoćni i osuđeni na rezignirano trpljenje zla, očekujući pomoć i rješenje "izvana", a posebice najsiromašniji među siromašnima, afričke seoske žene!

Otada je GBM sadeći stabla ujedno u ljudima, iznova, prije svega ženama, sadio nove ideje, nova znanja i novu samosvijest.

Nova znanja i informacije pomogle su ljudima da prozru krivnju režima i "otimača zemlje" za ekološku i socijalnu bijedu u Keniji. Režim je, nastavljajući kolonijalnu politiku, apsolutnu vlast nad prirodnim resursima koristio isključivo za svoj političko-gospodarski probitak. Pored toga, nova znanja i informacije pomagale su ljudima da nauče formulirati svoje zahtjeve ne temelju spoznatih ekološko-političkih prava koja im pripadaju. Nove ideje otvarale su im do tada neslućene vidike o načinima suprotstavljanja korumpiranom režimu, i to nenasilnim metodama (građanska neposlušnost, prosvjedi...).

No, važnije od svega, nova samosvijest, nadasve o osobnoj odgovornosti, vrijednosti i sposobnostima svakog pojedinca, ljudima je posredovala odvažnost da se, onkraj pasivnosti, rezigniranosti i straha, suprotstave režimu konkretnim akcijama.

U to je vrijeme Maathai često ponavljala da mir, a to će reći mir među ljudima i mir ljudi s prirodom, može postojati samo u pravnoj i demokratskoj državi u kojoj su ljudi prosvijetljeni i informirani.

Borba za demokraciju

Prvi otvoreni sukob GBM-a s diktatorskim režimom dogodio se u jesen 1989. Naime, Maathai je saznala da režim namjerava izgraditi grandiozni predsjedničko-medijski kompleks, i to u Uhuru parku, "zelenim plućima" Nairobija, posljednjem "zelenom" utočištu njegovih stanovnika.

Kompleks s ogromnom predsjednikovom statuom i s više od 60 katova, a u vrijednosti od 200 milijuna dolara, koje su trebali priskrbiti strani ulagači, predstavljao bi jednu od najvećih, ali i najrazmetljivijih građevina, ne samo u Keniji nego i u Africi, odajući krajnju socijalnu bezočnost vladajućeg režima.

Maathai je, zajedno sa ženama iz GBM-a, pokrenula niz odrješitih, ali mirnih prosvjeda protiv tog "ekološkog pustošenja" usred glavnog kenijskog grada.

Prosvjednici su redovito bili denuncirani i ismijavani, pa čak i tijekom najvećeg prosvjeda ispred parlamenta. Niti jedan državni službenik nije stao iza zahtjeva

prosvjednika. Javnost je u strahu od režima bila nijema. Nakon početnog kolebanja, o zahtjevima prosvjednika tek su progovorili domaći mediji. Sud čak nije htio prihvatiti razmatranje oficijelnog prigovora GBM-a protiv gradnje kompleksa, dok policija, nedugo nakon prvih prosvjeda, Maathai više nije željela dati dozvolu za održavanje prosvjeda. Prvi građevinski radovi u Uhuru parku započeli su 15. studenog 1989, iako su se u javnosti u međuvremenu pojavili prvi glasova protiv gradnje kompleksa, ohrabreni Maathainom nepokolebljivošću.

Naposljetku, kad je bilo jasno da prosvjednici okupljeno oko Maathai neće odustati od svojih zahtjeva, režim je pripadnike GBM-a silom istjerao iz njihova službenog ureda, smještenog u jednoj vladinoj zgradi. Obrazloženje za taj nasilni čin bilo je da GBM "ugrožava sigurnost i destabilizira režim". No, taj nepromišljeni potez režima privukao je pažnju međunarodnih organizacija za ekološka i ljudska prava, i, što je još važnije, pozornost međunarodnih medija.

Na vidjelo je izašla prividna demokratska narav vladajućeg kenijskog režima. Pod pritiskom svjetske javnosti iz režimskog su se projekta povukli međunarodni financijeri. Bez financijske podrške, poniženi režim bio je prisiljen već u siječnju 1990. objelodaniti "promjenu" planova izgradnje kompleksa da bi 1992. iz Uhuru parka neprimjetno nestali i posljednji tragovi gradilišta. Bio je to povod da u Uhuru parku, sada nazvanom "Kutak slobode", Maathai i pristalice GBM-a proslave svoju pobjedu.

Bio je to prvi poraz režima, ali i trenutak kad je demokratizacija Kenije nepovratno postala jedna od bitnih zadaća GBM-a. Drvo je za mnoge Kenijce tada postalo simbol demokracije.

Netom nakon pobjede GBM-a u javnosti su se proširile glasine o režimskoj "listi za odstrjel" na kojoj se našla i Maathai. Sluteći da će biti oteta, Maathai se zabarikadirala u svojoj kući. Kao što je i očekivala, policija je silom provalila i odvukla je u zatvor pod optužbom koja je prizivala smrtnu kaznu: "pobunjivanje naroda i izdaju zemlje". Provevši nekoliko dana u zatvoru, prožetih fizičkim i psihičkim torturama, Maathai je puštena na slobodu nakon plaćanja kaucije. Uslijed teškog stanja, izravno je odvedena u bolnicu. Dok se oporavljala u bolnici, posjetile su je majke iz organizacije "Realease Political Prisoners", tražeći njezinu potporu u borbi za puštanje na slobodu njihovih sinova, političkih zatvorenika. Odvažne su majke, pretežno iz seoske sredine, već tri dana, vršeći javni pritisak na režim, spavale i štrajkale glađu u "Kutku slobode". U medijima su svjedočile o okrutnim otmicama i mučenjima njihovih sinova u zatvorima. Neovisno o teškom stanju, Maathai im se bez oklijevanja pridružila, potaknuvši tim činom solidarnosti na jednak postupak ne samo žene iz GBM-a nego i brojne druge, sve više samosvjesne građane i građanke. Dok su u "Kutku slobode" tijekom vigilije molili i pjevali, okupljene su napale policijske snage s palicama i suzavcima. Pogođena suzavcem u glavu, Maathai je na samom početku napada izgubila svijest i u teškom stanju iznova odvedena u bolnicu. Jedva je pronađen liječnik koji je bio spreman, unatoč silnom strahu od osvete režima, pružiti joj pomoć.

Napadnute majke su, posežući za pradavnim plemenskim običajem, u znak bacanje kletve i preziranja neprijatelja sučelice naoružanim napadačima sa sebe strgale odjeću i ostale nage. Neke od njih su potom privedene, a neke su pobjegle kući. Unatoč pretrpljenom napadu i ozljedama, majke su se sljedećeg dana iznova okupile, i to ovaj put u podrum anglikanske crkve, nastavivši svoj protest, moleći, pjevajući i šuteći. Nemoćan pred nenaoružanim i nezaštićenim majkama, režim je poslao pet stotina naoružanih vojnika da opkole crkvu.

Nakon pregovora, vojska je prekinula opsadu crkve, a žene su obećale da neće primati posjetitelje, ali ne odustajući od svoje "kampanje šutnje". Naposljetku, početkom 1993. režim je bio prisiljen javno priznati poraz od nejakih majki. Na slobodu je pušteno više od 50 političkih zatvorenika, sinova tih odvažnih majki.

Promatrajući tu zadivljujuću akciju građanske neposlušnosti u drvetu su Kenijci sada prepoznali i simbol ljudskih prava. Otada su se nebrojene akcije građanske neposlušnosti u okrilju GBM-a odvijale po uzoru na ono što su poduzele majke političkih zatvorenika.

Sve nemoćniji režim morao je nevoljko 1992. proglasiti prve slobodne izbore, dopustivši prije toga osnivanje novih političkih partija. Makar formalno, jednopartijski sistem u Keniji bio je okončan.

Nažalost, pokretu za demokraciju nije pošlo za rukom s vlasti strgnuti okrutnog diktatora. Dakako, uzrok tome bilo je režimsko nasilje spram političkih oponenata i njihovih potencijalnih glasača, ali i velika razjedinjenost opozicije, koja za izbornu utrku nije imala zajedničkog kandidata. Unatoč izbornom porazu, proces jačanja kenijskog pokreta za demokraciju bio je nezaustavljiv.

Da bi makar odgodio svoje urušavanje, režim je 1992. posegnuo za svojom, uz nasilje protiv političkih oponenata, posljednjom nadom: buđenjem starih omraza i poziva na osvetu između različitih etničkih i plemenskih skupina u Keniji. Na temelju brojnih konflikata u prošlosti i nezaliječenog pamćenja u okrilju etničko-plemenskih skupina, režim je brzo ostvario svoj naum. U mnogim područjima Kenije izbili su krvavi etničko-plemenski konflikti.

Svjesna što se događa, Maathai je, zajedno s pristalicama GBM-a, krenula u krizna područja. Nerijetko riskirajući život, Maathai je hodočastila od jednog do drugog sela, od jedne do druge zavađene etničko-plemenske skupine, nepokolebljivo govoreći o političkoj pozadini konflikata – mračnom lukavstvu režima da sačuva vlast – i nužnosti da se konflikti na dobro svih strana rješavaju nenasilno-političkim metodama. Na taj je način Maathai, praćena ženama iz GBM-a, polagala temelje nove kulture mira u etničko-plemenski duboko podijeljenom kenijskom društvu. Nastavila je to činiti, premda tajno, čak i onda kada joj je režim zabranio ići u krizna područja. Uspostavljajući iznova mir između različitih etničko-plemenskih skupina, Maathai je svjesno posezala za mirotvornim potencijalom drvenih duhovno-kulturnih tradicija kenijskih plemena. Tako je primjerice kreativno oživljena tradicija prema kojoj su

starješine Kikui plemena između zavađenih strana stavljali drveni štap, naređujući im to gestom da prestanu borbu i započnu proces pomirenja. Sličnu tradiciju dijele mnoga afrička plemena. Kenijci su tako iznova u drvetu prepoznali simbol mira.

Da bi iskazali svoj protest protiv etničko-plemenski motiviranog nasilja, pristaše GBM-a su po cijeloj Keniji na javnim površinama sadili "stabla mira". Ujedno, to je bio i način zagovaranja nenasilne preobrazbe kenijskog društva od tiranije u demokraciju. Zalaganje za biodiverzitet sada je postalo neraskidivo od zalaganja za etničko-kulturnu raznolikost kenijskog društva.

Dakako, Maathai je o svim događanjima o Keniji, napose kršenjima ljudskih prava, redovno izvještavala međunarodne organizacije za ljudska prava.

Novi izazov Maathai je režimu priredila 1997, kandidaturom za predsjednicu Kenije. Iako njezina kandidatura nije prihvaćena, i taj je čin predstavljao poticaj za razvoj kenijskog demokratski pokret.

Do sljedećeg velikog sraza između GBM-a i režima doći će 1998. Naime, režim je tada "razvojnim menadžerima", zapravo svojim financijsko-političkim saveznicima, prodao područje na periferiji Nairobija na kojem se nalazila šuma Karura. Nakon krčenja šume, na tome su području trebale biti izgrađene vile za režimske uglednike.

Iako je krčenje već započelo, Maathai je u šumu Karuru otišla s prosvjednicima, i to dvanaest žena i – što je bilo iznimno značajno – šest članova kenijskog parlamenta što je svjedočilo ne samo o slabljenju režima nego i sazrijevanju kritičke svijesti i odvažnosti kod vršitelja državnih funkcija.

Prosvjednici su u znak protesta namjeravali na već iskrčenom području zasaditi nekoliko stabala. U izvršenju nauma onemogućeni su nasilnom akcijom režimskih plaćenika, dvije stotine muškaraca u civilnoj odjeći, "opremljenih" palicama, bičevima i toljagama. Kao i sama Maathai, prosvjednici su bili ozlijeđeni, troje od njih veoma ozbiljno. Policija je, dakako, naručenu akciju mirno promatrala.

Sukob oko šume Karura označit će početak konačnog obračuna između režima i GBM-a. Režim nije prezao ni pred čim da bi oslabio ili uništio GBM. Najveći trn u oku režima bio je kredibilitet pokreta na međunarodnoj razini i ugled koji je uživao u narodu. Na podmetanja i optužbe da GBM predstavlja "prijetnju sigurnosti zemlje", Maathai je, ne bez ironije i humora, čega se straši svaki autoritarni sistem, "ponizno" odgovarala: "Zar mi? Pa mi samo sadimo drveće?" ili "Zar ja da kritiziram režim? Pa što vam pada na pamet, ja samo pišem standardna izvješća za Ujedinjene narode!"

U rujnu 1998, Maathai je svoje djelovanje proširila pokretanjem međunarodne akcije u povodu početka novog tisućljeća *(Jubilee 2000 Coalition*) čiji je cilj bio brisanje dugova siromašnih afričkih zemlja spram bogatih zemljama Zapada.

Do neminovnog političkog zaokreta u Keniji doći će 2002, uvelike zahvaljujući djelovanju GBM-a, koji je na temelju edukacijskih programa o ekološkim i političkim

pravima raskrio povezanost između ekoloških razaranja, socijalne bijede, lošeg režima i korupcije.

Savez opozicionih partija, Nacionalna koalicija duge (NARC), svrgao je s vlasti omraženog diktatora. Osnovavši svoju stranku "Mazenghira", Maathai je ušla u parlament kao prva "zelena" političarka Kenije. U rodnoj pokrajini Nyeri osvojila je čak 98 posto glasova.

Svjesna njezine ugleda i kompetencija, nova vlada je Maathai 2003. povjerila mjesto dominstrice u ministarstvu za okoliš i prirodne resurse. Sučeljena s novim izazovima, Maathai je vodstvo GBM-a prepustila svojoj kćerki. Pokret je iza sebe tada već imao 40 milijuna zasađenih stabala i 6 tisuća zajednica i šumskih rasadnika. U rad pokreta, što svjedoči o njegovoj vitalnosti, u međuvremenu su uključene i hendikepirane osobe, a pokret se počeo sučeljavati i s drugim društveno-političkim problemima Kenije, nadasve tabuiziranim nasiljem u obitelji i AIDS-om. U tu svrhu, GBM je izgradio nekoliko centara za pružanje pomoći zlostavljanim ženama i djeci.

Nobelova nagrada za mir

Neočekivanu vijest da će kao prva žena iz Afrike biti ovjenčana Nobelovom nagradom za mir 2004, Maathai je zatekla u posjeti malom selom Ihururu, 95 kilometara od Nairobija, tijekom koje je tamošnjem stanovništvu dijelila hranu. U sveopćem veselju, Maathai je vijest proslavila zasadivši jedno stablo u dvorištu hotela u kojem je odsjela.

Pisano obrazloženje Maathaina izbora, objavljeno 8. listopada 2004, norveško Povjerenstvo za dodjelu Nobelove nagrade za mir započinje ovim riječima:

> Mir na zemlji ovisi o našoj sposobnosti da zaštitimo živi okoliš. Maathai stoji na čelu borbe za promoviranje društva ekološki sposobnog za život, ekonomski i kulturni razvoj u Keniji i Africi. Ona je primijenila holistički pristup održivom razvoju koji u sebe uključuje demokraciju, ljudska prava i, posebice, ženska prava. Ona misli globalno, a djeluje lokalno. Maathai je odvažno ustala protiv negdašnjeg tiranskog režima u Keniji. Njezin jedinstven oblik djelovanja doprinio je skretanju pažnje na političko ugnjetavanje, na nacionalnoj i internacionalnoj razini. Ona je predstavljala nadahnuće za mnoge u borbi za demokratska prava, ohrabrujući posebice žene da poboljšaju svoju situaciju.[10]

10 Dotično obrazloženje u cijelosti je dostupno na engleskom jeziku na: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2004/press.html. Govor predsjednika norveškog Povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, prof. Olea Danbolta Mjøsa, pri uručenju nagrade 10. prosinca 2004. dostupan je na engleskom jeziku na:
http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/lauretes/2004/presentaion-speech.html

Te riječi oslikavaju novu spoznaju o tome da je u globalnom svijetu zaštita okoliša postala novi put do mira. Vješto spajajući znanstvena saznanja, ekološke poduhvate, politički aktivizam i vjeru u Boga, Maathai je uvelike pomogla da ta spoznaja postane naša zajednička svojina i naša zajednička obveza.

Primajući Nobelovu nagradu za mir, Maathai je svoj govor započela, izražavajući nadu da će ta nagrada na poseban način osokoliti žene Kenije i Afrike, ali i cijeloga svijeta, "da podignu svoj glas i zauzmu više prostora za rukovođenje".[11]

Iako je ona primila nagradu, Maathai je priznala da su za nju zaslužni nebrojeni pojedinci čiji je rad – zaštita okoliša, promoviranje demokracije, obrana ljudskih prava, osiguranje jednakosti između muškaraca i žena – predstavljao ništa do "sađenje sjemena mira".

Vjerujući da će nagrada ohrabriti Afrikance i Afrikanke, pozvala ih je da zajedno rade predanije u korist stanovnika njihova kontinenta, "smanjivanju konflikata i siromaštva, a time unaprjeđenju kvalitete života. Prigrlimo demokratski način vladanja, zaštitu ljudskih prava i zaštitu okoliša. Uvjerena sam da smo dorasli ovoj prilici. Uvijek sam bila uvjerena da je rješenje većine naših problema mora doći od nas samih."

Potom je zahvalila norveškom Povjerenstvu za dodjelu nagrade jer je na taj način pred svijet stavilo izazov novog razumijevanja mira: "Ne može biti mira bez pravednog razvoja, a nikakvog razvoja ne može biti bez održivog rukovođenja okolišom u demokratskom i mirnom ozračju." Uvjerena da to novo razumijevanje predstavlja ideju čije je vrijeme došlo, Maathai je nadodala: "Ako naši prirodni resursi postanu nedostatni, ratovat ćemo za njih. Rukovodeći odgovorno našim resursima i doprinoseći održivom razvoju, sijemo, zapravo, sjeme mira." U tome je položena tajna zašto je stablo postalo jedinstvenim simbolom mira, nade, demokracije i ljudskih prava u Keniji.

Na temelju osobnog iskustva, Maathai je pozvala vlade da priznaju ulogu društvenih pokreta pri izgradnji kritičke mase odgovornih građana koja će pomoći u uspostavi i obrani ravnovjesja u društvu. Dakako, civilno društvo ne bi trebalo prihvaćati samo svoj prava već i svoje odgovornosti.

Pri koncu govora, Maathai je pozvala mlade ljude da se odvaže ostvarivati svoje snove, jer imaju energiju i kreativnost za oblikovanje održive budućnost, jer su zapravo dar svojim zajednicama i svijetu, naša nada i naša budućnost.

Dakako, Maathai u govoru nije zaboravila opravdanoj kritici za bijedno stanje u Africi podvrći globalne multinacionalne korporacije u čijem bi se djelovanju morala razaznati svijest da i od profita postoje veće vrijednosti, nadasve ekonomska pravednost, jednakost i ekološki integritet.

11 Govor je u cijelosti dostupan na engleskom jeziku na: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2004/maathai-lecture-text.html

Obvezujući uzor

Novčani fond nagrade Maathai je iskoristila za pružanje značajne financijske podrške projektu sađenja stabala i nastavku borbe za ženska prava u Keniji. Nagrada nije označila kraj nego novi početak u zalaganju oko ekoloških, socijalnih, ljudskih, napose ženskih, prava u Keniji. Jedan od novih izazova je da GBM postane samostojan, neovisan o domaćim ili stranim donacijama. Novi cilj pokreta je milijardu zasađenih stabala u Keniji.

No, sudjelovanje u vlasti Maathai je pokazalo koliko je teško iskorijeniti naslijeđeni mentalitet u politici i gospodarstvu. Sučeljena s nevoljnošću nove vlasti da se obračuna s korupcijom i prestane s etnicističkom politikom, Maathai je 2007. napustila ministarsku poziciju, vrativši se radu u GBM-u. U njezine zadaće, uz mnoga predavanja po svijetu, sada spada i zalaganje protiv klimatskih promjena. Ujedinjeni narodi su je 2009. izabrali za jednu od svojih poslanica mira u svijetu. Na kritike da je izjavila kako je virus AIDS-a stvoren vještačkim putem u bjelačkim laboratorijima kako bi se lakše kontrolirala i na koncu uništila crnačka populacija u Africi, Maathai je odgovorila da takvo što nikada nije izjavila.

Zadivljujući životni put Wangari Muta Maathai, koju je kenijski narod od milja prozvao "Mama Miti / Majkom drveća", spontano nameće pitanje o izvorima uspješnosti kenijske "zelene revolucije" za koju je zaslužna, a o čemu svjedoče brojni počasni doktorati i ugledne međunarodne nagrade koje je primila.[12]

Na put uspjeha Maathai je, zasigurno, odvela njezina odvažnost da se otvori svakodnevnim iskustvima ljudi i mudrosti drevnih duhovno-kulturnih vrijednosti.
Na temelju nepokolebljive vjere u odgovornost i sposobnost svakog pojedinca, Maathai je ljude, napose afričke žene, korak po korak pratila u procesu sazrijevanja njihovih vlastitih inicijativa za poboljšanje životnih uvjeta. Time je radila na razgradnji rasprostranjenog mentaliteta bespomoćnosti i očekivanja pomoći "izvana", posebice među afričkim ženama.

Surađujući prije svega sa siromašnim i neobrazovanim ženama, Maathai je uvidjela koliko je važno prije svega da afričke žene "dekolonijaliziraju svoje misli" da bi potom mogle prevladati razne stereotipe i načine patroniziranja kako od strane tradicionalne afričke, tako i od strane moderne zapadnjačke kulture:

12 U te nagrade, među ostalim, spadaju: The Sophie Prize (2004), The Petra Kelly Prize za okoliš (2004), The Conservation Scientist Award (2004), J. Sterling Morton Award (2004), WANGO Environment Award (2003), Outstanding Vision and Commitment Award (2002), Excellence Award from the Kenyan Community Abroad (2001), Golden Ark Award (1994), Juliet Hollister Award (2001), Jane Adams Leadership Award (1993), Edinburgh Medal (1993), The Hunger Project's Africa Prize za vodstvo Leadership (1991), Goldman Environmental Prize (1991), The Woman of the World (1989), Windstar Award za okoliš (1988), Better World Society Award (1986), Right Livelihood Award (1984) i The Woman of the Year Award (1983).

> Dok sam tragala za dobrom, neprestano sam se spoticala i padala, spoticala i padala... 'Zašto?', pitala sam se. Sada vjerujem da sam bila na ispravnoj stazi cijelo vrijeme, posebice s 'Pokretom zelenog pojasa', no drugi su mi u to vrijeme govorili da ne bi trebala imati karijeru, da ne bi trebala podizati svoj glas, da se od žena ne očekuje da budu vođe. Da sam trebala biti netko drugi. Naposljetku sam bila u stanju uvidjeti da moram, ukoliko imam doprinos koji želim pružiti, to i učiniti, unatoč onome što drugi govore. Tada sam bila dobro na način na koji sam ono što jesam. Uvidjela sam da je bilo sasvim ispravno biti jaka.

Dakako, Maathain podvig počiva na njezinoj sposobnosti da vješto povezuje političko prosvjetiteljstvo i znanje odnosno informacije s konkretnim djelovanjem. Budući da je ljudima pružala sasvim realistična, do kraja jednostavna i pragmatična rješenja u kojima su mogli svi sudjelovati, uživala je neprijeporno povjerenje i vjerodostojnost u narodu.

U svladavanju brojnih poteškoća Maathai je od bitne pomoći bila svijest o potrebi i sposobnosti pronalaženja partnera i zaštitnika, posebice na međunarodnoj razini. Pozornost svjetske javnosti za događanja u Keniji Maathai je zasigurno pružila svojevrsni štit spram režimskih prijetnji. No, bez njezine osobne hrabrosti, pa čak spremnosti da u čestim zatvorskim boravcima pretrpi psihičke i fizičke torture, taj štit ne bi značio ništa. U više navrata, što je znakovito, Maathai je priznala kako je strah prevladavala bezgraničnim povjerenjem u Boga:

> Stvarno ne znam zašto se toliko puno brinem. Naprosto u meni ima nešto što mi govorio da postoji problem i moram učiniti nešto glede toga. Mislim da je to ono što bih nazvala Bogom u meni. Svatko od nas ima Boga u sebi i taj Bog je duh koji ujedinjuje svekoliki život, sve što je na ovoj planeti. To mora biti glas koji mi govori da nešto učini i sigurna sam je to isti glas koji govori svima na ovoj planeti – barem svakome tko se čini zabrinutim o usudu svijeta, usudu ovog planeta.

Na koncu, učinkovitost i jedinstvenost Maathai i njezine "zelene revolucije" korijeni se u kreativnom načinu povezivanja ekologije s političkim djelovanjem u liku demokratskog razvoja, nenasilnog prerađivanja konflikata i uspostave jednakosti među spolovima.

Dakako, pred izazovnošću njezina života, nenadano okončanog 27. rujna 2011, nisu ostale nijeme niti filmske kamere. Dokaz toga je višestruko nagrađivan dokumentarni film o Maathai *Taking Root – The Vision of Wangari Maathai* nastao 2008. čiju režiju potpisuju Lisa Merton i Alan Dater.[13]

13 Službena stranica filma nalazi se na http://takingrootfilm.com/

Literatura

1. Brice Lalonde, Una Sola Terra: Donna i Medi Ambient Despres de Rio;
2. Karel Natek/Marjeta Natek, Države svijeta, 2006;
3. Frances Moore Lappé /Anna Lappé, Hopes Edge: The Next Diet for a Small Planet, 2002;
4. Judith Hicks Stiehm, Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize, 2006.
5. Kerry Kennedy Cuomo, Speak Truth to Power, 2000;
6. Mary Joy Breton, Women Pioneers for the Environment, 1998;
7. Nürnberger Christian, Mutige Menschen – für Frieden, Freiheit und Menschenrechte, 2008.
8. Wangari Maathai, Afrika, Mein Leben – Erinnerungen einer Unbeugsamen, 2008;
9. Wangari Maathai, Die Grüngürtel-Bewegung - The Green Belt Movement, 2006;
10. Wangari Maathai, The Green Belt Movement: Sharing the Approach, 2002.

Ellen Johnson Sirleaf
Leymah Gbowee
Tawakkol Karman

(Nobelova nagrada za mir 2011)

Tawakkol Karman, Ellen Johnson Sirleaf i Leymah Gbowee

Etnička bi nas pripadnost trebala obogaćivati, trebala bi nas učiniti jedinstvenim ljudima u našoj različitosti, a ne biti korištena za to da nas dijeli.

Ellen Johnson-Sirleaf

To može biti Isus, to može biti Muhamed, to može biti Buda, ali ne postoji način da ostvariš promjenu u ljudskim životima ako ne postoji netko na koga se možeš osloniti kao "božanskog posrednika" ili "božanskoga", pa da ga možeš zazivati svaki dan… Bog je vjeran! Učini jedan korak vjere, a Bog će se pobrinuti za ostatak.

Leymah Gbowee

Rješenje ženskih pitanja može biti jedino postignuto u slobodnom i demokratskom društvu u kojem je ljudska snaga oslobođena, snaga i žena i muškaraca zajedno. Naša se civilizacija naziva ljudskom civilizacijom i ne pripisuje se samo muškarcima ili ženama.

Tawakel Karman

TRI SESTRE MIRA

"Ne možemo postići demokraciju i trajan mir u svijetu ako žene ne dobiju jednake prilike kao i muškarci da utječu na razvoj na svim razinama društva" – tim je uvidom, kako svjedoči njihovo pisano obrazloženje[1], bilo vođeno Norveško povjerenstvo za dodjelu Nobelove nagrade za mir kada je na golemo iznenađenje svjetske javnosti 7. listopada 2011. dobitnicama proglasilo tri žene – Ellen Johnson Sirleaf, Leymah Gbowee i Tawakkol Karman – i to "za njihovu ne-nasilnu borbu za sigurnost žena i pravo žena na potpuno sudjelovanje u mirotvornom radu."

To je dodatno obrazložio Thorbjørn Jagland, predsjedatelj Norveškog povjerenstva za dodjelu Nobelove nagrade za mir, u svom svečanom govoru na ceremoniji njezine dodjele u Oslu 10. prosinca 2011. [2]

Usvojena u listopadu 2000, Rezolucija 1325 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda prvi je put u povijesti nasilje protiv žena u ratno vrijeme proglasila pitanjem međunarodne sigurnosti, naglašavajući pri tome "potrebu da žene postanu ravnopravne sudionice s muškarcima u mirovnim procesima i mirovnom radu općenito". Da se žene doista konačno moraju osloboditi svoje uloge žrtava i postati "igrači" koji će pridonijeti stvaranju mira, Jagland je potom potkrijepio i upečatljivim podacima – "U nedavnim, a istraženim mirovnim pregovorima u različitim dijelovima svijeta manje od 8 posto sudionika u pregovorima i manje od 3 posto potpisnika mirovnih ugovora bile su žene." – ne propuštajući potom pridodati da niti Ujedinjeni narodi na čelo mirovnih pregovora koje su vodili do sada nikad nisu postavili niti jednu ženu.

Polažući Nobelovu nagradu za mir 2011. u ruke triju odvažnih žena, Norveško je povjerenstvo za njezinu dodjelu željelo, prema Jaglandovim riječima, pažnju svjetske javnosti ponovno skrenuti na Rezoluciju 1325 da bi postala djelatno nazočna u svijesti naroda, ali i državnika, tim više jer nasilje protiv žena u ratno vrijeme ne jenjava, a silovanja više nisu jedino puki izraz nasilja nego bitna sastavnica zastrašujuće ratne taktike čiji je cilj "slomiti neprijateljski moral, prisiliti stanovništvo na preseljenje i kazniti protivnike nakon okončanja rata".

---

1 Pisano je obrazloženje u cijelosti dostupno na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2011/press.html

2 Govor je u cijelosti dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/lauretes/2011/presentation-speech.html

Uvjeren da su dobitnice Nobelove nagrade za mir 2011. pružile konkretno značenje kineskoj poslovici da "žene drže polovicu neba", Jagland je na sažet, ali dojmljiv način predstavio svaku od njih.

Osvrćući se na postignuća Ellen Johnson Sirleaf[3], rekao je: "Cjelokupni život Ellene Johnson Sirleaf može se promatrati kao ostvarenje Rezolucije 1325. U progonstvo je otišla 1980. nakon što je bila pritvorena i zastrašivana silovanjem. Nekoliko je godina djelovala kao direktorica Regionalnog ureda UNDP-a za Afriku. Bila je jedna od sedam uglednih osoba koje su istraživale genocid u Ruandi u ime Organizacije afričkog jedinstva (OAU). Kad je 1989. izbio građanski rat u Liberiji, Ellen Johnson Sirleaf je isprva podupirala Charlesa Taylora, nadajući se da bi mogao predstavljati rješenje, ali se, postupno se ograđujući od njega, protiv Taylora borila na predsjedničkim izborima 1997. bez uspjeha. No, na izborima 2005. Ellen Johnson Sirleaf je uvjerljivo pobijedila što je učinilo prvom demokratski izabranom predsjednicom jedne države na afričkom kontinentu.

Liberija je i dalje jedna od najsiromašnijih zemalja na svijetu i sučeljava se s golemim problemima, ali je unatoč tome od kada je Ellen Johnson Sirleaf postavljena za predsjednicu 2006. načinjen veliki napredak. Građanski je rat završen; demokracija je djelatna; postoji znatan ekonomski rast; uvelike rasprostranjena korupcija je poprilično reducirana; značajno je osnaženo žensko obrazovanje i sudjelovanje u društvenom životu; monstruozan broj silovanja je umanjen.

Malo je drugih osoba bolje zadovoljilo kriterije za primanje Nobelove nagrade za mir sadržane u oporuci Alferda Nobela."

Da bi nazočnima približio lik i djelo Leymah Gbowee[4], Jagland se poslužio ovim riječima: "Ona je stručnjakinja za traume koja se od liječenja žrtava rata okrenula mirovnom radu. Godine 2002. je mobilizirala mrežu od preko 2 tisuće žena u 15 provincija u Liberiji da prosvjeduju protiv rata i nasilja. Obukle su se u bijelo i zauzele položaj nedaleko od riblje tržnice u Monroviji. Bilo je veoma važno da je Gbowei pošlo za rukom u borbi ujediniti žene s veoma različitom religijskom i etničkom pozadinom. Za vrijeme mirovnih pregovora u Gani frustrirane su žene prekinule rad muških pregovarača i zaprijetile da će se skinuti gole, a to je nešto što bi u toj zemlji muškarcima nanijelo posvemašnju sramotu. Kao što znamo, mogle su zadržati svoju odjeću, jer je mirovni sporazum postignut.

3 Njezin govor izrečen na ceremoniji dodjele Nobelove nagrade za mir u cijelosti je dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2011/johnson_sirleaf-lecture_en.html

4 Njezin govor izrečen na ceremoniji dodjele Nobelove nagrade za mir u cijelosti je dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2011/gbowee-lecture_en.html

Gbowejin rad je inspirirao mnoge žene da se angažiraju u ne-nasilnoj borbi protiv rata i nasilja i za ženska prava. Kao graditeljica mreže, preuzela je inicijativu u oblikovanju "Ženske mirotvorne mreže" (WIPNET) koja se nije usredotočila samo na Liberiju nego također i na druge dijelove Zapadne Afrike.

Gbowee trenutno stoji na čelu "Ženske mirovno-sigurnosne afričke mreže" (WIPSEN) čije se sjedište nalazi u Accri u Gani. Nadamo se da će ovogodišnja nagrada osnažiti tu mrežu."

Lik Tawakkole Karman[5] nagnao je Jaglanda na ove riječi: "Jemen je zemlja u kojoj je napravljen najmanji napredak kad su u pitanju ženska prava u svijetu. U svom domu, dobitnica Nobelove nagrade za mir Tawakkol Karman, ima slike svojih heroja: Mahatme Gandhija, Martina Luthera Kinga, Nelsona Mandele i Hillary Clinton. Mnogo godina prije Arapskog proljeća u 2011, bila je mlada aktivistica. Postala je novinarka i utemeljila organizaciju "Novinarke bez granica". Organizirala je mirobljubive 'sit-in' prosvjede i kampanje informiranja; trenirala je druge žene da uzmu udjela u toj borbi.

U zemlji u kojoj golema većina žena nosi nikab, Tawakkol Karman je prešla na hidžab. U isto je vrijeme članica jedne islamske stranke.

Godine 2011. bila je jedan od vođa prosvjeda na trgu Change u Sani. Bila je pritvorena i izložena ozbiljnim prijetnjama, no ništa je nije zaustavilo. Danomice je provodila kampanju protiv predsjednika Alija Abdullaha Salehija i za demokraciju, ženska prava i toleranciju. Zagovarala je razumijevanje između šijita i sunita i između islama i drugih religija.

Obećavajuće Arapsko proljeće postat će novom zimom ako žene budu iznova isključene. Vidljivo jednako kao i nevidljivo i neizravno nasilje prema njima mora prestati. Žene moraju u potpunosti biti prihvaćene u sve sektore zajedničkog života. Na svoj vlastiti način života i borbe, Karman je pokazala da islam ne predstavlja nikakvu prepreku za to. Naprotiv, islam mora biti dio rješenja. Samo će tada biti demokracije i mirnog razvoja u tom dijelu svijeta. To će značiti više sigurnosti za sve nas. Nevjerojatno je ono što je Karman postigla u kratko vrijeme. Kao 32-godišnjakinja, ona je najmlađa dobitnica Nobelove nagrade za mir u povijesti. Njezina je borba naša borba."

Nadati se zajedno s Norveškim povjerenstvom za dodjelu Nobelove nagrade za mir da će njezino dodjeljivanje Elleni Johnson Sirleaf, Leymahi Gbowee i Tawakkoli Karman doprinijeti okončanju nasilja nad ženama koje se događa u mnogim zemljama i ozbiljenju velikog potencijala za demokraciju i mir koji je položen u žene.

5 Njezin govor izrečen na ceremoniji dodjele Nobelove nagrade za mir u cijelosti je dostupan na: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2011/karman-lecture_en.html

U svakom slučaju, "Nobel Women's Initiative"[6], koju je 2006. zajedno utemeljilo šest dobitnica Nobelove nagrade za mir – Jody Williams, Shirin Ebadi, Wangari Maathai, Rigoberta Menchú Tum, Betty Williams i Mairead Corrigan Maguire – da bi u borbi za mir, pravednost i jednakost u svijetu ujedinile svoja iskustva i napore, sada će biti obogaćena za još tri izvanredne osobnosti.

6 Oficijelna stranica "Nobel Women's Initiative" dostupna je na http://nobelwomensinitiative.org/.

PRILOG ALTERNATIVNOM ČITANJU POVIJESTI

(Pogovor)

Kad bismo, sukladno doktrini francuskih analista, historiografiji XX. stoljeća pristupili izvan okvira tradicionalne događajne povijesti i okrenuli se takozvanim strukturama duga trajanja, sumnjam da bismo našli pogodniji i cjelovitiji način da historiografski promišljamo prošlo stoljeće i njegove mijene od povijesti *Nobelove nagrade*, koja je k tome i vršnjak toga stoljeća. Pa još kad bismo je, tu povijest, fragmentirali na način na koji ona egzistira kroz povijesne mijene što su ih živjele fizika, kemija, fiziologija ili medicina, književnost, mir i ekonomija i lureati tih nagrada... A treba li spominjati kako bi se sve to i dodatno dalo atomizirati na, primjerice, kontinentalne, nacionalne, spolne, doktrinarne i brojne druge moguće podjele?

E, pred nama je knjiga koja nas je potaknula na takvo promišljanje. Promišljanje povijesti svijeta prošloga stoljeća kroz povijest *Nobelove nagrade za mir*, pa i tu tek i samo onoga njezina segmenta što ga znači mjesto i uloga žena u mirovnim pokretima vjerojatno najkravavijeg stoljeća u cjelokupnoj ljudskoj povijesti. U malome, to je uopće povijest žene u prošlom stoljeću, njezina društvenog položaja, povijest njezine emancipacije i uloge u snaženju onoga što danas imenujemo civilnim društvom.

Zašto je i po čemu je taj segment drukčiji, intrigantniji od ostalih? Pa upravo po tome što naša civilizacija živi radikalan maskulinizam, snažno naglašen patrijarhat, tzv. kulturu heroizma izvedenu iz epske slike svijeta kakvu nam nudi jednako antička ili judeokršćanska, islamska ili bilo koja od znanih nam velikih azijatskih kultura, gdje svaka od njih i ideološki, i, osobito, pragmatski prononsira mušku čast rata, "čast oružja", "smrt neprijatelja", "herojstvo pogibije na bojnom polju" ili ono antičko "dulce et decorum est pro patria mori", "sa štitom ili na njemu" i sl., a svaka se pomisao na mir drži slabošću, kukavičlukom ili čak – izdajom. Izdajom je već, podsjećamo, držano i najblaže ironiziranje tih tobože svetih osjećaja i parola (*Dulce et decorum est pro patria mori, sed dulcius pro patria vivere, et dulcissimum pro patria bibere. Ergo, bibamus pro salute patriae! - Slatko i časno je za domovinu mrijeti, još je slađe za domovinu živjeti, ali najslađe je za domovinu piti – zato pijmo za zdravlje domovine!*), a kamoli njihova rableovska satira ili čak – "blasfemična" groteska.

A bit će da je sve, kao i uvijek kroz povijest, jedino mjerljivo golim interesima (interesi su vječni – naučila nas je upravo ta pragmatska svijest!), koji se onda brižljivo pakiraju u vjersko, nacionalno, ideološko (uvijek u njihovu metafizičku dimenziju!), da bi se pod njegovim (njihovim) zastavama marširalo u opću povijest smrti i beščašća.

Njima nasuprot, tomu svemu nasuprot, i u takvoj, dominantno muškoj kulturi, premda iznimno rijetko i s mnogo otpora iz dubokih slojeva iracionalnog, u ovoj knjizi k našoj svijesti isplivava petnaest ženskih imena. Petnaest osobnosti o kojima se tako malo zna, petnaest velikih žena koje u naš intelektualni i, osobito, emocionalni obzor unose ne samo svoje personalnosti, svoje individualne povijesti, nego još više, snažnije, imperativnije – povijesti svojih obitelji, svojih naroda, zemalja, običaja, kultura, religijskih i civilizacijskih nasljeđa... Petnaest svojih fizičkih krhkosti i petnaest svojih duhovnih veličajnosti! Svoju snagu, požrtvovnost, samozatajnost, enormna znanja, kompetencije, čudesnu energiju, građansku hrabrost... Hrabrost posve drukčiju od one epske, od one kojoj su nas sve vrijeme našeg školovanja učili ne samo u događajnoj povijesti (Aleksandar Veliki, Cezar, Napoleon...), nego i u povijesti književnosti (Ilijada, Odiseja), povijesti religija (zločini u ime širenja svoje istine, u ime širenja religije), povijesti ideja...

Ideja *Bella matribus detestata* (Ratovi su mrski majkama), antičkog pjesnika Horacija, više nego igdje živi (implicite, dakako!) u ovoj knjizi, čak i onda kad većinu mirotvorki na mir ne potiče (samo, isključivo!) majčinstvo ili ženski princip, nego enormno općiji i uzvišeniji ideali. Mirotvorstvo bilo koje od ovih žena, treba li i to reći, nikad i ničim nije upitno i pravo je čudo što su i koliko su uopće te žene morale učiniti da bi zaslužile to i takvo priznanje. Priznanje koje nikad nije samo priznanje za učinjeno i samo njima, nego je uvijek i svraćanje svjetske pozornosti na mnogo veći problem ili tip problema koji svijet živi, koje je uvijek i moralna potpora za nastavak rada, ali i financijska podrška njihovim nastojanjima, a gotovo svaki put i zaštita pred silnicima ovoga svijeta... Sve ovo se, pak, za neke druge *Nobelove nagrade* u istoj kategoriji (Kissinger, Begin...) niti izbliza ne bi moglo reći, a i tada se, a kamoli poslije, vidjelo da su dodijeljene gotovo pa olako... Da, moglo bi se, bez mnogo pojednostavljivanja, reći da postoji i evidentna generička razlika između muškog i ženskog mirotvorstva... Pa i u otporu mirotvorstvu... No, ostanimo na ovoj knjizi.

Muški otpor mirotvorstvu, koji intenzivno osjećaju i žive sve žene dobitnice *Nobelove nagrade za mir*, sadrži u sebi ne samo sve one ranije spominjane "muške oblike časti", već i brojne vojničke, političke, gospodarske, ideološke razloge "protiv", pa probiti bilo koju od tih barijera u dominantno muškoj civilizaciji rata i smrti, čak bismo mogli reći kultu rata i smrti, odnosno najprizemnijih političkih i gospodarskih interesa, znači doista potresti svijet iz temelja, pomaknuti tektonske ploče na kojima počiva cijela naša civilizacija, zaljuljati same temelje ljudskog postojanja. Zašto? Ne samo zato što je sva povijest svijeta – povijest ratova, pa zašto bi sad, danas bilo

drukčije. Nego što ste uopće za mir (najveći neprijatelji svakog mira, pacifizma upravo su visokoprofitne multinacionalne korporacije i tzv. vojno-industrijski kompleksi!), nego što ste za takav mir (a ne npr. Kissingerov ili Beginov!), nego i što ste, uza sve to, *žensko* pa se kao takvo još drznete miješati "u muške poslove rata i mira", a koji je ekskluzivniji muški zabran od religijskog, od onoga – "posjedovanja Boga i religijskih istina". I još sve to u svijetu u kojem jedva da uopće (i to odnedavno!), kao žena, imate pravo glasa, a kamoli da biste smjeli biti svećenica, voziti auto, putovati svijetom bez muške pratnje, odlučivati o svojoj udaji, rađanju, vlastitom oblačenju i sličnome.

Tako se, eto, knjigom o svjetskim mirotvorkama ukazuje i na jedan nevjerojatno širok dijapazon istinâ koje su od nas skrivane i koje se i danas kriju u "muškoj povijesti", u "službenoj povijesti", u "etabliranom školstvu", a odnose se ponajprije na ulogu koju su imale žene u povijesti sociologijske znanosti (osobito u SAD-u), socijalnog rada i socijalnih reformi, a da i ne govorimo o mirovnim znanostima, koje su ipak noviji znanstveni fenomen. A sve te skrivane ili zatajene istine nalikuju onim već viđenim, znanim i iskušanim iz povijesti religija i mjestu i ulozi žena u tim povijestima, maskuliniziranjem religija metodama sustavne eksterminacije žena, uopće – ženskog principa iz tih povijesti. Dakle, krivotvorenjem cijele historije čovječanstva činima najbezočnijih falsifikata, u kojima je tzv. tradicionalna događajna povijest, koju smo spomenuli na početku, tek i samo sofisticirani posljedak.

Sarajevo, 14. veljače 2012.

Željko IVANKOVIĆ

SAŽETAK

Knjiga *Graditeljice mira – društveno-politički angažman Dobitnica nobelove nagrade za mir* prikazuje, poštujući vremenski slijed kojim su nagrađivane, životni put petnaest odvažnih žena koje su ovjenčane ovom prestižnom nagradom. Riječ je o dvanaest eseja usredotočenih prvenstveno na njihov društveno-politički angažman u kojem se, kao različiti vidovi mirotornog rada, prožima: razgradnja mehanizama ukorijenjivanja ratničkog duha u društvu, protivljenje ratu kao načinu riješavanja sukoba, posredovanje u mirovnim pregovorima, ponovna izgradnja povjerenja i mira u postratnim društvima, suzbijanje socijalno-političkih posljedica rata, napose prijetnje zaostalih mina, borba za nuklearno, ali i razoružanje uopće, raskrinkavanje mehanizama na kojima počiva entičko-religijsko nasilje i sektaštvo, odgoj za nenasilje kao "treći put" do pravednog društva, onkraj rezignacije i prihvaćanja logike nasilja, nepokolebljivo svjedočenje građanske hrabrosti, borba za socijalnu pravdu, koja se sastoji od pružanja pomoći sirotinji, ali i suprotstavljanja strukturama koje stvaraju bijedu, borba za emancipaciju žena, napose u području politike, gospodrastva, obrazovanja i znanosti, zalaganje za poštivanje ljudskih prava, napose djece, žena i političkih disidenata, rušenje diktatorskih režima putem nenasilnog građanskog otpora, usvajanje ekoloških vrijednosti u svim sferama osobnog i zajedničarskog života, građenje mostova između različitih nacija, kultura, religija i svjetonazora, povezivanje građanske i vjerničke odvažnosti u društvenom angažmanu, očovječenje globalizacije, počevši od pravedne (pre)raspodjele svjetskih resursa...

Zapravo, upravo su dobitnice Nobelove nagrade za mir u velikoj mjeri bile idejno-praktične začetnice demokratskih vrijednosti i civilnog društva kakvo danas poznajemo, bilo kao postojeću praksu ili priželjkivani cilj, preuzimajući na sebe svjesno vrlo visoku cijenu prokazivanja, osporavanja i progona koju oduvijek moraju platiti nositelji proročkog u društvu.

Pisanje knjige o dobitnicama Nobelove nagrade za mir nije po sebi razumljivo čak niti u društvima daleko osjetljivijim za ženski demokratsko-mirotvorni potencijal, koji je svaka od njih (ali ne samo njega!) ozbiljila na sebi svojstven i gotovo jednako zadivljujući način. Stoga ova knjiga prije svega predstavlja protest protiv neprimjetnog nestanka spomena na ove veličanstvene žene iz kolektivnog pamćenja, konkretno: Berthu von Suttner, Janu Addams, Emily Greene Balch, Betty Williams, Mairead Corrigan, Majku Tereziju, Alvu Myrdal, Aung San Suu Kyi, Rigobertu Menchú Tum, Jody Williams, Shirin Ebadi, Wangari Muta Maathai, Ellen Johnson-Sirleaf, Leymah Gbowee i Tawakkol Karman.

Dakako, taj je fenomen tek ulomak daleko obuhvatnijeg procesa nasilnog brisanja dogodovština i podviga žena iz kolektivnog pamćenja u čemu se ogleda još uvijek djelatno selektivno-sebično gospodarenje muškaraca poviješću, bilo da je riječ o njezinom tumačenju ili (re)konstrukciji.

U velikoj muškoj povijesti, kanoniziranoj u svim sferama društva, jedva da ima mjesta za potisnutu žensku povijest, koja u sebi krije "opasno sjećanje" o ženstvenim temeljima ne samo religije, posebice monoteističkog trolista, nego i sociologije, filozofije, ekologije, mirovnih znanosti..., zapravo "opasno sjećanje" o ženstvenim temeljima ljudske civilizacije uopće. Iz tog razloga nije isprazna slutnja da se nasilje u suvremenom svijetu uvelike korijeni u ustrajnom potiskivanju tog "opasnog sjećanja", svejedno zaogrtalo se ono plaštem religije, politike ili ekonomije. No, posvemašnje isključenje ili rigidna ideološka kontrola ženskoga, neovisno o tome u kojoj se sferi ljudskog života prakticira, predstavlja gušenje kreativnosti i životnosti.

A koliko mogućnosti sebi konkretno otima svako društvo, pa i civilizacije uopće marginaliziranjem i isključivanjem žena na jedinstven način svjedoči upravo društveno-politički angažman dobitnica Nobelove nagrade za mir. To se, dakako, odnosi i na bosansko-hercegovačko društvo, beznadno zapleteno u postratno-tranzicijskim vrtlozima već gotovo dva desetljeća. Zapravo, njegova zbiljnost i jest bila jedan od presudnih motiva pisanja ove knjige.

Ustraje li u marginaliziranju i isključivanju žena, napose iz obrazovnih, kulturnih, državnih, ekonomskih i religijskih struktura, dakle lišavajući sebe demokratsko-mirotvornog potencijala položenog u bosansko-hercegovačkim ženama, naše će društvo teško doseći, prevladavajući postupno postratno-tranzicijske izazove, trajan mir i zbiljsku demokraciju. U skladu s tim, dobitnice Nobelove nagrade nesumnjivo figuriraju kao gotovo neusporedivo kritičko zrcalo i izazovan poticaj, ali i praktičan smjerokaz, za sve domaće društveno-političke faktore iskreno usmjerene ozdravljenju našeg društva, uključujući i pojedince jednakog raspoloženja.

Kao učiteljice vjerodostojnog pripadanja, protagonistice nove kulture pamćenja, osvjedočene mirotvorke, strastvene zagovornice socijalne pravde, dobitnice Nobelove nagrade za mir, urešene nesvakidašnjom građanskom hrabrošću, u kojoj se gotovo uvijek na plodonosan način prožimaju građanska i vjernička odgovornost, pred nama se sa stranica ove knjige pomaljaju ne kao puki teorijski nego uvjerljiv dokaz od "krvi i mesa" da je i u našem kontekstu, nerijetko čak i boljem od njihovog, moguć obrat od novovjekovne politike interesa, moći i prestiža prema regionalnoj politici pomirenja, približavanja i suradnje. No, ne samo to!

Zadivljujuće geste, poduhvati, akcije i projekti, kojima je prožet njihov društveno-politički angažman, uvelike govori i o tome koje nam korake i na koji način valja poduzeti da bi taj obrat postao naša zbilja, počevši od onog prvog: pobjede nad duhom straha, apatije i fatalizma koji je u našem društvu odavno poprimio razmjere duboko ukorijenjenog mentaliteta čijem su oblikovanju kroz povijest značajno

kumovale i religije, a što će biti nemoguće bez prekida odgajanja vjernika i građana našeg društva u poslušničko-konformističkom duhu.

U tome smislu ova knjiga, do sada u regiji jedina (sustavno) posvećena duhovno-intelektualnoj baštini dobitnica Nobelove nagrade za mir, predstavlja makar skroman doprinos oživljavanju mirovnog potencijala domaćih religija (ali i svih drugih društveno-političkih subjekata) i dramatičnoj potrazi za izgubljenom ženskom poviješću, onkraj koje je ljudska povijest uvelike osiromašena, ali i bitno krivotvorena.

SUMMARY

This book *Women Peacemakers – Social and Political Engagement of Nobel Peace Prize Winners* encompasses the life of fifteen brave women who have had the privilege to receive the Nobel Prize, and presents them respecting the chronological order of the awards. The book includes 12 essays focused primarily on their social and political engagement in which we witness the overlapping of different forms of peacemaking activities: deconstruction of mechanisms for establishment of the hostile sentiments in a society, opposition to war as a means for conflict resolution, peace negotiations mediation, rebuilding of trust and peace in postwar societies, fighting the social and political postwar consequences - especially the land mines, advocating for nuclear and other disarmament, uncovering the mechanism maintaining the ethnic and religious violence and sectarianism, education advocating nonviolence as a "third path" leading to the just society, civic courage opposed to hopelessness and acceptance of the violence reasoning, fighting for social justice that entails assisting the poor, but also opposing the structures generating poverty, fighting for emancipation of women, especially in politics, economy, education and science, advocating for the respect of human rights, particularly those of children, women and political dissidents, destroying dictatorships through nonviolent civic resistance, acceptance of environmentally friendly values in all spheres of personal and community living, building bridges between different nations, cultures, religions and worldviews, linking civic and religious courageousness in their social engagement, humanization of globalization starting from a just (re)distribution of the world resources...

In fact, it were exactly the Nobel Peace Prize Winners who were largely the initiators of the idea and practice of democratic values and civil society as we know it today - be it as an existing practice or a desired outcome - taking on themselves the burdens of disclosure, contestation and prosecution which has always been the price paid by the ones carrying the prophetic message to a society.

Writing a book on Nobel Peace Prize Winners is not as such comprehensible even in societies which are highly sensitized for democratic and peacemaking potential - which each of these women (and not only that) embodied in their own fascinating manner. Therefore this book is more than anything else a protest against unnoticeable disappearance of collective remembrance of these extraordinary women: Bertha von Suttner, Jana Addams, Emily Greene Balch, Betty Williams, Mairead Corrigan, Mother Theresa, Alva Myrdal, Aung San Suu Kyi, Rigoberta

Menchú Tum, Jody Williams, Shirin Ebadi, Wangari Muta Maathai, Ellen Johnson-Sirleaf, Leymah Gbowee and Tawakkol Karman.

Certainly this phenomenon is just one sequence in a far more encompassing process of violent erasure of women's activities and efforts from collective memory. A process in which we still witness constant selective and selfish predominance of men over history – be in it its interpretation or (re)construction.

In this grand male history, canonized in all spheres of the society, there is barely any space for suppressed female history containing in itself "dangerous remembrance" of effeminate roots of not only religion – especially the three Abrahamic faiths – but of sociology, philosophy, ecology, peace studies…, containing "dangerous memory" about feminine fundaments of human civilization in general. Therefore the idea that violence in contemporary world is greatly rooted in constant suppression of this "dangerous memory" - clad in region, politics or economy – is making sense. Significant exclusion or rigid ideological control over women - whatever area of human life they encompass - bring suffocation of creativity and life.

The social and political engagement of Nobel Peace Prize Winners uniquely show enormous possibilities which are lost by a society or even a civilization when propagating for general marginalization and exclusion of women. This most certainly is also the case for the society in Bosnia and Herzegovina which has been hopelessly entangled in postwar and transition whirlpools for almost two decades. In fact, the severity of this situation was one of the motives to write this book.

If our society continues to marginalize and exclude women, especially in educational, cultural, state, economy and religious structures, it will lose democratic and peacemaking potential found in women of BiH and it will not reach, upon the gradual overcoming of the postwar transition challenges, a long lasting peace and a true democracy. According to this, the Nobel Winners undoubtedly are serving us as an unparalleled critical mirror and a challenging incentive, but also a practical cursor for all domestic social and political factors truly heading towards the empowerment of our society, including the individuals of similar disposition.

As teachers of authentic belonging, participants of the new memory culture, proven peacemakers, fervent advocates of social justice, the Nobel Peace Prize Winners - ordained with unprecedented courage which is almost always the effective blend of civic and religious responsibility - appear in front of us in this book not as mere theoretical verifications, but real "flesh and blood" examples showing us that even in our context, often better than theirs, a change is possible. A shift from the politics of interest, power and reputation to a regional politics of reconciliation, approximation and cooperation. But not only that!

Admirable gestures, efforts, actions and projects embedded in their social and political engagement are telling us powerfully what steps should be taken and how should this way become our reality. The first task is to triumph over fear, apathy and

fatalism which have become a widely spread occurrence in our society and the formation of which was also in the past significantly influenced by religions as well. This remains impossible without the termination of our educational process in which believers and citizens are raised in an obedient and conformist spirit.

In this regard this book, the only one of this type in the region that is (systematically) dedicated to spiritual and intellectual heritage of the female Nobel Peace Winners represents a humble contribution to the reanimation of the peacemaking potential of our religions (but all other social and political stakeholders as well), but also to this dramatic quest for a lost female history without which human history is greatly impoverished but also significantly forged.

BILJEŠKA O AUTORU

Alen Kristić (Sarajevo, 1977), magistar teologije, doktorand Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu s doktorskom tezom *Filozofija religije Giannija Vattima*. Angažiran u polju mirotvornog rada, međureligijskog i ekumenskog dijaloga, zauzet je oko promoviranja i kontekstualizacije *Projekta svjetskog ethosa* u BiH.

U sklopu projekta *Demokratizacija kroz reformu obrazovanja* (2008) izradio je nastavni program za predmet *Religija i etika* u okviru dodiplomskih *Religijskih studija* i uredio potom za taj predmet i studentski priručnik *Religija i etika*.

Zaokupljen prvenstveno problematikom međureligijskog dijaloga, mirotvorstva, pomirenja i odnosa religijskog i političkog, sudjeluje na znanstvenim skupovima (*BiH, europska zemlja bez ustava, znanstveni, etički i politički izazov* u Sarajevu 3-4. 2. 2012, *Islam, religija i država* u Tübingenu 26-27. 11. 2010, *Hrvati u BiH, problemi ustavnog položaja, kulturni razvoj i nacionalni identitet* u Zagrebu 4. 11. 2009, *Živimo u društvu mira i nenasilja* u Novom Sadu 14-16. 10. 2010, *Balansiranje između slobode govora i prava na religiju u XXI. stoljeću* u Sarajevu 26. 9. 2009, *Svjetski ethos za BiH* u Sarajevu 14-15. 5. 2009, *Rascjep u svetome i svjetovnom* u Zagrebu 27. 11. 2007. i dr.), objavljuje u periodičnim publikacijama (*Svjetlo riječi, Bilten Franjevačke teologije Sarajevo, Bosna Franciscana, Znakovi vremena, Nova prisutnost, Odjek, Motrišta, Novi Muallim, Status, Bobovac, Školarac*…), zastupljen je radovima u nekim zbornicima (*Iščekujući Evropsku uniju: stabilizacija međuetničkih i međureligijskih odnosa na Zapadnom Balkanu*, II. tom, BOŠ, Beograd 2011; *Iščekujući Evropsku uniju: stabilizacija međuetničkih i međureligijskih odnosa na Zapadnom Balkanu*, I. tom, BOŠ, Beograd 2010; *Hrvati u BiH: ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Centar za demokraciju i pravo Mirko Tripalo, Zagreb 2010; *U dosluhu i neposluhu – Pozitivni primjeri izgradnje mira u Hrvatskoj u 90-ima i kasnije*, Miramida Centar, Grožnjan 2010, *Stoljeća Kraljeve Sutjeske*, Franjevački samostan Kraljeva Sutjeska i Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene Sarajevo, Kraljeva Sutjeska-Sarajevo 2010; *Visions of a just society – Fears, hopes and chances for living together in a globalized world from Jewish, Christian and Muslim perspectives*, ICCJ Abrahamic forum / Konrad Adenauer Stiftung Aussenstelle Sarajevo, Sarajevo 2006…).

Objavio je i knjigu *Religija i moć* (Rabic, Sarajevo 2009). Kao stručni suradnik, autor je II. poglavlja, naslovljenog *Etika – dobročinstvo i religije* u priručniku *Uvod u judaizam, kršćanstvo i islam* (IMIC / CIPS / TPO Fondacija, Sarajevo 2009). Sudjelovao,

među ostalim, i u projektu *Rodno utemeljeno nasilje i multireligijski dijalog* TPO Fondacije iz Sarajeva i Medice iz Zenice uz podršku UNIFEM-a (2008-2010), i to kao predavač i autor više priloga u priručniku *Dijalogom protiv nasilja – Rodno utemeljeno nasilje i multireligijski dijalog* (TPO Fondacija / Medica, Sarajevo 2010). Član je uredničkog vijeća hrvatskog / bosansko-hercegovačkog izdanja Međunarodnog teološkog časopisa *Concilium* (Rijeka – Sarajevo), časopisa *Status – magazina za političku kulturu i društvena pitanja* (Mostar) i mjesečnika *Bobovac* (Vareš). Gost je predavač na magistarskom programu *Religijske studije* pri Centru za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu iz oblasti svjetskog ethosa, kristologije i pojedinih pitanja iz odnosa kršćanstva i islama. S engleskog i njemačkog preveo desetke stručnih članaka teološko-filozofijske tematike, uključujući i knjigu *Etika* Dietricha Bonhoeffera (Ex libris/Synopsis, Rijeka/Sarajevo 2009) i VI. poglavlje *Politika mira* u: Hans Küng, *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb 2007, str. 215-271 + bilješke str. 293-299.

SADRŽAJ

RIJEČ ZAHVALE I

PETNAEST HRABRIH ŽENA (Predgovor) III

BERTHA VON SUTTNER 1
PEROM PROTIV RATA 3
Romantična sanjarenja 4
U izgnanstvu 6
Dolje oružje! 8
Ratnički duh 12
Mirovna aktivistica 14
Nobelova nagrada za mir 17
Ismijana proročica 20

JANE ADDAMS 23
SOCIJALNA PRAVDA KAO UVJET TRAJNOG MIRA 25
Pionirka ženske izobrazbe 26
Drama industrijalizacije 31
Otok solidarnosti 32
Priprava političke emancipacije 34
Socijalne reforme 39
Socijalna demokracija 41
Zagovornica mira 42

EMILY GREENE BALCH 47
OČOVJEČENJE GLOBALIZACIJEKAO UVJET TRAJNOG MIRA 49
Zavjet služenja 50
Raskrivanje misije 52
Profesorska karijera 55
Mirovna aktivistica 59
Duhovna domovina 63
Nobelova nagrada za mir 66

BETTY WILLIAMS & MAIREAD CORRIGAN 69
NENASILJE KAO ORUĐE MIRA 71
Otok željan mira 73
Ne nasilju 75
Vrijeme sazrijevanja 77
Marširanjem do mira 81
Organizacijska previranja 85
Nobelova nagrada za mir 88
Nepremostivi razdor 90

MAJKA TEREZA 93
GLOBALNO SIROMAŠTVO KAO ZAPREKA TRAJNOM MIRU 95
Raskrivanje zvanja 97
Samostanske zidine 99
Rođenje "Misionarki ljubavi" 102
S "najsiromašnijim među siromašnima" 105
Nobelova nagrada za mir 110
ALVA MYRDAL 115
RAZORUŽANJEM DO TRAJNOG MIRA 117
Strast za znanjem 118
Preko Atlantika 120
Politika Myrdalovih 123
U suprugovoj sjeni 126
Protiv naoružanja 131
Nobelova nagrada za mir 135
AUNG SAN SUU KYI 139
SLOBODA OD STRAHA KAO UVJET MIRA 141
Kći nacionalnog heroja 142
Druga borba za neovisnost 146
Osujećena pobjeda 149
Nobelova nagrada za mir 153
Nedovršena borba 156
RIGOBERTA MENCHÚ TUM 159
POMIRENJEM DO TRAJNOG MIRA 161
Oteto djetinjstvo 164
Za preporođeno kršćanstvo 167
Protiv izrabljivanja 170
Nobelova nagrada za mir 173
Prema demokraciji 178
JODY WILLIAMS 181
SVIJET BEZ MINA 183
Zaštita slabih 185
Politička aktivistica 187
Protiv "bezglasnih ubojica" 188
Nobelova nagrada za mir 194
SHIRIN EBADI 199
LJUDSKA PRAVA KAO JAMAC TRAJNOG MIRA 201
Povratak u prošlost 203
Protiv pravne diskriminacije 208
Glas "ušutkanih" 212
Nobelova nagrada za mir 215
Nedovršeni san 217

WANGARI MUTA MAATHAI 219
EKOLOGIJA KAO SIJANJE MIRA 221
Preko Antlaktika 222
Univerzitetska karijera 225
"Zelena" revolucija 227
Novo poslanje 231
Borba za demokraciju 232
Nobelova nagrada za mir 236
Obvezujući uzor 238
ELLEN JOHNSON SIRLEAF & LEYMAH GBOWEE & TAWAKKOL KARMAN 241
TRI SESTRE MIRA 243
PRILOG ALTERNATIVNOM ČITANJU POVIJESTI (Pogovor) 247
SAŽETAK 251
SUMMARY 255
BILJEŠKA O AUTORU 259

APPENDIX - SMJERNICE ZA RADIONICE

Amra Pandžo
Alen Kristić

Uvodne napomene

Jedna je od temeljnih zadaća ove knjige podizanje svijesti u bosansko-hercegovačkom društvu o nužnosti općedruštvene primjene Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda 1325 o ženama, miru i sigurnosti koja poziva na hitnu potrebu sustavnog uključivanje rodne "perspektive" u mirovne procese i mirovni rad, ali i izgradnju društva općenito.

Demokraciju i trajni mir bit će i u bosansko-hercegovačkom društvu nemoguće ozbiljiti sve dok i žene ne budu imale jednake mogućnosti kao i muškarci u oblikovanju društva i izgradnji mira. U prilog tome na jedinstven način govore upravo biografski prikazi dobitnica Nobelove nagrade za mir od kojih je sačinjena ova knjiga.

No, da bi društvo postalo senzibilno za nužnost društveno-političke uključenosti žena, ali i da bi žene ujedno promijenile vlastitu sliku o svom mjestu i ulozi u sferi društveno-političkog, nije dostatna, kao što nam to pokazuje gotovo dvodecenijsko iskustvo, puka promjena političke strukture odnosno uvođenje demokratskog političkog ustroja. Preobrazba općedruštvene, ali i ženske (samo)svijesti, spram društveno-političke uključenosti žena zahtijeva i promjenu baštinjene političke kulture koja ne korespodnira s temeljenim demokratskim vrijednostima; promjena političke strukture ne poništava automatski baštinjene modele političke kulture. Institucionalnu konstituciju demokracije bezuvjetno mora pratiti dugotrajna izgradnja građanske političke kulture, konkretno demoraktska re-socijalizacija i re-edukacija društva u čemu ključna uloga pripada civilnom društvu. Demokratsko ponašanje i razmišljanje nije urođeno nego se razvija vrlo polagano, kao što je svaka politička kultura "artificijelna", a ne "naturalna" društvena pojava koja se teško razvija, ali teško i nestaje.

Kao jedan od modela demokratske re-socijalizacije i re-edukacije bosansko-hercegovačkog društva, s naglaskom na društveno-političkoj uključenosti žena, nameću se, dakako, mirovne radionice o dobitnicama Nobelove nagrade za mir.

Neovisno o različitiom ustrojstvu i naglascima svake radionice, što je prepušteno domišljatosti potencijalnih voditelja/ica i učesnika/ca, one bi u sebi, svakako, trebale

sadržavati nekoliko temeljnih sastavnica kako bi dobitnice Nobelove nagrade za mir predstavile kao dostajan uzor nasljedovanja za bosansko-hercegovačke građane:

- upoznavanje biografija dobitnica Nobelove nagrade za mir putem analize njihovog obiteljskog i društveno-političkog konteksta, pri čemu osim biografskih prikaza u ovoj knjizi mogu poslužiti i filmski prikazi njihovog životnog puta na koje je u knjizi ukazano;
- upoznavanje različitih oblika mirovnog rada putem analize društveno-političkog angažmana dobitnica Nobelove nagrade za mir, pri čemu se kao pomoćno sredstvo mogu koristiti i različiti teorijski opisi mirotovrnog rada, ali i sama Rezolucija 1325;
- iznalaženje kreativnih primjena iskustava i društveno-političkog angažmana dobitnica Nobelove nagrade za mir u društveno-političkoj zbilji BiH, kako na osobnoj tako i na zajedničarskoj razini;

Dakako, mirovne radionice o dobitnicama Nobelove nagrade za mir ne moraju nužno biti posvećene njihovom cjelokupnom društveno-političkom angažmanu nego mogu biti posvećene i njegovim pojedinim aspektima o čemu zorno govore primjeri radionica predstavljenih u ovom kratkom uputstvu.[1]

[1] Pri izradi radionica korišteno je: Nenad Vukosavljević, Nenasilje? – Priručnik iz nenasilne razrade konflikta za rad sa odraslima, Sarajevo 2000.

RADIONICA 1

SLIČNOSTI I RAZLIKE

Na čaju s Jane Addams u "Hull-House"

Cilj

Cilj je ove vježbe uočavanje sličnosti i razlika između različitih grupa i pojedinaca da bismo osvijestili povezanosti s grupama i pojedincima koji mogu biti veoma različiti od nas.

Ovo direktno pomaže smanjivanje isključivosti i nepovjerenja spram drugog i drugačijeg.

Metodologija rada

- Upute
- Individualni rad
- Rad u parovima
- Evaluacija u krugu

Vrijeme trajanja

- (40 min)

A. Predstavljanje i upoznavanje:

Predstavite se prisutnim tako što ćete napraviti mali krug međusobnog predstavljanja (5 min);

B. Uvodne upute:

Dajte upute o individualnom radu i radu u parovima!

Objasnite ciljeve i strukturu vježbe, uključujući njenu povezanost s misijom Jane Addams: umjesto neprihvaćanja razlika kao nečega zastrašujućeg prakticiranje solidarnosti i pomoći čak i s grupama od kojih se razlikuješ i kojima ne pripadaš (5 min);

C. Individualni rad (10 min)

Kažite učesnicima/cama da svatko za sebe treba napisati slijedeće:

- tri stvari koje su iste kod njega/nje i ostalih u grupi učesnika/ca;
- tri stvari koje su iste kod njega/nje i nekih drugih u grupi, ali različite kod ostalih;
- tri stvari kod njega/nje koje se razlikuju od svih ostalih u ovoj grupi;
- tri osobine koje imaju ljudi u radnoj prostoriji, a koje njemu/njoj nedostaju;

D. Rad u parovima (10 min)

Podijeliti učesnike/ce u parove i reći im da razgovaraju o onome o čemu su pisali.

E. Evaluaciona pitanja (10 minuta)

Kako ste se osjećali dok ste radili sami? Kako ste se osjećali radeći u parovima? Što Vam je bilo teško, a što lako? Kako gledate na različitosti i sličnosti s drugima u grupi?

- **Napomena:** Važno je pri prvom koraku reći učesnicima/cama da će napisano dijeliti s nekim iz grupe.

Prilog iz priče o Jane Addams

Svjesna nedostatnosti dotadašnjih argumenata protiv rata – pozivanje na razum i milosrđe – Jane Addams je u bitna sredstva za postizanje trajnog mira ubrojila 'uvježbavanje međukulturalne suradnje'. Zajedništvo, koje počiva na uzajamnom poznavanju i zajedničkim iskustvima, urušava predrasude koje pridonose moralnoj prihvatljivosti rata.

RADIONICA 2

MEDIJACIJA

Vlastito ulaganje u mir među ljudima – medijacija!

Cilj

Medijacija je složena vještina koja podrazumijeva duboko poznavanje nenasilne komunikacije i transformacije konflikta.

Ne može se savladati nakon ove vježbe.

Ova vježba za cilj ima senzibiliziranje za izgradnju mira: pretpostavlja da će učesnici/ce razmisliti o razvijanju vještina potrebnih za pomirenje pojedinaca/ki i društvenih grupa.

Neposredni cilj vježbe je isprobavanje posredovanja u sukobima.

Metodologija rada

- Upute
- Grupni rad
- Evaluacija u krugu

Vrijeme trajanja:

- (60 min)

A. Predstavljanje i upoznavanje:

Predstavite se prisutnima praveći mali krug međusobnog predstavljanja (5 min);

B. Uvodne upute:

Dajte upute o grupnom radu.

Objasnite ciljeve i strukturu vježbe, uključujući njenu povezanost s misijom Jane Addams: medijacija (15 min);

C. Grupni rad

Podijelite učesnike/ce u tri grupe. Svaka grupa ima zadatak međusobno podijeliti uloge: sukobljenih strana (2 učesnika/ce na osnovu priče), medijatora i posmatrača.

Sukobljenim se stranama da scenario za njihovu ulogu.

Medijator/ica ima zadatak da pokuša posredovati između sukobljenih strana tijekom njihovog sastanka. Posmatračima kažete da imaju mogućnost zamijeniti medijatora i sami se okušati u toj ulozi. Medijatoru/ici se priča uopće ne predočava unaprijed dok osobe u ulogama sukobljenih strana imaju uvid samo u svoj dio scenarija. (30 min)

Scenarij: *Otac i sin*

Sin:

Želim da studiram vajarstvo. Otac mi priča kako od toga nema hljeba, hoće da on vodi moj život umjesto mene. I sam znam da se teško živi, a on mi stalno priča kako je on kad je bio mlad radio itd. Stalno me gnjavi kojekakvim pričama o tome da treba da se uozbiljim, pa ne sviđa mu se moje društvo, pa me propituje kuda izlazim, kao da sam ja malo dijete. Cijela situacija me dovodi do očajanja, najradije bih se iselio, ali kako? Zavisnost od roditelja je nešto najgore što postoji, a pogotovo kad oni to još žele da iskoriste. Najviše me boli što se ne osjećam zaozbiljno prihvaćenim za ozbiljno.

Otac:
Sin hoće da studira vajarstvo ! Pa čemu studije opšte u ovo doba, što ne nađe neki posao, to je sigurno, a ako već hoće da studira nek studira nešto konkretno a ne vajarstvo, pa od toga nema hljeba. Od čega će sutra da živi kad ja odem u penziju, neće ni za mene biti, a kamo li još i njega da hranim. Neće da ide sa mnom na pecanje, neće da bere šljive, neće da trese tepih, pa dokle on misli da izigrava dijete - neodgovoran je. Skita se ojekuda, društvo mu je čudno, bojim se da ne počne da se drogira, a sa mnom neće da razgovara kao što bi sin sa ocem trebalo da razgovara. Još me i psuje, nazvao me matorim kretenom. Sve sam u njega uložio, sve njemu, a on mi tako

D. Evaluacija vježbe (10 min):

Šta Vam predstavlja poteškoću, a s čim se dobro osjećate u odnosu na medijatora?
Koje su glavne poteškoće u ulozi medijatora?

Prilog:

- MEDIJACIJA

Preduvjeti:

- dobrovoljnost;
- prihvaćanje posrednika od strane sukobljenih strana;
- sukobljene strane su same odgovorne za rješenje;
- uzdržavanje od ličnih napada;
- spremnost/otvorenost.

Osnovne tehnike

- aktivno slušanje;
- "ja" poruke;
- pitanja zarad razjašnjavanja pozadine, osjećaja...;
- zatražiti jasnoću u izražavanju (izbjegavanje ambivalentnosti);
- tišina (kada dođe do izliva agresivne energije);
- eho-odgovori (ponavljanje dijela iskaza koji nam se čini posebno važnim);
- drastificirano slušanje (potvrda da su agresivne izjave primljene na znanje i uzete zaozbiljno);
- konkretiziranje (kroz naivne pretpostavke u cilju dobijanja jasnijeg iskaza);
- obratiti pažnju na govor tijela;
- metafore, slikovitost u izražavanju;
- provjera slušanja druge strane;
- parafraziranje;
- povjerljivost;
- "brainstorming" (oluja ideja);
- pojedinačni razgovori.

Pri svemu tome: autentičnost!

Uloga medijatora/ice

- mora biti prihvaćen od sukobljenih strana;
- ne smije biti direktno umiješan u konflikt;
- nepristranost;
- ne smije donositi sudove – sva se viđenja, interesi i osjećaji moraju uzeti zaozbiljno;
- medijator/ica je odgovoran za proces, a sukobljene strane za sadržaj;

- medijator/ica nije odgovoran za rješenje;
- medijator/ica treba pomoći da se iskažu interesi i osjećanja sukobljenih strana;
- medijator/ica treba paziti na održavanje ravnoteže moći između sukobljenih strana;
- povjerljivost;
- medijator/ica treba paziti da dogovoreno rješenje bude realno i korisno;
- medijator/ica može prekinuti proces;

Prilog iz priče o Jane Addams:

Kao medijatorica, Jane je nerijetko bila angažirana u sukobima između radnika i poslodavaca, pa čak i u do tada najvećem radničkom protestu u povijesti SAD-a, štrajku radnika velikog željezničkog poduzeća "Pullman" 1894, i to kao članica Povjerenstva za izmirenje. Proširen na cijeli SAD, štrajk je, nakon angažiranja američkih vojnih trupa, ugušen u krvi, a o uzrocima i tijeku štrajka Jane je ispisala sjajnu analizu, naslovljenu "A Modern Lear", koju je mogla objaviti tek 1912.

RADIONICA 3

POLITIČKI IZBORI

Borimo se političkim putem s Alvom Myrdal!

Cilj

Cilj je ove vježbe osviještavanje različitih uloga u procesu političkih izbora (kandidata i glasača), te empatije s tim ulogama.

Metodologija rada

- Upute
- Grupni rad
- Evaluacija u krugu

Vrijeme trajanja:

- (60 min)

Materijal:

- *Izrezani i pripremljeni papirići za glasanje.*

A. Predstavljanje i upoznavanje:

Predstavite se prisutnima praveći mali krug međusobnog predstavljanja (5 min);

B. Uvodne upute:

Dajte upute o grupnom radu.

Objasniti ciljeve i strukturu vježbe, uključujući povezanost s misijom Alve Myrdal: afirmacija pravednog i rodno senzitivnog društva političkim putem (15 min);

C. Grupni rad (30 min)

Podijelite učesnike/ce na dvije grupe: A i B.

Članovima grupe B dajte zadatak da u roku od 2-3 minuta smisle svoju prezentaciju, i to svatko od njih za sebe (individualni rad), kako će se predstaviti na predsjedničkim izborima da bi što više ljudi glasalo za njega/nju.

Grupi A dajte uputu da su oni glasači odnosno biračko tijelo.

Nakon toga kažite grupi B da imaju po 2 minute za prezentaciju.

Sljedeća se uputa odnosi na "konferenciju za štampu" gdje "kandidati" odgovaraju na pitanja upućena od strane birača odnosno grupe A (10-15 min).

Konačno, članovima grupe A podijelite listiće za glasanje koje je tajno. Ukoliko više kandidata/kinja ima isti (najveći) broj glasova, ide se u drugi krug glasanja. (10 min)

Na kraju, izglasanom predsjedniku/ci se naloži da pjeva neku

pjesmu zajedno sa svima onima koji ga/nju podržavaju. (5 min)

D. Evaluacija vežbe (10 min)

Čime ste se rukovodili dok ste smišljali strategiju?

Kako ste se osjećali?

Kako ste donijeli odluku za koga ćete glasati?

Koliko emocije mogu pomoći ili odmoći u politici?

AlvaMyrdal:

> Žene u politici nisu toliko svjesne moći. Budući da mi žene u povijesti nikad nismo imale političku moć, za njom i ne težimo. Sučelice u svim dijelovima svijeta prevlada-vajućoj tendenciji prema politici moći, upravo bi to trebao biti razlog da se žene politički snažnije angažiraju... Kao političarke, mi žene nipošto nismo veći idealisti od muškaraca, ali smo u pravilu poštenije.

RADIONICA 4

JA IMAM MOĆ...

Inspirisani Alvom Myrdal, ženom koja se osjećala snažnom da se bavi širokim dijapozonom tema, od zaštite prava djece do nenaoružanja!

Cilj

Cilj je ove vježbe jačanje kapaciteta za promjenu učesnika/ca. Tokom vježbe, učesnic/e postaju svjesni/e kako je široko područje u kome imaju moć mijenjati stvari i utjecati na dešavanja oko sebe. Ovo redovno jača poriv za aktivizmom i izgradnjom mira u društvu.

Metodologija rada

- Upute
- Individualni rad
- Evaluacija u krugu

Vrijeme trajanja:

- (50 min)

A. Predstavljanje i upoznavanje:

Predstavite se prisutnima praveći mali krug međusobnog predstavljanja (5 min);

B. Uvodne upute:

Dajte upute o individualnom radu.

Objasniti ciljeve i strukturu vježbe, uključujući povezanost s misijom Alve Myrdal: njezinu smjelost da, usprkos teškim okolnostima, koristi moć za mijenjanje stvari oko sebe.

(5 min)

C. Individualni rad (30 min)

U sredinu kruga stavite jednu stolicu.

Učesnicima/ama dajte instrukciju da jedno po jedno sjedaju na stolicu i glasno kažu: "Ja imam moć..." U nastavku trebaju dodati sve ono na šta mogu utjecati, mijenjati, poboljšavati u privatnom, ali naročito u društvenom životu.

Vježba se izvodi bez žurbe.

D. Evaluacija vežbe (10 min)

O čemu ste razmišljali dok ste smišljali šta ćete reći na stolici?

Kako ste se osjećali dok ste izricali svoje moći?

Kako ste se osjećali dok ste slušali druge?

Alva Myrdal Nobelovu je nagradu za mir dobila za:

- veličanstveno djelo u pregovorima o razoružanju pod pokrovi-teljstvom UN-a,
- izvještavanje javnog mnijenja o problemima razoružanja i
- buđenje prihvaćanja zajedničke odgovornosti za tijek događaja od strane opće javnosti.

RADIONICA 5

NASILNIK, ŽRTVA, POSMATRAČ

U šumama Kenije s Maathai mirimo zavađena plemena!

Cilj

Ova vježba za cilj ima analizu konfliktnih situacija i uloga u konfliktu, te usvajanje ključne spoznaje da su to samo ULOGE, a ne nepromjenjivi identiteti: "jednom nasilnik uvijek nasilnik".

Ova vježba također pomaže razgradnji straha od sukoba.

Metodologija rada

- Upute
- Grupni rad
- Evaluacija u krugu

Vrijeme trajanja:

- (60 min)

A. Predstavljanje i upoznavanje:

Predstavite se prisutnima praveći mali krug međusobnog predstavljanja (5 min);

B. Uvodne upute:

Dajte upute o grupnom radu.

Objasniti ciljeve i strukturu vježbe, uključujući povezanost s misijom Wangari Muta Maathai: njenim nepristajanjem na poziciju žrtve i njezinom nenasilnom borbom. (5 min)

C. Grupni rad (30 min)

Učesnike podijelite u tri grupe. Svaka grupa ima po jednu od uloga: "nasilnik", "žrtva" ili "posmatrač". Grupe pripremaju zidne novine (zajednički popis oko kojeg imaju konsezus) na teme:

- Kako izgleda posmatrač/žrtva/nasilnik? (svaka grupa samo o svojoj ulozi);
- Koje osobine imaju?
- Koja osjećanja bude u meni?
- Koje su jake strane ovih uloga?

Nakon pripreme zidnih novina, grupe imaju zadatak pripremiti statuu koja bi odslikavala njihovu viziju te uloge.

Zajednički se analiziraju statue i njihovo značenje.

D. Evaluacija vežbe (10 min)

Kako je bilo pronalaziti jake strane uloge na kojoj ste radili?

Na koji način ste radili na formiranju statue?

Kakva osjećanja je u vama pobudio rad na statui?

Kako vidite zidne novine drugih grupa?

Prilog iz priče o Wangari Muta Maathai

Nerijetko riskirajući život, Maathai je hodočastila od jednog do drugog sela, od jedne do druge zavađene etničko-plemenske skupine, nepokolebljivo govoreći o političkoj pozadini konflikata – mračnom lukavstvu režima da sačuva vlast – i nužnosti da se konflikti na dobro

svih strana rješavaju nenasilno-političkim metodama. Na taj je način Maathai, praćena ženama iz GBM-a, polagala temelje nove kulture mira u etničko-plemenski duboko podijeljenom kenijskom društvu.

"Uvjerena sam da smo dorasli ovoj prilici. Uvijek sam bila uvjerena da je rješenje većine naših problema mora doći od nas samih."

RADIONICA 6

KREATIVNIM NENASILJEM PROTIV NASILJA

Učimo od Maathai i otkrijmo kako se na kreativan i nenasilan način boriti protiv brutalnog nasilja!

Cilj

Ova vježba za cilj ima osvijestiti vlastite kreativne snage u situaciji kad smo žrtve nasilja. Dok nas naš partner u grupi "muči", dajući nam signal da idemo naprijed ili nazad, osvještavamo vlastiti način na koji se nosimo sa nasiljem. Pokušavamo ispuniti zadatak, ali izbjeći nasilje...

Metodologija rada

- Upute
- Rad u grupi i parovima
- Evaluacija u krugu

Vrijeme trajanja:

- (60 min)

A. Predstavljanje i upoznavanje:

Predstavite se prisutnima praveći mali krug međusobnog predstavljanja (5 min);

B. Uvodne upute:

Dajte upute o radu u parovima.

Objasniti ciljeve i strukturu vježbe, uključujući povezanost s misijom Wangari Muta Maathai: na veliko političko nasilje, ona je odgovarila sađenjem šuma! (15 min)

C. Grupni rad

Podijelite učesnike u dvije grupe (A i B) s istim brojem članova. Obje grupe stanu u vrstu, jedna naspram druge, tako da učesnici koji stoje jedan prekoputa drugoga formiraju par. U vremenu od otprilike 2 minuta red B rukom, bez govora, daje znak svom paru iz reda A da priđe, stane, odmakne se... Kada svaki član grupe B vrati svog para u početni položaj, red A se pomjeri za jedno mesto (učesnik koji je bio na početku vrste ide na kraj) tako da se formiraju novi parovi. Promjena se vrši nekoliko puta, a zatim red A i B zamijene uloge. (30 min)

D. Evaluacija vežbe (10 min)

Kako se sad osjećam?
Kada ste davali naredbe kako ste se osjećali, šta ste primjetili kod partnera/partnerke?
Jeste li ima li ideju kako izaći iz uloge koja vam je zadata?

Prilog iz priče o Wangari Muta Maathai

Nemoćan pred nenaoružanim i nezaštićenim majkama, režim je poslao pet stotina naoružanih vojnika da opkole crkvu. Nakon pregovora, vojska je prekinula opsadu crkve, a žene su obećale da neće primati posjetitelje, ali ne odustajući od svoje "kampanje šutnje". Naposljetku, početkom 1993. režim je bio prisiljen javno priznati poraz od nejakih majki. Na slobodu je pušteno više od 50 političkih zatvorenika, sinova tih odvažnih majki.

"Narod mora spasiti okoliš. Narod mora promijeniti svoje vođe. Moramo sebe uzdići do onoga u što vjerujemo. Ne smijemo dopustiti da nas ušutkaju!"

RADIONICA 7

RODNE ULOGE U DRUŠTVU

Nametnute rodne uloge

Cilj

Neki su od ciljeva ove vježbe: preispitivanje izvora sopstvenog muškog/ženskog identiteta, preispitivanje društveno predodređenih uloga muškarca i žene, preispitivanje veze između nasilja i društveno nametnutih uloga, prepoznavanje i preuzimanje lične odgovornosti za rodne uloge u društvu, te aktivniji odnos prema uzrocima rodne diskriminacije.

Metodologija rada

- Upute
- Individualni rad
- Grupni rad
- Evaluacija u krugu

Vrijeme trajanja:

- 60 min.

A. Predstavljanje i upoznavanje:

Predstavite se prisutnima praveći mali krug međusobnog predstavljanja (5 min)

B. Uvodne upute:

Dajte upute o individualnom i grupnom radu
Objasnite ciljeve i strukturu vježbe, uključujući povezanost s misijom Shirin Ebadi, a u svjetlu preispitivanje zadatih društvenih uloga. (15 min)

C. Individualni rad (10 min)

Dajte uputu ženama da napišu na npr. bijelim, a muškarcima na npr. žutim papirima asocijacije na slijedeća pitanja:

1. Šta je uloga žene u društvu?
2. Šta je uloga muškarca u društvu?

Potom se svi papiri zalijepe na hamere, tako da svi imaju priliku vidjeti šta je napisano.

D. Grupni rad (15 min)

Diskusija u plenumu:

Šta mi je važno ili interesantno u vezi ovih asocijacija?

Koju međusobnu zavisnost/vezu vidite između uloga spolova u društvu?

Komentar: *Može biti korisno na kraju ove vežbe uraditi brainstorming na temu: Ko i šta odre- đuje uloge spolova u* društvu?

D. Evaluacija vežbe (10 min):

Kako ste se osjećali dok su drugi iznosili stavove na koje niste navikli u svojoj porodici/okruženju? Da li je bilo iznenađenja?

Prilog iz priče o Shirin Ebadi

Poslije 4 -godišnjeg iskustva sutkinje, koncem 1979. u ministarstvu pravde bit će (Shirin Ebadi) degradirana na položaj daktilografkinje, i to samo zato što je žena. Temeljem svoje prirode, žene su previše osjećajne da bi mogle trijezno promišljati u suglasju s izrazito racionalnim načelima zakona. To je bilo obrazloženje kojim se poslužilo povjerenstvo koje je Shirin priopćilo vijest o degradaciji, ne osiguravši joj pri tome čak niti mjesto za sjedenje, iako je bila u visokoj trudnoći. Shirin je pokrivanjem kose, a ne stručnim znanjem, trebala odati poštovanje islamskoj revoluciji.

RADIONICA 8

SAMA PROTIV GRUPE, SISTEMA, MASE!

Cilj

Ova vježba za cilj ima otvaranje mogućnosti aktivnog djelovanja protiv nasilja, te razumijevanje pojma nenasilja.

Metodologija rada

- Upute
- Grupni rad
- Evaluacija u krugu

Vrijeme trajanja:

- 50 min.

Materijal

- *Kasetofon i neka muzika*

A. Predstavljanje i upoznavanje:

Predstavite se prisutnima praveći mali krug međusobnog predstavljanja (5 min)

B. Uvodne upute:

Dajte upute o grupnom radu

Objasnite ciljeve i strukturu vježbe uključujući povezanost s misijom Shirin Ebadi : nenasilni otpor strukturalnom nasilju-diskriminaciji nad ženama. (5 min)

C. Grupni rad (30 min)

Zamolite jednu osoba da bude dobrovoljac-ka (neko ko bi se suprotstavio cijeloj grupi) i koja napusti prostoriju. Ostalima dajte uputstvo da pripreme neku vrstu plesa sa razrađenim koracima koji bi se ritmično ponavljali. Grupi napomenite da se dobro oseća zajedno, da se osjećaju sigurno i uživaju međusobnu podršku u tom zajedničkom plesu, te da ne žele ništa mijenjati.

Dajte im zadatak da 10 min plešu zajedno dok ih dobrovoljac pokušava omesti. Obavijeste ih se da se vježba završava u slučaju da grupa prestane plesati duže od 30 sekundi.

Napomena: Obezbjediti kasetofon i neku muziku.

Osobi koja je dobrovoljac dajte uputstvo da proba promijeniti formaciju grupe i naći način da na njih utječe, ali da se pritom ne smije koristiti fizičkom silom ili da grupi prepriječi put. Za svoj zadatak ona ima 10 minuta.

Tajno uputstvo: jednoj osobi se prije same radionice kaže da će biti u grupi i da će imati zadatak probati utjecati na grupu da promijeni ono čime se bavi i da promijeni svoju strukturu, ali da ne smije početi sa izvršenjem svog zadatka prije nego što sama vježba započne i da to ne čini previše očigledno. Ona sama želi da ostati članom grupe i ne želi se isključit iz nje nego postići promjenu.

D. Evaluacija vežbe (10 min)

Kako vam je bilo u vašim ulogama?

Šta se promijenilo kada je ometanje počelo?

Koje strategije vršenja uticaja su bile uspješne, a koje nisu?

Prilog iz priče o Shirin Ebadi

Sučeljena s pravnom diskriminacijom žena, Shirin Ebadi je u znak protesta nagovorila muža da pred notarom sklope bračni ugovor koji joj je jamčio prava koja su joj kao ženi, supruzi i uskoro majci, oduzeli revolucionarni zakoni, uključujući pravo na razvod i skrbništvo nad djecom. Notar je bio uvjeren ili da je njezin muž nepismen, što je Shirin omogućilo da ga prevari, ili je naprosto izgubio razum.